

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MAHMUT MAKAL VE HALK BİLİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Burak ÜNAL

Niğde
Ağustos, 2021

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MAHMUT MAKAL VE HALK BİLİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Burak ÜNAL

Danışman : Prof. Dr. Hatice İÇEL
Üye : Doç. Dr. Ramis KARABULUT
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Atiye NAZLI

Niğde
Ağustos, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**MAHMUT MAKAL VE HALK BİLİMİ**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
...../...../.....

Burak ÜNAL

ÖN SÖZ

Mahmut Makal, 1940 yılında kurulan Köy Enstitülerinde eğitim almıştır. Meslek hayatına bir köy öğretmeni başlayan yazar daima köye, halk yaşamı ve kültürüne yoğun bir ilgi duymuştur. Seçtiği meslekle köylüyü eğitmeyi amaç edinen Makal, kaleme aldığı eserlerde de bu doğrultuda çaba sarf etmiştir.

1950 yılında yayımlanan *Bizim Köy* adlı eseriyle Türk edebiyatında köy edebiyatını başlatan yazar olarak ün kazanmıştır. Makal, edebiyat dünyasına ilk adımını şiirle atmış ve ilk şiirleri *Türk'e Doğru* ve *Köy Enstitüsü* adlı dergilerde yayımlanmıştır. Şiirin dışında hikâye, roman ve anı tarzında da eserler vermiştir.

Köy Enstitülerinden yetişen bir köy öğretmeni olan Mahmut Makal ile ilgili çeşitli tez çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar Makal'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin edebiyatımıza etkileri çerçevesinde hazırlanmıştır. Bizim çalışmamızın temel amacı Mahmut Makal'ın eserlerindeki halk bilimi unsurlarını tespit etmek ve incelemektir. Elde edilen halk bilimi malzemesinin sınıflandırılmasında Özkul Çobanoğlu'nun *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* ile Erman Artun'un *Türk Halkbilimi* adlı kitaplarından yararlanılmıştır.

Çalışmamız; *Ön Söz, Kısaltmalar, Giriş, Dört Bölüm, Sonuç, Kaynakça ve Özgeçmiş*'ten oluşmaktadır.

Giriş bölümünde *Mahmut Makal'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri* ile ilgili olarak genel bilgiler verilmiştir.

I. Bölüm “Anonim Ürünler” adını taşımakta olup burada yazarın eserlerinde kullanılan kalıplaşmış sözler, manzum ve mensur türler ele alınmıştır. Bu türlerle ilgili tespit edilen örnekler yazarın kitaplarından alıntılarla verilmiştir.

II. Bölüm, “Geçiş Dönemleri, Bayramlar ve Eğlenceler” başlığı ile verilmiştir. Bu bölümde Mahmut Makal'ın eserlerinde yer verilen doğum, evlenme ve ölüm âdetlerinin yanı sıra dinî ve millî bayramlardaki uygulamalar ile halk eğlenceleri üzerinde durulmuştur.

“Halk Bilgisi Örnekleri” başlığını taşıyan *III. Bölüm*'de yazarın eserlerinden tespit edilen halk matematiği, halk ekonomisi, halk takvimi, halk botaniği, halk hekimliği, halk müziği, halk mimarisi gibi unsurlar hakkında bilgi verilmiştir.

IV. Bölüm “Halk İnançları” başlığına ayrılmıştır. Bu bölümde Makal’ın eserlerinde yer verilen hayvanlarla ve olağanüstü varlıklarla ilgili inançların yanı sıra nazar, muska, yağmur duası gibi kavramalara da yer verilmiştir.

Çalışma ışığında elde edilen ürün ve veriler tezimizin *Sonuç* kısmında değerlendirilmiştir.

Kaynakça bölümünde ise çalışma boyunca yararlanılan kaynaklar yazarların soyadına göre alfabetik olarak verilmiştir.

Mahmut Makal ve Halk Bilimi adını taşıyan tezimin çalışma süreci boyunca maddi ve manevi yardımını esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmamın planlanması, yürütülmesi ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, güler yüzünü ve samimiyetini hiçbir zaman benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Hatice İÇEL’e, çalışmalarım sırasında benden hiçbir zaman bilgisini ve yardımını esirgemeyen, görüş ve önerileriyle yoluma ışık tutan değerli ablalarım Necla Gül ERCAN ve Dilber TAHİROĞLU’na teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak 10 Ağustos 2018 tarihinde yaşamını yitiren, hayat görüşüyle bakış açımı zenginleştiren *Bizim Köy* edebiyatının kurucusu Mahmut Makal’a Allah’tan rahmet, yakınlarına baş sağlığı dilerim.

Burak ÜNAL

Niğde-2021

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MAHMUT MAKAL VE HALK BİLİMİ

ÜNAL, Burak
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hatice İÇEL
Ağustos 2021, V+205 sayfa

Köy Enstitülerinden yetişen bir öğretmen yazar olan Mahmut Makal, Türk edebiyatında köy edebiyatı akımını başlatan yazar olarak bilinir. Yapıtlarında genellikle her yönüyle köyü, köylünün yaşantısını, kültürünü ve sorunlarını kaleme alır. Yazar, başta *Bizim Köy* ile yayımlanan eserinde olmak üzere diğer yapıtlarında da halk hayatı ve kültürünü yaptığı gözlemler ve edindiği tecrübelerden hareketle gerçekçi bir üslupla aktarır.

Kendisine halkı ve köylüyü aydınlatmak gibi bir görev yükleyen yazar, kaleme aldığı eserlerde de bu doğrultuda hareket eder. Halk yaşantısına duyduğu bu yoğun ilgiyi yine halkın kendi kültürel öğeleriyle işler. Bu nedenle yazarın eserlerinde halk bilimi bakımından oldukça zengin bir malzeme yer almaktadır.

Bu çalışmada yazarın eserlerinde yer alan halk bilimi örnekleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında Makal'ın eserlerinde yer alan kalıplaşmış sözler, söylemelik ve anlatmalık türler, inançlar, törenler vb. ile ilgili olarak birçok örnek tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahmut Makal, köy edebiyatı, köylü, halk bilimi

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

MAHMUT MAKAL AND FOLKLORE

ÜNAL, Burak
Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Prof. Dr. Hatice İÇEL
August 2021, V+205 pages

Mahmut Makal, a teacher and author who grew up in Village Institutes, is known as the author who started the village literature movement in Turkish literature. In his works, he writes about every inch the village, the life, culture and problems of the villagers. Especially in his work published with *Bizim Köy*, the author conveys the folk life and culture in a realistic style based on his observations and experiences in his other works, too.

The author, who assigns himself the task of enlightening the people and villagers, acts in this direction in his works as well. He deals with this intense interest in public life with the people's own cultural elements. For this reason, there is a very rich supply in terms of folklore in the works of the author.

In this study, folklore examples in the author's works were examined. Within the scope of the study, many examples have been identified regarding stereotyped words, rhetorical and narrative genres, beliefs, ceremonies, etc. in Makal's work.

Key words: Mahmut Makal, village literature, peasant, folklore.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
0. GİRİŞ	1
0.1. Mahmut Makal'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği	1
0.2. Mahmut Makal'ın Eserleri	4
I. BÖLÜM.....	8
I. ANONİM ÜRÜNLER.....	9
I.1. Kalıplaşmış Sözler	9
I.1.1. Atasözleri	9
I.1.2. Deyimler.....	16
I.1.3. Dua ve Beddualar	56
I.1.4. Yeminler.....	63
I.1.5. Selamlaşma ve Vedalaşma Sözleri.....	64
I.1.6. Sesleniş ve Hitaplar	69
I.1.7. Küfür ve Argo Sözler	73
I.1.8. Lakaplar.....	78
I.2. Manzum Türler	87
I.2.1. Mâni	87
I.2.2. Ninni.....	88
I.2.3. Ağıt.....	89
I.2.4. Türkü	91
I.2.5. Tekerleme.....	97
I.3. Mensur Türler	99
I.3.1. Masal	99
I.3.2. Efsane	103
I.3.3. Fıkra	105
II. BÖLÜM	108
II. GEÇİŞ DÖNEMLERİ, BAYRAMLAR VE EĞLENCELER	109
II.1. Geçiş Dönemleri	109
II.1.1. Doğum.....	109
II.1.1.2. Evlenme	115

II.1.1.3. Ölüm	128
II.2. Bayramlar	131
II.2.1. Dinî Bayramlar.....	132
II.2.2. Millî Bayramlar.....	134
II.3. Eğlenceler	136
II.3.1. Çocuk Oyunları ve Eğlenceleri.....	136
II.3.2. Yetişkinlere Özgü Oyun ve Eğlenceler.....	138
III. BÖLÜM	140
III. HALK BİLGİSİ ÖRNEKLERİ.....	141
III.1. Halk Matematiği.....	141
III.2. Halk Ekonomisi.....	142
III.3. Halk Takvimi.....	143
III.4. Halk Botaniği	146
III.5. Halk Zoolojisi.....	148
III.6. Halk Hekimliği.....	149
III.7. Halk Meteorolojisi.....	152
III.8. Halk Müziği.....	153
III.9. Halk Mimarisi	155
III.9.1. Konut Çeşitleri.....	155
III.9.2. Konutlarda Bölümler ve Süslemeler.....	157
III.9.3. Konutlarda Eşya ve Eşya Kullanımı.....	158
III.9.4. Konutlarda Aydınlanma ve Isınma.....	160
III.10. Giyim ve Kuşam.....	163
III.10.1. Kadın Giyimi.....	163
III.10.2. Erkek Giyimi	165
III.11. Halk Mutfağı	166
III.11.1. Yiyecek Türleri.....	166
III.11.2. İçecek Türleri.....	168
III.12. Halk Taşıtları.....	170
III.13. İletişim Araçları.....	172
III.13.1. Radyo.....	172
III.13.2. Gazete	175
III.13.3. Telgraf	176
III.13.4. Mektup.....	178
IV. BÖLÜM.....	187

IV. HALK İNANÇLARI	188
IV.1. Hayvanlarla İlgili İnançlar	188
IV.2. Olağanüstü Varlıklarla İlgili İnançlar	189
IV.3. Yatır, Türbe ve Ziyaret Yerleriyle İlgili İnançlar	191
IV.4. Nazar	192
IV.5. Muska, Üfletme.....	193
IV.6. Fal.....	196
IV.7. Kurban.....	197
IV.8. Yağmur Duası	197
SONUÇ	199
KAYNAKÇA.....	202

KISALTMALAR

AA	:	Anımsı Acımsı
AĞ	:	Ağlatı
BK	:	Bizim Köy
BKE	:	Bozkırdaki Kıvılcım Enstitülüler
C.	:	Cilt
DMT	:	Deli Memedin Türküsü
e.t.	:	Erişim tarihi
HG	:	Hayal ve Gerçek
KEÖ	:	Köy Enstitüsü ve Ötesi
KS	:	Kuru Sevda
MS	:	Memleketin Sahipleri
ÖH	:	Ötelerin Havası
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
TDK	:	Türk Dil Kurumu
YBA	:	Yer Altında Anadolu

0. GİRİŞ

0.1. Mahmut Makal'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği

Mahmut Makal, 1 Ocak 1930 yılında Aksaray iline bağlı Demirci köyünde dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Atike, babasınınki ise İsmail'dir. Ana tarafından dedesi, Kurtuluş Savaşı'nda şehit olan Şık Süleyman'dır. Baba tarafından dedesinin de yine Kurtuluş Savaşı'nda yaralanarak aksak kalan Topal Süleyman olduğu bilinmektedir (Makal, 2008: 1).

Mahmut Makal'ın çocukluğu gerek ekonomik gerekse de toplumsal açıdan yoksulluk içinde geçer. Hayatı hakkında bilgi verdiği makalelerde, yedi yaşına kadar dağlarda koyun ve kuzu güttüğünden bahseder. Bu dönemde bir torbada kurumuş yufka, bazı zamanlarda da yumurta ve soğan ile beslendiği bilgisini verir. Makal'ın dağlarda hayvan güttüğü dönemlerde okuduğu *Karacaoğlan*, *Tahir ile Zühre*, *Şah İsmail* gibi kitaplar yazarın üzerinde farklı bir etki bırakır. Çocukluğunda aynı zamanda zatürre, sıtma, kabakulak gibi çeşitli hastalıklarla mücadele etmiştir (Erbaş, 2019: 41).

Mahmut Makal, Türkiye'de eğitim seferberliğinin başladığı yıl olarak kabul edilen 1937 yılında okula başlar. Bu seferberliğin bir kolu da 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri idi. Yazar, 1947 yılında İvriz Köy Enstitüsünü bitirdikten sonra Millî Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak görev yapar. İlk tayin yeri Nurgöz köyüdür. 1953-1955 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsünü bitirerek Antalya, Ankara ve Adana'da ilkokul müfettişliği, Antalya'da İlköğretim müfettişliği yapmıştır. Bakanlık tarafından 1962 yılında eğitim teknikleri öğrenimini tamamlaması için İngiltere'ye yollanmıştır. 1964-1965 yılında Paris'te Avrupa Sosyoloji Merkezinde sosyoloji okumuş, 1971-1972 öğretim yılında Venedik Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğrenimi görmüştür. Makal, yurt dışında geçirdiği bu zamanlara dair izlenimlerini *Ötelerin Havası* adıyla kitaplaştırmıştır (Makal, 2008: 1).

Makal, enstitüde öğrenim gördüğü yıllarda sanat ve edebiyat dergilerinin çoğunu okuma fırsatı bulur. Bu dönemde en çok okuduğu kitaplar arasında Türk ve Dünya klasikleri bulunmaktadır. *Varlık*, *Marko Paşa*, *Ses*, *Yücel*, *Gün*, *Ant*, *Köy Enstitüleri Dergisi* gibi çeşitli dergileri takip eder. Makal'ın yazı hayatı öğretmenlik mesleğine adım atmasıyla başlar. Köy Enstitüsünden öğrendikleriyle köy gerçeği arasındaki uyumsuzluğu görerek eserlerinde bunlara sık sık yer verir. Bu yazılarında

genellikle yoksul köy halkını ve zor şartlar altında eğitim mücadelesi veren köy öğretmenlerini anlatır. Bu tür yazılarını *Bizim Köy* adlı eserinde toplar (Erbaş, 2019: 43).

Annesinin onu evlendirme konusundaki ısrarı üzerine -evlilik fikri olmadığını söylemesine rağmen- iki ay sonra Alayhan Karakolu komutanının kızı ile nişanlandığı haberini alır. Ancak tutuklanması sebebiyle nişan bir süre sonra bozulur. Bu tutuklanma sonucunda Nurgöz köyünden alınarak Çardak köyüne atanır. Tutuklanmasının ardından çeşitli iftiralara uğrar. Onun Allah'ı ve Kur'an'ı inkâr ettiği, halk evlerinde komünistlik propagandası yaptığı ve Nurgöz köyünde okula gelen çocuklara dinsizlik aşıladığı iddia edilir. Köy halkına göre Köy Enstitüleri komünist bir kurum olduğu için buradan yetişen Mahmut Makal da komünistti. Bu bağlamda Mahmut Makal hayatı boyunca birçok kez komünistlik propagandası yapma suçlamasıyla mahkemeye çıkmıştır (Erbaş, 2019: 42-43).

Yazarın hayatta iken *Dil Derneği*, *Edebiyatçılar Derneği* ve *Türkiye Yazarlar Derneği* gibi kuruluşlara üye olduğu bilinmektedir. Makal, eserleriyle zaman zaman bazı ödüllere de layık görülmüştür. 1966 yılında UNESCO'nun *Tüm Kitaplarıyla Dünya Kültürüne Hizmet Ödülü*'nü, 1967 yılında *Türk Dil Kurumu Ödülü*'nü almıştır. UNESCO tarafından *Dünya Gençliğine Örnek İnsan* olarak seçilmiştir. Makal, 1979-1980 yıllarında, Ahmet Taner Kışlalı döneminde Kültür Bakanlığı Başkanışmanlığı ve Kültür Yüksek Kurulu üyeliği yapmıştır (Makal, 2008: 1).

10 Ağustos 2018 tarihinde vefat eden Mahmut Makal, 12 Ağustos 2018 tarihinde Kocatepe Camisinde öğle namazını müteakiben kılınan cenaze namazının ardından Karşıyaka Mezarlığı'na defnedilmiştir (Erbaş, 2019: 44-45).

Makal'ın hayatı hakkında verilen bu bilgilerden sonra mensup olduğu edebî akım ve yazım tarzı üzerinde de durmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda Anadolu ya da köy kasaba romanı akımı, Köy Enstitüsünde yetişen yazarların eser vermesiyle birlikte başlamıştır. Bu tür romanlar konusunu daha çok toprağa bağlı insanların hayatından alır. Mahmut Makal *Bizim Köy* adlı kitabını yayımladıktan sonra köye ve köy hayatına olan ilgi oldukça artmıştır. Makal, bu eserleriyle birlikte Türk romancılarına yeni bir kaynak göstermiş ve aynı zamanda Köy Enstitülü yazarlar kuşağına da öncülük etmiştir (Korkmaz, 2012: 459-460).

Köy Enstitüleri, genellikle köy öğretmeni yetiştirdiği için “Köy Öğretmen Okulu” adıyla da bilinmektedir. Köy Enstitülerin çekirdeği olan bu eğitim kurumları ilk olarak 1937’de İzmir Kızıllıçullu’da daha sonra Eskişehir-Mahmudiye, Edirne-Karaç ve Kastamonu-Gölköy’de açılmıştır. O yıllarda bu okulların asıl amacı şu şekilde açıklanmıştır: “Asıl gayemiz öğretmensiz Türk köylerinde öğretmen, eğitmen, dülger, kooperatifçi, demirci ve tarımsal kültürü ileri adam yetiştirmektir. Yetiştirilecek bu kişilerde aranan şartlar, Türk köylüsü olacak, köyde doğmuş ve büyümüş, köy mektebinde okumuş, zekâsı üstün kişiler olacaktır. Bu eğitim merkezlerinden çıktuktan sonra köylüye ve köy halkına yardımda bulunacak ve köylüler için çalışacaktır” (Çankaya, 2013: 481).

Köy Enstitüsü mezunu bir öğretmen yazar olan Mahmut Makal, bu okulun eğitim politikasına uygun olarak öğretmenlik yaptığı süre boyunca köy ve köy gerçeğiyle yakından ilgilenir. Bu doğrultuda *Varlık* yayınlarına köy ile ilgili çeşitli yazılar gönderir. Bu yazılar daha çok köy gerçeğini, insanların çektiği ekonomik zorlukları ve sosyal olayları konu alır. Makal’ın köy gerçeğini kaleme almasında Yaşar Nabi Nayır yol gösterici olmuştur. Yazar, Yaşar Nabi’nin isteği üzerine Makal, *Bizim Köy Öğretmeninin Notları* adlı eserini kaleme alır ve kitabı 1948 yılında *Varlık* yayınlarına gönderir. Bu eser yurt içi ve yurt dışında çok ses getirir. Ancak kitabın yayınlanmasıyla birlikte “Komünist” olarak suçlanır ve çeşitli iftiralar sonucu tutuklanır. Makal’ın bu tutukluluk hâli çok sürmez. Cezaevinden tahliye olduktan sonra İstanbul ve Ankara’ya gider. Bu geziler sayesinde edebiyat ve siyaset dünyası içerisinde tanınmaya başlar. Celal Bayar’ın daveti ile Çankaya’da bir konuşma yapar. Bunun ardından Cumhurbaşkanı Genel Yazmanı Cemal Yeşil ve Nurullah Ataç ile bir sohbet yapar. Daha sonra Celal Bayar yazarı köyüne tayin ettirir ancak o kendi köyüne gitmek ister. Bu olayların sonucunda Mahmut Makal, Bizim Köy edebiyatının temellerini atar (Erbaş, 2019: 45).

Enginün’e göre köy romanı yazarları köyün yalnızlığını ve köylünün terk edilmişliğini işler. Köye karşı romantik bakış tarzını zamanla değiştiren bu yazarlar eserleriyle kendinden sonra gelenleri etkiler. Marksist ideoloji doğrultusunda köy ve köylüyü yorumlar. Enginün eserinde, köy romanı yazarlarından biri olan Mahmut Makal’ı da bu çerçevede değerlendirir (Enginün, 2001: 324).

Kişiliğinden gelen mizahi yönü ile anlatımında mizah ve hicve yer verir. Cehalete, yoksulluğa, haksızlığa karşı kalemini silah olarak kullanan Makal; köy

gerçeğini, arazi meselelerini, para davalarını mizahi yönünü kullanarak yazar. Eserlerinde köylüyü bağınaz, cahil, tembel, yönetilmeye alışmış olarak anlatır ve bozuk düzenin alışkanlığında yaşamlarını sürdürdüğünü dile getirir. Makal, dönemin devlet büyüklerini, yazarları ve basını köy meseleleriyle ilgilenmemesinden dolayı eleştirir. Halkı eğitmek, aydınlatmak ve refaha ulaştırmak için çaba verir. Bunun için de sık sık hicivli anlatımı tercih eder (Erbaş, 2019: 56-57).

0.2. Mahmut Makal'ın Eserleri

Bizim Köy

Mahmut Makal'ın öğretmenlik yaptığı yıllarda kaleme aldığı *Bizim Köy* adlı eseri anı romanı şeklindedir. Makal, bu eserinde İç Anadolu'daki iki yoksul köyü ve bu köylerdeki yaşamı konu almıştır. Ele aldığı köylerden birincisi Makal'ın kendi köyü olan Demirci'dir. İkincisi ise ilk atama yeri olan Nurgöz köyüdür. Makal, eserine Doğu Batı karşılaştırması yaparak başlar. Batı'nın yaşam şartlarını değerlendiren yazar, Doğu'nun daha kötü şartlara sahip olduğu düşüncesiyle üzülür. *Bizim Köy*, Türk edebiyatı tarihinde köylünün yaşam şartlarını, geçim derdini ve köy hayatını gerçekçi dille anlatan önemli bir eserdir. Ayrıca enstitü çıkışlı olan köy romancılarına öncülük eden *Bizim Köy*, başta Türkçe olmak üzere farklı dillerde defalarca basılmıştır. Makal'ın bu eseri, toplumcu gerçekçiliğin öncüsü ve köy gerçekliğine dayanan ilk kitap olarak kabul edilmektedir.

Memleketin Sahipleri

Bu yapıt 22 bölümden oluşmaktadır. Ancak *Köye Gidenler* bölümü kendi içinde üç bölüme ayrılmaktadır. İlk 22 konu gerçeküstü varlıklardan oluşurken *Köye Gidenler* bölümünde ise iki öğretmenin köyde yaşadığı olaylardan ve köy hayatından bahsedilmektedir.

Makal'ın *Memleketin Sahipleri* adlı eseri, insan hayatını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen gerçeküstü varlıklar üzerine kurulmuştur. Ayrıca köy halkının muska ve büyü ilgili inanışlarından, zaman zaman bunlarla hayatlarına yön verme çabası içinde olduklarından bahsedilmektedir. Eserlerde bu varlıkların yanı sıra olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan kel kız ve ak sakallı dedeler gibi örneklere yer verilmiştir.

Hayal ve Gerçek

Hayal ve Gerçek, *Bizim Köy* kitabının devamı niteliğindedir. Makal, bu eserinde köyün ve köylünün yaşam gerçeğini gerçekçi bir dille anlatır. Ayrıca İç Anadolu köyünün gerçek durumunu anlatır. Makal, 1950’li ve 1970’li yılların köye getirdiği şartları; ekonomik toplumsal ve politik yönden değerlendirerek gerçekçi bir anlatımla notlar tutar. Eserine bu notları aktarır. Anadolu köy yaşamının gerçeklerini, köylünün kadınlara olan bakışını, eğitim ve sağlık gibi sorunları ele alır.

Deli Memedin Türküsi

Bu eserde başlangıçta Köy Enstitülerinin kurulmadan önceki köy yaşamından bahsedilir. Daha sonra Köy Enstitülerinin kurulma amaçları, faaliyetleri, eğitim alanına getirdiği yenilikler ve sosyo-kültürel öğeler ele alınır. Eserde Köy Enstitülerinde yetişen birçok aydının yanı sıra Türk düşünce ve yazın tarihinde iz bırakmış birçok aydının eserlerinden de bahsedilmektedir. Yapıtta daha çok Köy Enstitülerinin köy halkına olan etkisi ve köy halkının ilerlemesindeki rolü üzerinde durulmuş, köylünün aydınlanması ve ilerlemesi için Köy Enstitülerine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

Köy Enstitüsü ve Ötesi

Makal’ın *Köy Enstitüsü ve Ötesi* adlı eserinde Köy Enstitülerinin eğitim anlayışı her kaleme alınmış ve daha sonraki süreçte enstitülerin kapanmasıyla yozlaşan eğitim anlayışı üzerinde durulmuştur. Makal’a göre yeni Türk harflerinin kabulü ve millet mekteplerinin açılmasından sonra köylü sorunlarının çeşitli yönleriyle çözülmesi gerekiyordu. İlk önce eğitim sorunu ele alınmalıydı. 1935’lerde nüfusun yüzde sekseni köylüydü ve kitle tümünden ilgisizdi. Köylüler hala okuma yazma eğitimine sıcak bakmadığı gibi eğitime de destek vermiyordu. Bütün bunlar sonucunda 1936’da çıkarılan yasayla iki köy öğretmen okulu ve öğretmen kursu açılmıştı. Köy Enstitülerinde verilen eğitim zamanının ve mekânın gereklerini yerine getirebilecek şekilde tasarlanmıştır. Yazara göre Köy Enstitülerin amacı, köy insanını okuryazar olan el sanatları öğrenmiş bir yurttaş ve iyi bir üretici olarak yetiştirmektir.

Kuru Sevda

Makal’ın *Kuru Sevda* adlı eserinde bir rüya sonucunda bulunan kuru bir iskeletin evliya olduğuna inanılması ve köylünün bu iskelet karşısındaki durumu ele alınır. Köylü, kuru bir cesedi evliya olarak görür ve ona hürmet gösterir. Yazar bu

eserde köylünün içinde bulunduğu şartları, alışılmış düzenini, bunlar karşısındaki duygu ve düşüncelerini kaleme alır. Bu eserde köy halkının kendilerine has inançları, gelenek, görenek ve âdetlerinin olduğunu ve bunların altında yaşamlarını sürdürdüklerini görürüz.

Anımsı Acımsı

Anımsı Acımsı adlı eserde bir köy çocuğu olan Makal'ın, ünlü bir yazar olma sürecindeki zorluklar konu edilmiştir. Eserde, Makal'ın yazar ve eğitimci olarak verdiği mücadele sırasında yaşadığı bazı olaylar, olumsuzluklar, engeller ve verdiği mücadele anlatılmaktadır. Bu doğrultuda eğitim için Köy Enstitüsüne gidişi ve öğrenciyken annesinin onu evlendirme çabaları süreçleri de işlenmiştir.

Yeraltında Bir Anadolu

Yeraltında Bir Anadolu, yazarın Doğu'nun hayat şartlarını gerçekçi bir dille anlattığı eseridir. Yazarın gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı eser, Doğu'daki köy halkının ve köy sorunlarının anlaşılmasında yardımcı olacak niteliktedir. Makal ele aldığı bu konuyu eserini sert ve keskin bir kalemle anlatır.

Ötelerin Havası

Yazarın Avrupa'daki anılarından oluşan *Ötelerin Havası* adlı eser üç bölümden oluşmaktadır. Eser, Makal'ın uzun bir süre kaldığı İngiltere'deki gözlemlerine dayanarak kaleme alınmıştır. Eserde İngiltere'deki hayat, örf ve adetler, köylerdeki gelenek ve görenekler ile sağlık şartları Türk kültürüyle kıyaslama yapılarak okuyucuya aktarılır.

Ağlatı

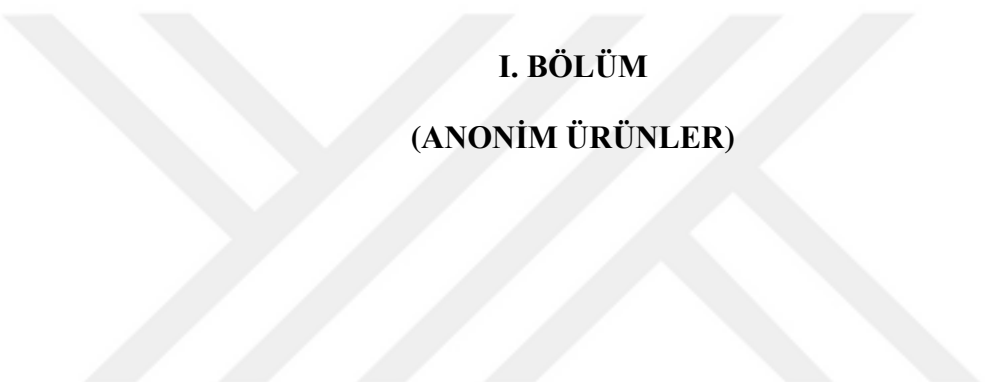
Ağlatı adlı eser toplamda 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yirmi dokuz, ikinci bölüm dokuz, üçüncü bölüm ise dokuz alt başlıktan oluşmaktadır. Eserde genellikle köylerdeki eğitim düzeninden ve o günkü hükümetin eksikliklerinden bahsedilmektedir.

Bozkırdaki Kıvılcım Enstitülüler

Makal'ın *Bozkırdaki Kıvılcım Enstitülüler* adlı eseri otuz bir başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak kitap düzenlenmiştir. Eserde köy halkının ilerlemesinde önemli bir rol oynayan köy okullarındaki eğitim ele alınmıştır. Ayrıca köylülerin geçim kaynağı olan tarım ve

hayvancılık ile ilgili bilgiler de aktarılmaktadır. Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında köy halkının tutum ve davranışlarından kullandıkları yöntemlerine kadar birçok konuda bilgi verilmektedir.

I. BÖLÜM
(ANONİM ÜRÜNLER)

I. ANONİM ÜRÜNLER

I.1. Kalıplaşmış Sözcükler

I.1.1. Atasözleri

Ataların deneyimlerini, öğütlerini, bilgilerini yansıtan ve kısa özlü söz olarak bilinen atasözleri Ömer Asım Aksoy tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

“Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler, derin felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince ayarlarla, sert taşlamalarla doludur.” (Aksoy, 1993: 27).

Atasözleri bir toplumun yaşam felsefesini, değer yargılarını ve dünya görüşünü yansıtan sözlerdir. Atasözleri, bir ulusun yaşama nasıl değer verdiğini, yaşamı nasıl gördüğünü ve hangi toplumsal kurallara uyulması gerektiğini ifade eden temel öğedir (Artun, 2012: 127).

Ortaya çıkışları itibariyle sözlü kültür ortamının ürünü olan atasözleri yazılı kültür ortamında kullanılmaktadır. Hikâye ve roman gibi eserler de atasözlerinin kullanıldığı yazılı kültür ürünlerindedir. Mahmut Makal da eserlerinde, sözlü kültür unsurlarından biri olan atasözlerine, eserlerdeki anlatımı kuvvetlendirmek, insanların davranış ve yaşayış biçimlerini az sözle özlü bir şekilde ortaya koymak amacıyla sık sık kullanmıştır. Aşağıda yazarın eserlerinde yer alan atasözleri alfabetik bir sıra ile verilmiştir:¹

Aşağı tükürsem sakal yukarı tükürsem bıyık:

*“... Valla şaştım kaldım. Her gün böyle. Terletiyorlar beni. Ne yapacağımı bilmiyorum. **Aşağı tükürsem sakal ama yukarısı bıyık.**”* (KS, 2009:87).

Balık baştan kokar:

*“... Bu işler böyle böyle başlar. Kim bilir şimdi kaç köyde bizdeki gibi oldu. **Ama unutmamalı, balığın baştan koktuğu gibi, su d baştan tutulur.**”* (DMT, 2008: 97).

Bana dokunmayan yılan bin yaşasın:

¹ Atasözlerinin özgün hâllerini tespit etmek için Türk Dil Kurumunun internet ortamındaki *Atasözleri Sözlüğü* kullanılmıştır.

“... Atatürkçülük mü? Amerikan aleyhtarı gösterilere katılanlar deliklerde inerken, Ankara ve Adana cezaevlerini doldururken susarsın! **Sana dokunmayan yılan bin yaşasın** öyle mi? Yaşasın bakalım.” (AĞ, 2015: 93).

Başa gelen çekilir:

“... Gelelim ötekilere; Allah kışı vermiş, kış için gerekli olanları da kendiniz bulun demiş. **Bulunmazsa başa gelen çekilir** demiş.” (BK, 2008: 13).

“... Orada tanıdığım, çevrenin sevgilisi olan bir uğraşdaşım gibi camiye gidemiyordum. Camiye gitmesi için başkalarını isteklendiremiyordum. Arkadaşlardan ayrılırken, “Bir Müslüman bekliyor, ona gideceğim” diyemiyordum”

Ne yapalım, başa gelen çekilir.” (YBA, 2008: 114).

Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar:

“... Anadolu insanı zıtlıklar içinde gelip zıtlıklar içinde gitmekten yakasını kurtaramayacak mı? Biri çok varıl, biri çok yoksul; biri bütün olanaklara sahip, öteki değil. **Biri yer biri bakar.**” (YBA, 2008: 16).

Can boğazdan gelir:

“... Oysaki, koskoca köyde, ayda yarım kilodan fazla yağ kullanan yoktur. Yağsız yemek pişirenler ise çoğunlukta: “**Can boğazdan gelir**” demiş atalar.” (HG, 2008: 99).

Çam sakızı çoban armağanı:

“... Elimdeki ucu nacaklı değnekle çiğden kazıp ceplerimi doldurdum. **Çoban armağanı çam sakızı** değil çiğdemdir bu mevsimde.” (AA, 2015: 22).

“... Benim gibi düşünen bazı arkadaşlar Bizim Köy’ü okuduktan sonra hep beraber seni takdirle andılar. **Çam sakızı çoban armağanı** kabilinden bir sandık yaparak onu posta ile adresine göndermeyi uygun buldular.” (AA, 2015: 57).

Davulun sesi uzaktan hoş gelir:

“... Köylü, on kuruş kazanacağını umduğu bir işten on günlük emeğini esirgemez. En uzak yolları göze alır bu uğurda. Daha fazla kâr edeceğine akli yattı mı, birkaç il aşırı gitmekten çekinmez. **Uzaktaki davulun sesi ona da hoş gelir.**” (BK, 2008: 18).

“... *Saim*'le *Banu* belki de evlenmişlerdir şimdi. Sağır-la sağırın evlenmesi ve de geçinmesi ne kadar tatlıdır kim bilir? Belki de **davulun sesi uzağa hoş gelmektedir.**” (AA, 2015: 124).

Deliye her gün bayram:

“... *Kıtlık olunca da para geçmez, biliyorsunuz. Üstelik bizde karla da ilgisi yok sanırım ekmek ve odun sıkıntısının. **Deliye her gün bayram** dedikleri gibi, “Gamla yüklenmiş bayırlar, çıplak değil” diye nitelenen bir ülkede her zaman olur odun sıkıntısı...*” (YBA, 2008: 15).

“... *4 K Kulübü*'nü kurmuşlar ve bizleri de çağırıyorlar kutlama törenine: *Ortada yapılan hiçbir şey olmasın varsın, **deliye her gün bayram** olduğunu biliyorlar.*” (YBA, 2008: 110).

Denize düşen yılana sarılır:

“... *Bütün bu işkenceleri göze alarak bir gece gidip Demirci Kel Ali*'yi uyandırmış ve çektirmiş dişini

*Ne yaparsın, **denize düşen yılana sarılır**, diyor.*” (HG, 2008: 55).

Dilin kemiği yoktur:

“... *Çağın gidişine ya da insanoğlunun eriştiği aşamalara göre dil de kendini toparlayarak değişime uğruyor. Daha doğrusu insanlar gerçekleştiriyor bu değişimi. Bunun karşıtı mümkün olamaz. Şurası da unutulmamalıdır ki, her iki anlamda da **dilin kemiği yoktur.***” (AA, 2015: 122).

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar:

“... *Elin hamur, karnın aç.*

*Köylü müsün, haklı işini haksız edip **dokuz köyden kovarlar.***” (YBA, 2008: 69).

El elden üstündür:

“... ***El elden üstündür** derler ya, dert de dertten üstün çıkıyor. İnsanlar çok kez kendi hallerini unutup, eşin dostun haline acımak zorunda kalıyor.*” (BK, 2008: 131).

Evdeki hesap (pazar) çarşıya uymaz:

“... Her gün posta geliyor... Her postadan bana kitaplar, gazeteler, dergiler çıkıyor... Gel keyfim gel!...

Ama gel gör ki, evdeki hesap çarşıya uymadı.” (BK, 2008: 115).

Felek kimine kavun yedirir kimine kelek:

“... **Kimine kavun yedirmiş, kimine kelek.** Kiminin boynuna geçirmiş bir çarpık elek. Elekçiler ağladıkça gülmüş felek.” (BK, 2008: 139).

Görünen köy kılavuz istemez:

“... Tanımadığımız için onun dertlerini halledemiyoruz ve bu sebeple de kalkınan bir Türkiye'yi tahakkuk ettiremiyoruz.

Görünen köy kılavuz istemezmiş. Görmeyen kılavuzlar da köy istemiyorlar.” (KEÖ, 2009:168).

“... Allah aşkına, söyleyin dostlar, bu olduğu gibi lafından ne çıkar? Türk köyü bir fil midir ki, herkes tuttuğu kısma göre yargı yürütüyor? Ortada bir köy vardır ve neyse odur işte. **Görünen köy kılavuz istemez** demiş atalarımız.” (KEÖ, 2009: 212).

“... Hayır bunlar neyse bunların yalan olduğunu dünya biliyor dedi. **Görünen köy kılavuz istemez.**” (AA, 2015: 39).

“... Sizin bu topraklar üstünde yaşayanların yaşantısını olduğu gibi görmekten, söylemekten neden çekindiğinizi sormam gerekir. Çünkü, **görünen köy kılavuz istemediği halde,** köylerimizi görmek istemiyorsunuz.” (AĞ, 2015: 84).

“... Bu gerçeği hiçbirimiz, ne kadar çırpınırsak çırpınalım, deliksiz ve köksüz görüşlerimizle kopamayız, değiştiremeyiz. Yani **görünen köy kılavuz istemez.**” (AĞ, 2015: 169).

İnsan doğduğu yerde değil, doyduğu yerde:

“... Özellikle kız öğrenciler için doğup büyüdükleri yerde yaşamak daha verimli olabilir memleketimizde. Her ne kadar yurdun her yanı birdir ya da **doğduğun yer değil, doyduğun yer** desek de gerçek bu.” (KS, 2009: 110).

İt ürür kervan yürür:

“... Bunları bizim gençliğe kazandırmak istemezcesine çalışanlarımız, aksine adam harcamaya devam ediyor. Ama gün gelecek ki, **it ürür kervan yürür** sözünü suratlarına en anlamlı biçimde şamar ya da tükürikle birlikte söyleyecek bu toplum.” (ÖH, 2018: 92).

İtle dalaşmaktansa çalıyı dolanmak yeğdir:

“... Ellerimiz pantolon cebinde, kahveyi dolduran yüzden fazla insan bakışıp gülüşürken, kendimizi dışarı attık. Elimizden hiçbir şey gelmezdi. **İtle dalaşmaktansa çalıyı dolanmak da değildi bu.**” (AA, 2015: 154).

Kel başa şimşir tarak:

“... **Kel başa şimşir tarak!** Bizim işler hep o biçim! Şu kurul, Bu komisyon, falan memur, memurun yardımcısı, yardımcısının yardımcısı...” (HG, 2019: 89).

“...Bu bakımdan, televizyon işini ben, **kel başa şimşir tarak** olarak kabul etmiyorum.” (ÖH, 2018: 31).

“... İnsanın eğitimi, uygarlığa yaklaşımı önlenerek yolu asfaltlanır, evine radyo, telefon, TV, çamaşır makinesi gelirse; bu **kel başa şimşir tarak olur.**” (DMT, 2008: 3).

Kırk nasihatten bir serencam iyidir:

“... **Kırk öğütten bir serencam iyidir** dememişler mi? Bir örnek, bolca sunulan öğütlerde, evirip çevirdiğimiz ama onlara ulaşmayan çocuk bakımı ve eğitimi ilkelerinden elbette öndedir.” (MS, 2008: 18).

Komşuda pişer bize de düşer:

“... Ondan sonra, gelsin, Allah her şeyi sevdiğine verir, alnımızın yazgısı böyleymiş... lafları. **Komşuda pişermiş de bize de düşermiş.** Allah deldiği boğazı aç koymazmış.” (AĞ, 2015: 107).

Kork Allah'tan korkmayandan:

“... Yine Arapçaya yakın bir şeyler okudu, dinle ilgilenmeyenlere belanın hazır ve nazır olduğuna getirdi. “Allah korkusu kalmadı ki, Allah korkusu! **Kork Allaktan korkmayandan**” Kuran'ı gavur yazısıynan yazmışlar.” (KS, 2009: 40).

Kul bunalmayınca (sıkışmayınca,daralmayınca) Hızır yetişmez:

“... Hani, **kul bunalmayınca Hızır yetişmez derle...** Dilimizin, damağımızın susuzluktan iyice yandığı, eğitim ve orman davalarını neredeyse unutup derdimizi düşündüğümüz bir anda, hayvanın iki sepet çatılı bir yolcu çıktı karşımıza.” (KS, 2009: 46).

Laf lafi açarken, laf da tabakayı açar:

“... Hamdi Akçaoğlu ile İstanbul Kızıltoprak Öğretmenevi'nin bahçesinde 1 Nisan 1922'de karşılaştık. Artık emekliydi. **Laf lafi açarken, laf da tabakayı açmıştır.**” (BKE, 2008: 161).

“... Onunda olduğu bir toplantıda şöyle dereden tepeden konuşalım dedik. **Elbette laf lafi açacak, laf da tabakayı açacak.**” (YBA, 2008: 39).

Lafla peynir gemisi yürümez:

“... Bu ulus, gelecekte de kendi çocuklarına, kendi gerçeklerine özgü Köy Enstitüleri benzer kurumları mutlaka kuracaktır. Dar boğazlardan kurtulması başka türlü olanak dışıdır. **Lafla peynir gemisi yürümez.**” (KEÖ, 2009: 110).

Mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır:

“... Soba ve bu bölgenin bazı köylerinde olduğu gibi, tandır yok. Yalnız ocak; toplan başına, islen. Önün kavurga kavursun, arkan harman savursun. Kısacası, **“Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır”** atasözü tam yerini buldu.” (BK, 2008: 12).

Parayı veren düdüğü çalar:

“... O arada, aç olduğunu, rahatsız olduğunu... anlattı Yesari. Hemen yemek ısmarlandı. Ama **parayı veren düdüğü çalmak istercesine**, kağıt tomarının üstüne bir de kalem koydu.” (AA, 2015: 145).

Perşembenin gelişi çarşambadan belli olur:

“... Eşeğe binmeden önce öğretmenlere, “Yarına kalıp da öteki derslerinize girmek istemiyorum. Mal meydanda. **“Perşembenin gelişi çarşambadan belli olur”** dedi.” (MS, 2008: 125).

“... Müfettişler Müfettişi bakalım nasıl sayınlık yapmıştı. Ölmesen de yazabilsen ilginç bir roman olurdu herhalde. Ama **perşembenin gelişi çarşambadan**

belli olur. “Müfettişler Müfettişi” ve “Üç Kağıtçı’dan sonra sana onun nasıl sayılabilmektedirini kestirebiliyoruz.” (AA, 2015: 195).

Sel gider kum kalır:

“... Zaman Köy Enstitüleri gerçeğini güçlendirdi. Öteki deyimle **sel gitti kum kaldı.** Yıllardır ileri-geri edebiyatı mı yapılmadı, yolu yöntemi mi tartışılmadı.” (KEÖ, 2009: 46).

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır:

“... Hocalar, muhtar kâğıt göndermiş. Barnak basmadım; yüz yüzden utanır, **tatlı dil yılanı delikten çıkarır** diye size geldim.” (KS, 2009: 74).

Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş:

“... Önce düşünüyorsunuz, bunların işleri güçleri yok mu? diye. Sonra da, aman, bundan iyi iş-güç mü olur, **tencere yuvarlanıp kapağını buluyor.**” (AĞ, 2015: 78).

Üzümünü ye de bağını sorma:

“... Adam başına bir iki süt giriyor her eve. Bu kadar bol sütün nereden geldiğini bilmeyenler bile var. **Üzümünü yiyip bağını sormuyorlar.**” (ÖH, 2018: 12).

Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli:

“... Burada tatlı sözle, akıl ve mantık yoluyla tartışma yapıp hak kazanmak deveye hendek atlatmaktan zordur. **Ya bu deveyi güdeceksin, ya bu diyardan gideceksin.** Hoş nasıl gidersin? Ayağın bağlı.” (BK, 2008: 100)

“... **Ya bu deveyi güdeceksin, ya bu diyardan gideceksin.** Hoş nasıl gidersin? Ayağın bağlı.” (BK, 2008: 100).

Yılanın başı küçükken ezilir:

“... Görüyor musunuz Türkiye de çoraplar nasıl örülüyor insanların başına. Hem de daha bıyığımız terlemeden, kendinizi toparlamadan, düşünmeye yeni yeni başlarken. **Yılanın başı küçükken ezilir, deyip başlıyorlar.**” (AA, 2015: 43).

Yiğidi öldür hakkını ver:

“... Bu yazılarımda İngiltere’yi övmeye ve İngilizleri kuru kuru hayranlık taslamaya çalışmak istemiyorum. Ama “**Yiğidi öldür, hakkını ver sözü**” gereğince hareket edeceğim.” (ÖH, 2018: 6).

I.1.2. Deyimler

Bir kavramı ya da durumu karşılayan, iki veya daha fazla kelimedenden oluşan kalıplaşmış sözler olarak bilinen deyimler, Şükrü Elçin tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

“*Deyimler (tâbirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır.*” (Elçin, 2001: 642).

Artun ise bu söz grupları hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Deyim, kalıplaşmış sözlerden oluşan, günlük yaşamımızda bir durumu veya olayı daha etkileyici bir şekilde anlatmak için gerçek anlamı dışında kullanılan ve en az iki kelimedenden oluşan söz gruplarıdır.*” (Artun, 2012: 128).

Tıpkı atasözleri gibi deyimler de aslında sözlü kültür ortamının ürünü olmasına rağmen yazılı kültürde de kullanım alanına sahiptir. Bu doğrultuda Mahmut Makal’ın eserlerinde en çok göze çarpan halk bilimi unsuru olarak deyimlerdir dersek yanlış olmaz. Makal, eserlerine güçlü, etkili bir anlatım ve çarpıcı bir üslup kazandırabilmek için deyimlere sık sık yer vermiştir. Bu bağlamda yazarın eserlerinde birçok farklı deyim kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda yazarın eserlerinden tespit edilen deyimler alfabetik olarak sıralanarak verilmiştir:²

Abluka et-:

“... Nasıl olacak bu? Bu, doğrudan doğruya Bakanlığı **abluka ederek** milletin cahil kalmasına göz yummuş.” (AĞ, 2015: 34).

Açıklık getir-:

² Deyimlerin özgün hâllerini tespit etmek için Türk Dil Kurumunun internet ortamındaki *Deyimler Sözlüğü* kullanılmıştır.

“... Atatürk devrimlerinin ve çağcıl eğitim ilkelerinin ışığı altında; hangi alan için ne kadar insanı, hangi bilgi ve beceriyle donatacağımız konusunda da bir **açıklık getirmesini bekliyoruz.**” (DMT, 2008: 90).

Açtı ağzını yumdu gözünü-:

“... Harmanları kuzeye dökmek tehlikelidir. Çünkü rüzgardan taraf olduğundan yangın ihtimali fazladır, diye bir düşünceye rastlamıştım. Bizim köylülere açtığım zaman onlar da **açtılar ağızlarını, yumdular gözlerini.**” (BK, 2008: 32).

“... Bir uçtan da dikiş yerlerinden yakaladıkları semirmiş bitleri ateşe atıp çatır çatır yakarlarmış. İşte bunun için **açtı ağzını yumdu gözünü imam.**” (YBA, 2008: 104).

Hesaba alma-:

“... Sizi hiç adam **hesabına almadan,** “köylü balı bilmez” dedi çıktı bu.” (AA, 2015: 39).

Adı çık-:

“... Doğunun **adı çıkmış,** çektiklerimize bakıyorum da, acaba Doğu’dakilerin durumu da daha kötü olabilir mi diye düşünüyorum.” (YBA, 2008: 9).

Ağız değiştir-:

“... Zamanın Milli Eğitim Bakanı Teyfik İleri birden **ağız değiştirmiştir,** Köy Enstitülerinde komünist yuvaları diye söz eder olmuştu.” (AA, 2015: 8).

Ağzını bıçak açma-:

“... Anaların gözleri o akşam yine yaşlı, babaların **ağzını bıçak açmaz.** Acıları tazelenmiştir.” (MS, 2008: 28).

“... Ahmet’in **ağzını bıçak açmıyordu.** Durmuş üstü kapalı iki cümle söylemeye çalıştıkça, o yutkunuyordu.” (MS, 2008: 139).

“... İkimiz eşekli, birimiz yaya yürüdük yürümesine ya, Bin Veli Sarı’nın **ağzını bıçak açmıyordu.**” (KEÖ, 2009: 163).

“... Medeni Ali Bey’in yüzü, vahşiliğin doruğuna çıkmıştı. **Ağzını bıçak açmıyordu.**” (KS, 2009: 143).

Ağzının tadı bozul-:

“... Bunlara çoktan razıydık. Güle oynaya olmasa bile, bir umutla yiyorduk pilavımızı. Gelgelelim **ağzımızın tadı bozuldu.**” (MS, 2008: 45).

Ahkâm kes-:

“... Anayasanın da millete yararı olmayacak yanlarını arayıp bularak ona göre **ahkâm kesmektedirler.**” (AĞ, 2015: 105).

Akıl erdir-:

“... Her şeyin bir nişanı vardır. Yalancı dünyanın geçiciliğine **akıl erdirecek** önbili sahibi olup öte dünyaya hizmet etmekle uğraşan insanları, sakalından, ağzındaki duadan, üçüncü ve en önemli olarak da elindeki tespihten tanımak gerekir.” (HG, 2019: 84).

Akıl erdireme-:

“... Evin kapısına gelince, yine aynı kadın bunun suratına bir tokat şaklatıyor ve çocuğun ağzı yumuluyor... Ahırdaki kadına falan **akıl erdiremem.**” (MS, 2008: 9).

“... Kışın her sabah, yani günde bir kere yakılır. Bu kuyu gibi şeyin, nasıl yakıldığına insan **akıl erdiremez ilk bakışta.**” (BK, 2008: 57).

“... Kapalı bir kutu olan köyde, dört beş sözcük ezberlemiştik. O da anlamına **akıl erdiremeden.**” (BK, 2008: 114).

Akıl et-:

“... Yavan çorba pişirmişler. İçine ekmeğe doğradım onu içiyordum sıcak sıcak. Bizim küldöken **akıl etti.**” (MS, 2008: 36).

“... Mehmet Yaşar, bir tuzun köye girmesine seviniyor, bir de zam falan olmadan bu tuzu almaya **akıl ettiğine** seviniyor. (YBA, 2008: 40).

Akıllara durgunluk ver-:

“... Bir Kurtuluş Savaşı verdikten sonra, aradan da bunca yıl geçtikten sonra böyle bir konuşmanın Meclis'te yapılması, **akıllara durgunluk veriyordu.**” (AĞ, 2015: 90).

Aklı erme-:

“...Bütün vücudu stop deyip durmuştu. Dönen dolaba hiç **akıl ermiyordu hele.**” (MS, 2008: 142).

Aklını başına topla-:

“... Menderes döneminde yıllar sonra Didim’de bir söyleşime gelen yukarıda değindiğimiz bayan milletvekili bile, **aklını başına toplamış** olarak “Bize az bile yüklediniz söyleşinizde. Meğer ne yanlış yoldaymışız” diyordu.” (AA, 2015: 142).

Akla kararı seç-:

“... Buralar öyle de karanlık ki, yere attıkları zarın, aşığın ne biçim düştüğünü görebilmek için, yukarı kaldırıp avuç içi kadar pencereden gelen ışığa tutuyorlar. **Akla kararı seçene** kadar gözleri patlıyor.” (HG, 2019: 117).

“... Burama geldi, çektiklerimi bir ben bilirim kış boyunca. Şu nisana kalvuşana kadar **akla kararı seçtim**.” (HG, 2019: 95).

“... Alacak olan da “benimkini al” diye öne atılanlardan hangisini haşlayacağım derken **akla kararı seçiyor**.” (KS, 2009: 32).

Aklı yat-:

“... Dolmuş dolmuş diye bağrışıp duranların taksisine binip kahveye geldik. Bizim uşaklardan Kara Mehmet’i bulabildik... İşi başından anlatayım da **aklın yatsın**.” (KS, 2009: 11).

“... Köylü, on kuruş kazanacağını umduğu bir işten on günlük emeğini esirgemez. En uzak yolları göze alır bu uğurda. Daha fazla kâr edeceğine **aklı yattı** mı, birkaç il aşırı gitmekten çekinmez.” (BK, 2008: 18).

“... Şimdi köylünün bu salma borcunu toplayıp okula cam, soba, sıra alacağız. Muhtarında **aklı yattı** artık bu işe. Güçlük çıkarmıyor.” (BK, 2008: 112).

Aklı yerinden oyna-:

“... Sonunda, “kalk bakalım ağa!” diyor Miroğlu’na. Kalkıp iyice o da oynuyor. **Aklı da yerinden oynuyor**.” (MS, 2008:7).

Anadan doğmuşa dön-:

“... Geri kalanını da tepesinden aşağı dökün. Su değmedik yer kalmasın bedeninde. Allahül Azim, **anadan doğmuşa döner**...” (MS, 2008: 21).

Anasından emdiği süt burnundan gel-:

“... Tarlamıznan kepaze olduk. Mıhdar, “ Hiç durman mahkemeniz yarın!” dedi. Biz de gece yola çıktık. Valdeyin de benim de **anamızdan emdiğimiz süt burnumuzdan geldi** yeğenim.” (HG, 2019: 94).

“... İnsan insanlıktan çıkıyor ya, kağı bari devrilmese... Ama ne yapsın yine devriliyor sık sık. Devrildikten sonra, her şeyi yerli yerine koymak için de **anasından emdiği süt burnundan geliyor** adamın.” (BK, 2008: 33).

“... Bir kişiden o kadar para çıkmadığından, dört kişiden yüz on lira denkleştirerek gönderdim, ama gönderinceye kadar **anamdan emdiğim süt burnumdan geldi.**” (BK, 2008: 117).

Anlam vereme-:

“... Vardım Kaymakam’ın yanına, kendimi tanıttım. “Otur, ne istiyorsun?” demedi. Dik dik bakıyor. Elimdeki yularlara da bir **anlam veremiyor.**” (BKE, 2008: 41).

Apışıp kal-:

“... Siz, Altındağ’ da buna benzer bir bina olmadığını, delegelerin resmen listeleri, kaytları olduğunu, incelenmesini, memur olduğumuz halde delege olmayı siz ahmaklık edip istesenez bile partinin bunu kabul etmeyeceğini... İleri sürüyorsunuz. **Apışıp kalyorlar.**” (AA, 2015: 89).

“... Ondan sonra da basarız bağırtıyı: Yok efendim, okullarımız hayat adamı yetiştirmiyor, okumuşlar hayata atılınca **apışıp kalyorlar.** Yok efendim gençlerde ahlak kalmadı, öğrenciler sinemaya kaçıyor vs.” (KEÖ, 2009: 87).

Arı kovanı gibi işle-:

“... Şehrin her semtinde, yeteri kadar kitaplık var. Tam anlamıyla **arı kovanı gibi işliyor.**” (ÖH, 2018: 59).

“... Üç kardeşimin de Köy Enstitülerinde öğretmen olmasıyla övünüyor, her fırsatta bu **arı kovanı gibi işleyen** yuvalara uğramak için can atıyordum.” (BKE, 2008:3).

Arka çık-:

“... Kimseye yaramışlık satmadan, hep köylülere **arka çıkararak** sürdürüyor bu kavgayı.” (AA, 2015: 1).

Arkadaş canlısı ol-:

“... **Arkadaş canlısıydı.** Bana öyle geliyordu ki, kıymetli. Zamanının çoğunu yine de arkadaşlarımın işi için seve seve harcamıştır Saba.” (AA, 2015: 169).

Atıp tut-:

“...Yazının ne olduğunu ve çağdaş düşüncenin filizlerini iyi bilirdi. Bundan dolayı da, dergisine düzeysiz yazı, şiir giremez; yayınları arasına da sıradan bir kitap pek girmezdi. O yüzden, düzeysiz yazar ve sanatçılar onun hakkında **atar tutarlardı.**” (DMT, 2008: 61).

Ayağına kara sular in-:

“... **Tellal çağırttık; gelen olmadı. Ev ev geze geze, bekçini ayaklarına kara sular indi.**” (BK, 2008: 113).

Ayak dire-:

“... Geç Resullullah denince yine, “Geçmem ben ümmetim geçmeyince” diye **ayak direyerek** ve onun yüzü suyu hürmetine Tanrı Baba, kusurlu Müslümanların da yüzüne bakacak.” (MS, 2008: 74).

Ayak uydur-:

“... Orhan Kemal, İsmet Paşa'nın türküsünü mitolojik bir dergide durmadan söyleyenler kadar **ayak uydurmamıştır** bu düzene.” (AA, 2015: 196).

“... Adlarını aldıkları büyüklere yaraşır olmaları bakımından da gereklidir bu ilerleyişe **ayak uydurmaları.**” (KEÖ, 2009: 159).

Aykırı düş-:

“... Oysa bu konuşulanlar, Ahmet'in anlattıklarına **aykırı düşüyordu.**” (MS, 2008: 129).

“... Hele bu gençlerin memleket gerçeklerinden nasıl korktukları, kura çekerek görev alacakları yerleri öğrenince ağlamaya başlamaları, daha önce benimser göründükleri, milliyetçiliğe vatanperverliğe **aykırı düşüyor.**” (KEÖ, 2009: 5).

Ayrı baş çek-:

“... *Başka türlü hareket edenler, **ayrı baş çekenler** başarı gösteremezlermiş.*” (MS, 2008: 109).

Ayyuka çık-:

“... *2006’ da gördüğümüz toplum bambaşka olacaktı. Okuma yazma ve kültür düzeyi **ayyuka çıkacak**, “Haydi kızlar okula” saçmalığı olmayacak...*” (BKE, 2008: 104).

Bağrına bas-:

“... *Ortaokullar gibi bu okul da ilkokulu bitirmiş fakat Gramer Okulu’na gidememiş olan 12 yaşındaki çocukları **bağrına basmış.***” (ÖH, 2018: 49).

Baklayı ağzından çıkar-:

“... *Köylüler aval aval bakıyorlar, hiçbir şey anlatmıyorlardı. Derken **baklayı ağzından çıkardı** beni göstererek.*” (AA, 2015: 37).

Baltayı taşa vur-:

“...*Şikayeti de, herkes yapıyor diye, ben de kendimi sağlama almak için yaptım. Öğretmen Bayram gerçekten iyi bir çocuktur, **baltayı taşa vurdum.***” (AA, 2015: 91).

Başı dik ol-:

“... *Hiçbir baskı ve saldırıdan yılmayacağım. Hakkımda yapılacağını söylediğiniz atama kararını **başım dik olarak** beklemekteyim.*” (KEÖ, 2009:16).

Başına çorap ör-:

“... *Kötüköy’ün öğretmeni olan, otuz yıllık meslek yaşamında iyi çalışmasıyla tanınmış Camız Ali’nin de **başına çorap ördü.***” (HG, 2019: 91).

“... *Bu değerlerimize çektirdiklerimizi ve **başlarına ördüğümüz çorabı** olduğu gibi dünyaya anlatsak ya da dünya bunları bilse, ‘Sizin başınızdaki yöneticiler deli mi, hiç mi akıl yok bunlarda; birçok ülkenin yetiştiremediği kıymetlerdir bunlar. Bir ülkeyi dünyaya tanıtmak için bundan önemli fırsat mı olur’ derler...*” (AA, 2015:191).

Başının derdine düş-:

“... Nerede olursa olsun, böylelerinin dertleri olsa olsa sevgi, özlem, sıla vs'dir. Biz sevgiden, özlemden, sıladan, her şeyden vazgeçtik. Bütün bunları unutarak, **başımızın derdine düştük.**” (BK, 2008: 126).

Bayram et-:

“... Ne gazete gördüm, ne radyoda bir haber dinledim. Merak da etmedim doğrusu. Reuters'le AA'nın tek yanlı haberlerinden usanmış kulaklarım **bayram ediyor.**” (YBA, 2008: 36).

Bela kesil-:

“... Dışardan girenlerin yüzde doksanı “turist” tir. Memleketin başına katmerli **bela kesilmek** için buradan diploma almak istiyorlar.” (AĞ, 2015: 62).

Bel bağla-:

“... Bunlar dinsel görüş içerisinde başka inançlara yol açmıştır. İnsan kısmi sefaletinde bir de bunlara **bel bağlamıştır.**” (HG, 2019: 7).

“... Böyle görmüştür böyle sürdürür. Böylece insanlar sefalet üzerine eğilmiş ahirete **bel bağlamıştır.**” (HG, 2019: 9).

“... Genç yazar basına **bel bağlar** görünüyor. Asıl çare köydeki öğretmeni işbaşında iken de yalnız bırakmayacak teşkilatı da kurmaktır.” (KEÖ, 2009: 5).

Bıçak gibi kes-:

“... Trende soğukların iğne gibi ince ince batmalarını saymazsak, iki çivi kesmem Tatvan gecesinde oldu. Götüremeyeceğim kadar giysileri üst üste giydiğim halde yine **bıçak gibi kesiyordu** soğuk.” (YBA, 2008: 15).

Bıçak kemiği dayan-:

“... Dedenin odunlarını kestirseler bir türlü, kestirmeseler bir türlü... Çaresiz kalıyorlar; **bıçak kemiğe dayanınca**, dedenin odunlarının bir kısmını kestirmeye karar veriyorlar.” (MS, 2008: 11).

“... Hele sabredin. Daha derideyiz. Bir gün gelip **bıçak kemiğe dayanacak.**” (KS, 2009: 19).

“... Alamanya'ya gitmek isteyenlerin de sırası gelmiyormuş. **Bıçak kemiğe dayandı** kemiğe! (YBA, 2008: 69).

Bir deri bir kemik kal-:

“... Hayvanlar nasıl, nice zorluklarla yaşatılıyor bir bilseniz! Ama **bir deri, Bir kemik kaldılar.**” (BK, 2008: 12).

Bir kaşık suda boğ-:

“... Ereklere yine, her zaman olduğu gibi kendi lehlerine puan toplamaktı. Değilse ellerinde gelse Mahmut Makal'ı **bir kaşık suda boğmak** isterler.” (AA, 2015: 62).

Bir taşla iki kuş vur-:

“... Devrin iktidarı, köylüleri bankaya borçlandırıp bir elektrik motorunu başlarına bela olarak sarmış, **bir taşla iki kuş vuracağını** sanmıştır.” (HG, 2019: 205).

“... Ordal, “**Bir taşla iki kuş vurmuş** oluruz. Kalkınma öncüleri ya da Anadolu'yu adım adım gezen kahraman milliyetçiler demeli resimlerin altına da!” dedi.” (MS, 2008: 151).

Boyun eğ-:

“... Bir dilenci ya da yol ağzına düşen kimsesiz, bakımsız bir insan nasıl kaderine **boyun eğmek** zorunluluğunda kalmışsa, işte köyüler de böyle bir haldedir.” (HG, 2019: 6).

“... O da eskiden malı mülkü olmasına karşın, bu parayı iyi işlere yatırmış, tam anlamıyla “köy zengini” olmuş. Gün geldi, ecele **boyun eğip** gitti.” (HG, 2019: 114).

“... Devlet ona bir yardımda bulunamaz. O derece bunalmıştır ki, her şeye **boyun eğmek** zorundadır.” (HG, 2019: 6).

“... Hayatta yol aramak yok, hayatta hayat kazanmak, çabalamak, savaşmak, hak aramak yok.

Kitap ne derse o olur. **Boyun eğmek** köylünün yazgısı.” (HG, 2019: 7).

“... Aylar var ki, gün şaşırmadan canı istediğinin **çiçeğini burnunda bırakıyor**. Ne yapalım; büyük kuvvete **boyun eğmek** gerekir.” (HG, 2019: 59).

“... Ortak özelliklerin başında hem doğaya, hem de yönetimlere **körlemece boyun eğme vardır.**” (AA, 2015: 3).

“... Fikret zulme boyun eğmemiş olan örnek bir düşünür, halk çoğunluğunun sefaleti üstüne taht kuran sarayın karşısına çıkmış gür sesli bir ozandır.” (AĞ, 2015: 142).

“... Behçet Kemal Çağlar, inanmadığı hiçbir şeye **boyun eğmemiş.**” (DMT, 2008: 105).

“... Ciddi görünüşü ve ateşli anlatımı, sözündeki doğruluğu ve sakınmazlığı ile Makal, **boyun eğecek** kişilere benzemiyor.” (YBA, 2008: 4).

Burnunun direği kırıl-:

“... Burnumu bürokrasinin içine içine sokmaya başlamıştım artık. Ama şöyle bir koklayınca, **burnunun direği kırılıyordu** insanın.” (AA, 2015: 77).

“... Nasıl kokuştüğünü görüyor musunuz? **Burnumuzun direğini kırmıyor mu kokunun keskinliği.**” (AĞ, 2015: 109).

Burnunu sok-:

“... İktisat bilmediğim halde bu konulara neden **burnumu sokarmışım.**” (AA, 2015: 96).

Can at-:

“... O günlerde bir şiir gecesi düzenledik okulda. Cahit Sıtkı'nın da gelmesi geceyi gece yapacaktı. Beni kırmadı. O gün gelmeye söz verdi. 500 öğrenci Cahit Sıtkı'yı görmeye **can atıyordu.**” (AA, 2015: 164).

“... Üç kardeşimin de Köy Enstitülerinde öğretmen olmasıyla övünüyor, her fırsatta bu arı kovanı gibi işleyen yuvalara uğramak için **can atıyordum.**” (BKE, 2008: 3).

“... Öğretmenlerimizden başka üç tane de usta öğretici vardı. Bunların başı Ali Usta idi. Onların yanında iskeleye çıkıp bir an önce mala, çekiş ve çekül kullanmaya **can atıyorduk.**” (BKE, 2008: 81).

Can çekiş-:

“... Adam milyoner ama kanser ilerlemiş ciğerde... Son ümit olarak kalkmış buraya gelmiş. **Can çekişiyor.**” (ÖH, 2018: 11).

Canevinden vur-:

“... İşte içimdeki o eski acı depreşti yine, başıma vurdu. Ne olur böyle zamanlarda başıma vurmasa, **canevimden vurmasa** beni, beynimi burkmasa.” (ÖH, 2018:103).

Canı burnuna gel-:

“... Bekçiyi de yanıma almıştım. Kış günü ne olur ne olmaz, Allah'ın kurdu var kuşu var. Kireçliğe gelince iyice **canım burnuma geldi.**” (KS, 2009: 26).

“... Kimse kimseyi seçemiyordu dumandan. Herkesin **canı burnuna gelmiş** olduğundan, kimin ne dediğini kimsenin kulağı duymuyordu.” (YBA, 2008:62).

Canına minnet ol-:

“... Muhtarlar kara cahil oldukları ve dolayısıyla defter tutamadıkları için katibi **canlarına minnet** biliyorlar.” (HG, 2019: 89).

“... Yolun büyük bölümünü gittikten sonra, Baymış' ten geçerlerken, durumu gören bir kocakarı “Boşuna yorulman, ben kurtarırım” diyor. Bizimkiler de **canlarına minnet** bilerek, indiriyorlar.” (HG, 2019: 98).

Canına tak et-:

“... Sıraladıkları okkalı küfürleri buraya alacak değilim. Geçim derdi **canına tak demiş** adamın.” (HG, 2019: 80).

“... Aşardı, yol vergisiydi, salmaydı... İnönü'nün Partisi'nden çektikleri **canlarına tak etmişti.**” (AA, 2015: 4).

“... Artık açlık **canıma tak dedi.** Daha fazla sefil olmak istemiyorum.” (AĞ, 2015: 26).

“... Yerli Rum'un şapkasına edilen küfür ne kadar **canına tak etmiş** olmalı ki, bu kadar ağır bir şakayı göze alabilmiş.” (BKE, 2008: 1).

Canından bez-:

“... Cevdet Perin'in kitap hakkındaki yazısını onlara da okudum. Açık açık sövdü bu **canından bezmiş** hemşerilerim.” (HG, 2019: 80).

Can kulağıyla dinle-:

“... Mustafa Geceyatmaz’ın türkü okuduğu zamanlar dışında hiçbir yayını **can kulağıyla dinlemez**, dinlese de anlamaz Haçça Nine.” (KS, 2009: 145).

“... Kadın erkek, yerli yabancı yüzlerce insan **can kulağıyla dinliyordu** çekilen söylevler.” (ÖH, 2018: 37).

Canını dişine tak-:

“...Dayanamadım gayri. **Canımı dişime taktım**:

“Paşam dedim, Ortada yapılacak ne iş varsa bizde yardım edelim. uğruna kul köle olalım. Sen emret bize. Yalnız bu çocuğun, gördüğümüz, bildiğimiz bir suçu günahı yok.” (AA, 2015: 39).

“... Bu karardan sonra Veli, **canını dişine takarak**, kulpsuz tahta bavuldaki gazete kesiklerinin, mektupların, resmi yazıların, şiir kahramanlarının doldurduğu dosyaları yeniden çıkardı.” (AA, 2015: 201).

“... Yazdığım iki yazıda, canlarını dişine takarak ve de mapus damlarına gire çıka sol kitaplar çıkaran yeni iki yayıncıdan söz etmişim.” (AĞ, 2015: 137).

“... Son yıllarda birkaç yayıncı aydının canlarını dişine takarak, mahkeme mahkeme sürünme pahasına ve yukarıda saydığımız cicili bicili demokratik süslerimize karşın kazık gibi ortada duran 141 ve 142 uyarınca deliklerde yatma pahasına çevirtip yayımladıkları kitaplarında çoğu toplanmış yasak edilmişti.” (DMT, 2008: 130).

Cirit at-:

“... Çok günler, o tüfek namlusu gibi kocaman ağır demir parçasını elde edip de sırçanların **cirit attığı** han gibi soğuk camiye giremedik.” (HG, 2019: 68).

“... Daha önce böyle festivallere gidenlerden işittikleri, gazetede okudukları **cirit atıyorlardı** kafasında.” (AA, 2015: 202).

Çorap söküğü gibi gel-:

“... Türkiye’nin her yönden gelişkin bir ülke haline gelmesi için köylü çoğunluğunun eğitilmesinden başka çıkar yol görmemekteydi. “Hele eğitim işi halledilsin, çözülemez sandığımız sorunlarımız nasıl **çorap söküğü gibi** çözülecektir, görün” diyordu.” (KEÖ, 2009: 117).

Dağlara düş-:

“... Meğer bu yağmurlu günleri en ucuz anlatan ben olmuşum. Köylü **dağlara düşmüş.**” (BK, 2008: 111).

Değer ver-:

“... Müdür Halit Ağanoğlu babacan, temiz yürekli, yazıp çizmeden istediğini yaptırın biriydi. Köy Enstitüsü ruhunu yakalamıştı. Çevresiyle de iyi geçinirdi. Köylü dostları da vardı. Onlara **değer verirdi.**” (BKÖ, 2008: 14).

Dem vur-:

“... Göz göze bile gelmemişlerdi Durmuş’la. Oda da neler konuşmuşlar, nelerden **dem vurmuşlar kim bilir.**” (MS, 2008: 109).

“... Gözyaşı çok etkili oldu. Yufka yüreğine etki yapan bir acıdan, belki de Müslümanlar için acı olan bir işten **dem vuracaktı.**” (KS, 2009: 17).

“... Katırın sırtında Anamur sınırındaki köyleri gezerken bile hep köylünün konukseverliğinden **dem vurur.**” (AA, 2015: 77).

“... Dininden, ahlâkından **dem vurdukları** Batılı devlet adamlarının davranışları da onları ilgilendirmiyor.” (AĞ, 2015: 32).

“... Yataklıklarda, yemekliklerde ondan, anlattığı bir olayla kendisinin ne mal olduğunu meydana vurmuş olduğundan, milliyetçiliğinden şüphe edilebileceğinden **dem vuruluyordu.**” (KEÖ, 2009: 149).

Dik dik bak-:

“... Biz buraya kadar geliyoruz, memleket hizmetini ayaklarınıza getiriyoruz amma değer mi, karşılık görür müyüz?

Dik dik baktı o üç yanaza.” (KS, 2009:128).

“... Vardım Kaymakam’ın yanına, kendimi tanıttım. ‘Otur, ne istiyorsun?’ demedi. **Dik dik bakıyor.** Elimdeki yularlara da bir anlam veremiyor.” (BKE, 2008: 41).

Dikte et-:

“... Sınav yazılı idi. Beni en çok saran yanıysa, nokta nokta ile boş bırakılmış üç satırlık yere **dikte ettirdikleri** şu tümce oldu:

“Ben Köy Enstitüsüne gidip okuyarak öğretmen olmak ve köyüme yararlı işler yapmak istiyorum...” (AA, 2015: 21).

Dilinden düşürme-:

“... Yanar döner küflü başyazarlar, ülke uçurumunun eşiğine gelince de nurlu ufukları **dillerinden düşürmüyorlar.**” (KEÖ, 2009: 187).

Dil dök-:

“... 14 Mayıs'a kadar geceyi gündüze katıp kapı kapı koşuşmaları, herkese yalan yanlış **dil dökmeleri** yararsız da değil hani.” (HG, 2019: 102).

Dilinde tüy bit-:

“... Evden çıkan Kasım Onbaşı kızgındı: “**Dilimde tüy bitti** söyleye söyleye” dedi.” (KS, 2009: 53).

Dilini yut-:

“... Karatahta eğitiminde bile dersliklerin yetmediği, ikili- üçlü öğretimin sürüp gittiği üstüne düşünülüyor mü? Diyanet İşleri Başkanlığı'nun bütçesine ayrılan paranın miktarını bilenler **dillerini yuttular** mı?” (DMT, 2008: 16).

Dili varma-:

“... Yazıda yabanda bıraktığımız emeğimiz neyse “hamaylığı almayın hiç değilse, ücretten kurtulun” demeye Molla'nın **dili varmadı.**” (MS, 2008: 38).

Dirsek çürüt-:

“... Bu gibi durumlar için olsa gerek, çocukların almak için beş yıl **dirsek çürüttüğü** diploma yetişkinlere ayaküstü veriliyordu.” (AA, 2015: 152).

“...Biz ona tek bir soru sorduk: “O kadar **dirsek çürütüp** diploma aldığın halde, biyoloji yasalarını hiç mi öğrenemedin?” (KEÖ, 2009: 26).

Dişini tırnağına tak-:

“... Oysa, bir ulusun **dişini tırnağına takarak** tarihte benzeri az görülmüş bir zafer elde edişine tanık olan Yahya Kemal'de bu savaşa dair ne bulabiliyorsunuz?” (KEÖ, 2009: 223).

Deliye dön-:

“... İnsanlık hali bu. Ne olsa günler çok uzun, dayanılmıyor. Öfkeden, sinirden **deliye dönenler** var.” (MS, 2008: 76).

Derdini dök-:

“... *Kezirtepe Köy Enstitüsü öğretmenlerinden sınıf arkadaşım Hüseyin Elmasyazar yanıma geldi. Onu konuk ettim. Akşam baş başa otururken bana **derdini döktü.***” (BKE, 2008: 140).

Deveye hendek atlat-:

“... *Burada tatlı sözle, akıl ve mantık yoluyla tartışma yapıp hak kazanmak **deveye hendek atlatmaktan zor.***” (BK, 2008: 100).

Dört ayak üstüne düş-:

“... *Bir zam furyasında müteahhitlerin kârlı mı zararlı mı çıkacağını düşünüyor, düşüncemi soruyor.*

*Müteahhitler böyle durumlarda da **dört ayaklarının üstüne düşerler, diyorum.***” (YBA, 2008: 38).

Donup kal-:

“... *Üç yıl önce Kel Ali'yle de Küçük'ten bilet bulabilmiştik. Hastalık Hastası'nı seyretmeye değer bulmamış, pelte gibi **donup kalmıştık.***” (KS, 2009: 30).

Dünya başına yıkıl-:

“... *Almanya'da konuşmaya alışmış on beş yaşındaki çocuk İzmir'de ağzını açınca neden **dünya başına yıkılıyor;** yaşamı zehir ediliyor.*” (DMT, 2008: 99).

Dünya gözüyle gör-:

“... *Tonguç'u döşekte rahat ölmesinde, eserini yıkmış olanların ezilişimi **dünya gözüyle görmesinin** de herhalde payı vardır.*” (KEÖ, 2009: 118).

Düşman kesil-:

“... *Toplumları yönetenler kulaktan duyma- uydurma bilgilerle geçinirken okumaya ve düşünmeye **düşman kesiliyorlar.***” (AĞ, 2015: 39).

Ekmek elden su gölden:

“... *Çarşıdan pazardan uzak, bir dağ başında bir mağarada ya da tekkede, **ekmek elden su gölden** gelip yatmak mıdır ermişlik?” (DMT, 2008: 158).*

El çek-:

“... Ülkenin düşünen, yazan insanların rahat bir soluk almaları için, onları üstünden **ellerini çekmelerini** istiyorum.” (DMT, 2008: 71).

Ele avuca sığma-:

“... Dedem babama, biraz hayranlıkla karışık sevgiyle ‘bacaksız’ diye takılırdı. “Bu bacaksızın delidoluluğundan çok çektik. Dur durak bilmez, **ele avuca sığmaz**” derdi.” (BKE, 2008: 11).

El ele ver-:

“... Enstitülerin kuruluşları, hazırladıkları her türlü iş ve çalışma koşulları, bu iki yöntemin **el ele vererek** uygulanmasını sağlayacak düzendedir.” (KEÖ, 2009: 49).

El etek çek-:

“... Okula varınca iyice kendini gösterdi bu yas. Öğrenci devamı azalmış, hele kız öğrenciler **el etek çekmiş** okuldan.” (KS, 2009: 133).

El etek öp-:

“... Adamın **el etek öpüp** çıkmasıyla Abdülhamit’in emir vermesi bir olur bu emir üzerine okulu kapatırlar.” (AA, 2015: 119).

“... **El etek öpmesin**, eğilmesin, bükülmesin, dilenmesin, gerekince hakkını istesin.” (AĞ, 2015: 190).

Eli ayağına dolaş-:

“... Her vakit olduğu gibi, şehre bu inişinde de **elleri ayaklarına dolaşmıştı**.” (MS, 2008: 140).

Elinin hamuruyla erkek işine karış-:

“... Hadi lan, karı partisine girip de **elinizin hamuruyla erkek işine karışmayın**.” (HG, 2019: 102).

“... O Yorulunca, “Alt ucu kadın değil mi, **elinin hamuruyla erkek işine karışırsa** böyle olur” düşüncesiyle erkek memur aldı anahtar.” (YBA, 2008: 98).

Eli değme-:

“... Dükkancı Ağa’nın karısını tandırın başında bulduk. Aylardır **eli değmemiş** de şimdi başının kirini yıkıyormuş tandırın başında.” (YBA, 2008: 35).

Elini kolunu sallaya sallaya gez-:

“... Benim için ilginç tarafı vardı, çünkü. İlk baştan, polisle silâha, bıçağa benzer bir şey göremiyorsunuz. **Ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşıyorlar caddelerde.**” (ÖH, 2018: 53).

El pençe divan dur-:

“... Fakat işin en güzel yanı, köylülerin ağzı var dili yok yaratıklar olarak, bozulmamış, açılmamış, **el pençe divan durmaktan** başka bir şey görmemiş halleriyle bunları karşılamalarıdır.” (KS, 2009:124).

El üstünde tut-:

“... Özellikle çocukları iyi yetiştirmesi ve her türlü orta dereceli okullara, bu ara da öğretmen okullarına girmelerini sağlaması köylüleri sevindirmiş ve Güney’i **el üstünde tutmuşlardır.**” (DMT, 2008: 66).

Ensesinde boza pişir-:

“... Hamdi Sancar imzasıyla Tahkikat Komisyonu’ndan uzatmalı Nevzat’a kadar uzanan emir, Büyükkışla öğretmenin, halkının **ensesinde boza pişiriyordu.**” (KS, 2009: 136).

“... Bizi batıran hep böyle küçük pürüzlerle uğraşılması, bunun sonucunda vatandaşın **ensesinde pişirilen bozanın** görmezlikten gelinmesidir.” (KEÖ, 2009: 137)

Eski köye yeni âdet getir-:

“... Şimdilerde laiklik ilkesi sanık sandalyesinde bile değil, **‘Eski köye yeni âdet misin?’** denilerek ülkeden kovulmak istenmektedir.” (DMT, 2008: 112).

Eşeğini sağlam kazığa bağla-:

“... Bunlar bizlerin önceden alınmış kitaba uygun önlemlerimizdir. Ne buyurmuşlar: **Eşeği sağlam kazığa bağla**, ondan sonra yine Allah’a güven.” (MS, 2008: 64).

Eteğindeki taşı dök-:

“... Hükümetten sana bir kötülük gelecek olursa, kocam da **eteğindeki taşı döker;** gece gündüz senin uçun koşturur.” (KS, 2009: 75).

“... Duyduysan iyi. Seninle yollarımız ayrıymış baksana. Sen **eteğindeki taşı dök**, köylüleri yola getir; ben de yolunuza kum dökülmesi için emir vereyim.” (KS, 2009: 124).

“... Sen de **eteğindeki taşları dök**, evlenmeye bak. Taa harman kalkınca geldin buraya.” (AA, 2015:32).

Etekleri tutuş-:

“... Hiçbir şey bulamazsan şeker, çay diye kıvranacan. Yenice sigarası aratacan. Avradın **etekleri tutuşacak ne pişirsem, diye.**” (KS, 2009: 27).

Geceyi gündüze kat-:

“... **Geceyi gündüze katıp** geçmiş namazlarınızı tamamladıktan sonra, bütün çırpınmalarınız boşuna diye, cayırtı verdiği halde, daha onlar geçmiş namazlarını bitirmeden kadın çocuğa kalmıştı.” (MS, 2008: 14).

Geri dur-:

“... Ama her fırsatta onları aydınlatmadan **geri durmadı.** Yeri gelince hasta çocukların dertlerine derman oldu.” (MS, 2008: 18).

Göğüs ger-:

“... Bunu sürdürürken yokluğa ve yoksunluğa yıllarca **göğüs germenin** ne demek olduğunu anlatmaya çalışmak fazla gayret olur.” (AĞ, 2015: 138).

“... Oysa hepimiz bu memleketin kucağında büyümüş, acı tatlı çetin yaşam koşullarına **göğüs gererek** yaşamaya çalışan vatan çocuklarıyız.” (AĞ, 2015: 181).

Gölge düşür-:

“... Bizim Köy ya bir iki göz alıcı sözle övgülere boğulmuş, ya da çıkarına **gölge düşen** politikacılarla yerin dibine batırılmaya çalışılmıştır.” (BK, 2008: 2)

Görmezlikten gel-:

“... Köy çocuklarının çiklet çiğnemesini kalkınma alameti olarak görüyorlar; bunları **görmezlikten gelenlere** de iyi gözle bakmıyorlardı.” (AA, 2015): 139).

Görmemezlikten gel-:

“... **Görmemezlikten geleceksin** onları. Köyde sürüyle çocuk var. Onlardan ortam size de yeter.” (MS, 2008: 110).

“... Bizi batıran hep böyle küçük pürüzlerle uğraşılmaması, bunun sonucunda vatandaşın ensesinde pişirilen bozanın **görmezlikten gelinmesidir.**” (KEÖ, 2009: 137).

Gözardı et-:

“... Masumdur, haklıdır, gereklidir ve de yalnızdır. İşin bir de **gözardı edilmeyecek bir yanı vardır.**” (AA, 2015: 2).

Göz açtırma-:

“... Terörün temeli budur işte... Sevinsin Dinçer’ler, böyle müdürleri oldukça, halk çocuklarını okutmayan, onlara göz açtırmayan.” (YBA, 2008: 50).

Göz at-:

“... Havada uçan kuşlara **göz atıp** biraz duraksadıktan sonra sürdürdü sözlerini.” (KS, 2009: 47).

Gözdağı ver-:

“... Suç mu bahaneydi, herkes biliyordu. **Gözdağı vermek** için içeri atılıyordu insanlar.” (AA, 2015:48).

“... Onlara bir **gözdağı verdim.** Bu vukuatı şimdi nöbet raporuna da yazacağım. Bir de idare gözdağı versin öğrencilerin hepsine.” (AA, 2015: 117).

Gözden düş-:

“... Sakın söylemeyin, öğrenirlerse, yaptıklarım **gözden düşer,** diyordu.” (KEÖ, 2009: 110).

Gözden geçir-:

“... Ağa, gözlerini süzüyor, aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı bakarak beni **gözden geçiriyor.**” (KS, 2009: 101).

“... Şimdi bütün bunları bir yana bırakarak, Köy Enstitülerin açılış nedenlerinden tutup verimlerini kısaca **gözden geçirmek** ve kapanış nedenlerine de değinmek istiyoruz.” (KEÖ, 2009: 46).

“... Köy eğitimi alanında daha önce yapılan işler, hazırlanan raporlar da **gözden geçirildi.**” (KEÖ, 2009: 47).

“... 1940 yılının Mart ayında 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasası Meclis’e verilmek üzereyken, Şinasi Tamer ve Halit Aġanođlu ile son kez **gözden geçirdik.**” (DMT, 2008: 57).

“... Geçenlerde kendisi de Köy Enstitüleri örneği **göz önünde tutularak** öğretmenler yetiştirme işi **gözden geçirecektir.**” (AĞ, 2015: 13).

Göze al-:

“... Düğün yapmak için varını yoğunu batırarak yiyecek ekmeğe muhtaç kalmayı artık pek **göze alan** yok.” (HG, 2019:17).

“... Ya anandan doğar doğmaz talihin devam edecek, cennete hurilerin yanına gideceksin dünyaya gözlerini açmadan; ya da yaşayıp elinde olmadan bir sürü günaha girecek, cayır cayır yanmayı **göze alacaksın.**” (HG, 2019: 37).

“... Öğretmen arkadaşı, o kadar daralmış olmalı ki, bütün bu işkenceleri **göze alarak** bir gece gidip Demirci Kel Ali’yi uyandırmış ve çekirmiş dişini.” (HG, 2019: 55).

“... Sonunda bir at arabası bulunabildi. Şubatın bu amansız tipisinde sarılıp sarmalanarak ve her zorluğu **göze alarak**, sürdüler ilçeye.” (HG, 2019:98).

“... Öteki dünyanın nimetlerine bağlanmak geleneğinden kurtarıp ona bu dünyanın imkânlarını aramak aşkını vereceksin. Bu uğurda her müşkülü **göze almak**, hiçbir engelin önünde gerilemek vazifesi sana düşüyor.” (KS, 2009: 4).

“... Sonra yine bir sarsılma olsun güveninde; kaldır her türlü güçlüğu **göze alarak** doktora götür, şehre.” (KS, 2009: 169).

“... Bu sorun üzerinde durmayı **göze alabilecek** bir babayiğit Türk eğitiminin başına bir gün olur gelir... diyerek avunalım.” (AĞ, 2015: 177).

“... Ülkü özelliği taşıyan düşüncelerin yaşatılması ve geliştirilmesi, nice emeklerle kurulan bugünkü yaşama düzeninin korunması, ancak bunlar uğruna açık mücadeleyi **göze almakla** mümkündür.” (AĞ, 2015: 195).

“... Köylü, on kuruş kazanacağını umduğu bir işten on günlük emeğini esirgemez. En uzak yolları **göz alır** bu uğurda.” (BK, 2008: 18).

“... Yerli Rum’un şapkasına edilen küfür ne kadar canına tak etmiş olmalı ki, bu kadar ağır bir şakayı **göze alabilmiş.**” (BKE, 2008: 1).

“... Sen niye kente nakledilmek istemiyorsun, baksana, daha bir iki yıllıkken köyden ayrılmak için her şeyi **göze alanlar** var? Diyorum Dursun’a.” (BKE, 2008: 151).

Göze çarp-:

“... Mahmut Makal’ın kitabında etnografik bakımdan Orta Anadolu’ya özgü ilginç kayıtlar var. Çeşitli karma unsurlar **göze çarpıyor**.” (HG, 2019: 4).

“... Atatürk ve Tonguç’un duvarı dolduran fotoğrafları **göze çarpıyor önce**.” (HG, 2019:177).

“... Her çocuğa bir dosya açmış, çocuğun sağlık durumu apaçık **göze çarpıyordu** oradaki kayıtlarda.” (ÖH, 2018: 44).

Göze bat-:

“... Benim bulunduğum en ucuz otelin geceliği bir sterlin, beş şilindi, ki bizim para ile en aşağı, otuz beş lira eder. Ama ülkenin kurulu düzeni ve yaşam düzeyi içinde **göze batmıyor**.” (ÖH, 2018: 23).

Göze gir-:

“... Dediğini yaptıkları halde köy yine bucak olmadı. Acaba bir hata mı ettik, diye üzölmeye, yeniden **göze girmek** için fırsat kollamaya başladılar.” (KS, 2009: 142).

Göz gezdir-:

“... Boğazını temizledi. Çevresine **göz gezdirerek**, bulunduğu yerden üç adım öne yürüdü.” (MS, 2008: 136).

Göz gözü görme-:

“... **Göz gözü görmeyen** gecede, karanlığın içine bakıyor, karanlığın içindekileri düşünüyordum.” (MS, 2008: 84).

“... Hemen soğudun içerisi ve de kar dolmaya başladı. Onun için Mustafa hemen deliği tıkadı ve “gidelim” dedi.

Nereye gideceğiz? **Göz gözü görmüyor**.” (YBA, 2008: 31).

Gözü karar-:

“... Bir bunaltı başladı, **gözüm karardı**. Ne söylenenleri kulağım duyuyor, ne kırılıp dökülenleri gözüm görüyordu.” (MS, 2008: 87).

Gözleri parla-:

“... Böyle şeyler olur diye utandırmaya çalışıyordum ki, **gözleri parladı**.” (HG, 2019: 23).

Göz nuru dök-:

“... Mesleklerin en çok emek isteyenini, yalnız **göz nuru dökmek** değil, insan benliğinde bir şeyler aktarılanı muhakkak ki öğretmenliktir.” (AĞ, 2015: 63).

Göz önünde tut-:

“... Bütün girdisi çıktısıyla yakından tanıdığım Türk köylerinin durumunu oradaki yaşam koşullarını **göz önünde tutarak**, İngilizlerin içinde buldukları olanaklardan söz edeceğim.” (ÖH, 2018:6).

“... Enstitü işleri en az on beş günde bir bütün öğretmen ve öğrenciler bir araya gelerek konuşulur ve bu konuşmalarda olanaklar, bakanlıktan verilen yönergeler **göz önünde tutularak** verilen kararlara uygun olarak yürütülür.” (KEÖ, 2009: 54).

Gözünü hiçbir şey görme-:

“... Memiş, artık öyle kızıyor ki, kimseyi **gözünü görmüyor**.” (HG, 2019: 22).

Gözünü değ-:

“... Eşeğe göz değdiler gayri kunnamaz bu eşek. Kısmete de paydos bundangilli.” (KS, 2009: 84).

Gözünü doy-:

“... O bu değil ya, bu yaştaki öğrencilerin teknik plan çizmekte oldukları atölyede iyice **gözümü doydu**.” (ÖH, 2018: 50).

Gözlerini fal taşı gibi aç-:

“... Fakat ertesi gün, toplantı meyvesini verdi ve **gözüm fal taşı gibi açıldı**: Artık anahtar deliğinden falan bakmak olanaksız.” (YBA, 2008: 98).

Gözünü ısır-:

“... Koca Elmas'ın Mustafa var bizim oralı. Az geriden **gözüm ısırdı**. Ama o bizi görmedi.” (KS, 2009: 28).

Gözüne uyku girme-:

“... Geldiği de, günlerdir **gözüne uyku girmeyen** çocuk, mışıl mışıl uyuyordu.” (MS, 2008:10).

Göz boya-:

“... Bu dergi tutmuş bana açık bir mektup yayınlamış, bir sürü nasihatler ediyor. Yok beni istismar ediyorlarmış, yok **gözümü boyamaya** çalışıyorlarmış...” (AA, 2015: 53).

“... Salt **göz boyamak** için yapılan bu hareketler, devlet ve hükümete olan güveni sarsmıştır.” (AĞ, 2015: 112).

Gözünü korkut-:

“... Son günlerde bir de Atatürk'le ilgili demeçler, kitaplar Bakanlığın **gözünü korkutmaktadır**.” (AA, 2015: 109).

Gözü yolda kal-:

“... Bir aydır **gözlerim yolda kaldı**. Hani bana söz vermiştin: Dudu Ninemi getirecektin de doktorlara götürecektik.” (KS, 2009: 48).

“... Öğretmen evinin son model çatı ile örtülü odasında öğretimi yürütelim dedik; çocuklar hep hastalandı yine kuru toprağa oturmaktan; damın da arkasından... İyi havalar nerelerdesiniz? **Gözümüz yolda kaldı**.” (BK, 2008: 111).

Göz yum-:

“... İşte böyle Orhan Kemal. İşkencelerin her çeşidiyle ayakta çürüttükten sonra insanın ölümüne yakın durumunu biraz düzelmesine **göz yumarlar** bu düzende.” (AA, 2015:197).

“... 21. yüzyıla doğru gittikleri için mi Abdülhamit'i öven, derslikte ilahi okutan, her şeye şeriatçı gözle bakan öğretmen ve yöneticilere **göz yumulmaktadır**?” (AĞ, 2015: 10).

“... Yabancı milletlerin bile örnek tutmak istedikleri Köy Enstitüsü sisteminin, biz gerçi bir politikacı teknesiyle yıkılmasına **göz yumduk**.” (AĞ, 2015: 178).

“... Yaşadığımız sürece bize bağlı halk üzerinden söz hakkımızın ve etkinliğimizin yok edilmeye kalkışılmasına **göz yummazdık.**” (DMT, 2008: 67).

Güvendiği dağlara kar yağ-:

“... Onları bir ümit ayakta tutuyordu oysa: Bu maddi yoklukların ve yalnızlığın ardından, onların ve ülkülerinin gereksediği manevi desteğin varlığı ümidiydi. **Güvendikleri dağlara, karın yağdığı da oluyordu, yağmadığı da.**” (MS, 2008: 126).

“... Hangi dille, hangi hareketle olursa olsun köylüden oy koparmak, onun karşılığında asılsız vaatlere girişmek yoluna gitti. Köylünü **güvendiği dağlara bir kere daha kar yağmıştı.**” (AĞ, 2015: 111).

Hasıraltı et-:

“... Bütün bunları, kökleri köçekleriyle, olumsuz durumlarıyla bağrına basan, olaylarını **hasır altı eden Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı.**” (AĞ, 2015: 23).

Havanda su döv-:

“... Vatandaş ölse umurlarında değil. Arsa onlara bedava verilsin, vergi alınmasın... Baktım ki biz **havanda su dövüyormuşuz.**” (HG, 2019: 179).

“... **Havan da su mu dövüyoruz,** değirmen de yoğurt mu öğütüyoruz, yoksa eğitim öğretim mi yapıyoruz, anlaşılmalı, anlaşmalıyız ne yaptığımız üstüne.” (AĞ, 2015: 54).

Haz ver-:

“... İşini kendisi yapmak isteyen öğretmen arkadaşlar gelip alıyorlar ve kendi işlerini görüyorlar. Bu şekilde onlara faydalı olduğumuzu düşünmek de bize yarı bir **haz veriyor.**” (BKE, 2008: 70).

Her kafadan bir ses çık-:

“... Olağandır, ben de kendimle birlikte beş kişilik bir kümeyim. Beş parmağın beşi de bir olur mu? **Her kafadan bir ses geliyor.**” (MS, 2008: 56).

“... Çarkçı Veli'nin sözü üzerine, yine **her kafadan bir ses gelmeye başladı.**” (YBA, 2008: 69).

Hesap gör-:

“... Sonradan mektup yazarlar öğrenciler de oldu. Adlarını vermeyeceğim, çünkü başta müdürleri olmak üzere ilgililer hemen harekete geçer ve çocukların **hesabını görürler.**” (YBA, 2008: 48).

Hizaya getir-:

“... Katır sırtında Anamur sınırındaki köyleri gezerken bile hep köylünün konukseverliğinden dem vurur, köylerde yaşamın tadının başka olduğunu söyler dururdu. Bunu da, adı solcuya çıkmış beni eğitmek ya da **hizaya getirmek** için yapardı.” (AA, 2015: 77).

Hışmına uğra-:

“... Zaten bu değişiklik yüzünden dikkatleri üstüne çekmiş, rahatı ve çıkarı kaçacak olanların **hışmına uğramışlardır.**” (DMT, 2008: 43).

Hor gör-:

“... Halk dili, adı üstünde halkın dili. Halkın kendisi gibi dili de uzun süre **hor görülmüş**, onun üstüne yapay bir dil yaratılmış okumuşlarca.” (DMT, 2008: 6).

Iska geç-:

“... Yanı başımızdan bütün hışmı ile gelip geçen en önemli olayları **ıska geçiyoruz.**” (BKE, 2008: 2).

Islah et-:

“... Peki tarafsız bir yönetici olması gereken vali, MC iktidarıyla işbirliği içinde olduğunu mektubuyla da belgelediğine göre, kendisini kim ve nasıl islah edecektir? Hele de şu TÖB-DER şubelerini kapatıp duran benzerlerini kim **ıslah edecektir.**” (KEÖ, 2009: 15).

Işık tut-:

“... Mahmut Makal, “Bizim köyün gerçeğini söyleyerek, o yazgıyı değiştirmek isteyenlere **ışık tutmuştu.**” (KS, 2009: 5).

“... Bu hususları aydınlığa çıkarıcı bir araştırma yapılırsa, bu araştırma İma-Hatip Okulları için hazırlanmakta olan geliştirme programı çalışmalarına **ışık tutacak.**” (AA, 2015: 101).

İçi karar-:

“... Günümüz eğitiminin, okulculuğunun nereye getirildiğini çok güzel simgeleyen ve benzerleri her yerde görülebilen “okul” a, “öğrenci” lere, bezdeki koskoca “lise” yazısına uzun uzun ve baktım **içim karardı.**” (DMT, 2008: 94).

İğne atsan yere düşmez-:

“... Seçim öncesinde bir toplantı yapmışlar valinin başkanlığında, onun anlatıyor Adem. “Zafer Sineması’nda **iğne atsan yere düşmezdi**, tüm öğretmenler oradaydı” diyor.” (HG, 2019:196).

“... Macir’in kahve öyle doldu ki, **iğne atsan yere düşmez.** Avara kasnak gibi dönüp duran, bağırup çağırın bir İlköğretim müfettişi var.” (YBA, 2008: 142).

İki ayağı bir pabuca gir-:

“... Muhtara okulun eşyalarını alışıldığı biçimde teslim ederler ayrılırken, **iki ayakları bir pabuca girer** ivmekten.” (KS, 2009: 117).

İki arada bir derede kal-:

“... Vali uğraşmış, programa alınan göz alıcı yerleri gösterip övünmek için. Adam **İki arada bir derede kalmış.** Oysa onun işi halkla.” (KS, 2009: 173).

İple çek-:

“... Kışı zorla köyde geçirip yazı **iple çekerek** şehrin kahvesine sığınma anlayışının üstüne perde çeken püf noktası da, sanırım olanakların köye götürülmesi noktası ile birleşmiş oluyorlar.” (ÖH, 2018: 79).

İliğine işle-:

“... Orhan Kemal’in “Bereketli Topraklar Üzerinde” romanının kahramanları kendi aralarında konuşurlarken, kent ve kentli korkusunun **iliklerine işlediğini** anlar okuyucu.” (AA, 2015: 136).

İpe sapa gelme-:

“... **İpe sapa gelmez** söz cambazlıklarını, okuyucuyu zıvanadan çıkaran sözcük oyunlarını, Makal’da göremeyiz.” (AA, 2015: 10).

İpe un ser-:

“... Hocamız biraz da biz ölelim, derken, ye kürküm ye, al abdestini ver pabucunu, bu ne biçim köy taşlarını bağlamışlar köpeklerini salıvermişler, derken, içinde yaşadığı düzenin çarpıklıklarını vurgulamıyor mu? Şunlar da öyle: Vermeye gönlü olmayan **ipe un serer**, bana mı inanıyorsun yoksa ahırdaki eşeğe mi...” (AĞ, 2015: 144).

İştahı kesil-:

“... Dersleri ezberleme gece yarısına kadar sürdüğünden normal uykusunu da uyuyamaz, **ıştahu kesilmiştir**.” (DMT, 208: 18).

Kan ağla-:

“... Siz köylünün halini yazıyorsunuz: Bizim buranın köylüleri de öyle. **Kan ağlamamak elde değil**.” (AĞ, 2015: 132).

“... Eğitim sorunlarına bakış düzeyi ve tutumu ile bugün yaratılan eğitim keşmekeşini, geriye ve yozlaşmaya gidişi karşılaştırıp **kan ağlıyorsunuz**.” (KEÖ, 2009: 10).

Kan kustur-:

“... Geldiğinde de kaynanası ve karısı etmediklerini koymuyorlar: ‘Ayakkabı getirmedi yazma getirmedi’ diye **kan kusturuyorlar** adamcağıza.” (HG, 2019: 29).

“... Ahmet- Cevat Emmioğulları denen bu akrabalar, Aksaray halkına **kan kusturdular** iki buçuk yıl.” (KS, 2009: 141).

“... Kan Tükürmek’te, gerici bir okul müdürünün, öğretmenleri her fırsatta nasıl rahatsız ettiği, onlara nasıl **kan kusturduğu** işleniyor.” (DMT, 2008: 119).

Kafa tut-:

“... Ha bak şinci, sakal bir kibir kırar, kibirli olup şeyhine **kafa tutmaktan** kurtarır insanı.” (KS, 2009: 87).

Kafa yor-:

“... İnsanlığın, hele de bazı toplumların ekonomik ve kültürel gelişmenin birinci kilometresine bile yakmamış olmaları üstüne **kafa yoruyor**, insanlık adına üzülüyordu.” (ÖH, 2018:107).

“... Halk öğretmenleri dinler, bir şeyler öğrenir, başımız belaya girer diye düşünmüş olmalı ki nasıl eder de bu münazarayı engelleriz, diye **kafa yormuşlar.**” (AA, 2015: 107).

Kanını em-:

“... Asırlardır **kanını emip**, kemiklerini yabancı diyorlardı bıraktığımız köylümüzün yüzü, sınıf bilincine vardığı zaman gülecektir.” (AA, 2015: 109).

Kara kara düşün-:

“... Kamalı'ysa, kariyı babası evinden getiremiyor bir türlü. Uzanıp **kara kara düşünmek** geliyor elinden.” (KS, 2009: 54).

“... Okula varınca iyice kendini gösterdi bu yas. Öğrenci devamı azalmış, hele kız öğrenciler el etek çekmiş okuldan. **Kara Kara düşünür** öğretmen Mehmet.” (KS, 2009:133).

Karşı çık-:

“... Behçet Kemal Çağlar, inanmadığı hiçbir şeye boyun eğmemiş, örneğin, milletvekili maaşlarının artırılmasına da **karşı çıkmıştır.**” (DMT, 2008: 105).

Kaşla göz arası-:

“... **Kaşla göz arasında** birden bire bir şey yığılıp indi, yemek yediğimiz yere yakın olan mutfakta kapısının önüne.” (ÖH, 2018:102).

“... Eyvah! Dese, üzülse de boşuna artık: **Kaşla göz arasındaki** gevşemiş mendildeki o bulgur bulgur kar.” (DMT, 2008: 157).

“... Köy erkekleri bu kalkınmalar gerçekleşmeden önce evlerini bırakıp dağlara çıkmışlardı dedim. Kıpkırmızı oldu ve **kaşla göz arasında** kayboldu.” (AA, 2015: 142).

“... Her şey birdenbire oldu **kaşla göz arasında.**” (AĞ, 2015: 60).

Katkıda bulun-:

“... Gazi Eğitim Enstitüsünü bitirdim. Bir Enstitü'den öbürüne girmek de değişik bir olaydı. Bilgilerimize, yaşamımıza değişik **katkılarda bulundu.**” (BKE, 2008: 126).

Kendini avut-:

“... Bir yandan da çare var mı?... Bu çileyi çekeceksin, bu koşullar içinde eriyip gideceksin, dayan Mahmut dayan diye, **kendi kendimi avutmaya çalışıyorum.**” (BK, 2008: 43).

Kesip at-:

“... Tellal çağırttık; gelen olmadı. Ev ev geze geze, bekçinin ayaklarına kara sular indi. Kimi kaçmış, kiminin hastalanacağı tutmuş, kimi de açıkça “yok” diye **kesit atmış.**” (BK, 2008: 113).

“... Anadolu’da öğretmenin durmaması, oraya gitmemeleri konu olunca, orada otel, gazino, okuma salonları devletçe yapılmalı, sonra oraya giden işyardan iş beklemeli diye **kesip atılmıştır.**” (KEÖ, 2009: 86).

Kestirip at-:

“... Kısaca “TC ilkokul diploması, 50 TL karşılığında her yerden elde edilebilir...” diye **kestirip atmak** gerekir bu işi.” (HG, 2019: 191).

“... Öğretmenlere hoş gözle bakmayan köylülerin, bu iftiradan sonra takınacakları tavrı kestirebilirsiniz. Kentte de, bakkalı çakkalı, “Zaten birader, bunlardan hayır gelmez” diye **kestirip atıyorlar.**” (BK, 2008: 133).

Keyif çat-:

“... Öyle ya, biz tezek bulamıyok, tir tir titriyok, onlar güzelim kömürün karşısına geçip **keyif çatıyorlar.**” (YBA, 2008: 66).

Kılı kırk yar-:

“... Bana bile mektup yazma olanağı bulabiliyor ve **kılı kırk yarararak** gelen şiirleri inceleyebiliyordu.” (AA, 2015: 180).

Kıpkırmızı kesil-:

“... İsaların adasına girince gözlerine inanamamışlar, **kıpkırmızı kesilmişlerdi.**” (MS, 2008: 137).

Kırk dereden su getir-:

“... Başkan ve iki arkadaşı her akşam etüt saatinde kara tahtanın başında bitmeye başladılar. “İzin verirsiniz bir dakikanızı alacağız” diye başlayarak **kırk**

*dere*den su getirip düşüncelerini açıklamaya, kabul ettirmeye çalışıyorlardı.” (AĞ, 2015: 60).

Kıt kanaat geçin-:

“... İzmir’in Tire ilçesine pamuk çapasına gider, iki ayda döner, kazandıkları parayla gelecek yıla kadar **kıt kanaat geçinirler**.” (BKE, 2008: 90).

Kök sal-:

“... Bu toplumun önüne düşüp Kurtuluş Savaşını kazandıktan sonra, bu savaşın bilincini e kurtuluşu kökleştirmek açısından yaptığı devrimler, sanıldığından daha derine **kök salmışlardı**.” (AĞ, 2015: 18).

Kulağına küpe ol-:

“... **Kulaklarına küpe olsun** diye söylenenleri dinleyerek değil, yapa yapa, özümseyerek öğreniyorlardı.” (ÖH, 2018: 44).

“... Öylesine akla uygun laf eder, ettiği lafları da biz çocukların **kulağına küpe** gibi takardı.” (AA, 2015:25).

“... Yıllar önce, Ankara’da “Kültür Ocakları”nın açılışında bir yabancı uzmana da söz vermişlerdi. **Kulağa küpe olacak** bir söz söylemişti uzman:

“Siz halka sadece anlatıyorsunuz; onu dinlemiyorsunuz. Halkı konuşturmak, sorunlarını söylemesini sağlamak gerekir. Bunu ihmal ettiğiniz anlaşılıyor.” (DMT, 2008: 98).

Kulağına bük-:

“... Bizden olursan, biz seni Meclis’e bile yollarız, diyerek, akıllarınca **kulaklarını bükerekler**.” (BKE, 2008: 115).

Kulak as-:

“... Fakir Baykurt gibi senin de çok dertlerin var söylenecek, ama kimse **kulak asmıyor**.” (KEÖ, 2009:5).

Kulak asma-:

“... Sen olsun çık yazık olur gençsin” diye, öfkeli, öfkeli söylenmesine **kulak asmadan**, Bizim Köy’deki “ekmek” adlı bölümden eleştirmen Cevdet Perin’in yazısına aktardığı parçayı okudum.” (HG, 2019:80).

“... O da, şeytanın niyetlerini bildiği için, sözüne **kulak asmadan** ruhu gönderecek. Üsteleseler azarlayacak onu.” (MS, 2008: 13).

“... Eğitimimiz bizlere Köy Enstitülerini tanıttı, övdü, gitmemizi önerdi. Eğitimimiz oğullarını da gönderecekti. Aksu Köy Enstitüsü’ne... Köylüler “Eğitmen oğullarına arkadaş arıyor” diyerek, bu önerilere **kulak asmadılar.**” (BKE, 2008: 174).

“... Ekmek almaya gittim bakkala, meğer tam kapanma vakti gelmiş, adam çıkacak “vakit tamam, artık alışveriş yapamam” dedi ve ricama **kulak asmadı.**” (ÖH, 2018: 7).

“... Bu biçim sorular sorulacağını düşünse görsem inanmazdım. Bunlara **kulak asılmadı, zapta da geçmedi.**” (AĞ, 2015:73).

Kulak kabartmak:-

“... Çok memnun oldum! dedi. Bu kalın sestem çıkan cümle odada çit bırakmadı. **Kulak kabartıp** o zata baktılar.” (MS, 2008: 138).

“...Hoca anlatmakta olsun, o sırada Bektaşî kapı önünden geçmektedir. **Kulak kabartır**, sonra da içeri girip dinlemeye başlar.” (YBA, 2008: 78).

Kulak kesil:-

“... Ama biliyorum, onlar radyonun ne söylediğini değil, nasıl söylediğini merak ettiklerinden **kulak kesilmişlerdi.**” (HG, 2019: 105).

Kulakları çınla:-

“... İlacı kullandık; Maruf iyileşti. Enstitülerde durum böyleydi. Maruf’lar da Cemil’ler gibi pırlanta gençler yetiştirdiler. Köy Enstitülerini kötüleyenlerin **kulakları çınlasın.**” (DMT, 2008: 54).

“... Öğretmen okullarında yabancı dili kaldırıp yerine din dersi koyanların **kulakları çınlasın**, dedi arkadaşım.” (YBA, 2008:107).

Kulak misafiri ol:-

“... Okulun önünde, oy vermek için sıra bekleyen kadınlara **kulak misafiri oldum.**” (HG, 2019: 104).

Kulak ver:-

“... Biz köylüler, ayda yılda bir kente ineriz ve ona buna **kulak vermeden** aynı gün geri döneriz.” (HG, 2019: 27).

“... Tevekkeli, yıllardır halk eğitimi sözü ederler ve **kulak vermezdim**. Ne güzel eğitiyorlarmış.” (KS, 2009: 82).

Kursağında kal-:

“... Ekim 1953'te Ankara'daki Gazi Eğitim Enstitüsü'ne girdim. Köyüme yerleşme isteğimi **kursağında bıraktılar**.” (AA, 2015: 66).

Kuş gibi çırpın-:

“... Bunları düşünüyorum. Yüreğim burkuluyor. Yüreğimin burkulması biraz da soğuktan. **Kuş gibi çırpınıyor**. Ben İç Anadolu'da doğdum. Kış gördüm, soğuk gördüm ama böylesini görmedim.” (YBA, 2008: 26).

Kuş uçmaz kervan geçmez-:

“... Yazık olmuş, vah vah... Neydi onlar? **Kuş uçmaz kervan geçmez**, kurak susuz dağ başlarında esir kampları gibi bir yer.” (AĞ, 2015: 171)

Kuyusunu kaz-:

“... Toplantılarda okumamızı, klasikleri elden geçirmemizi söyler, ondan sonra da okuyanların **kuyusunu kazardı**.” (HG, 2019: 197).

Küplere bin-:

“... Ama, Hacı Derviş Küplere binince, günahları cebine yerleştirdiği gibi sürdü dövüş alanına.” (HG, 2019: 44).

“... Oruç tutup tutmadıklarını sorup da her ikisinden yine “hayır” diye yanıt alınca, **küplere bindi**.” (MS, 2008: 114).

“... Orta Anadolu'nun bu Selçuklu kalıntısı kuytu Aksaray'ından, hele de onun yine kuytu bir köyünden “bir şapkacın”ın çıkması, hepsini kızdırıyor, **küplere bindiriyordu**.” (AA, 2015: 47).

“... Baba, dedim, benim bildiği yoğurt apak olur, bu kara yoğurt neden yapılır ki?

Zaten parlamaya hazır, **küplere bindi**.” (BK, 2008: 35).

“... Karısı, “Gitme dedim ben sana. Görme! Dayanamıyorsun işte” dedikçe Sabri Bey **küplere biner**:

“Gitmesem bilmiyor muyum sanki? Aydan mı geldik buraya?” (DMT, 2008: 118).

Lafa karış-:

“... Yeni yetişen gençlerden biri lafa karıştı.” (HG, 2019: 171).

“... İçlerinden en deneyimli ve kıllı çarıklarının kaç gündür ayağından çıkarmamış olan Deli Memed **lafa karıştı**.” (YBA, 2008: 91).

Lafta kal-:

“... Zorla atanan öğretmenler gelir, bir yıl bile durmadan işini uydurup giderler. Gelgeç yeri buralar. Yönetmelik, program, yasa hep **lafta kalır**.” (YBA, 2008: 12).

Leke sür-:

“... Ona solcu, ötekine komünist, berikine sosyalist diyerek her düşünce biçimine **leke sürmek**, bunların işleri oluyor.” (ÖH, 2018: 91).

Mekik doku-:

“... Şimdi şaşkın, bitkin, umutsuz, bezgin bir durumda, iki davada mahkemeden mahkemeye **mekik dokuyor**.” (BK, 2008: 132).

Meteliğe kurşun at-:

“... Diyelim motor sağlamdı. Böyle olsaydı bile bu köyde alaktirik çalışmaz ve de bir tek lamba yanmaz. Neden dersene, her şeyden önce biz **meteliğe kurşun atan** insannarık.” (YBA, 2008: 81).

Ok yaydan çık-:

“... Sessiz kendi halinde bir çocuktu oysa. Hepsi gibi derslerine çalışıyor, girip çıkıyordu. Ama **ok yaydan çıkmış**, hikâyeyi anlatmıştı bir kere.” (KEÖ, 2009: 149).

“... Nasıl yanıtlayacağım epey düşündüm. Karşı koymalıydım. Anlıyordum, **ok yaydan çıkacaktı**. Öyle oldu.” (BKE, 2008: 127).

Olanak sağla-:

“... Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair konuyu değiştirerek, türbelerin açılmasına **olanak sağlamıştır.**” (DMT, 2008: 107).

Onun ipiyle kuyuya inilmez-:

“... Bu adamlarında **ipiyle kuyuya inilmez.** Durumun gerektirdiği biçimde yönerge çıkarırlar, arkasından karşıtını söylemeye hiç sıkılmazlar.” (MS, 2008: 110).

Oyun et-:

“... Köyde hiç durmadan sözü edilen karakoldan telefon edip araba getirtmek istedik, telefon da alışmıyor! Ya da onbaşı bize **oyun ediyor.**” (YBA, 2008: 47).

Öküzün altından buzağı ara-:

“... Efendi yavrurum dedi, “**esasını sorarsanız, sandık mandık bahane. Herkes karnındaki üzüm ekşisini çıkarmak için öküzün altından buzağı arıyor.**” (BK, 2008: 71).

Ölüm kalım savaşı yap-:

“... Öğretmen Abdullah Bey’de sol yanımda oturmuş, kendini korumaya çalışıyor soğuktan. Bununla birlikte onun her günü böyle, **lm kalım savaşı.** Benimkinin de onunkinden ayrımı yok aslında.” (YBA, 2008: 25).

zlemine ek-:

“... Bu laflardan sıyrılarak bakmak gerekirse, köylerimiz her yönden Köy Enstitülü ıkışlı öğretmenin **zlemine çekmektedir.**” (KE, 2009: 114).

Paaları sıva-:

“... Yalnız, okul için köy bütçesinde altı yüz elli lira var. Ama elde altmış para bile yok. Oturmakla iş çıkmayacağını anlayarak **paaları sıvadık.**” (BK, 2008: 113).

Pay ıkar-:

“... Gebeş İmam’ın sözlerinden kendilerine **pay çıkararak,** cenneti özlemek, yalan dünyadan soğuyup bu düşünce içinde aptesle, namazda mutluluğa erişmek...” (YBA, 2008: 61).

Pay et-:

“... Muhtar, “**şu İbiş’in, şu Memiş’in, şu da benim bölüştürme payım**” diyerek bir güzel **pay eder.**” (KE, 2009: 43).

Pay ver-:

“... İnsan hi. Çocuğu olur da onun kurbacığını kestirmez mi? Sonra hele bingıldığını? Nasıl özün **pay veriyor** da bıçaklatmadan durabiliyorsun.” (MS, 2008: 17).

Put gibi :

“... Daktiloya bir kâğıt taktı. Ahmet **put gibi dikiliyordu** yine.” (MS, 2008: 144).

Salık ver-:

“... Sorunun çözümü nu kadar kolay olmakla birlikte, köylüye “faydalı” diye **salık verdiğimiz** nesnelere yararını elle tutulur ve gözle görülür bir biçime gösterirsek, düşüncelerimizi yadırgamadan kabul ettiklerini görürüz.” (HG, 2019: 119).

“... Oysa öğretim yılı başında, klasik eserleri okumamıza **salık veren** kaymakamdı bu.” (AA, 2015: 64).

“... Amerikan emperyalizmi, gazetesiyle, reklamıyla, tüketimiyle, televizyonuyla, kültürüyle, her şeyiyle egemendi. Tüketimi **salık veriyordu**.” (ÖH, 2018: 116).

“... Müfredat Programının ele alınıp ayıklanmasını da **salık veriyorlardı**. Bu komisyonun önerilerini görüşen “M.E Planının Hazırlığı ile Görevli Komisyon” un Raporundaysa ilkokulların 6 yıla çıkarılması önerilmişti.” (AĞ, 2015: 99).

“... Mesut Tutkun’u kutlar, köyden getirdiklerini okumanızı **salık veririm**.” (KEÖ, 2009: 168).

Saman altından su yürüt-:

“... Ankara’ya geldiğimde, yeni Cumhurbaşkanı ile görüşürken anladım gerçeği. Yani bizde olumlu demeçler verilirken **samanın altından sular yürütüldüğünü**.” (AA, 2015:44).

Sap yiyip, saman çıkar-:

“... Çok şükür gayrı yavaş yavaş eskiye gidiyormuşuz. Fesi yine giyecekmışiz. Eski yazı dönecekmiş vs. **Sap yedi, saman çıkardı**.” (HG, 2019: 110).

Sırt çevir-:

“... Çocuklarının bilimsel gerçeklere **sırt çevrilmeden** çağımızın isteklerine göre yetiştirilmesidir.” (AĞ, 2015: 21).

Söz aç-:

“... E, Galip Sandalci, Şubat ortalarında yazdığı bir yazı ile Malatya'daki Akçadağ İlköğretim okulundan kovulan öğrencilerden **söz açarak** soruyor:

Ne oldu çocuklara?” (AĞ, 2015: 189).

Sözünü balla kes-:

“... Köy Enstitülerinde çıkan öğretmenler hakkında 1947'den beri yalan yanlış pek çok şey söylendi veya yazıldı. “**Sözünü balla kesen öğretmen**” başlıklı parça okununca insan bu yönden hem aydınlanıyor, hem de ülkücü köy öğretmenin nasıl bir tip olduğunu kavriyor.” (KEÖ, 2009: 3).

“... Sözünü kestir dememe kalmadı parmağı ağızımdaydı. Meğersem ben, **sözünü balla kestir dememişim** de salt “ sözünü kestir” demeye yeltenmişim. Ağzıma balı sürdükten sonra, “**Sözünü balla kestir**” dedi ve ekledi: “Söz böyle kesilir.” (KEÖ, 2009: 106).

Sözünü et-:

“... Almanya'daydım ve Ekmekçi'nin yazısını bir rastlantı sonucu görüp okumuştum. Bu yazıda küçük bir anısını anlatıyordu. Bunca yıl bana hiç sözünü etmemişti bu konunun.” (DMT, 2008: 74).

Suyunu çek-:

“... Sobada dört parça odun var, hakkımız onu yakmak. Cebimdeki paranın hepsini verip üst üste yaktırmak geçse de içimden, olanağı yok. Çünkü odunlar da **suyunu çekmeye başlamış.**” (YBA, 2008: 14).

“... Şehirle ilişki kurmak zor bu mevsimde. Çay, şeker, gaz, sigara gibi şeyler **suyunu çekmiş zaten.**” (YBA, 2008: 37).

Süt dökmüş kedi gibi ol-:

“... Kendileri bir parmak üstlerinin yanında süklüm püklüm ya, başkalarının da kendilerinin yanında **süt dökmüş kedi olmasını** isterler.” (AA, 2015: 90).

Şap gibi:

“... Bir hafta sonra, Molla'nın aklına ne gelmişse gelmiş, çocuklarınıza yer bulun, diye göstermiş kapıyı. Bizim okul bu duruma düşseydi, **şap gibi ortada kalmıştık.**” (BK, 2008: 109).

Tadı damağında kal-:

“... **Tadı uzun süre damağımda kalacak** olan Berfin'in sekiz öyküsünden biri “Yemin.” Yemin ki ne yemin. Anadolu insanının her gün binlercesini yaşadığı ve diz boyu cehaletin sonucu olan küçük bir olguyu alıp süslemeden anlatmış Tecelli.” (DMT, 2008: 141).

Tadı tuzu kalma-:

“... Şehirde ilişki kurmak zor bu mevsimde. Çay, şeker, gaz, sigara gibi şeyler suyunu çekmiş zaten...

Yaşamın **tadı tuzu bitti**, diyorlar da başka bir şey demiyorlar.” (YBA, 2008: 37).

Taş çıkart-:

“... Anlamıyla eğitim ve öğretim yuvası olan, hatta başkent Londra'dakilere **taş çıkartacak** durumda bulunan köy okullarının ardından, yine bir köyde tıkr tıkr çalışan Gençlik kulüplerini anmam gerekir.” (ÖH, 2018: 72).

“... Ertesi gün burnumuzdan sümük, gözümüzden yaş boşanmaya başlar. Nezle griple pençeleşirken her akşam öteki akşama **taş çıkartarak** kendini yaşatır.” (AA, 2015: 35).

“... Hilton Oteline **taş çıkartacak** şekilde bir yapının resmini getiriyorlar, “Bu Altındağ Tip ilçe binasıdır.” (AA, 2015: 88).

“... Köy Enstitüler, sözü edilen eserleri onlardan daha iyi okuyup anlamışlardı. Ama dahası, bu eleştiriye **taş çıkartanlar** var.” (DMT, 2008: 53).

“... Evet, ayrandan aşağısı su olduğu gibi, beterin beteri var mıydı acaba? Anadolu'nun yoksul göbeğine **taş mı çıkartacaktı doğusu?**” (YBA, 2008: 10).

“... Köyün çobanı yine dünyanın en mutlu insanıdır sanki. Çeşme başındaki köy kızı, düşlenen cennet hurisine **taş çıkartmaktadır.**” (KEÖ, 2009: 211).

Tepeden tırnağa süz-:

“... *Yüzüne bakakaldı adamın. Göz göre geldiler, tepeden tırnağa süzüyordu onu adam.*” (MS, 2008: 108).

Teşvik et-:

“... *Öğretmenin nezareti altında öğrenciler tarafından idare edilerek gider ve geliri köy öğretmenlerine ait olmalı ve bu yolla çocuklara ameli olarak çiftçilik öğretilmeli ve aydın kimselerin de köylere yerleşmesi teşvik edilmelidir.*” (DMT, 2008: 12).

Toz kondurma-:

“... *Köyceğiz’de olanın karşısında yine halk var. O yüzden halka **toz kondurmamız** olanaksızdır.*” (AĞ, 2015: 19).

“... *Eskiden bu kişiye ve bu kurumlara **toz kondurmayan**, bu, yerden bitme, aslında sorumsuz ve de bilinçsiz aydınlara, başta da dediğim gibi, bir hâl oldu son yıllarda.*” (AĞ, 2015: 58).

Tuz biber ek-:

“... *Nisan 1962’de müfettişler geldi: A. Maruf Bozcugiller, Cevat Tiniç. Boyutlu oldu soruşturma. İlginç olanı, Bakanlığın yayınlarını okutmaktan sorular açıldı. O dergi ve gazeteler **tuz biber ekti.***” (BKE, 2008: 132).

Tuzu kuru ol-:

“... *Yatağın kıyısına köşesine de serptiler. İkisi de esneyip duruyorlar. Oralı değil müfettiş. Keyfi kirt, **tuzu kuru olmalı.***” (MS, 2008: 112).

Tüy dik-:

“... *Bu oyun gözlerimizi yaşartana kadar bizi güldürürken yerli Rumlardan birisinin şapka üstüne kondurduğu söz **tüy dikti.***” (BKE, 2008: 1).

Tüyleri ürper-:

“... *Çektiklerimize bakıyorum da, acaba Doğu’dakilerin durumu daha kötü olabilir mi, diye **tüylerim ürperiyor.***” (BK, 2008: 11).

“... Doğunun adı çıkmış, çektiklerimize bakıyorum da, acaba Doğu’dakilerin durumu daha kötü olabilir mi diye düşünüyorum, **tüyerim ürperiyor.**” (YBA, 2008: 10).

Umut ver-:

“... Temelinde halk egemenliği olan demokrasinin yerleşmesi için yurt yüzeyinde gösterilen çabalar **umut vericidir.**” (DMT, 2008: 96).

Umut verme-:

“... Aksaray’daki bir ikisiyle görüşelim dedik, hükümet adamlarından hiçbiri **umut vermedi bize.**” (YBA, 2008: 79).

Yaka silk-:

“... Demek uygarlığın verileri köylere sokulunca köylü de, öğretmen de şehre akın etmekten **yaka silkmeye başlıyor.**” (ÖH, 2018: 79).

Yan gözle bak-:

“... Çifte baharı birlikte yaşarlar. Ama kızlar açık giyiniyor diye çırpınan, onlara **yan gözle bakanları** görmek, duymak ne mümkün.” (ÖH, 2018: 61).

Yaraya tuz biber ek-:

“... Öğretmeleri kıyıma uğratanlar, aslında **yaraya tuz biber ekiyorlar.** Her zaman olduğu gibi bugün de öğretmen kıyımı sürüyor.” (AA, 2015: 61).

Yeğ tut-:

“... Kızlar başlarını açıp dinlemeye **yeğ tuttular** dışarı çıkmayı.” (ÖH, 2018: 110).

“... İşler her yönden ters döndüğü için, büyük yayıncılar Bakanlığın yayınlarına yakın yayınları çıkarmayı **yeğ tutuyorlar.**” (AĞ, 2015: 161).

“... Güvensizlik yüzünden sosyalizasyon doktorları dışındaki paralı doktorlara muayene olmayı da **yeğ tutuyormuş** vatandaş.” (YBA, 2008: 44).

“... Mehmet Bey’den söz açan ozanlar, bugün çivi yazısıyla, sokağın perçemiyle **yeğ tutuyorlar.**” (KEÖ, 2009: 178).

Yok ol-:

“... Birini yok ederseniz, hepsi çözülür, birer birer kaybolurlar doğadan. Bundan en büyük zararı da insanlar görür. Denge bir kez bozuldu mu, bizler de **yok olmaya** başlarız.” (BKE, 2008: 20).

Yol al-:

“... Köy Enstitülerinin kapatılmasından sonra halkın üstüne, ölü toprağı gibi, kafasının içine öksüz yamalığı örneği koyu karanlığın yağmasını, toplumun, bırakın ortaçağı, ilkçağa doğru **yol almasını**, üzümlere, kıvrılarak izliyoruz.” (DMT, 2008: 76).

Yollara düş-:

“... 1924’te Gündoğmuş’un Kızılağaç köyünde doğdum. Aksu Köy Enstitüsü’nü bitirdim. Yüksek Köy Enstitüsü’nün sınavını kazanarak arkadaşım Dursun Kut ile **yollara düştük**.” (BKE, 2008:30).

Yüreği burkul-:

“... Merhem olamadığım bu küçük derter karşısında **yüreğim burkuluyor**.” (HG, 2019: 210).

“... Bunları düşünüyorum. Yüreğim burkuluyor. **Yüreğimin burkulması** biraz da soğuktan.” (YBA, 2008: 26).

Yüreği kalk-:

“... Anamın anası, yani Hatça ebem genç kızlığında göz ağrısına tutulmuş. Gözlerine bakanın **yüreği kalkarmış**.” (MS, 2008: 23).

“... Dirilerle ölüler karışık!... Sabır, katlanabilme, insalık uçup gidiyor. Bin türlü düşünce içinde insanın **yüreği kalkıyor**.” (BK, 2008: 125).

Yüreğine otur-:

“... Tenime sarılı 17.5 lira param, elimde bir tahta bavulla kamyona bindirildim. Artık dünyayı görmüyordum. Yalnızlığın, kaybolmuşluğun acısı yüreğime oturmuştu.” (BKE, 2008: 161).

Yüz çevir-:

“... Türk yazarları yüzyıllarca Anadolu gerçeğine **yüz çevirdi**.” (HG, 2019: 1).

Yüz tut-:

“... Gayrı yakında kendi kendine söner. Benimki de iki yıldan sonra sönmeye **yüz tuttu** kendiliğinde.” (HG, 2019: 71).

“... İlçenin, bakımsızlıktan yıkılmaya **yüz tutmuş**, çevresine, kediler, köpekler kunnamış olan eski halkevinde, köylerin kalkınmasıyla ilgili toplantı iki saat sürdü.” (KS, 2009: 130).

“... Yunan’ınan aramız yine iyileşmeye **yüz tuttu**. Eski düşman dost olmaz; eşek derisi post olmaz, deme.” (KS, 2009: 50).

“... O güne kadar köylülerin devlet kapısındaki işlerini benim adamlarım yapardı. Mektuplarına kadar yazardı. Bütün bunlar ortadan kalkmaya **yüz tuttu**.” (DMT, 2008: 67).

Yüzüne vur-:

“... Biliyorsun, ben köyümle ilgili ufak tefek yazılar yazan sıradan bir insanım. Yazarım, demeye dilim varmıyor. Şöhretimin bedava geldiğini **yüzümü vurmasaydın** da keşke sana verseydim.” (AA, 2015: 80).

Yüzünü ağart-:

“... Halide yanıtı yetiştirerek öğretmenin **yüzünü ağarttı**.” (MS, 2008: 117).

“... Çeşitli yollardan adlarını duyurup milletin **yüzünü ağartan** bütün Türkler de bu sonuçları Paris’teki keskin zampara komünistlerimize mi borçludurlar.” (AA, 2015: 114).

I.1.3. Dua ve Beddualar

Genellikle insanın kendisi ile sevdiklerinin huzuru, mutluluğu için ve yardım istemek amacıyla Allah’a yaptığı yakarış niteliğinde olan dualar; gördükleri kötülük sonucunda canları yanan kişilerin, üzüntülerini azaltmak için başvurduğu beddualar Erman Artun tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır.

“Alkış, halk edebiyatında kişinin iyiliğinin istendiğini; kara alkış (kargış) tam aksine söylenen kişinin kötülüğünün istendiğini gösteren söz kalıplarıdır. Alkış konuşmayı süsleyici, duyguları belirtici, anlamı güçlendirici dil öğeleridir. Kısa olmaları ve anlatım yoğunluğu taşımaları nedeniyle kullanılırlar. Alkış ve kargışların sanat değeri olanları özelmış, imge düşünce, çağrışım ve buluş yönüyle başarılı olanlardır.” (Artun, 2012: 130).

Dualar ve beddualar, Türk sözlü edebiyatının en sık kullanılan ancak en az incelenen örneklerindedir. Dualar, iyi dileği ve dolayısıyla iyiyi ve güzeli yansıtan sözler oldukları için kötü dileği ve dolayısıyla kötüyü, çirkini ve öfkeyi yansıtan beddualara göre daha çok dikkat çekmiştir (Oğuz vd. 2013: 214).

Mahmut Makal, eserlerinde kahramanların yaşadıkları yörelere ait olan dua ve beddualara sık sık başvurmuştur. Bu eserlerde kahramanlar zaman zaman kendisine verilen sonsuz nimetlerden yararlanmanın bir lütf olduğunu dile getirerek Allah'a şükrederler:

“... *Hoca'nın cüppesini havalansın diye ipe sermişler. Derken şiddetli bir yel, estiği gibi cüppeyi alıp götürmüştü. Hoca, “Şükür ya Rabbi” diye dua etmeye başlayınca, karısı, “Ayol, niye dua edersiniz?” diye sormuş. A hatun, ben de içinde olsaydım, halim nice olurdu? demiş.*” (BK, 2008: 123).

“... *Veren Allah, alan Allah. Çok şükür bugünkü günümüze. Biz kaldık da neye yaradı.*” (BK, 2008: 14).

“... *Buna da şükür! Yine kış yaklaşıyor. Geçen yılki gibi zemheri de cömert davranıp, bize dışarda ders yaptırmazsa vay halimize.*” (BK, 2008: 112).

“... *Türk çocuğunun karşısına çıkamayacak kadar bu memlekete hıyanet etmiş bir adam olması sıfatıyla onun oradan tutulup atılması şükür olsun bize nasip olmuştur.*” (DMT, 2008: 69).

“... *Ya duvar göçerken biz altında olsaydık? Ucuz kurtulduğumuza şükredelim.*” (BK, 2008: 123).

“... *Şu dağların arasında çobanlık, hırsızlık, yolsuzluk yapar geçinmeye uğraşırdık. Hayvandan farkımız yoktu. Bizi bir günden çıkmadı. Çok şükür çocuklarımıza bir sahip çıkan bulundu.*” (DMT, 2008: 68).

“... *Ekin kaldı ya, ekin kaldı” diyerek birkaç kişi başlarını salladı, oldu bitti. Ardından da “Emrine çok şükür, ya Rabbim emrine çok şükür, ya Rabbim emrine çok şükür” diye mırıldanmalar başladı.*” (YBA, 2008: 63).

“... *Alaman bir harp ilan etse de gitsek, kurtulsak” diye pekçe attı Ali Onbaşı.*

Çolak Hacı, “Allah göstermesin, ağzımızı hayra açalım” dedi. *Çok şükür bugünümüze.*” (YBA, 2008: 65).

“... Köy de olduğunuz için halinize **şükredin** dedim be bir olay anlattım çevremdekilere.” (YBA, 2008: 37).

“... Zavallı kadınlar, mahkemeye gitselerdi, kim bilir kaç ay sürüneceklerdi? Hem mahkemede hak aramak için resmi nikah var mı?

Hocanın “hülle yapacaksınız” demediğine **şükretti**.” (HG, 2008: 32).

“... Bayramdan bayrama, peygamberimizin kutsal sakalından bir teli görmek ve arife günü kutsal ikinci namazını Şeyh Efendi'nin arkasından kılmak şerefinden, **çok şükür** Allah kimseyi yoksun etmiyor.” (HG, 2008: 40).

“... Allah gönüllerine göre vermiş onlara da. “**Çok şükür halimize**” diyor bazıları.

“**Çok Şükür.**”

“**Şükreden dilleriniz dert görmesin**” diyen sakallı bir baş uzandı, sürücü yerinden. İçeri girdi sonra. “Şükredin dilleriniz dert görmesin.” (KS, 2009: 33).

“... Arifim, kınalı kuzum, nerelerdeydin şimdiyeden, azdığımız uçun Allah bizi unuttu, gâvur olduk sanıyordum... “**Çok şükür, çok şükür**” dediğini, daha önce kendi akıllarındaki aynısı olduğu için midir? dillere destan ettiler.” (KS, 2009: 19).

“... Saim Bey, “**Çok Şükür ya Rabbi!**” deyip ağzını sildikten sonra, çubuğunu dikene yetiştirene, satanın babasına rahmet okudu.” (KS, 2009: 46).

“... Allah korkusu zayıfladı; gençliğin ahlakı bozuldu. Dua edelimde o da düzelsin. **Hamt olsun** köylünün her şeyi istediğimiz gibi...” (KS, 2009: 49).

“... Ya yeğenim, Allah kimseye dert verip derman aratmasın. **Allaha şükürler olsun**, ettiğimiz hayır yerini bulmuş da, merhem yaraya karşı geldi.” (KS, 2009: 48).

Dualar hem dini inançları güçlü olan insanların Allah'a olan bağlılıklarını ifade eden hem de kendilerine yardım edene teşekkürlerini sundukları sözlerdir. Ayrıca kahramanlar kendilerine iyilik yapanların ya da sevdiklerinin korunması için Allah'a dileklerini de bildirmektedirler:

“... Koca Mustafa, “Eskiden ölü gibiydim, şinci çivi gibiyim; nere çaksan oraya geçerim diye” övünüyor.

Ne zaman nerede rastlaştık, “**Anana irahmet**” diye hayır duasını alıyorum.” (BK, 2008: 72).

“... Ey Yalı Kayası, bu köyün başını bekler durursun. **Tanrı sana bir can verse de Deli Ali'den mıkdar, Kayış Ali'den, Kel Hüseyin'den üye olabileceğini görseydin!**” (DMT, 2008: 96).

“... Muhtar, “Hadi, kavgayı bırakında uyusun, bakın ne diyor duvardaki” deyince dua ettiler.

“**Babana ırahmet, bizi kurtardın efendi, sabahtan beri birbirimize girdik**” diye birer birer dağılıp gittiler.” (BK, 2008: 88).

“... O satıcı adamın uyumunu tutturup okudun mu, alıyorum hayır dualarını. Alanların çoğu, okuması olmayan takımından. Yine de asmışlar bir köşeye. “**İçinde Allah'ın, peygamberin adı var. Evin bereketi kaçmaz**” diyorlar.” (BK, 2008:87).

“... İyi, hoş... **Allah irazi olsun, her huyunu çok beğeniyok pınara giden kariya kıza da baktığı yok. Kuru mektebin içinde evliya gibi geçinip gidiyor; biz olsak çatlardık. Bi de huyundan vazgeçse...**” (BK, 2008: 82).

“... Köyde tarikatçılık almış yürümüş, köyün gençleri başı takkeli, eli tespihli olmuşlar. Tüm erkekler sakallı... Boyuna dua okuyorlar.” (DMT, 2008: 117).

“... Sevinmişti kadın, yumurta sırasıyla kurtulduğuna. O “**hayır dua**” ederek Kars'a yollanırken biz de altı bekâr arkadaşı, kendimize yumurta sarısı şöleni çekiyorduk” (BKE, 2008: 19).

“... Bu yazma işinin bitmemesi için bildiğim bütün duaları peş peşe sıralıyordum içimden.” (BKE, 2008: 161).

“... İlk duyduğumda, ‘yahu bu nasıl selam’ dedim de şu yanıtı aldım Hulusi Bey'den: ‘Biz bunu istiyoruz.’ Tartışmanın da anlamı kalmamıştı. Yemeklerde o biçim duaları yeniden başlatmışlardı.” (BKE, 2008: 169).

“... Bu sıcak aylarda, bir yaşındaki çocuğunu tarla tarla gezdirdi de, yine öldürmedi. Herkes şaşakaldı bu işe; **Allah esirgediğini esirger**” dediler.” (BK, 2008: 38).

“... Bey! Kusurumuzu bağışla. Bizi okutmadılar. Ben yazı yazmak şöyle dursun, bunu tutmasını bile bilmem, deyip elindeki tebeşiri eğitime uzattı. Sonra başını eğerek, “**Çocuklarımıza karşı rezil olduk komşular. Bizi böyle bırakanlar mezarlarında rahat etmesinler**” dedi.” (DMT, 2008: 68).

“... Yedik adamı velhasıl. Şimdi de gidişatın tutulacak yanı kalmadı, şirazesinden çıktı. Başa geleceği beklemekten başka çare yok. Bahar ola hayrola...

Bana da bir çift söz söylemek kaldı:

Tanrı tadınızı tuzunuzu artırsın”. (YBA, 2008: 40).

“... Yaşamının hayrı gitti, şerri kaldı. Haldan bilen de kalmadı. **Tanrı guru canımızı almıyor** yalvarıyok da.” (YBA, 2008: 71).

“... Ey Yalım’ın Kaysı, kaç yüzyıldır bu köyün başını beklersin sessiz sedasız, **Allah sana can versin de gözün miktar görsün... diyordu.**” (YBA, 2008: 78).

“... Deli misin bre Hatip, öyle olmayıp da neyle olacak, bilmez gibi soruyon” diyorlar. “**Cehennem olsunlar götürsünler** neleri varsa, onlardan isteyen mi olduydu.” (YBA, 2008: 83).

“... Karşıda yolun öte geçesinde bir kadın oturuyor. Yol dar olduğu için iyice görüyorum. **Allah beraber yatana bağışlasın**, çirkinler kraliçesi sanki.” (YBA, 2008: 124).

“... Molla belki de durumu sezmiştir ama, sezse de sezme de görevini yapmış: Kara Kaplı’yı bir süre karıştırdıktan sonra, ‘**Allah’ın yardımıyla sabaha kadar çözülür inşallah...**’ demiş ve bereket versin ana-babanın üzüntüsü hafiflemiş.” (HG, 2008: 22).

“... Haydi Sen eteğindeki taşları dök!... Canım sana da helalinden bir dolap hediye edilecek demesinler mi?

“**Allah göstermesin**” deyip ayrıldım oradan.” (HG, 2008: 145).

“... Ev başıma yıkılıyor sandım. Kararsızlık içinde ayırında olmadan ellerimi açtım: ‘Başımızda darda kalınca el açtığımız yer’e. ‘**Sen bilirsin ya Rabbi**’ dedim.” (HG, 2008: 76).

“... Vay gâvırın herifi, vay” dedi. Şu halime bak gel de. Ellem İsdambıl’ da mı nedir o inanmayan? **Ya Rabbi!** Şu mosgof tandırından kurtar beni.” (HG, 2008: 80).

“... Pantolonun berelenmiş olan diz kapaklarına makasla büyücek delmiş ve çakal gibi aklaşmış bir bez parçası yamamış!... Ne etsek? Gözlerinin önünde sökmek olmazdı. “**Elinize sağlık**” diye bir dua ettik.” (HG, 2008: 88).

“... Daha dün bizim komşu Çopur Fatma öldü. Ölümünden beş altı saat önce çay kaynatıp götürdüm. ‘Allah ak sakallı koca etsin’ diye benim için Tanrı’ya yakardıktan sonra, bir yıldız uyuz olduğunu söyledi.” (HG, 2008: 115).

“... Dedenin evine varıyor. Elini havaya açıp gözleri yaşararak, sözcükleri de uzatarak, ‘Allahımmm! Günah yazma, beni kimlerin gönderdiğini biliyon’ diyor.” (MS, 2008: 11).

“... O vakit ‘gösteriş’ için ‘gelenek’ için yaşadığımızı anımsatmazlar mı? Neymiş tüm sorun:

“Allah elden geri koymasın kimseyi. Eller avar görmeye giderken biz evde mi duralım?” (MS, 2008: 31).

“... Öğüdü kulaklarda:

“Asın oğlum duvarın yukarisına. Ne olur ne olmaz. Sizler de onun belinden indiniz... O yaşa gelince öyle olmayacağını kim bilir? Asın da Allah sizi korusun.” (MS, 2008: 38).

“... Bana ne; hükümet hep bir hükümet, tepemde yürümüyor ya. ‘Allah zeval vermesin’ dedi Ağa.’ (KS, 2009: 14).

“... İşte cami şeriflerimizin çoğalmasa... derken sürücü girdi içeri. Hay ‘Allah razı olsun.’ Yine de Allah kurtarıyor insanı. Var Allah, yok Allah.” (KS, 2009:31).

“... Ramazan, elindeki helkeye sapsız fincanı daldırıp çıkararak şerbet dağıttı sıradan. En sonunda gereken duayı yaptık: Bizi senden korkanların başında eyle! Senden korkmayanların şerrinden esirge ya Rabbi!..” (KS, 2009: 43).

“... Sigarayı bırakanlar, ya da azaltanlar, ‘Allah senden razı olsun, soluk alamıyordum, göğsüm açıldı... gençleştim sanki...’ diyorlardı.” (AA, 2015: 6).

Makal’ın eserlerinde duaların yanı sıra beddualara da rastlamak mümkündür. Eserlerde kullanılan bu beddualar, genellikle benzer kelimelerle kurulu cümlelerden oluşmaktadır. Daha çok kızgınlıktan ya da uğranan zulümden dolayı kullanılan bu kalıplaşmış sözleri şöyle örneklendirebiliriz:

“... Tam sığırın köye dağılma vaktine rastlamıştım. Birbirinin anasına babasına ilenerek ineklerin ardından düşen pislikleri avuç avuç topluyordu.” (BK, 2008: 15).

“... Evden çıkan Kasım Onbaşı kızgındı: ‘Dilimde tüy bitti söyleye söyleye’ dedi. “Siz varsınız diye tavuk, cücük çıkmayacak mı kapının önüne?”**Şeytanınızdan bulun dedim, bulmadınız.**” (KS, 2009: 53).

“... Şunun şurasında yaşayanların karnı, burnu bile aç. Ondan sonra da neymiş gaza zam, tuza zam. Zam adlı babam ölmedi ki zama hizmet edeyim. **Gazın da tuzun da başını yesin senin.**” (YBA, 2008: 67).

“... Aşağıdan yukarıya doğru yetmiş direk diktiler dedi muhtar, Bu yetmişin yirmisine lamba taktılar. Dikmez olaydılar, takmaz olaydılar, **gözleri kör olaydı, bizim gibi olaydılar.**” (YBA, 2008: 82).

“... Şu söylediklerimi içimden gelerekten söylüyorsam **gözüm kör olsun.** İyi kötü hallensek yine buradan başka bir yer paklamaz bizi.” (YBA, 2008: 139).

“... Gidişatı kötü olan birisinden mi söz ediliyor, hemen başlıyorlar ilenmeye: “**Ebu Cehil gibi kendi kazdığı kuyuya düşer inşallah.**” (HG, 2008: 46).

“... İşte o vakit, oğlanın kendisi ya da akrabasından, ailesinden biri mezara yönünü döner de ‘**onma!**’ diye ilenirse, ol saatte etkisi görülür ve ilenmenin her yenilenişinde o kızın sonraki kocasından doğan çocuklarına Azrail uğrak verir.” (MS, 2008: 15).

“... Bu tanıyı duyar duymaz şafak attı bende. Bugünü mü buldun hay **kör olası dert!**” (MS, 2008: 80).

“... Sonra heybesini sırtlayıp İstanbul’a gelen köylü. “Ah gözünü sevdiğim Necdet Bey derdinle deli oluyor. **Ah gözü çıkası Necdet Bey.**” (MS, 2008: 89).

“... Arada bir dengeyi yitirenler yere düşer ve eğer kapı açıksa içeriyi gözetlemekte olan tavuklar senin ‘Kışşş!... **Kıran giresiceler**’ demeni beklemeden saldırırlar.” (HG, 2008: 160).

“... Bu adam neyin sahibi oldu da zengine çıkarıyorsun adını. Benim bildiğim sabana eşek koşar, ekmeğini zor çıkarırdı.”

Valla **kanına it girsin**, gömü mü buldu ne ettiyse düzeltti işini. Onun ki işten değil, dışten aslında.” (HG, 2008: 153).

“... Seçimlerden önce duvarlara biz de yazılar yazdık köyde. **Kahrolsun faşistler**’ idi yazılardan biri .” (HG, 2008: 193).

“... *Kör Derviş çıktı Civanların Urkuya Nine'ye:*

“*Gözlerinde it dirseği çıksın da bana benze e mi? dedi.*” (KS, 2009: 129).

“... *Şu Çin'deki kalkınmaya baksanıza bir, Nasır bile: 'Et yemesek de olur, yardımınız başınızı yesin' demiyor mu Amerikaya?*” (ÖH, 2008: 89).

“... *Demek kitap toplamalar, kitap yakmalar bir şey söylemiyor sana, öyle mi... Taştan farkım yok mu diyorsun? Taş kesil e mi, taş ol!*” (AĞ,2015: 94).

I.1.4. Yeminler

Bir kimsenin genellikle inandırıcılığı sağlamak için kullandığı bir söz grubu olan yemini Develioğlu, “*Allah'ın kutsal adına yapılan söz*” olarak tarif etmiştir (Develioğlu, 1993: 1160).

Mahmut Makal'ın eserlerinde, halk arasında günlük hayatta kullanılan yemin sözlerine de rastlanmaktadır. Makal'ın eserlerinde bu unsurlar herhangi bir kutsal değerleri şahit göstermeden sadece isim olarak geçmektedir:

“... *Sigarayı bıraktırmak için en çok onunla uğraştım. Sonunda bir gün iyice etkilenmiş olacak ki, boya kutusu tabakayı içi dolu tütünle önüme fırlattı ve kalkarak ant içti.*” (BK, 2008: 7).

“... *Tonguç, halk çocuklarının, okuma yolunda kendi durumuna düşmemeleri için yaşamını adamaya yemin etmiş bir eğitkendi.*” (DMT, 2008: 43).

“... *Galip Sandalcı, son yazılarında birinde 'sonuna kadar' dayanacağına ant içiyor.*” (KEÖ, 2009: 112).

“... *Bunlar, bütün köylerimizi okula kavuşturmakla, okulları da gerilik düğümü çözmeye ant içmiş öğretmenlere kavuşturmakla olur.*” (KEÖ, 2009: 171).

“... *Hüseyin Cahit Yalçın, Türkçe öğretmeni olunca Vatanıma, milletime, padişahıma, sadakatle hizmet edeceğim diye yemin etmiştir.*

Abdülhamit'e bağlılık andı içen bu adam, ne yazık ki ölürken 'hürriyet' diye diye ölmüştür.” (KEÖ, 2009: 185).

“... *Bir sürü öğrenci her duruşmada Yargıç'ın önünde geçit resmi yapıyor. Doğruyu söyleyeceklerine ant içiyorlar.*” (YBA, 2008: 145).

“... *Düğünde içki falan bulunmadığına göre, böyle bir fincan karma kahvenin bu gereksinimimi karşılayacağına söyleyerek işe şaka süsü vermek istiyorlar.*”

Keleş Hoca'yı çağırıp karma mı, değil mi diye ant içirdik.” (HG, 2008: 26).

“... *Soluğu serinleyip de aklı başına geldiğinde, ‘Git be herif!’ dedi. “Töbe olsun, bir daha böyle yere girersem! Adamı korkutuyorlar hiç durmadan, başka bir kârı yok döyüslerin.*” (HG, 2008: 28).

“... *Tövbe mi, benim sidiğimin sidiğine, çaputumun gittiği yere varmayacağına demiş. Ne gelir elinden, yakayı vermiş bir kere ele. ‘Çen çen çen’ diye ötmüş üç kere. Yani yemin etmiş dokunmayacağına.*” (KS, 2009: 25).

“... *Okusunlar ilgili kimseler adımlı da yazıyorum, adresimi de... Gerçeği söylemekten korkmamaya and içtim.*” (AĞ, 2015: 74).

İslamiyet’in kabulünden sonra Türkler arasında kullanılan ant çeşitlerinden biri de Kuran’a el basarak yemin etmedir. *Bizim Köy ve Yeraltında Bir Anadolu* adlı eserlerde Kuran üstüne el basarak yemin etme şekilleri görülmektedir:

“... *Karşısındakine gürleyerek, şöyle edeceğini böyle edeceğini söyleyip, evetçesine elini basıyor Kuran’ın üstüne... Bizde de yemini biten gidip, başkası gelinceye kadar oturuyoruz.*” (BK, 2008: 20).

“... *Seçim var, oyunuzu Deli Ali’ye verin, diyeceklerdi... Gerekirse Kuran’a el bastırarak yemin ettireceklerdi, duyyuslara.*” (YBA, 2008: 90).

I.1.5. Selamlaşma ve Vedalaşma Sözcükleri

Selamlaşma ve vedalaşma hemen hemen her milletin sosyal yaşantısında önemli yer tutan bir davranıştır. Türk toplumunda ve İslam dininde önemli bir yere sahip olan selamlaşma ve vedalaşma el kol hareketleri veya kalıplaşmış ifadelerle gerçekleştirilmektedir (Kocatürk, 2019: 36).

Nezaketin bir göstergesi olan selamlaşma ile ilgili sözler Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir. Makal’ın eserlerinde yer alan selamlaşma ifadelerinin de birini hoş karşılama ve nezaket gösterme mahiyetinde olduğu görülmektedir. Bu eserlerde daha çok “*Selamünaleyküm*” “*Hoş Geldiniz*” “*Merhaba*” gibi ifadelerle sıklıkla başvurulmuştur:

“... *Selamünaleyküm Emmi*” dedim

“**Aleykümselam**, sarı yeğen” dedi.” (BK, 2008: 34).

“... Yeniden okula dönünce dikkatimi ilk çeken şey, öğrencilerin öğretmenlere ve birbirlerine ‘**Selamünaleyküm**’ demeleri oldu.” (BKE, 2008: 169).

“... Köye girerken köstebek yuvasına benzeyen bir evin kapısını açıyorum.

‘**Selam**’

‘**Aleykümselam.**’

‘Kim derler?’

‘Çörük Bekir.’ derler” (YBA, 2008: 101).

“... **Selamünaleyküm.**

“**Aleykümselam** Ali Ağa! Görmeyeli nasılsın?

“Üstüne sağlık düzenim yok.” (MS, 2008: 35).

“... Biri eşekli, ikisi yaya olan üç yolcu geliyor karşılarından.

“**Selam.**”

“**Aleykümselam.**” (KS, 2009: 61).

“... Güleç yüzle karşılamış konuğunu Ali Baba:

“Mirim **hoş geldiniz**, geldiniz ama, aksilik olacak, hamam bugün kadınlara!”

Safa bulduk” demiş Çoban Evliya.” (DMT, 2008: 157).

“... Kapı vuruluyor o ara. Açıyorum, Sadık Emminin oğlu bakkal Remzi, gelen.

“Rahatsız etmedim ya şöyle biraz konuşalım dedi.”

“Çok memnun oldum, asıl yalnızlıktan rahatsızdım. **Hoş geldin.**” (HG, 2008: 185).

“... **Hoş geldin.** Nerelisin? Nereden gelip nereye gidiyorsun ağa... Sormak ayıp olmasın?” diyerek Gani çavuş dağıttı durgunluğu.” (BK, 2008: 99).

“... Yapıların önüne gelince, çiçekler arasındaki ağaçların gölgesinde oturan bir kümeye yaklaştım.

Masanın başından bir genç kalkarak, 'hoş geldiniz, ben uygulama öğretmeni Ali' dedi.' (KEÖ, 2009: 80).

"... Bakan geldi dediler. Yanımıza iyice yaklaşınca bıyıklı adam, 'Kolay gelsin!' dedi.

'Sağ ol!...' çektik." (BKE, 2008: 39).

"... Akşamüstü Karacalar'a vardık. Doğruca Mehmet Kılıçların evine gittik. Bizi babası, anası karşıladılar. 'Hoş geldiniz yavrularımız. Siz de Mehmet gibi bizim çocuklarımız sayılırsınız. Buyurun geçin' dediler. Biz de ellerini öptük, oturduk." (BKE, 2008: 78).

"... Tonguç'un Talim Terbiye'deki dairesine uğradık. Kapısını çaldık. Selamladık. 'Askere geldik' dedik. Tonguç bizi kucakladı, öptü." (BKE, 2008: 143).

"... Okulun önüne bir cip geldi. Baktım, inen Milli Eğitim Müdürü Hakkı Rodap.

'Hoş geldiniz Müdür Bey' dedim." (BKE, 2008: 158).

"... Sedinin ucunda az bir yer bulup iliştim. Sessizliği bozup kafaları karıştırmamak için selamı başımla vermiştim. Yusuf Hoca cenk okuyordu." (MS, 2008: 67).

"... İkinci üzeri bir cip gelip okulun önünde durunca durum değişti. Başöğretmenle koştuk. 'Hoş geldiniz' dedik, içeri aldık adamları." (MS, 2008: 89).

"... Dış kapının açıldığını duydu. Ardından oda kapısı vuruldu. 'Gel' dedi pekçe.

Kel Abdullah'ın Musa'ydı gelen. Akıllıca öğrencilerden birisi.

'Musa hoş geldin. Söyle' dedi." (MS, 2008: 105).

"... Çıkıp gelince müfettişle karşılaşacaksın. Belini bükeceksin.

'Hoş geldiniz efendim; bendeniz Çardak köyü başöğretmeni Ahmet Tezer...'

'Memnun oldum' diyecek. Pek şıksınız maşallah." (MS, 2008: 106).

"... Kapı vuruldu. Gidip açtı: Küçük ağa.

'Hoş geldin Küçük Ağa' dedi usulca." (MS, 2008: 114).

“... Çocuklar ayağa kalkmış. Ahmet valinin yanına giderek ‘**hoş geldiniz**’ demişti. Vali elinin uzatmadan ve **hoş bulduk** kabilinden bir şey söylemeden, ‘Çekil’ diye bağırdı Ahmet’e.” (MS, 2008: 133.).

“... Bir de Cihan Kahvesine uğramak aklıma geldi. İyi de etmişim. Tam kahveden çıkarken buldum.

Hoş geldin.

Hoş gördük.” (KS, 2009: 145).

“... Baktık Hırıldı Arif gelen.

Hoş geldin, nasılsın, iyi misin?

Hoş bulduk. İyiyim çok şükür.” (KS, 2009: 36).

“... Köyün muhtarı olan Molla Mehmet’le köyde ‘kâtip’ dedikleri köyün tek okuryazarı Hazım Efendi gelip, köylüler adına ‘**hoş geldiniz**’ diyebilmişlerdi.” (KS, 2009: 124).

“... Mahpus damının koca parmaklığı açılıp da beni içeriye ittiklerinde, çoktan biliniyormuş oraya geleceğim. Bir gün önceden biliniyormuş üstelik. Herkes ‘**Hoş geldin** gominis’ diyordu.” (AA, 2015: 46).

“... Kapı hızla açıldı, birisi girdi içeriye. Benzettim resimlerinden.

‘**Hoş geldiniz** üstadım’ dedim.

‘**Hoş bulduk** üstad sensin be’ dedi.” (AA, 2015: 157).

“... Yazıyordu yine...

‘**Hoş geldin**’ dedi.

‘**Hoş bulduk** ama önce yazını bitir, kafan karışır’ dedim.” (AĞ, 2015: 66).

“... Onun köşesini boş bırakarak ötekiler çoktan yerlerini bulup oturmuşlardı.

Merhaba Muhtar.

Merhaba.

Merhaba Hacı Ağa.

Merhaba.

Abdullah Efendi, Cıbrı Ağa **merhaba.**” (MS, 2008: 108).

Makal'ın eserlerinde kalıplaşmış ifadelerle selamlaşmanın yanı sıra el kol hareketleri ile selamlaşma örneklerine de yer verilmiştir.

“... Odanın içinde çıt yok. Bütün gözler yeni gelene çevrildi. Elleri tutmaz olmuş. İki delikanlı kalkıp yardım ettiler. Şapkasını çırptılar. Ayağını çözdüler. Geçip oturdu ya, hâlâ bilmiyoruz neyin nesi olduğunu!

“... Bir patırtı bir gürültü... Kolay be canım, kolay sesleri. **El sıkışmalar, kucaklaşıp öpüşmeler.**” (BK, 2008: 101).

“... Gelen elini uzatıyor, gelen **elini uzatıyor.** ‘Hoş geldin Vali Paşa’ diyordu. **El sıkma işi ve onunla birlikte hoşbeş epey sürdü ayaküstü.**” (KS, 2009: 125).

“... Kalabalığın içinde, kasketli bol paçalı, çarıklı biri daha yürüdü onlara doğru. Onların yabancı oldukları besbelliydi.

“**Hoş geldiniz** arkadaşlar dedi. ‘Ben Ahmet...’ Tek tek **ellerini sıktı** hepsinin.” (MS, 2008: 152).

“... Caminin açık duran kapısında gölgeler belirdi ve Köy İhtiyar Kurulu Üyeleri girdiler birdenbire. Ahmet ‘**hoş geldiniz!**’ diyerek **ellerinin sıktı.**” (MS, 2008: 128).

“... Sabah 11 olmuştu. Hademebaşı, ‘Vali Bey geliyor, duvara doğru çekilin, **selam durun, düzgün durun...**’ diyordu.” (BKE, 2008: 22).

Bir misafir veya uzak bir yola çıkacak olan bir kişiyle vedalaşırken kullanılan kalıplaşmış ifadeler de gündelik konuşma dilinde sıklıkla kullanılmaktadır. Makal'ın eserlerinde ise vedalaşma sözleri genellikle uğurlanan kişiye sunulan iyi temenni ve dilek ifadelerinden oluşmaktadır:

“... Garajdan alıp yatırıyor, iyileştiriyor, hastaneden çıkarıp garaja getiriyor, biletini alıyor. ‘**Haydi Allah selamet versin, hemşerilerime çok selam, hepsinin gözlerinden öperim**’ diyor.” (HG, 2008: 140).

“... Türkiye’ ye dönüşüm yaklaşmıştı. Avrupa Konseyi’ndeki Mesleki ve Teknik Öğretim Bölüm Başkanı’ndan Fransızca bir resmi mektup aldım, kısaca yurduna **güle güle git**, çalışmalarından çok memnun olduk, diyordu.” (BKE, 2008: 35).

“... Eğer o zaman yıldızımız gökyüzünden kayar, kitabın dediğini yerine getirirse, şimdiden **allahaismarladık dostlar. Hakkınız varsa helal edin.**” (HG, 2008: 36).

“... Önlerine konan bir tepsi yahnili pilavı ve bir tas hoşafı birlikte kaşıkladıktan sonra dua ediyorlar, yemek veren hac yolcusuna da **kucaklaşarak helallik verip ayrılıyorlar.**” (HG, 2008: 134).

“... İzin verirseniz Durmuş Bey’i daha bekletmeyeyim. **Güle güle. Selam söyle** Durmuş Bey’e, belki bizde gelirik birazdan.” (MS, 2008: 130).

“... Sabahleyin Kâzım’ı kahvede bekler bulduk. ‘ Dört gün öncesine söz verdikleri halde, parayı kurtaramadım’ dedi. Şinci birlikte gidelim, bir daha sıkıştırılmı adamı. Ben hayır işleyecem dedim. Allah izin verirse senin işini görür, yarına yolcu ederim.”

“... Çıktık. **Selam bıraktı; selam saldım. Kucaklaştık. Ayrıldık.**” (KS, 2009: 31).

“... Duracak sıra değil, bu vatan hainini yakalamayınca içim rahat etmeyecek, **‘Allahaismarladık’** dedi. Sürdüler babam, Çardağa doğru...” (AA, 2015: 41).

“... Sabahleyin yatakta toplanırken bir haber geldi: ‘Tonguç Baba gidiyor, alana toplanın, konuşacak, **allahaismarladık**’ diyecek.” (KEÖ, 2009: 177).

“... Hiçbir şeyin değişmediğini, bizim Keleş Hoca bile tanıtladı. Tam ayrılırken geldi, **kucaklaştık.**” (YBA, 2008: 86).

Yolculuk sırasında olabilecek olumsuzluklardan korunmak amacıyla başvuru olan yolculuğa çıkan kişinin arkasından su dökme uygulaması, Türk toplumunda önemli bir gelenektir. Makal’ın *Bizim Köy* adlı eserinde bu gelenekle ilgili bir örnek yer almaktadır:

“... Sonunda kitaplığından aldığı iki kitabı kızıma armağan etti. Vedalaştık. Arkamızdan bir tas **su döküp** uğurladılar bizi.” (BKE, 2008: 104).

I.1.6. Sesleniş ve Hitaplar

Hitap, sözü bir kimseye ya da kimselere yöneltme, karşıdakine seslenme anlamına gelmektedir. Yörelere ve bölgelere göre değişiklik gösteren hitaplar, edebî eserlerde en çok kullanılan unsurlar arasında yer alır (Tepealtı, 2018: 33).

Türk halk kültüründe önemli bir yer tutan hitap ve sesleniş, Makal'ın eserlerinde dönemin özelliklerine göre farklılık göstermektedir:

“... Laf olsun diye **'Bre Mıcırılı nine, bu ne hal?'** demiş bulunmuş.” (BK, 2008: 15).

“... Yakup Kadri'nin, 'Yazıklar olsun seni sevmesini bilmeyenlere **ey gamlı ülke!**' diye haykıran sesi çınlıyor kulaklarımda.” (BK, 2008: 27).

“... **Ulan Deko!** Dediğin doğru, öküzleri kessek de olur, amma yakacak da yok; tandırda ne yakacayıkk? dedi öteki.” (BK, 2008: 48).

“... **Ana gız!** Bak bak, kamından yağıyor, bizim şu çıra gibi ülüğünden yağmıyor, diyorlardı.” (BK, 2008: 59).

“... Ona da duyurmuşlar. **'Ulan İsmayıl'** demiş babama. Bre kardaşım, ben elin içine çıkamıyorum, o gitmiş bilmem nerelere ilaniyet vermiş ki, benim ekmeğimin olmadığını. Bunlar iyilik getirmez. Allah da kayıl olmaz buna kul da.” (BK, 2008: 81).

“... Hep birden bağışıyorlar: **Kurbanı olduğum Hatip!** Aç yüzünü de, ölmeden çabuk görelim. Ellerini öptükten sonra ölsek de aramazık.” (BK, 2008: 99).

“... **Gonşu! Gonşu!** Diye sesi geldi dışarıdan. Ben çıkmaya kalmadan kapıdan girdi hoca.” (BK, 2008: 133).

“... Muhterem efendim, acayip buyrulan bu kurumlarda yasalar ve yönetmelikler çerçevesinde eğitim-öğretim yapılmaktadır.” (BK, 2008: 67).

“... **Ana! diye ünledi Mustafa.**

'Hu!' diye bir ses geldi. Sesin geldiği yana yürüdük.” (YBA, 2008: 31).

“... Hoşunuza gitmiyor mu savcı ya da yargıç, kapısını taşlat bunlara, sabaha dek.

Eyyy!

Eyisi kötüsü bu işte. Komünizmle Mücadele Derneği'nin levhası, bu kasabada en büyük levhadır.” (YBA, 2008: 128).

“... Konuşmanın biteceği sırada, Hacı Selim Dayı **'Beyler!'** diye konuşmaya başladı.” (YBA, 2008: 143).

“... Adamcağız, elektriğe değmişçesine sarsılarak, ‘**Bey!**’ Kusurumuzu bağışla. Bizi okutmadılar.” (DMT, 2008: 68).

“... Keleş gelince, Hoca, ‘**Ülen Cemal**, öğretmene bir gayfe bişirsene’ dedi.” (HG, 2008: 25).

“... Bizim arkadaş, cariyeler başı hadımağı görünce, “**Şoo** kara herif, Mezerli Han’ın süpürgecisi ellem ya, giyimini değiştirmiş.” (HG, 2008: 28).

“... **Dudu! Gız Dudu!** Yonsam ağızında yağlık mı dıhalı gız.” (HG, 2008: 31).

“... Cami zıncı zıncı dolu. Müezzın, ‘Cemaatimüslimin, sıklaş!... Cemaatimüslimin sıklaş!...’ diye birbirimize yapıştırdı.” (HG 2008: 38).

“... Cep defterimden bir yaprak yırtıp, ‘**Muhterem hocam!**...’ diye başlayarak yazıp gönderirim.” (HG, 2008: 67).

“... **Hey Koca Yunus, hey!** Cennetten haber veriyorsun bize. Zaten bizi de avutan tek umut, bu cennet düşü kalmıştır. Deyişlerini yineleyerek avunuyor bizimkiler sabaha dek.” (HG, 2008: 76).

“... Görülmeye değerdi Başbuğ’un köye gelişi. ‘**Başbuğ, Başbuğ**’ diye çağırıp dururken gençler, yaşlılar şöyle diyordu.” (HG, 2008: 194).

“... Göde Meryem geldi torunuyla. Yanıma oturdu. Behice’yi sesledi: ‘**Gel gız, gel**, şu çocuğun gözlerini yala bir’ der.” (HG, 2008: 194).

“... Çiğnediğini, vıcık vıcık ettirerek iyice özediği bok yuvarlaklarını duvara çarpıp dururken, koca ninesi çağırıldı. ‘**Salka gu!**’ İneği sağ yürü de. Dana tepinip durmasın boynu bağlı.” (MS, 2008: 105).

“... Torbaları köşeye koyar koymaz, ‘**Ey Peygamberin ümmeti!**...’ diye bağırdı adam.” (KS, 2009: 17).

“... Daha doğrusu, sözünden, sonra da sakalından ve halinden anladım cami yaptırma yolunda yorulanlardan olduğunu. Çünkü ‘Cami yaptırın cennet yaptırın, **aziz cemaat!**’ diyerek adım attı içeriye.” (KS, 2009: 33).

“... İlk sözü ben alıyorum diye başladı. Ben beslenme uzmanıyım değerli köylü vatandaşlar.” (KS, 2009: 128).

“... **Buraya gel Mamıt!** Diyen bir ses geldi arkadan. Dönüp baktım, babamdı. (AA, 2015: 22).

Hitabet sanatının en çok kullanıldığı yerler arasında camiler ve siyasi propaganda meydanları bulunmaktadır. Makal'ın yapıtlarında da hitabetin en çok cami ve siyasi propaganda meydanlarında kullanıldığı görülmektedir:

“... ***Ey cemaatimüslimin!*** *Cenabıhak Kuanikerim'de buyuruyor ki!... diye başlayarak hatibin okuduğu hutbeler, çok kere iyi telkinlerle doludur.*” (HG, 2008: 37).

“... ***Ey köylü vatandaşlar!*** *Her gün radyonuzun başında 'Motor kullanmak iyi olur... Toprağın verimini şöyle artırılmalı...' diye konuşmalar dinliyorsunuz.*” (HG, 2008: 103).

“... ***Muhterem Kardeşlerim, Saygıdeğer Hemşerilerim.***

Şunu bilmenizi özellikle rica ederim.” (MS, 2008: 136).

“... ***Vatanımızın bu tarihi köşesinde, mukaddesatına ve şanlı mazisine bağlı köylü vatandaşlarım!***

Huzur ve milliyet dolu havasından milli ruhumuzu doldurduğumuz bu topraklar üzerinde vakarla ve vazife aşkıyla yaşamakta olduğunuzdan şüphem yoktur.” (MS, 2008: 153).

“... ***Muhterem Seçmenlerim!***

İki hafta sonra yapılacak seçimlerde kullanacağımız aylar, yıllardan beri aldatılıp durmanıza son verecektir.” (MS, 2008: 139).

“... ***Sayın vatandaşlarım, sevgili yurttaşlarım,*** *sizlere daha çok faydalı olabileceğimi sanarak arabaya atlayıp ayağınıza kadar geldim.*” (KS, 2009: 131).

“... ***Sevgili köylü yurttaşlar!*** *Dünyanın başında büyük bir felaket var. Bizi dinimizden imanımızdan etmek istiyorlar.*” (AA, 2015: 40).

“... ***Saygıdeğer sevgili arkadaşlarım!*** *Önemli bir sorunumu olduğunu biliyorsunuz.*” (AĞ, 2015: 60).

“... ***Muhterem hocalarım ve değerli arkadaşlarım!***

Mesleklerin en çok emek isteyenini, yalnız göz nuru dökmek değil, insan benliğinde bir şeyler aktarılana muhakkak ki öğretmenliktir.” (AĞ, 2015: 63).

“... ***Muhterem Hocam!***

“... Bir naçiz talebinizin burada sizin ilmi ve mesleki değerinizden, şahsi meziyetlerinizden bahsetmeye kalkması, haddini bilmek olur.” (AĞ, 2015: 64).

I.1.7. Küfür ve Argo Sözcükler

İnsanların, öfke ve kızgınlıklarını dile getirirken kullandıkları argo sözcükler *Türkçe Sözlük*'te şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Argo: Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı özel dil veya söz dağarcığı. 2-Serserilerin, külhan beylerinin kullandığı söz veya deyim. Küfür: Sövme, sövmek için söylenen söz, sövme” (1998:129).

Küfür ve argo sözcükler olumsuz davranış karşısında insanların öfkelerini dile getirirken kullandıkları özel dil olarak tanımlanabilir. Hemen hemen her dilde ve eserde görülen argo sözcükler ve küfre Makal'in eserlerinde yer verilmiştir:

“... Atike kızımız da başımıza büyük işler açarmış. On iki yaşındaki çocuğun **'oruspu olabileceği'** yargısı, savı ileri sürülüyordu.” (BKE, 2008: 130).

“... Aksaray'daki bir ikisiyle görüşelim dedik, hükümet adamlarından hiçbiri umut vermedi. **'Ossurda ossurda alırlar bu parayı sizden'** dediler.” (YBA, 2008: 79).

“... Ama kooperatif krediyi tam vermedi mi şaşıyor pusulanız. İşte o zaman kar yağar **anamızinkine**. Yaa! Eloğlunun karı zemheride yağar, bizim gibi tütüncünününki de nisan deyince.” (YBA, 2008: 138).

“... Elde laf mı tükenir? Yanımızdakilerden biri, **'Alışmadık göt aptes dutar mı?'** dedi.” (HG, 2008: 81).

“... Gerçek mi? diyor Ordal orta yere. **'Hani imrenilecek şeyler sayıyorduk, onlar gerçek değil mi? Ayna gibi göğüsler, beni öp diye oynayan dudaklar. Uyumla oynaya takkeli ikizler, kalçalar.'** Bunlar gerçek değil mi Hasan?” (MS, 2008: 149).

“... Kurumumuzun bir başka üyesi Ali Koç küfreder gibi konuşmaya başladı. **'Başka yer bulamadınız mı okul için?'** diyordu. **'Ananın bilmem neresine sok okulu'** diye ağzı köpürerek bağırmağa başladı. “ (HG, 2008: 182).

“... Haberi alan Toklucu bir koşmayla gelip yakasını tuttu Mustafa'nın. **Ağzına sıçtıığımız Yezit tohumu**, yıllardır rahattık, öğretmeni unutmuştuk, nerden çıktın geldin de benim aslan gibi testimi kırdırdın.” (KS, 2009: 119).

“... **İtin sesi geliyor.** Bir evlek bostan yeri verdi de sen de kimseye söz düşürmüyon şimdi.” (KS, 2009: 58).

“... Erkeklerle devam ediyorlar. Kimin konuştuğu belirsiz:

‘**Kerhaneci!..**’

‘**Dürzü..**’

‘Çocuğunu...’

‘Mercimekten ufağın...’ vs.” (KS, 2009: 58).

“... Yaşamak çok zor zor derdi. Benim bir ayağım İstanbul’dadır, bir ayağımda burada. Siz bilemezsiniz İstanbul’da dönen dolapları, **orusbulukları.**” (AA, 2015: 25).

“... Bir de idare gözdağı versin öğrencilerin hepsine. **Sevişmeye** alıştırlarsa çok vukuat yaparlar ve çok fena olur.” (AA, 2015: 117).

... Ne vukuatı?

Sevişme

Nasıl oldu? **Sevişme** de vukuat mı?

Sevişme en birinci vukuat.

Nasıl oldu?

Burda, öğretmen odasında **sevişmek** istediler.

Kimler?

İki öğrenci. Hem orta kısımdan, sizin talebelerden.” (AA, 2015: 115)

Makal Bizim Köy ve Bozkırdaki Kıvılcım Enstitülüler adlı eserlerinde küfürleri açık bir şekilde ifade etmek yerine üç nokta ile üstü kapalı bir şekilde ifade eder:

“... Bu sene din dersini koydurdular mı, gelecek sene de kendileri çıkar başa. Esas öteki Müslüman yazısıyla birlikte fesi getirirler yine. Atarlar ‘**şu dinini s...min şapkasını falan**’ diye atarlar.” (BK, 2008: 122).

“... Elektrikçi ayağa kalkıp, ‘ Bize komünist diyen ahlaksızdır, kitapsızdır! **Bize komünist diyenin anasını, avradını...**’ der.” (BKE, 2008: 115).

Makal'ın bazı eserlerinde ise argo sözler açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Daha çok kızgınlık karşısında kötü söz söyleme, sövme, küfür gibi ifadeler isim olarak yer almaktadır:

“... *Canları burunlarının ucuna gelmiş. Dokunsan ya söver, ya vururlar.*” (BK, 2008: 21).

“... *Kadının ahlak ve ciddiyeti, erkeğe saygısının derecesiyle ölçülür. Erkek döver, söver, kol kanat demez kırar, ağlatır, sızlatır, beriki gık demez.*” (BK, 2008: 72).

“... **Küfür**, azar, alay da dayak gibi çocuğu okuldan, derslerinden soğutarak başarısızlığa iter.” (DMD, 2008: 20).

“... *Veren Allah, alan Allah. Çok şükür bugünkü günümüze. Biz kaldık da neye yaradı. Ağşamlaradan işimiz gücümüz sövüp sayıp günaha girmek.*” (BK, 2008: 16)

“... *Kara çalmanın, yalanın kişi üzerindeki tepkisinin somut olarak göstermek istedim size. Sizin gibiler bize yirmi beş yıldır sövüyorlar.*” (BKE, 2008: 43).

“... *Şinasi Gökalp ölü gözlerle süzüyor olup biteni. Sonra başaltıyor. Hem küfürle hem gözyaşıyla boşaltıyor.*” (YBA, 2008: 145).

“... *Erkekler odaya giderek birbirlerinin soluklarından olsun yararlanıyorlar. Av yarenliği, sigara, kumar, sövme sayma derken günleri öldürüyorlar.*” (YBA, 2008: 61).

“... *Adam pencerenin dışından, içeride oturan birisine sövmeye başladı.*” (YBA, 2008: 126).

“... *Cevdet Perin'in kitap hakkındaki yazısını onlara da okudum. Açık açık sövdü bu canından bezmiş hemşerilerim.*” (HG, 2008: 80).

“... *Kadınlar, sözde şapkaya getiriyorlar bir yanını, ağza alınmaz küfürleri yüzümüze fırlatıyorlar.*” (MS, 2008: 86)

“... *Anlatıyor eğitimci: Bizimkiler de aldı direkleri, üleşini sereceklerdi ötekilerin. Ama bırakmadım. Üstelediler, sövüp saymaya başladılar.*” (KS, 2009: 73).

“... *Türkiye okullarında yabancı dil öğretimini göstermelik olarak yürütenlere, böylelerinin din dersine hız vermelerine, örneğin Öğretmen Okullarında yabancı dili kaldırıp yerine din dersi koymalarına sövüyorlar.*” (ÖH, 20018: 91).

Yazarın eserlerinde toplum arasında kullanılan hakaret içeren, kaba, nezaketsiz ve bir kimsenin aşağılanmasına sebep olan sözlere de başvurulduğu görülmektedir:

“... Mahmut Makal, babasının “**Bu köyün toprağı daha çok it doyurur senin gibi**” diyerek istemesine kulak asmadan köyde koyun gütmeyi bırakıp İvriz Köy Enstitüsü’ne gelmiş bir delikanlı imiş.” (KEÖ, 2009: 2).

“... Onun asıl suçu yasalarda saptanmamış suçlardı. Şemsettin Sirer şöyle belirtmişti: **O köy çocuklarına sıçmayı öğretmeden okumayı öğretti.**” (KEÖ, 2009: 11).

“... **Git camız boku bul gel** diyen kocakarının dediğini ikiletmeden bir tas dolusu pislikle geliyor.” (YBA, 2008: 105).

“... Kızı’ın anası yele yele koşuyordu. Keyifçi Musa’nın köpeğı saldırınca korktu: Yana kaçayım derken kermeliğe yıkılıverdi. Üstü başı boka bulandı.” (HG, 2008: 82).

“... Gidişat değişti. Şükrü’nün ekinleri kurtulmaz. Ya ölececeğin, ya öldürececeğin. **Ölsen de bok, ölmesen de bok.** Her ikisinde de çocuklar kalır ortada.” (HG, 2008: 206).

“... Onları kendi hallerine, hastalarıyla baş başa bırakmamakla kötülük ediyordum onlara. ‘Biz hastamızı kendimiz iyi ederiz. **Para çoksa, boka ver de ye**’ dediler.” (MS, 2008: 52).

“... Çiğnediğini, vicık vicık ettirerek iyice özedeği **bok yuvarlaklarını** duvara çarpıp dururken, koca ninesi çağırırdı.” (MS, 2008: 105).

“... Doğru anlamda efendim. Yazar değilim demek istedim yani.

“Estağfurullah demen ne oluyor? **Yazar olmak bir bok olmak mı?** dedi” (MS, 2008: 109).

“... Karga da gelip “Ey millet yılına kadar yatıp, yılından sonra çürüyeceksiniz” demiş. **Ocağı boklu onun için düz yürüyemez.** Halkın lanetine uğradı.” (MS, 2008: 73).

“... İnsanların düşüncesiz olduğunu söyledi sonra Ulan dört hikâyeye yazdık. **Sanki bir bok yemişiz gibi,** ‘Meşhursun meşhursun!’ diye yakamı bırakmazlar.” (AA, 2015: 158).

“... Büyük balık küçük balığı yutar demişler.

Bok yemişler

Onu sardalyalar düşünsün.” (AĞ, 2015: 136).

“... Bakan Ş. Sirer bakan olunca, en büyük suçunun köy çocuklarına **sıçmayı** öğretmeden önce okumayı öğretmek olduğunu söylemedi mi?” (KEÖ, 2009: 218).

“... Şu Yerkozlu öğretmeni olan **eşşekoğlu eşek** mi yazdı bu dilekçeyi. O mikrop, her taşın altından çıkıyor.” (BKE, 2008: 41).

“... Ne yapabilirdim, ne söyleyebilirdim? **Eşşekoğlu eşekliği** sineye çekmek gerekti.” (BK, 2008: 100).

“... Önündeki sandalyenin parmaklığına ayaklarını koymuş oturan bir öğretmene, “lan **eşşekoğlu eşek** doğru otur” diyor birdenbire.” (YBA, 2008: 56).

“... Güzel giyimli, biraz da süslenmiş bir kız öğrenciyi müdür yakaladı. ‘Ne bu saçın başın. **Pavyon kızlarına dönmüştün**’ diyerek saçını başını dağıttı.” (BKE, 2008: 128).

“... Peki, plaj deyince ne anlamalıyız?

Kızların satıldığı yer gelmeli aklınıza.” (YBA, 2008: 120).

“... Siz, evinizin kapısına ‘**Bu evde fuhuş yapılmaz**’ diye bir yazı yazıp asabilir misiniz?” (YBA, 2008: 122).

“... Sahi, hükümet havadaki kuşu bile düşünüyor yahu!

‘Lafımı kesme lan’ Kuşu değil, seni beni düşünüyor.” (MS, 2008: 114).

“... Ama, demin yerine şöyle böyle bulan yalanlar burada tatlı kaçmayacaktı.

‘Hayır’ dedi.

Hayır mı? Sen Müslüman çocuğu değil misin? **Gâvur dölü müsün yoksa?**” (MS, 2008: 114).

“... İslî Bayram yürüdü: ‘**Sus lan**’ dedi Mıstık’a. Bayram ağa avar yeri virmedi diye burda **it gibi ürme**.

“... Birkaç saat ısının, dinlenin de dönün köyünüze. Suç sizde değil, kış günü sizi yola çıkararak deyyus babalarınızda. **Avradını şeyderim** okumasın ulan, dönün köyünüze.” (AA, 2015: 21).

I.1.8. Lakaplar

Türk Dil Kurumunun elektronik güncel sözlüğünde lakap, “*Bir kimseye bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad*” olarak açıklanmıştır (<http://tdk.gov.tr>).

Lakap, genellikle bir kimseye farklı bir özelliğinden dolayı takılır. Türk kültüründe geçmişten günümüze var olan lakaplar, aynı isme sahip olan kişileri birbirinden ayırabilmek ya da o kişiyi tanımada kolaylık sağlanması için kullanılmışlardır. Makal’ın eserlerinde de bu örneklerle rastlanılmaktadır:

“... *Asıl adıyla anılan, on kişiyi geçmez köyde. Daha çok takma adlarıyla anılır insanlar. Böyle anıla anıla da, adı unutulur. Sorulduğu zaman, asıl adını bilmeyenler var. Hele yeni yetişenler, köyün yaşlılarını yalnızca takma adlarıyla tanımıştır, ne bilsin adını. Yaşlılarda gençlerin adını bilmezler. Zaten dedelerinin takması, torunlarına ad oluyor. Takmalarının birkaçını sayayım: **Kumbulu, Alanın oğlu, idali, Bildiri, Horsun, Holü, Dankırı, Karaca...***” (BK, 2008: 66).

“... ***Koca Hüseyin’le Tat Musa’nın Ankara’da bülü sattığına döndürme diye, dillere bir de deyim armağan ettiler.***” (BK, 2008: 19).

“... *Bizim Köye ‘**Şık Çavuşu**’ adıyla Veli Hoca’nın Hacı Hüseyin verildi. Hacı Efendi, Boyalı köyünde **Şık Murtaza Hoca**’yla değerinde bulunuyor.*” (BK, 2008: 93).

“... *Her sözcük arasında bir mola veriyordu Sığırtmaç Hamdi.*” (BK, 2008: 49).

“... *Her köyün **Hacı Ali’si, Kara Bayramı, Kabak Musdosu** vardır ve bu tüpler Fakir’in yapıtlarında çok güzel çizilmişlerdir.*” (DMT, 2008: 71).

“... *Gelelim **Badı Mıstık’a**. Bu yıl harman kalkar kalkmaz unu tükendi yine.*” (BK, 2008: 81).

Geçmiş dönemlerde nüfus cüzdanı olmayan insanları birbirinden ayırt etmek için çeşitli lakapların takılması ile ilgili örneklerle *Bizim Köy* adlı eserde rastlanılmaktadır:

“... *Bu köyün nüfus defteri falan yoktur, dedi. !Çocukların adları da bu, babalarının da...’ **Horruk, Şaplak, Köşküş, Çüllü, Moroğlan. Babaları da öyle: Ayran, Tönbe, Bıyık, İbali, Fosur, Gamuk...***” (BK, 2008: 67).

Makal'ın eserlerinde geçen takma adlar genellikle kişilerin dış görünümüne, davranışlarına, milliyetine ve memleketine göre şekillenir. Ayrıca lakaplar, insanların karakter özellikleri hakkında da önemli bilgiler vermektedir:

“... *Bunu açık açık söylemedikleri için, köy çocuklarını okutmak isteyenlere ve onların okudukları yerlere çamur atarak ereklerine varmak istiyorlar. Alavere dalavere, Kürt Mehmet* nöbete. *Aman sıkı dur.*” (KS, 2009: 174).

“... *Amma, şu parmağını kaldıran oğlan benim oğlum Arap Muhittin.*” (AA, 2015: 41).

“... *17 Eylül Cumartesi günü, salgın hastalık var Macarlı'da oraya gideceğiz dediğini duyar duymaz, sağlık koruyucusu arkadaşım Celal Özçelik'in yanına ben de takılıp gittim.*” (BK, 2008: 46).

“... *Deli Çopur, 'Evimin yakını, ne arar senin ambar burada, ben küllük yapacağım buraya' diye tutturdu.*” (BK, 2008: 22).

“... *En yakınımızda, Koca İsa'nın çifti var. Boyundurluğun bir yanında inek, bir yanında eşek koşulu.*” (BK, 2008: 27).

“... *Yolda gelirken başladı bizim çocuklar: Öğretmenim, Demirci'de böyle sürer, Senan'da, Topal Musa'da...*” (BK, 2008: 28).

“... *Boğaz köylü Topal Şeref, geçenlerde bilirsizliği, anlayışsızlığı yüzünden bir radyodan oldu.*” (KEÖ, 2009: 157).

“... *Anam da, Kel Ülfet'le zorlanarak nişanlandıktan sonra Topal Sülma'ın Kara İsmayıl'a kaçmıştı.*” (AA, 2015: 15).

“... *Çapaklı Veli, Bozoğlan ve Topal Mevlüt'ünse önce dünya evine girmek için binlerce lira bilet parasından başka düşündükleri yok.*” (KS, 2009: 54).

“... *Koskoca kahvede oturacak bir köşeyi zor açtı bize Topal İrecep.*” (HG, 2008: 149).

“... *Amerikalıların, Adana kızlarına sataşmasına karşı çıkmıyorlar da, benim gibi karşı çıkanların aleyhinde ifade vermiyorlardı. Hatta kendi kızı da işin içine karıştığı halde, Topal Osman da aleyhimde ifade verenler arasındaydı...*” (BKE, 2008: 60).

“... Efendim, **Deli Memet**'i nişanlıyorlar. Arkadaşları, 'İlle kuyruğunu doğrult' diye tutturup helva şöleni istiyorlar, ardını bırakmıyorlar...” (BK, 2008: 69).

“... **Kel Hasan**'ın oğlu ümitsiz durumda hastaneyi, vuran da hapishaneyi boşladı. İş bu kadarla kapansa yine iyi.” (BK, 2008: 70).

“... **Kel Hatice**'nin bitişiğindeki kapı yerine koşup oradaki kazıktan koca 'taka' çanını aldığı gibi fırlardım kalabalığın içine.” (MS, 2008: 48).

“... Behice kalkmış hasta hasta... **Kel Aniş**'e yardım ediyor, titriyor.” (MS, 2008: 83).

“... **Kel Abdullah**'ın **Musa**'ydi gelen. Akıllıca öğrencilerden birisi.

'Musa hoş geldin. Söyle?' demiş.” (MS, 2008: 105).

“... **Benli Nurhan** dedikleri kız öğrencisine de hemen bir süpürge bulup sıraların arasındaki genişçe yeri süpürmek görevini verdi.” (MS, 2008: 120).

“... Kalabalığın önünden geçerken **Sarı Ahmet** yetişip bir onlara bir bana tokat sallamaz mı?.” (MS, 2008: 49).

“... Bir çocuk geldi ağlayarak 'Ali Emmim ölüyor... dedi. Koştuk **Kör Ali**'nin evine.’ (MS, 2008: 51).

“... Şimdi **Kömüğün Koca Avrat** gelip bir ip düğümleyip çözdü mü bir şeyi kalmaz onun diyordu.” (MS, 2008: 51).

“... Üç gün yaman poyraz esti. Kimini ağlattı, kimini güldürdü. **Deli Ahmet'in Hüso**, Sathcan (Zatülcenp) oldu.” (BK, 2008: 90).

“... Dedem babama, biraz hayranlıkla karışık sevgiyle 'bacaksız' diye takılırdı. 'Bu bacaksızın deli doluluğundan çok çektik. Dur durak bilmez, ele avuca sığmaz' derdi.” (BKE, 2008: 11).

“... **Çolak Hacı**, 'Allah göstermesin, ağzımızı hayrı açalım' dedi.” (YBA, 2008: 65).

“... **Yaralı İreşit**:

Şu köyde kaç adam çıkar gonşular, evinin teneke çırası uçun bir damla gaz alabilin? Bir de tutturmuşlar, zam da zam istediğin kadar zam yap, bakalım ne değişecek.” (YBA, 2008: 67).

“... Sonunda **Kör Tahsin**, ‘Gelin şöyle bağlayalım bu lafi gonşular’ dedi.” (YBA, 2008: 69).

“... Söz gelimi, bizim köyde Biniş Alanı, **Göstüklü Osman**, **Şapşak İsmail**, **Aptal Musa**, **Güdük Mevlüt**, ve **Kiracı Derviş** arasında bölüşülmüştür.” (YBA, 2008: 88).

“... **Deli Memed** diyor ki:

Seçim meçim ama ondan önce yapılacak işler var.” (YBA, 2008: 89).

“... **Deli Musa ve Dımdım** gibilerin belki beşinci gidişleriymiş. Davar çobanı **Çolak Mustafa**’da bu yıl gidenler arasında.” (HG, 2008: 135).

“... **Deli Dudu**’nun çocukları neden ölüyor? **Kıvıt Mehmet**’i bırakıp başkasına gittiğinden.” (MS, 2008: 15).

“... **Kör Ali**, **Kayış Ali**, **Kel Hüseyin**, **Danil’in oğlu**, **Gedek Hasan**, **Pete’nin Kadir** başta olmak üzere, fakir fukara takımını askerli etmiş, umur görmüş delikanlıları hep buradaydı.” (YBA, 2008: 89).

“... Sözgelimi bu ay içinde **Deli Mehmet**’in kızı, **Tombul Veli**’nin oğluyla, **Kara Hasan**’ın kızı **Kasık Ramazan**’ın oğluyla nişanlandılar.” (HG, 2008: 13).

“... Vicdan ve aptes suyu üzerine **Kör Şambas**’la bir tartışmamız var.” (HG, 2008: 33).

“... Fakat bir delikanlı, **Kel Avni’nin Kadir** acılıydı: Sıra mı gelmemişi yoksa vermek mi istememişler, ne hal ise, çocuk iki ayağını kapatacak eşek gönü edinememiş, dolayısıyla yalınayaklıktan kurtulamamış.” (HG, 2008: 72).

“... Bir gün davar çobanı **Kel Fahrettin** geldi yanıma. Koyunların iskeletini görünce, olanca dertlerimde kabardı.” (HG, 2008: 74).

“... **Çolak Niyazi** var bizim komşu, dükkancı. Askerde çolak olduğu için, devletten maaş alıyordu.” (HG, 2008: 75).

“... Zengin tanınan bir komşumuz, Pantı dediğin şeerlilere vergi, dedi. ‘Tırnak kadarının sırtında pantı var...’ **Koca Emin**’de, şeerli giyer baba!” (HG, 2008: 81).

“... Yanım ağrıyor; belim ağrıyor... of aman, canım çıktı diye üç-beş yıldır duvar diplerinde sürünen **Tombul Ali** artık günlerdir öyle güçten düşmüştü ki, bunu bir uzman doktora götürmek gerekiyordu” (HG, 2008: 108).

“... **Tazı Arif** askerdeyken bir sinemaya gitmiş: ‘Ulan bi küme insan atlara bindikleri gibi bize doğru nasıl sürdüler ya! Öyle bir korkaladık ki, çiğneyecekler diye... Ne deyim de ağnadayım bunu size! Tüylerim diken diken oldu. Bereket versin, hemen geri dönüp gittiler’ diye anlatıyor.” (HG, 2008: 27).

“... Bizim Köyün de içinde olduğu suüstü bölgesinin yargıcı, **Apsarılı Mehmet Hoca**’dır. **Ekecik Kalemi**’ninki **Nurgözlü Niyazi Hoca**’dır.” (HG, 2008: 32).

“... Günümüzün yerli ve yabancı siyasi kişilerinden çoğuna karşılık bulmuşlar:

Mehmet’e sert bakışından dolayı Türkes demişlerse **Şoför Remzi**’ye CHP’nin daha ilerisinde görüldüğü için **Timisi** demişler.

“... **Göde Meryem** geldi torunuyla. Yanıma oturdu. Behice’yi sesledi: ‘Gel giz, gel şu çocuğun gözlerini yala bir...’ Torununun gözlerine baktım, trahom akıp gidiyor.” (MS, 2008: 22).

“... **Keyifçi Musa**’nın kızı ekmek sacına kül doldurup bizim evden başlayarak, **taa Kör Hoca**’nın evine kadar sıradan yedi evin kapısına birer yığın kül bırakmıştır.” (MS, 2008: 25).

“... Köyde ‘**Sağır Fadime**’ dedikleri bir dul kadın var.” (MS, 2008: 57).

“... Bre efendi, bu köylüye de bir olmuş olacak. Cinavların odasında Ali Kirve okur her gün. Omarların odasında **Koca Osman** okur. Samsunşarın, Dondurmacı’nın Abdi’nin, **Kel Ali**’nin odasını Yusuf Hoca zor idare ediyor.” (MS, 2008: 69).

“... Dolmuş dolmuş diye diye bağrışıp duranların taksisine binip kahveye geldik. Bizim uşaklardan **Kara Mehmet**’i bulabildik.” (KS, 2009: 11).

Bir kişinin lakabının kaynağı olarak meslek de gösterilebilir. Makal’ın eserlerinde de bazı kahramanların lakaplarının mesleklerinden seçildiği görülmektedir:

“... Kar yağdı. Ne giden var, ne gelen ilaç olarak bir şişe geçti elime **Sağlıkçı Celal**’den.” (BK, 2008: 128).

“... Bütün bu işkenceleri göze alarak bir gece gidip **Demirci Kel Ali**’yi uyandırmış ve çektirmiş dişini.” (HG, 2008: 55).

“... İkinci üzeri **Dişçi İsa**’nın ilçeye döndüğü, yeniden eski yerinde sayın müşterilerini kabul etmeye başladığı söyleniyordu.” (MS, 2008: 33).

“... Bizim köye pek yakın olan Boyalı köyünde, bir **Şeyh Murat Hoca** var. Bir de baktık **Murat Hoca**’nın ünü göklere çıkarılıyor.” (BK, 2008: 89).

“... **Bakkal Vahit Kaplan**, **Ahmet Kamahlı**, **Kahveci Nihat Tekin**, **Çiftçi Kemal Üsküplü**, **Selahattin Özcan**, **Çoban Hayri Armağan**, **Hüseyin Arabacı**... **Basarlar** imzayı.” (BKE, 2008: 117).

“... **Deveci Bedri** ellerine bir mektup tutuşturarak, ‘Ankara’ya gidin, şu mektubu **Jet Bakan Vedat Ali Özkan**’a verin’ der” (BKE, 2008: 184).

“... **Dükkâncı Ağa**’nın karısını tandırın başında bulduk. Aylardır eli değmemiş de şimdi başının kirini yıkıyormuş.” (YBA, 2008: 35).

“... **Çarkçı Veli**’nin sözü üzerine, yine her kafadan bir ses gelmeye başladı:
Gecesi gündüzü, ağzı yüzü belirsizleri kim sorar.” (YBA, 2008: 69).

“... Başına geçirdiği çuvalın içinde değneği sımsıkı tutuyor, değneğin öteki ucuna bir ip bağlayarak çeken **Çarkçı Veli**’de bir uçtan ilahi söylüyordu.” (MS, 2008: 39).

“... **Komandocu Ramazan Hakan** İstanbul’dan gelmiş seçim zamanı; o bile elini süremedi.” (HG, 2008: 193).

“... Evdekileri ateş aldı. Ver elini **Hort Hoca**; aç kitabı **Deli İmam**. Eşeğin sırtından palan çözülüyor.” (MS, 2008: 19).

“... İçikli köyünün **Çerçisi Sabit Mehmet** gibi, eşeği bir kilo sıpayı da yarım kilo hesap eden kurt gibi de diyebiliriz.” (AA, 2015: 17).

“... Köye geldiğimde köyün **muhtarı Halil Erdoğan** idi. Yörede Halil Efendi diye söylenir.” (BKE, 2008: 120).

Makal’ın eserlerinde yer alan lakaplarla ilgili diğer örnekler ise şunlardır:

“... **Ak Recep**’in **Hasan**, tabancaya davranıyor. **Kundalı**’da çekiyor kamayı, veryansın ediyor ortalığa.” (BK, 2008: 70).

“... **Gelen İrecebin Hasan**’a ‘Soğuk azıttı m?’ diye soranlar oldu. Buna karşılık bir kara haber söylüyordu **İrecebin Hasan**:

“**Gazi Emmi'nin Memiş'in** öteki çocuğu da ölmüş, yazzıkk...Odadakiler birbirine bakıp yazzık çektiler...” (YBA, 2008: 64).

“... Sözde efendim, **Gancıl'a (bir kadının takma adı)** sataşmış laf atmış... Derken yapışıyorlar yakasına.” (BK, 2008: 132).

“... **Molla Mehmet**, ‘Benim odamın bitlendiğinde ona ne?’ diye söylenmiş.” (BK, 2008: 82).

“... Hükümet adamlarıyla görüşmesini, dolaplar döndürmesini iyi bilen, muhtar doğmuş, muhtar ölmek isteyen birinin karşısına **Deli Ali**'yi çıkarmışlardı.” (DMT, 2008: 96).

“... Öğretmen arkadaş, Çankırı'nın Bozkuş Köyünden İlyas Pınarbaşı idi. Oradaki köylüleri ona kısacası ‘**Ellez**’ diyorlardı.” (KEÖ, 2009: 104).

“... Bir Ördek Ali varmış, kendisine ördek denmesine pek kızarmış. Bir gün arkadaşıyla yolda giderken, arkadaşı, ‘Bugün hava bulutlu’ demiş. Bunun üzerine **Ördek Ali**, ‘Vay sen bana ördek dedin’ diye başlamış arkadaşını kalaylamaya.” (KEÖ, 2009: 226).

“... Zavallılığın ve beceriksizliğini dindarlık şalıyla örtmeye çalıştığı için ona **Sübhaneke Ali** derdik.” (BKE, 2008: 181).

“... Çok güzel Türkçe konuşuyor. Türkçeyi birkaç ayda öğrendiği için ve de iyi konuştuğundan ‘**Amerikalı**’ diyorlarmış.” (YBA, 2008: 15).

“... Muhammed'in ümmeti, Tanrısına sığınıyordu... Şöyle bir rahatladılar. **Hos İzzet, Tapan Osman** 'a bir sigara attı.” (YBA, 2008: 63).

“... **Ali Onbaşı**:

“**Lan Şık Memet**, sizin tezek de mi tükendi yoksam? Demiş” (YBA, 2008: 65).

“... **Molla Mehmet Ağa, Molla Mustafa Ağa** demek de yok. Bundangilli onların adı **Cıkla Mehmet, Cıkla Mustafa** 'dır, **Pantik Ali** 'nin dediği gibi.” (YBA, 2008: 90).

“... **Kamberlerin Top Ali** 'ye bir yıl daha yaşayacağını söylemiş yıldızı.” (HG, 2008: 35).

“... Gidenlerin arasında karısıyla gidenler de var. Bunlardan en mutlu olanlar da galiba, **Hacı Lipbik’le kocası Kel Abdi.**” (HG, 2008: 42).

“... Bu adam, her yıl bağ bekçiliği yaparmış. Çok iri kemikli ve gereğinden fazla kara yüzlü olduğu için, adına da ‘**Karakıyma**’ diyorlardı.” (HG, 2008: 69).

“... **İdalı’nın oğlu da Dını Memet’in** eşeğini vurduğu gibi öldürmüştü.” (HG, 2008: 72).

“... **Boykot Bayram** anlatıyor: Ortaokulun öğretmeni Siyami Bey burada yatar, burada yer. Boyun boğaz küssük gibi olmuştu. Tatilden döndüğünde baya zayıflamıştı.” (HG, 2008: 132).

“... Neye göre mi söylüyorsun, kim başta, oraya yaslanıyorlar. Daha öteygin Nevşehir’de doğurdu **Kamalağın Sami’nin karısı.**” (HG, 2008: 146).

“... Yirminci Yüzyılın bitmesine çeyrek kala çıkan bu haberi okurken, Göseğri’nin Kazım geldi.” (HG, 2008: 156).

“... Köyün eski muhtarı ve zengini Rıza Ata’ya yirmi beş yıldır **Celal Bayar** derler. Celal Bayar’ın partisinin kurulmasıyla birlikte seçim işlerine heveslenip onunla birlikte zafer kazandığı için.” (HG, 2008: 159).

“... Rahmetli **Kel Haçça** bütün bir köylünün gözünü yalardı. Ne olurdu ona! Gözü ağrıyanlardan başka, gözüne çöp batanlar da ona koşardı.” (MS, 2008: 22).

“... Sadık’ın gelini Emine, Sofu’nun kapısından başlayıp, **Güdük Mevlüd’ün** kapısına kadar, anam da Çömez’in kapısından, **Honnuk Dedenin** kapısına kadar yedişer kapıya kül yığmışlar.” (MS, 2008: 25).

“... Onlar da bilmişer böyle olacağımı, **Cıkcık Sülma**’ın ölen atının dersini getirmişler.” (MS, 2008: 35).

“... Köyün başlıca yığınak yeri olan Karaca’nın damında, **Kel Hacı**’nın odası önünde paslı, kör makaslı kımçita kımçita millet birbirinin saçını kesiyordu.” (MS, 2008: 41).

“... **Kedi Salim**’i kaldırarak, **Honnuk Dede**’yi, **Göde Mevlüt**’ü çağırmaya yolladılar.” (MS, 2008: 41).

“... Bizlere dönerek, ‘ Kalkıp birkaçınız **Çekirge’nin Mehmet’i, Hasan Çavuş’un oğlunu, Çapaklı Cemal’i, bir de İslî Bayram’ı çağırın gelin’ dedi.**” (MS, 2008: 46).

“... Şimdi **Baklacı İzzet’e** geçmiş bulunan ahırın sekisinde dedemin yanında yatardım.” (MS, 2008: 48).

“... Her bayram köye gelip vaiz kürsüsüne oturan **Apsarılı Mehmet Hoca** da diline doladı.” (MS, 2008: 52).

“... Arabayı hazırlatıp gelmek için **Kabakçı Kadir’in** evine yollandı.” (MS, 2008: 82).

“... Bu kadar gayretin sonunda iyileşmezse eğer, **Çöt Havva’nun** dediği gibi, ‘İyilik bilmezsin biri’ dense yeri Ayşe’ye.” (MS, 2008: 83).

“... Anasının adıyla anılanlardan hayır gelmez beğ, yarım erkek sayılır. **Gülizar’ın oğlu** demişler ona.” (MS, 2008: 125).

“... Bir oy için **Tavsır’ın Mısdava’ya, Salih’in Hasan’a** yalvarmaktan kurtuldum mu, kurtulamadım mı?” (KS, 2009: 157).

“... Dilersem soyunmadan ırmağa girerim, dilersem **Kurdav’ın Ali Gibi** çıplak gezerim.” (KS, 2009: 158).

“... Esasen kendimden korktum da, **Hancı Mustafa’ya** vasiyetimi bile yazdırdıydım.” (KS, 2009: 12).

“... **Çakır’ın Pevriza, Bilal’in Meliha,** diye yirmi tane öleni saydım, beni de ağşattın.” (KS, 2009: 49).

“... Şimdilik, ne **Kadı Mıstık’ın, ne Masrafsız Mehmet’in** çocuğu var. Cibi’ninkiler de doğar doğar ölür.” (KS, 2009: 54).

“... Ben 305’ liyim (1889). İrahmetli babam ıcık ufak yazdırmış, askere geç gitsin diye. **Kömür Veli’ynen** ikimizin duhulü birdir.” (KS, 2009: 63).

“... Zor çıkan sesiyle önce Cıkcık, Kuran okudu; onu ardından **Sümüklü Salih** yakardı amin çekerek.” (KS, 2009: 90).

“... Bilmez gibi soruyon. **Biberci Omar** Bildır öldü, babaları. İki elle geçinen babamın yanına sığındık o ölünce.” (KS, 2009: 115).

“... Tavuk Karanlığı, hastalığına tutulan gözleri de belli belirsiz gören Derviş çıkıştı **Civanların Urkuya Nine**’ye.” (KS, 2009: 129).

“... Aslan gibi babayiğitler devrilip devrilip gidiyorlar ve sonra bir dizi ad saydı: **Kâküllünün Mehmet, Karaların İsmail**.” (ÖH, 2018: 8).

“... Kafamızda silinmemiş daha, Osman Ağaların **Sarı Mustafa**’nın cinarabası.” (AA, 2015: 14).

“... Gündüzleri, birkaç günde bir, ya üçü-dördü birden gelen kurt sürüsüne rastlıyorum ya da Sariatlı köyünden Türkmen Fadime’nin oğlu **Çerçi Cuma** geliyordu.” (AA, 2015: 16).

“... **Karakız halanın oğlu Ramazan** çok iyi bir kız buldu sana. Seni götürmeye geldim.” (AA, 2015: 32).

“... Aldığım mektupta, bu iki kişinin öldükleri, köyün tek değişikliği, tek haberi olarak yazılı. Önce ki yıl da böyle olmuş, hele okul hademesi **Küntür Mevlüt** için bir türlü inanmamıştım.” (AA, 2015: 167).

“... Her zaman olduğu gibi, o zaman da her bulduğunu yayınlayan dergiler, her yazdığını şiir sananlar vardı. Yaşar Nabi’nin süzgecinden şiirleri geçemeyenler ona “**Naşiri Efkar**” adını takmışlar.” (AA, 2015). 185).

“... Eski lise müdürlerinden **Sakallı Celal**’i işitmişinizdir. Birkaç nüketisiyle ünlüdür.” (Ağ, 2015: 38).

I. 2. Manzum Türler

I.2.1. Mâni

Tek dörtlükten oluşan ve yedi heceli nazım biçimi olarak bilinen mâni (Aça, Gökalp, Kocakaplan, 2009: 113) anonim halk edebiyatının en yaygın türlerinden biridir. Maniler genellikle doğaçlama olarak söylenir. İcracıları genellikle kadınlar olan mânilerin söyleyicilerine “manici, mani yakıcı, mani düzücü, mani atıcı” gibi adlar verilmektedir. Bunun yanı sıra âşıklar tarafından da özel makamlarla mânilerin söylendiği bilinmektedir (Artun, 2012: 102).

Anlaşıyor ki, mâniler özel bir ezgi ile genellikle aşk, bunun yanı sıra hasret, sevdâ, sevgi, vb. konularda yedili hece ölçüsü ile söylenen anonim halk edebiyatının

türlerinden birisidir. Bilindiği üzere mânilerin söylendiği birbirinden farklı ortamlar vardır. Hasat kaldırırken, buğday biçerken, düğün evine bayrak dikilirken, vb.

Mahmut Makal'ın eserlerinde herhangi bir mâni dörtlüğü ile karşılaşmamaktayız. Ancak eserlerde bir araya gelerek toplanan insanların eğlenme, hoşça vakit geçirme gibi durumlarda ve gelin almaya giderken bir grup tarafından söylendiği ifade edilen maniler sadece ad olarak geçmektedir:

“... Kış geceleri de ocak başlarında ihtiyar gazilerin savaş hikayeleri dinlenir. Koca nineler en güzel Türk masallarını anlatır. Genç kızlar mani söyler. Kore savaşlarındaki Türk askerlerinin kahramanlıkları bütün canlılığıyla onların dilinde yaşar.” (KEÖ, 2009: 201)

“... Gelin alıcılar önce damlardan bayrakları indirip ellerine alırlar. Bayrak çekenler yan yana en ön sırayı tutarlar. İkinci sırada bir küme delikanlı ellerinde bıçaklarla bayrak bekçisidirler. Üçüncü sıra, türkücü delikanlılardır. Elllerinde birkaç tef bulunur ve yürüyüşe uydurarak ıve ıve maniler okurlar.” (HG, 2008: 19).

I.2.2. Ninni

Genellikle çocukları uyutmak için anne, teyze, anneanne, abla vb. gibi çocuğa yakın kişiler tarafından özel bir ezgi ile söylenen ninniyi Doğan Kaya şu şekilde tarif etmektedir:

“Ninniler uyutulmaya çalışılan çocuğa veya çocuğu hoplatıp severken söylenen ve birtakım, duygu, düşünce, inanç, umut ve hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden çoğunlukla dört mısra ile söylenen ve mısra sonlarına bir takım klişe sözler ilave edilerek ezgi ile terennüm edilen manzum sözlerdir” (Kaya, 1999: 341).

Çocuk uyutulurken veya ağladığında susturmak için yardımcı bir araç olan kullanılan ninni belli bir süre sonra alışkanlık sağlayarak çocuğun daha rahat uyumasını sağlar. Ninni söylenirken beşik ve salıncağın çıkardığı sese annenin sesi de eklenir. Annenin sesini tanıyan çocuğun uyuması ise daha kolay olur. Çocuk uyumamakta ısrar ederse anne, ninni söylerken ses tonunu yükseltir ancak çocuk uykuya daldığında sesini alçaltır (Kaya, 1999: 342).

Bestecisi ve ilk söyleyeni kadın olan ninnilerin temelinde annenin çocuğa olan sevgisini aktarma çabası vardır. Ninniler, bebeğin ağlamaması, çabuk uyuması, hızlı

büyümesi, gelin ya da damat olması, gelecekte mutlu olabilmesi gibi birtakım dilekleri içerir (Artun, 2012: 117).

Makal'ın eserlerinde, çocukları uyutmak için söylenen ninniler içerisinde, çocukların gelecekte mutlu olması ve yüksek makamlara gelmesi için kullanılan dilek ifadelerinin ön planda olduğu görülmektedir:

“... Adlarına aydın dediğimiz vatandaşları da uykuya yatırmak için nice çareler buluyoruz. Uyanıp da çevredekileri de etkilememeleri için ne ninniler söylüyoruz. Tam anlamıyla beşikte uyuması için sallaya sallaya başını döndürdüğümüz çocuklar gibi uyutmaya çalışıyoruz onları.” (DMT, 2008: 129).

“... Bilir misiniz, bizim oralarda gelinler ninniye nasıl söyler çocuklara. Anlatıyor sonra. Bir yandan da ağlıyor, yarı anasına, yarı kendisine, yarı vatandaşlarına: Büyü de Harbiye Nezaretine odacı ol, der bizim gelinler, ninni söylerken.” (YBA, 2008: 11).

I.2.3. Ağıt

Bir ölüm, acı veya üzüntü etkisiyle söylenen sözlü ürünlerden olan ağıtı, Şükrü Elçin şu şekilde tarif etmektedir:

“İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığı kaybetme, korku, telaş ve heyecan ânındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, tâlihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere ağıt denir.” (Elçin, 2001: 290).

Ağıtlar da tıpkı dua, beddua gibi çok eski bir tarihe dayanmaktadır. İnsanlar hangi ırk veya dilden olursa olsunlar ilk çağlardan beri ağıt söyleme geleneğini sürdürmüşler ve böylece üzüntülerini hafifletme yoluna gitmişlerdir (Kaya, 1999: 244).

Mahmut Makal'ın eserlerinde de ölen kişinin arkasından duyulan üzüntüyü dile getirmek için söylenen ağıtlara yer verilmiştir. Yas törenlerinde kadınların bir araya gelerek hep bir ağızdan ağıt söyledikleri ve bazı yas adetlerine yer verildiği görülmektedir:

“... Köyden her gün iki tabut çıkmaktadır. Köylünün doktor falan gördüğü yok. Cehalet kafaları adamakıllı oturmuştur. Analar ebe kadınların yardımıyla doğururlar. Doğurabilen doğurur. Doğuramayan ölüp gider ve sabahı köylü kadınları toplanıp ağıt okurlar.” (HG, 2008: 6).

“... Bu arada bana gelen çocuk, haberi bütün köye duyurmaya gitmiş. Konu komşu birlikte. Adamcağızın geçmişini geleceğini sayıp döktüler ağıtlarıyla.” (BK, 2008: 76).

“... Ağır hasta olanların evleri komşu ve akraba kadınlarla tıklım tıklım dolu durur. Hasta ruhunu teslim etmişse, ağıt, çığlık birbirine karışır ve kara haberi duymayan kalmaz.” (HG, 2008: 19).

“... Ne cenazesi yine komşu?

Duymadın mı, gece İncili'nin gelini ölmüş.” O anda kalbim durur gibi oldu. Dizlerimin ve kollarımın bağı gevşedi. İbrikteki suyu kaldırıp da elime dökmeye gücüm kalmadı. Evin arkasına dolanıp baktığımda, Bekir'in evinin önü mahşer yeri gibiydi. Kadınlar dolmuş, ağıt, çığlık birbirine karışıyordu.” (HG, 2008: 98).

“... Ne kadar kadın, kız varsa köyde hepsi ölü evinde birikirler. Artık ağıt, çığlık birbirine karışır. Ölünün yakınları onun özelliklerini sayıp “ağıt” yakarlar.” (HG, 2008: 113).

“... Okulun üst yanına dolanınca dar bir sokağa girdiler. Az ilerlediler, ağıt, çığlık sesleri gelmeye başladı kulaklarına. Karşıda birbirine bitişik adamların üstünde insanlar yığılmış, kaynaşmış duruyorlardı. Hasan biliyordu köydeki komşuluk ve ölüm kalım anlarında birleşme durumlarını. “Köyün önemli bir kişisi ölmüş olmalı” dedi.” (MS, 2008:151).

“... Hastaların başuçları, ağlayan sızlayan kadınlarla dolu. Yatanların çoğu Taşlıköye geliyor gidiyor çünkü. Onun için ağıt erken başlıyor. Ne arayan ne soran var. Ağlamaktan başka bir şey gelmiyor köylünün elinden.” (KS, 2009: 95).

“... Onu yazgısıyla baş başa bırakıp çıkıyoruz. Çıkarken yine ağıt geliyor kulağımıza. Bu ağıt Dabaz'ın evinden geliyor, korkarım iki çocuk birden öldü diyor Emmioğlu.” (KS, 2009: 96).

Makal'ın *Kuru Sevda* adlı eserinde bir anne, zor şartlar altında büyüttüğü evladının ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmek için ağıt söylemektedir:

“... Kaymakamı, doktoru, kumandanı geldiler

Biraz kıldan Cemil

Hökümet ayağına kadar geldi, uyan Cemil

Kalk da eskisi gibi 'Hoş geldiniz' de ulan Cemil

Cemil, duyuyor musun hıçkırıklarımızı Cemil

Bir kurşunda mı ölecektin Cemil

Cemil Cemil." (KS, 2009: 159).

"... Olmaz olsun olmaz olsun diye bağırmaya başladı Mehmet'in anası Senem kadın. 'Olmaz olsun Gökbayır'ın bir evlek kır yedi Memedimi. Amanın, amanın, ellerinde küssük gibi meşe odunlarıynan birikmişler de iki şak etmişler Memedimin başına...' Ağlıyor, çabalıyor, kucaklıyor, daha sıkı kucaklıyor oğlunun ölüsünü.

'Bitenem benim' diyor, varsa sürseydiler tırmanı Memmedim, tırnağın etmaz sesin. Aslı ne, nesli ne, el içi kadar yer. Ne ettiler de sana kıydılar hıra Memmedim...' (KS, 2009: 160).

"... Ağıt yakıyor kadınlar, ölçülü, uyaklı haykırıyorlar. En çok da, Senem kadının bin güçlkle büyüttüğü oğlunu yitirdikten sonra yalnızlığa nasıl katlanacağına ağlıyorlar." (KS, 2009: 160).

Bilindiği üzere ağıtlar ölüm olayının dışında gelin evden çıkarken, delikanlı askere uğurlanırken de söylenirler. Makal'ın *Hayal ve Gerçek* adlı yapıtında da gelin evden ayrılmadan önce yakınları tarafından ağıt düzüldüğünden bahsedilmektedir:

"... Gelin ve damadın arkasından ak çarşafı bürünmüş on beş-yirmi kadın gelmektedir. Bunlar 'yenge' dirler. Gelini alıp oğlan evine kadar arkadan sürürler. En arkada da artık bütün köy halkı, çoluk çocuk yürümektedir. Varıp kız kapısına dayanırlar. Orada ağıtlar yükselir." (HG, 2008: 19).

I.2.4. Türkü

Yöreden yöreye farklılık gösteren, acı ve sevinçleri ifade etmede kullanılan, bir araya gelen insanların eğlenmek ve yapılan bir işi daha kolay ve keyifli kılabilmek için başvurdukları türküleri Doğan Kaya şöyle tanımlamaktadır:

"Halkın ruh halini, derdini, neş'esini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı bentlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle, söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlere türkü denilmektedir." (Kaya, 1999: 132).

Toplumun acılarını, sevinçlerini, mutluluklarını dile getirirken kullandığı türküler her ne kadar genellikle hece ölçüsüyle söylenmiş ve yazılmış olsalar da aruz vezni ile meydana getirilmiş örnekleri de vardır (Yardımcı, 1993: 33).

Mahmut Makal, eserlerinde anonim halk şiirinin en çok kullanılan bu türünü âdeta ayrıcalıklı bir konuma oturtmuş ve birçok türkü örneğine yer vermiştir. Örneğin; yazar *Bizim Köy* adlı eserinde hasat zamanı insanların çift sürerken aşk konulu türküler söyleyerek işi daha eğlenceli ve kolay bir hâle getirdiğinden bahseder:

“... Çevremizdeki çiftçiler güneş altında çift sürüyorlar, türkü söylüyor kimi:

Kayseri mektebinde oldum candarma

Nazlı yârim el sözüne aldanma.” (BK, 2008: 26)

“... Açlık pınarındaki tarlaya nadas yapmaya gidiyorum. Giderken belki elli kere tadıyla içime sindire sindire yineliyorum.

Keklik gibi kanadımı süzmedim,

Murad alıp kanadımı süzmedim,

Bu karayazıyı kendim yazmadım

Alnıma yazılmış bu kara yazı,

Kader böyle imiş, ağlarım bazı.” (HG, 2008: 73).

“... Anam boşuna mı söylüyor arpa yolarken:

İğnem düştü yakamdan

Gel arkamdan arkamdan

Sen gelirsen arkamdan

Ben korkmam kaymakamdan.” (AA, 2015: 14).

Kaymakamın kapısına

Hükümetin yapısına

Düşmanımı düşürmesin

Kapı altının kapısına.” (AA, 2015: 15).

Yine aynı eserde acıklı bir olay karşısında, kendini çaresizlikler içinde gören ve yalnız hisseden kişinin, belki de anasına duyduğu özlemi dile getirebilmek için söylediği türküyü rastlanmaktadır:

“... Üç dört günde bir pişirdiği yağsız pilav, boğazından zor geçermiş. Bulgurundan, unundan gayrı, varmış bir de yatağı ya; ne biberi varmış, ne yağı. Bu nedenle bir yanı aç, bir yanı tok, yerse de bir, yemese de birmiş. İçi üşür, dışı üşürmüş. Gece ağlar, gündüz yüreğini dağlarmış. En çok ‘Anam anam garibim’ türküsünü sever, geceleri yatağının içinde titrerken fisıltı halinde söylermiş.” (BK, 2008: 129).

Anadolu’da kırık havanın karşılığı olan ve türkü olarak bilinen “mahnı” kelimesinin kullanıldığı Azerbaycan’da da türkülere önem verildiği bilinmektedir (Kaya, 1999: 218). *Deli Mehmet’in Türküsü* adlı eserde ise bir Azerbaycan türküsüne yer verilmiştir:

“... Gezmeye her yer olar
Ölmeye vatan gerek.” (DMT, 2008: 151).

Ağlatı adlı eserde kız kaçırma olaylarından esinlenerek yakılmış olan bir türküyü yer verilmektedir. Bu türküde aşk acısı çeken iki aşığın bir gün kavuşacakları ve özlemin biteceği; sevgilinin güzelliği, teklifi ve aşklarının büyüklüğü, aşığın sevgiliden ayrı olmayı istememesi anlatılmaktadır:

“... Bütün sevgin kalbime kilitlendi. Ah, o kilidin şifresini çözüp her şeyi sana anlatabilsem, o sesi duyabilsen ah! Ne mümkün sevgilim, aramızda karlı dağlar, beni inletir: yâr yâr!

Hani nerede? Şairin dediğine bak:

Kara gözlüm efkârlanma gül gayrı

İbibikler öter ötmez oradayım

Mektubunda diyorsun ki, gel gayrı

Sütler kaymak tutar tutmaz ordayım.” (AĞ, 2015: 67).

Mahmut Makal’ın eserlerinde karşımıza çıkan türkü ile ilgili diğer örnekler aşağıda verilmiştir. Bu örnekler içerisinde bazıları sadece türkünün ad olarak

geçmesinden ibarettir. Bazıları ise yaşamın umutsuzluklarını dile getiren türkü metinleridir:

“... Çayları üst üste yuvarlamaya başladım ısınabilmek için. Radyoda Muzaffer Akgün, canım türkülerden birini söylüyor.

Şu karşiki dağda kar var duman yok.” (YBA, 2008: 14).

“... Halk Kürtçe’ye çevirip türkü olarak söylüyor şu beyti.

Gökler buluttan rüşvet yiyor

Gökleri kime şikayet edem.” (YBA, 2008: 26).

“... Bir zamanlar ‘Geceler yârim oldu- Ağlamak kârım oldu’ diye köy okulunda söylediğim türkünün yerine Başaran’ın bir beşliğini mırıldanıyorum.

Ha masalda derisi yüzülen adam

Ha şu susan köyde ben

Kırk haramiler elinde kalmış nasibim

Bütün tarlalarım Köse’yle komşu

Gelsin sınırı bulsun Keloğlan.” (YBA, 2008: 28).

“... Günün birinde beni de Adana’ya sürgün ettiler. Duymuştum Adana’nın yolları taştan türküsünü.” (YBA, 2008: 96).

“İşte Nem Alacak Felek Benim türküsü:

Bir giyimlik şal mı verdi,

Tutacak dal mı verdi,

Tükenmeyen mal mı verdi,

Nem alacak Tanrı benim?

Ne değirmen ne taşım var,

Ne devletli bir başım var,

Ne sırrım ne sırdaşım var,

Nem alacak Tanrı benim?

Üst yanımda hatırım yok,

*Bir semersiz katırım yok,
Dört direkli çadırım yok,
Nem alacak Tanrı benim?
Bir okkacık yağım mı var,
Bir dönümlük bağım mı var,
Bir derdime bin dert ular,
Nem alacak Tanrı benim?
Dedi boyun eğ hükmüme,
Bela verdi küme küme,
Ferman okudu köküme,
Nem alacak Tanrı benim?
Azığım su ekmeğim aş,
Yatağım yer yastığım taş,
Ne babam var ne de kardaş,
Nem alacak Tanrı benim?
Ümit ipliğim üzölmüş,
Düzenim düünden bozulmuş,
Bahtım çilemde yazılmış,
Nem alacak Tanrı benim?
Yandım yandım kar mı verdi,
Ekşi tatlı nar mı verdi,
Sarı saçlı yâr mı verdi,
Nem alacak Tanrı benim?
Senedim yok kalmak için,
Dünyadan zevk almak için,
Can mı verdi almak için,*

Nem alacak Tanrı benim.” (YBA, 2008: 115).

Ve ikilemeden başladı İmam-Hatipli:

Yollar uzak geledim,

Muradıma eremedim

Tutunacak dalım sendin,

Kıymetini bilemedim.” (YBA, 2008: 127).

“... Hem okudum hem de yazdım

Yalan dünya senden bezdim. (HG, 2008: 75).

“... Çocuklar ders aralarında tutturuyorlar bir şarkı. ‘Çiğdem der ki ben âlâyım...’ Unutuyor insan kışı, yorgunluğu, yoksunluğu... Güneş nimetlerin en büyüğü şüphesiz. Biz de ıstrati gibi ‘Sırtımız ısınsın da tek açlığa katlanırsız’ diyorum.” (BK, 2008: 27).

“... Akşama dek aynı acılar, aynı yokluklar içinde, dünyasından bezen köy halkı, dükkânın önüne uzanıp dinlemekte ve ‘oof’ çekmektedirler... Plakları bölüştük biz:

Kavanoz dolu reçel,

Haydar bu günler gelir geçer.” (HG, 2008: 75).

“... Dayıcığım, sen yanlış gelmişsin. Neşat Ertaş’ı dinleyeceksen harman yerine git. Onun yeğeni Cafer Usta daha çadırı sökmedi. Orada kalbur yaparken dinleyip duruyor, dört tane bandı var Neşat Ertaş’tan.

Ve gidip bana inat bir Ecevit plağı koydu:

Çifte yürek var sende

Çekinmeden oturur

Türk milleti gölgende

Kahramansın kahraman

Dünyanın bir numaralı adamı

Utansın seni yere çalanlar.” (HG, 2008: 148).

“... Çadırın sahibi olan bir delikanlı, dizine serdiği deriyi bıraktı, size müzik dinletmek isterim, diyerek teybin düğmesine bastı. “Ayaş yollarında kervanın mı var” diye bir türkü başladı.” (HG, 2008: 169).

“... Bu eski dert. Başka ne var ne yok yeni? Yeni olarak, Cem’in ayrılmasından sonra Türkiye radyolarını boykot ettim. Kıbrıs radyosunda bol bol türkü dinliyorum:

“Kız saçların lüle lüle...” İş buna kaldı çünkü.” (HG, 2008: 192).

“... Gidip o kırık plağı koydu gramofona. Zehra bilir’in soğuk gelen sesi odayı doldurdu:

Ağır ağır bas da gel

Tahtalar oynamasın

Usul usul çık da gel

Anam babam duymasın.” (MS, 2008: 108).

I.2.5. Tekerleme

Manzum ve mensur şekilde örnekleri bulunan tekerleme türünü Erman Artun şöyle tarif etmektedir: “*Tekerleme: çeşitli işlevleri bulunan, söz ustalığı gösterme, dinleyicilerin dikkatini çekme, belli konuda bilgi verme amacı taşıyan nazım-nesir karışık anonim halk edebiyatı ürünüdür.*” (Artun, 2012: 124).

Tekerlemelerin belli bir konusu olmamakla birlikte mâni, ninni, ağıt gibi müstakil bir kullanıma sahip değıllerdir. Manzum özellikler gösteren tekerlemeler, kendilerine insanların çeşitli vesilelerle bir araya geldiğinde kullanım alanı bulur. Belli bir konusu olmayan tekerlemeler masal, halk hikayesi, Karagöz ve Orta oyunu içerisinde varlığını göstermektedir (Kaya, 1999: 545).

Mahmut Makal’ın eserlerinde de zaman zaman tekerleme örneklerini kullandığı görülmektedir. *Bizim Köy* adlı eserinde bulunan masal metnlerinin giriş kısımlarında kalıplaşmış sözler hâlinde söylenen tekerleme örnekleri bulunmaktadır:

“... Kimine kavun yedirmiş, kimine kelek. Kiminin boynuna geçirmiş bir çarpık elek. Elekçiler ağladıkça gülmüş felek... Söylenmesi, dinlemesi hoştur ya, gel bir de şu masala kulak ver, neler olmuş neler... İster bir çare bulup güldür, ister yine

yüreğini tika da öldür. Masal derler bunun adına, kanlı yaşlar karışmıştır tadına. Var dinle gayri.” (BK, 2008: 139).

“... Ankara neresi, Nurgöz neresi! Az gitmişler uz gitmişler. Elli beş gün sonra perişan ve düşünceli bir halde, geri döndüler. Sermayeyi kediye yükledikten başka, eşeklerini de yitirmişler.” (BK, 2008: 19).

Makal, *Bizim Köy* adlı eserinde Gani Çavuş’un düşüncelerine yer verdiği sırada kaleme aldığı tekerlemeyle de tarikat kavramını hicveder. Tekerlemede, tarikat ve zikri eleştirerek köylünün geçim derdiyle uğraşması gerektiğini vurgular:

“... Allah hu,

Pilav su,

Allah hey!

Kahve Çay!

Deyip zikretmekle iş bitmez. Kalbinizi düzeltin önce. Köy köy kış sallayıp gezeceğinize, çiftinizi çubuğunuzu düzeltin. Bak bakalım Allah kimi severmiş.”

Mahmut Makal’ın *Yeraltında Bir Anadolu* adlı eserinde de yine din üzerine söylenmiş tekerleme örneği karşımıza çıkmaktadır:

“... Din nerede kaldı.

Din mi? Dini inek içti. Pardon at yedi. Atın’da nereden olduğu ve ne halt ettiği belirsiz.” (YBA, 2008: 128).

Mahmut Makal’ın eserlerinde farklı tekerleme örnekleri de kullanılmış olup bunlara aşağıda yer verilmiştir:

“... Anam da herkes gibi gece yarısını bekler, çoğu kez de kapımıza hiç kül dökülmeden kendisi döker gelir, ilk altı kapının önünde sessizce

Mart bize

Pire size

Mart bize

Bit size

Kuyruklu sıçan

Teknenize

Diye söylediği tekerlemeyi, yedinci kapıda külü döktükten sonra bağırarak söyler, eve kaçır.” (MS, 2008: 25).

“... Veysel Karani'nin, Abdülkadir Geylani'nin, Yunus'un ilahilerinin yanında, daha birçok ağılatıcı, uyaklı ikiliklerden başka, böyle gezmelere özgü tekerlemeyi araya karıştırıyordu.

Yağmur gelini mal ister

Bulgur ister yağ ister

Tavuklu kurban ister

Göbekli harman ister.” (MS, 2008: 40).

“... Ağaçlıköylü hasır dokur

Hıçıphlar ilahi okur

Acemliler tesbih çeker

Demirciköy'ün adam

Fitreyi camıza devreder.” (MS, 2008: 78).

I.3. Mensur Türler

I.3.1. Masal

130 yıllık bir geçmişi olan “masal” kelimesinin tarihi oldukça yenidir. Bu terim daha önce başka ve kendine has farklı anlamlarda da kullanılıyordu: kıssa, dâstân, hikâye, vb. Kelimenin “mesel” şekli, 19. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Masal teriminin yerine Anadolu'da, metel, mesele, matal, hikiya, oranlama, hekâ, hikâ, ozanlama ve nagıl gibi yörelere göre farklı anlamlar da alabilen kelimeler kullanılmaktadır (Sakaoğlu, 2015: 3).

Tarihi bakımından yeni kabul edilebilecek bir kavram olan masalı Erman Artun *Türk Halk Edebiyatına Giriş* adlı kitabında şu şekilde tanımlamaktadır:

“Masal, bütünüyle hayla ürünü olan, doğaüstü varlıklara ve olaylara yer veren, belirli olmayan bir yer ve zamanda ortaya çıkan, insanların ve tanrıların başından geçen olağanüstü olayları anlatan, düş ürünü olaylarla örülü, öğüt verici yanı olan, kısa ve mensur, sözlü bir anlatım türüdür.” (Artun, 2012: 137).

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere masal, olağanüstü varlıkların bulunduğu, çoğunlukla çocukların eğlenmesi ve eğitilmesi amacıyla anlatılan bir sözlü anlatım türüdür. Masallardaki kahramanların çoğunu hayvanlar veya tabiatüstü varlıklar oluştururlar.

Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* adlı eserinde doğrudan masal terimine ya da masalla ilgili bazı unsurlara yer verildiği görülmektedir:

“... Bu yıl okuduklarımız içinde de, Orhan Veli'nin manzum çevirdiği La Fontaine Masalları hoşta gitti. Bir masalı belki elli kere okuduğumuz oldu. Sanki masalarda konunun her biri, bizim köyün insanlarının birinden çıkmış gibi, hepsini birer kişiye yakıştırdılar.

‘O tilki de, Cavit Ağa gibiymiş hani...’

‘O karga, aynı Saraç İrfan’a benzermiş...’

Dillere destan olanı da, öteden beri bu deyim herkes bildiği halde, buradaki söyleyiş güzelliğiyle bir yenilik gösteren ‘Doğu Dağ’ oldu. Daha ilk okumamızda, Gır Hasan'ın oğlu, Efendi, teşbihte hata olmaz, o dağın durumu da tıpkı bizim durumumuza benzermiş.” (BK, 2008: 129).

Yazarın aynı eserinde girişte ve sonda bazı formel ifadeler ve olağanüstü öğeler bulunmaktadır. Yine iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırılması masalımsı özellikler olarak yer almaktadır:

“... Kimine kavun yedirmiş, kimine kelek. Kiminin boynuna geçirmiş bir çarpık elek. Elekçiler ağladıkça gülmüş felek... Söylemesi dinlemesi hoştur ya, gel bir de şu masala kulak ver, neler olmuş neler...İster bir çare bulup güldür, ister yine yüreğini tıka da öldür. Masal derler bunun adına, kanlı yaşlar karışmış tadına var dinle gayri:

Bir köy öğretmeni varmış. Güzden biraz para geçmiş eline. Borcunun yarısını ödemiş, bir dem sürmeden çekilmiş köye. Bir torba bulgurla bir çuval un atmış kenara... Geçinmiş bununla bir ara Kimi kimsesi yokmuş, canı cananı yokmuş. Bu adamın emmisi yokmuş, dayısı yokmuş. “Medet!” diye başına üşüşüp de eli boş çeviremediklerinin hesabı yokmuş... Üç dört günde pişirdiği yağsız pilavı, boğazından zor geçermiş. Bulgurundan, unundan gayri, varmış bir de yatağı ya; ne biberi varmış ne yağı. Bu nedenle bir yanı aç, bir yanı tok, yese de bir, yemese de birmiş. İçi üşür,

dışı üşürmüş. Gece ağlar, gündüz yüreğini dağlarmış. En çok “anam anam, garibim” türküsünü sever, geceleri yatağının içinde titrerken fısıltı halinde söylemiş.

Bir kitap buna dermiş ki: “Sen bu köyü kalkındırarak tek anamsın, burada onun için bekliyorsun.” O demiş ki kitaba: “Ben kendimi kalkındıramadım, halsizim, güçsüzüm. Bu güçsüz vücut bir köyü nasıl kalkındırır? Sen beni kalkındır, ben de onu. Var benim de bir ereğim, bir düşüncem. Ama kitap arkadaş, kâtip arkadaş, ne gelir benim elimden, zari zari ağlamaktan gayri...” Böyle dermiş, ama ümidini kesmezmiş büsbütün. Okuyup yazmak öğrenip öğretmek için yine de savaşıyor dururmuş. Zaten her teselliye okumakta bulurmuş.

Yağsız bulgurdan usanır, yine döner dolaşır ona kul olurmuş. Benzi solmuş, gözü yorulmuş, özü çürümüş. On sekiz yaşındaymış, ama otuzdan yukarı görünürmüş.

“... Ceketini eski, paltosu yırtık. Kuru bir kemikle, çıkmadık bir canı kalmış artık. Bacakları olmuş birer kamış; saç sakal dersen uzamış da uzamış. Her şeyin canına tek dediği bir gün, derken kapı da vurulmuş “tak!” demiş. Gelmiş bir müfettiş seke seke... Müfettişe gelir bunlar şaka maka, o usanmış çeke çeke.

Gelmiş efendim müfettiş, aramış iş. Arar elbette, ama bunun, usu var, erdemi var; yolu var yordamı var... Hal hatır sorup nasılsın, nicesin demeden, “Hani” demiş, “kooperatif kolu, disiplin kolu, bilmem ne kolu?” Çocuklarını sorduğu adamın, bakmamış hadım olduğuna. Kupkuru dört duvarda olur mu bunlar? Sankim olsa, ne işe yarar? Ne ardına bakmış, ne önüne... Gitmiş kendi bildiğine. Dayanmış rapora ne buyursa? “Havale kursa!...”

Beriki de gam çekermiş, geçtim tavuk dolmasından, kahvenin bile olmadığına, konuk müfettişe bir acı kahve sunamadığına.

“Biri çekip gitmiş, birinin çektikleri canına yetmiş. Ama, yine canla başla işine devam etmiş.

Giden ermiş muradına, eben ermiş, deden ermiş muradına.

Bizde dileyelim ki kambur felekten, gayri ağı katılmasın aşına, bir çare bulunsun gözününün yaşına, bir merhem sürülsün bu masal kahramanının kel başına

Amin! (BK, 2008: 139).

Yazarın *Hayal ve Gerçek* adlı eserinde ise bazı masal kahramanlarının sadece adı geçmektedir:

“... Hacı Derviş küplere binince, günahları cebine yerleştirdiği gibi sürdü dövüş alanına. Bir kızdı, bir köpürdü, “Sen öğretmenliğe karşı, para köyün parası!...” Masallardaki sihirli seccadeye binince dağları yerinden oynatan devler gibi, dağları yerinden oynatıp yanındakileri şaşkına döndürdü.” (HG, 2008: 44).

Bu masal metinlerinin dışında Makal’ın eserlerinde masal kelimesinin sadece isim olarak geçtiği diğer örnekler aşağıda verilmiştir:

“... Uykuya yatıp yıllarca uyuduktan sonra çarşıya gidince paraları geçmeyen masal kahramanlarına benziyordu.” (KEÖ, 2009: 132).

“... Güzel çevirilerin yanında, kendi çocuklarımızın edebiyatını, kendi koşullarımız içinde yaratmalıyız. Köklü masal geleneğimize dayalı olarak bunun yürütülmesi aslında zor değildir.” (KEÖ, 2009: 132).

“... Şu arapsaçına dönmüş olan eğitim işimizi, bir ip yamağı çözer gibi çözeceklerdi, masallarda olduğu gibi.” (KEÖ, 2009: 139).

“... Kış geceleri de ocak başlarında ihtiyar gazilerinin savaş hikâyeleri dinlenir. Koca nineler en güzel masallarını anlatır.” (KEÖ, 2009: 201).

“... Ülkemizde yüzyıllardır sözü edilen özgürlük ve demokrasi kavramları nasıl peri masalından ayrımı olmayan kavramlarsa, yani nasıl bu kavramlar bütün çabamıza karşın günlük yaşantımıza inmemişse, Atatürk’ün gerçek tutum ve düşünceleri de aracısız ve katıksız olarak tam anlamıyla Türk ulusunun karşısına çıkmamış.” (KEÖ, 2009: 220).

“... Onların yardımıyla Karaman Oteli’ne kapağı atıyoruz ama, otelin içi dışından ayaz. Masallardaki Ayaz Bay’in çardağı kadar soğuk.” (YBA, 2008: 14).

“... Oruçlu olmalarına karşın çift çubuk işlerini gençler, çocuklar döndürüyor. “Orucunu kurtlar kuşlar bile tutar” diye tatlı masallar anlatan anaların yedi yaşındaki oğulları, kızları ne güzel katlanıyor ve çoğalıp katmerleşmeden borçlarını ödüyorlar.” (MS, 2008: 75).

“... Öylesine ağır çıkıyoruz ki merdivenlerden, anılar hızlanıyor kafamda bu kez. Önce İstanbul’a gidiyorum soluk soluğa. Masallardaki büyüülü seccade geride kalıyor, öyle hızlıyım.” (ÖH, 2018: 101).

“... O günlerde bir söylenti, Aksu’da Köy Enstitüsü diye bir okul açılmış. Masal gibi söylenti. Ya da bana öyle geliyor. Masallara gidilemezdi. Çocuk aklımla buraya gidebileceğimi düşünüyordum.” (BKE, 2008: 47).

I.3.2. Efsane

Olağanüstü varlık, durum ve olayları konu edinen efsane türünü şekil, yapı, içerik ve işlev özellikleri göz önüne alınarak şu şekilde tanımlamak mümkündür:

“İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla, inanç, âdet, an’ane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masaldır.” (Elçin, 2001: 314).

Efsanelerle ilgili bir başka tanımı da M. Ö. Oğuz *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* adlı eserinde şu şekilde yapmıştır:

“Efsane; anlatı türleri içinde masal, destan ve halk hikayelerine göre daha kısa, içinde abartma ve olağanüstülük bulunan nesir anlatıdır. Konuları doğadaki oluşumlar ve insan (özellikle dini ve tarihi şahsiyetler) olan, somut kanıtlar ortaya koydukları için anlatılanların gerçek olduğuna inanılan bu anlatılarda olağanüstülüklerle yapılan açıklamalar önemli bir yer tutar”. (Oğuz vd. 2013:144).

Belirli bir şekli olmaması, günlük konuşma diline yer vermesi, kişi ve olayların olağanüstü özellikler göstermesi efsanelerin genel özellikleri arasında sayılmaktadır (Artun, 2012: 134).

Mahmut Makal’ın eserlerinde olağanüstü olayları konu edinen tek bir efsane metni tespit edilmiştir. Bu metin *Çoban Evliya ve Hazreti Pir* efsanesidir:

“... Öfke küpü olmuş dağ başında Hasan Dede. Soluğunu burnundan alıp veriyor. Bu öfkeyle, kocaman pençesiyle yanardağın doruğunu kavramış, savurmuş kentin üstüne. Dağın parçası geledursun, Aksaray’a, aynı anda bir kol uzanmış külhandan, Sime Çayırı’nun orda karşılaşmış uça dağı. Saplanıp kalmış parmağı dev irisi bir kayada. Parmak, Ali Baba’nın parmağı. Ali Baba Evliya... E atıp dağ parçasını tutması, Hasandağı’na adını veren Hasan Dede’yi iyice kızdırır. O da dağın doruğundaki otağında söylenmeye başlar:

“Şu dağın başında, karda kışta, bir lokma bir hurka dediklerince, uyku tünek bilmeden Tanrı'yı zikrederiz. Ama, gelin görün ki, kenttekiler nazik eller, sıcak sudan soğuk suya değmeden keyif çatarlar...”

“Tek pöstekide iki aslan nerede görülmüştür? Kim ırmak, kim deniz belli olmalı. Hodri meydan!...”

Erenlerin törelerine göre, yetenek armağanı konuşurarak yapılan bir sınavın sonunda ortaya çıkmalı lafta olmaz... Bu nedenle, dağ başını fırtınanın bürüdüğü, aşağılardan buharın sürdüğü bir günün sabahında, Hasan Dedemiz bulgur bulgur “kar” mendiline sararak dağın eteklerine doğru süzölmüş. Bir an dağın doruğuna bakarak göğüs geçirmiş, “Dağların yücesi Sen-Kişinin bilgisi ben!... demiş. Ucuna kar dolu mendilini taktığı değneği omzunda, vurmuş Aksaray'ın yollarına. Derken hamamı bulmuş, dalmış içeriye. Güleç yüzle karşılaşmış konuğunu

Ali Baba:

“Mirim hoş geldiniz, geldiniz ama, aksilik olacak, hamam bugün kadınlara!”

“Safa bulduk” demiş Çoban Evliya. “Zararı yok. Zaten kalıcı değilim. Ayaküstü birkaç söz edip gideceğim.

Sonra:

“Soğuklanmak için bir de bizim dağ başının karı, sıcakta iyi giderde...” diyerek mendili uzatmaya kalkmış. Tam uzatacak, körpe, ürkek bir Havva kızının sarıldığı peştamaldan ak pak bir omuz açılıvermiş... İşte ne olmuşsa o anda olmuş: Sol böğrünün üzerinde bir yer “cız” etmiş; kıpırdanmış... Bilmediği bir hoş duygu... “Eyvah!” dese, üzülse de boşuna artık: Kaşla göz arasında gevşemiş mendildeki o bulgur bulgur kar. Yere düşmeye başlamış iri, utangaç damlalar...

Hazreti Pir Ali Baba elini uzatmış:

“Hasan, Hasan! Yaklaş, otur şöyle! Evliyalık bir yüce iş. Yorumu bana düşmez bunun. Ve lakin bir çift sözüm var: Dağ başında evliyalık olmaz. Marifet, âdemoğlu arasında insanca yaşamak, direnmek, gevşememek... Çarşıdan pazardan uzak, bir dağ başında bir mağarada ya da tekkede, ekmek elden gölden yan gelip yatmak mıdır ermişlik? Sen uğraş da ilkin kendini nefis ifritinden kurtar. Ekmeğe en iyi katığın alınteri olduğunu öğren. Kişi önce kendisi insan, sonra başkasına önder...”

Hasan Dede, kurdun kuşun dillendiği, çayırın çimenin dellendiği baharlı doğaya alıcı gözle bakma olanağı bulamadan, suskun ve yenik, dağ başına fırtına içindeki otağına dönmüş.

Günün birinde “Ziyareti iade etmemiz sünnet” diyerek, Hazreti Pir Ali Baba da mendilini “külhan nârın” doldurup düşmüş yola. Vurmuş yokuşa, tırmanmış Hasan Dağı'nın tepesine. Ama, armağanını sessizce bırakıp gece bitmeden hamama dönmüş.

Aradan günler, yıllar, yüzyıllar geçmiş... Ne ateşte bir tavsama, ne mendilde yanma...

“Dağ başında evlilik olmaz, insan içine in de görelim...” Bu, Aksaray'da çok kullanılan bir terimdir. Ateşle karın sınavı hep sürer ama Aksaraylıya Hazreti Pir'in yapısı sindiğinden, ne ateşinde tavsama, ne mendilinde yanma... Esen yel, şehrin çevresini saran kavakların yapraklarını sallasa da pek bir şey değişmez.” (DMT, 2008: 157).

I.3.3. Fıkra

Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları* adlı eserinde fikrayı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Fıkra, hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak'a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimai ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, ziddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetler bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir.” (Yıldırım, 2016: 36).

Güldürü niteliği taşıyan fıkralar, gerçekçi bir olay ve düşünce üzerine kurulmuştur. Fıkralarda hayal ve fantezi unsurlarına yer verilmez. Kahramanlar günlük yaşantımızda rastladığımız insanlardır. Masallarda görülen olağanüstü varlıklar, olaylar ve sihirli aletlere karşılık olarak fıkralarda günlük yaşamdan alınmış olaylarla karşılaşırız (Yıldırım, 2016: 15).

Mahmut Makal'ın eserlerinde çok fazla olmamasına rağmen fikra türünden örnekler de karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içinde eğlendirici niteliğinin yanında güldürü özelliği ön planda olan Nasreddin Hoca fıkralarına göndermeler yapılan örnekler sayılabilir:

“... Bu arada, Aralık ayının ikinci haftasında Aziz Nesin, Çetin Altan, Aysel Özakın, İlhan Berk, Demir Özlü, Tomris Uyar, Ferid Edgü de Berlin'e geldiler. Nasrettin Hoca'nın Yorgan Hırsız fıkrasında olduğu gibi, yoksa buraya mı taşındık, diyesi geliyordu insanın.” (ÖH, 2018: 108).

“... Sağırlıktan ve sağırlardan şurda burda söz açmak, Hoca Nasrettin'in fıkrasına benzer; güldürücü fıkralar türeterek işin acısını örtmek mümkün.” (AA, 2015: 124).

“... Nasrettin Hoca'nın fıkralarında dile gelen düşüncelerin, keskin yorumların özünde herkes kendi duygu ve düşüncelerini bulmuş, benimsemiş, kuşaktan kuşağa ulaştırmıştır. Hocamız, biraz da biz ölelim, derken, ye kürküm ye, al abdestini ver pabucunu, kazan öldü, parayı veren düdüğü çalar, bu ne biçim köy taşlarını bağlamışlar köpeklerini salıvermişler, derken, içinde yaşadığı düzenin çarpıklıklarını vurgulamıyor mu? Şunlar da öyle: Vermeye gönlü olmayan ipe un serer, bana mı inanıyorsun yoksa ahırdaki eşeğe mi, mavi boncuk kimdeyse onu seviyorum, göle çaldığım maya bir de tutarsa, karı sen de haklısın, peki hırsızın hiç mi suçu yok, bir umudum şu dağın ardında kaldı, el elin eşeğini türkü söyleyerek arar, keramet kavuktaysa buyur sen oku, bilenler bilmeyenlere öğretsin, getir dokuza altın olsun, bana görünme de kime istersen görün, yağmur yağsa da sen ağladın yağmasa da derken, günlük ilişkilerin özünü, görmezden gelinen görüşlerini de katarak dile getirmiyor mu halk?... Bu öz, olgunun can damarının yakalanması, en ciddi görünen şeyin gülünç yanının ortaya çıkmasıdır.” (AĞ, 2015: 144).

“... Sarı sıcağın altında ekin biçen Nasreddin Hoca iyice susamış ve karısını su doldurmaya yollamış. Karı dönünce testiye tepetaklak kaldıran Hoca, içmeden geri indirmiş. “Neden çayın öte geçesindeki çeşmeden su doldurmadın da çayın ılımış suyundan doldurdun?” demiş.

“Aman ne değişir, çay daha yakın se değil mi?” karşılığını alınca karısından, “Suç sende değil!...” demiş, “bu köyün kızlarının hep senin gibi oluşunda.

Onun için çekiyorum senin çileni. Çünkü değiştirsem de sonuç değişmeyecek.” (HG, 2008: 143).

II. BÖLÜM
(GEÇİŞ DÖNEMLERİ, BAYRAMLAR VE EĞLENCELER)

II. GEÇİŞ DÖNEMLERİ, BAYRAMLAR VE EĞLENCELER

II.1. Geçiş Dönemleri

II.1.1. Doğum

Geçiş dönemleri içerisinde değerlendirilen doğum, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Yeni bir hayatın başlangıcı olan ve bir sevinç kaynağı olarak görülen doğum hakkında Sedat Veyis Örnek şu bilgileri vermektedir:

Doğum, Türk toplumunda mutlu bir olay olarak kabul edilir. Dünyaya gelen her çocuk anne ve babasının yanı sıra eş, dost, akraba ve komşuları da sevindirir. Doğum, kadına duyulan toplumsal saygınlığı artırdığı gibi aile içindeki yerini de sağlamlaştırır. Baba da çocuk sahibi olunca geleceğe daha güvenle bakar ve etrafında saygınlık kazanır. Kadın, geleneksel yapı içerisinde gebe kalmasından doğum sonrasına kadar birtakım âdet, töre, gelenek vb. birçok uygulamaları yerine getirmek zorundadır (Örnek, 1995: 132).

Doğumla ilgili olan bu inanış, âdet ve uygulamaları, doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası şeklinde sınıflandırmak mümkündür³:

II.1.1.1. Doğum Öncesi

Doğum öncesi dönem çocuk sahibi olmaya karar verilmesinden başlayarak, doğum olayının gerçekleşmesine kadar olan bölümü kapsamaktadır. Evli bir kadının doğum yapması sevinç ve heyecanla karşılanır. Yeni bir hayatın başlangıcı olan doğum, yüzlerce âdetin, inanmanın uygulandığı bir evredir. Hamile kadının gebeliğinin başlangıcından doğuma kadar geçen sürede birçok inanma, âdet, geleneğe ve göreneğe uyması gerekmektedir (Artun, 2016: 154).

Mahmut Makal'ın eserlerinde doğum öncesi ile ilgili birçok âdet, inanma, gelenek, görenek vb. karşımıza çıkmaktadır. Doğum öncesi ile alakalı olarak çocuk düşürme, aşırma ve kısırlık ile ilgili örneklere eserlerde yer verilmiştir. *Deli Memed'in Türküsü* adlı yapıtta, küçük yaşta hamile kalan kız çocuklarının çocuğu düşürdüklerine dair bilgilere rastlamaktayız:

“... Okulun tarih öğretmeni kürsüde Köy Enstitülerinin komünist yavaşı olduğunu, kız öğrencilerin çocuk düşürdüğünün söylemeye başladı.” (DMT, 2008: 50)

³ bk. Örnek, 1995.

II.1.1.1.1. Aşerme

Hamileliğin ilk akla gelen belirtilerinden biri olan aşermeyi Erman Artun şu şekilde açıklamıştır: *“Hamile olan kadının canı vakitli vakitsiz yiyecek şeyler ister, buna aşerme dönemi denmektedir. Kadın, halk deyimiyle aşerme aşamasına gelince bazı şeyleri yapmaktan, özellikle belirli yiyecekler yemekten kaçınır ya da tersine belirli yiyecekleri yemeye özen gösterir.”* (Artun, 2016: 164).

Yaşar Kalafat ise aşerme hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Türk halk inançlarında aşerme önemli bir yere sahiptir. Aşerme hamile kadının bulunması kolay olmayan yiyecekleri canının bir çekmesi veya istemesi olarak tanımlanabilir. Aşeren kadına canının çektiği yiyeceğin alınmasının sevap olduğuna inanılır. Ayrıca aşeren kadına canının çektiğinin getiren şahsa, doğacak çocuğun benzeyeceğine inanılır.” (Kalafat, 2008: 56-57).

Gebeliğin belirli dönemlerinde hamile kadınlarda görülen aşerme, *Yeraltında Bir Anadolu* adlı eserde kadının aşerdiği yiyeceklerden hareketle doğumu kolaylaştırıcı birtakım uygulamalara başvurulduğu görülmektedir:

“... Muhtarın karısı doğum yapacak. Çocuk gelip kapısına dayanmış. Sallamışlar, ırgalamışlari, ters çevirmişler, boşuna. Sonunda karılardan biri soruyor muhtarın karısını: “Aş ererken ne yemiştin en çok?” Muhtarın karısı, manda eti yediğini söylüyor. Arşimet gibi fırlıyor kocakarı. “Yetiş muhtar, camız boku getir!” diye bağıyor. Muhtar da o sırada camiden eve geliyor.” (YBA, 2008: 105).

II.1.1.1.2. Kısırlık

Kısırlığın tedavi şekilleri ile ilgili olarak Yaşar Kalafat *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri* adlı eserinde şu bilgileri vermektedir:

“Çocuk sahibi olmak isteyen analar, ata mezarlarını, evliya türbelerini ziyaret edip, onlara adak adar, dilek diler ve kendilerinden himmet beklenirdi. Eskiden de, mukaddes kabul edilen ağaçlara, ata mezarlarına, kam mezarlarına çaput bağlayarak, saç ve kurban sunarak çocuk dilemek ve yardım istemek Türkler arasında yaygın bir inançtı.” (Kalafat, 1999: 82).

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere çocuğu olmayan kadınlar türbe ziyareti, adak adama, ziyaret yerlerine gidip dualar etme gibi yollara başvurarak çocuk sahibi olabileceklerine inanmaktadırlar. *Memleketin Sahipleri* adlı eserde

çocuğu olmayan kısır kadınların ünlü yatırlara ve dedelere giderek dilek dileyip dua ettikleri ile ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

“... İlçemiz içinde ve yöresinde çok ünlü yatırlar, dedeler var. Kısır kadınların, onmaz hastalıkların, huysuz, uyumayan çocukların döneke yerleri dedelerin bulunduğu yerler. Oralara yüz sürerek derilerine çare arıyorlar.” (MS, 2008: 9).

II.1.1.2. Doğum Sırası

Halk arasında kadının doğum yaptığı sırada doğumu kolaylaştırmak için birtakım uygulamalara başvurulduğu bilinmektedir. Makal’ın yapıtlarında da doğumu sırasında uygulanan birçok pratik, inanma ve yöntemlere rastlamaktayız:

“... İnci Bekir’in gelininin doğum sancısı başladı. Köyde doğum yöntemi belli: Doğuracak olan kadın sancılar içinde kıvrılırken onu ağdırıp döndürüp örseleyerek yorup işini bitirdikten sonra, çocuğu çekip çıkarır kocakarının birisi... Bu yöntemin iyi sonuç vermesi rastlantıya bağlıdır. Çoğunlukla ya çocuk ölü çıkar kadın kurtulur, ya da her ikisi birden taşlı köye yolcu olur. Bir de çocuk ters gelirse, iş büsbütün tehlikelileşir. Artık zavallı annesinin çekeceği acı ele, dile gelmez.” (HG, 2008: 97).

“... Muhtarın karısı doğum yapacak. Çocuk gelip kapısına dayanmış. Sallamışlar, ırgalamışlari, ters çevirmişler, boşuna. Sonunda karılardan biri soruyor muhtarın karısını: “Aş ererken ne yemiştin en çok?” Muhtarın karısı, manda eti yediğini söylüyor. Arşimet gibi fırlıyor kocakarı. “Yetiş muhtar, camız boku getir!” diye bağıyor. Muhtar da o sırada camiden eve geliyor.” (YBA, 2008: 105).

“... Yolun büyük bölümünü gittikten sonra, Baymış’ten geçerlerken, durumu gören bir kocakarı “Boşuna yorulman, ben kurtarırım” diyor. Bizimkiler de canlarına minnet bilerek, indiriyorlar. Kocakarı hayli hırpaladıktan sonra, gerçekten doğurtuyor. Gelin sağ kalmış, çocuk ölü çıkmış.

“... Namaz borçtur. Canı üstünde olan Müslümanlar, hasta olsun ne olursa olsun, bir vaktini geçirdi mi, Cenabıhak öylelere cenneti âlânın kapılarını kapar. Bir kadın, doğum yaparken, henüz çocuğun kafası çıkmış fakat gerisi çıkmamış durumdayken namaz vakti gelmişse, aptes alıp o vaziyette namazı eda etmesi farzdır. Eğer bunu yapmazsa, sade kendinin değil, doğan çocuğun da rızkı kesilir.” (HG, 2008: 38).

II.1.1.3. Doğum Sonrası

Doğum sonrasında yeni doğum yapan anneyi ve bebeği kötülöklere karşı korumak için yöreden yöreye farklılık gösteren birtakım uygulamalar vardır. Doğum sonrası ile ilgili Erman Artun *Türk Halkbilimi* adlı eserinde bu dönemde uygulanan bazı pratik ve inançlar hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Doğum sonrası yapılan uygulamalarda Anadolu’da büyük önem verilmektedir. Doğum yapan kadının ve çocuğun korunması için bir takım tedbirler alınır. Bu evrede göbek kesme, yıkama, tuzlama, lohusalık, albasması, ad verme, kırklama gibi işlemler için bazı tedbirler alınıp pratikler uygulanır.” (Artun, 2016: 172).

Bizim Köy ve Kuru Sevda adlı eserlerde doğum sonrasında çocuğun yıkanması, tuzlanması ve göbeğinin kesilmesi gibi birtakım uygulamaların yapıldığını görmekteyiz. Bu işlemler sırasıyla birbirini takip etmekte, böylelikle bebek ve annesi kötülöklere karşı korunmuş olmaktadır:

“... Sende duyduñ mu Kız Öğretmen’in dediklerini? “Şey mi, çocuk yıkanmasını mı?” “Heye, heye. Çocuk çıkar çıkmaz yıkamalı, ondan sonra tuzlamalı, demiş. göbeğini kaynatılmış makasla kesmeli, makas el değmeden kurutulmalı, göbeği temiz şeritler sarmalı demiş. Böyle etmezseniz, toprağa da sararsanız, tetonos mikrobu kapar” demiş.” (KS, 2009: 22).

“... Alime Nine’nin doğum yaptığı, kuşluğa doğru mahallede duyuldu. Kel Senem’den sonra ilk gelenler kaynatısıyla kaynanasıydı. Çocuğun kız olduğunu öğrenince Halil Dede, “Kız doğuranda mı bulamaç yer? Babamın adını koyacaktım ben. Kıza da mı yatılır?” diye hoşlanmadığını belirtti. Karısı loğusaya bulamaç yedirirken Halil Dede birden bağırsı:

“Hani pencerenin önünde orak, soğan?” Çocuğu kuşa kaptıracaksınız. Bayramın karısı Mitirik gelini unuttunuz mu?” (KS, 2009: 24).

“... Köyde çocuk bakımı bilgisi hemen hemen yok gibidir. Doğumun daha ilk günlerinde çocuk, mikrop alıp ölmüşse, besinsizlikten zayıf düşer. Kışın soğukta iyi ısıtılmadığından ya da duman ve havasızlıktan ölüyor. Yazınsa, anasının çocuğıyla uğraşacak vakti yoktur. Herkes gibi o da, sebze bakma, arpa yolma, ekin biçme, harman gibi, bahardan başlayıp güz sonuna dek süren türlü çalışmalara katılarak, sabahtan akşama kadar didinmek zorundadır. Ana, çocuğunu seleye koyarak sırtına

vuruyor. İş yerinde akşama kadar uğraşırken, çocuk da Allah'ın kırında, bir köşede ağlayıp duruyor. Kadın ancak bir kere ayakta şöyle bir emzirir. O da sütü varsa.” (BK, 2008: 79).

“... Üç dört kocakarıyı uyandırmış, bunlardan Gülbahar'ın gönlünü edip getirmiş Behice'nin kocası. Budaklı bir çalı odunu gibi batan, kaya sertliğindeki elleriyle işe girişmiş ebemiz. Günlerdir kim bilir kimlere dokunmuş olan, her aldığı üstünde tutan eller, çocuğu aldıktan sonra, akşama dek bir mahalleyi dolaşan paslı makası tutup göbeğini de kesiyor... Ebe, makas ararken onu bulup gelen evin erkeği de göbeği bağlayacak ip aramış, börtünün böceğin yuva yaptığı yerden bulmuş bir parça. İşte bu iple bağlamışlar göbeği, kesmeden önce.” (KS, 2009: 168).

“... Gelinim Hayriye kız doğurdu. Çocuk yere düşer düşmez göbeği kıyılıp koparıldı. Göbeği koparıldı amma, çocuk öylece ebenin elinde kaldı. Saracak bir şey mi var evimizde kızım. Kulundan değil, Allah'tan utandım.” (HG, 2008: 82).

II.1.1.3.1. Ad Koyma

Doğum sonrasında çocukla ilgili olarak yapılan uygulamalardan birisi ad vermedir.

“Çocuğa ad koyma, sıradan bir olay olmadığı için, bu iş küçük çapta da olsa, kutlanarak ve kutsanarak yerine getirilir. Daha önce saptanmış olan ad, ad koyma amacıyla düzenlenen toplantı sırasında çocuğa verilir. Bu amaç çağırılan hoca, müftü ya da dinselliğiyle tanınan saygın kişi ezan okur ve çocuğun kulağına adını üç kez söyleyerek “hayırlı, uğurlu” olmasını diler; hazırlanan yemekler yenir; havlu, para, şeker vb. hediyeler verilir. Kimi yerlerde, ad verilmesiyle ilgili olarak mevlüt okutulduğu da olur.” (Örnek: 1995: 149).

Mahmut Makal'ın eserlerinde çocuklara ad verilirken bazı kurallara ve inançlara uyulduğu görülmektedir. Bu inançlar arasında yeni doğan çocuğa isim verirken Kur'an'ı Kerim'de geçen isimlerden seçilmesi örnek gösterilebilir. Çocuğa kitaptan isim verilmesi *Hayal ve Gerçek* adlı eserde şu şekilde yer almaktadır:

“... Siz siz olun, çocuklarınıza kitaba girmemiş ad koymayın. Kitap dediği Kelmukadim değil mi? Öyleyse onun söylediği doğru olmayacakta benim yaptığım mı doğru olacak? Hemen bir mevlit okuttum ve Menderes'i Mehmet, Yüksel'i de Fatma

yaptım. Biri Peygamberimizin Sallallahü Vesellem Efendimizin adı, biri de Fatma anamızın adı.” (HG, 2008: 128).

“... Kitaba girmemiş ad koyarsanız çocuklar bön olur, bu dünyada rahat etmedikleri gibi, öte dünyada hesap verirken de şaşırırlar, bölüklerinden hesabı doğru dürüst veremezler demişti hoca.” (HG, 2008: 129).

Türklerde doğan çocuğa bir büyüğünün ya da dedesinin, ninesinin adı da verilebilir. *Bozkırdaki Kıvılcım Enstitülüler* adlı eserde erkek çocuğunun ya babasının ya da dedesinin adını taşıdığı görülmektedir:

“... Hüsnü onbaşı bir gün bağdan bir at arabasıyla dönerken düşer ve ölür. Sarıbaş Abdullah ise uzun ömür yaşar. İki oğlunun adını da Abdullah koyar. Kendi babasının adının da Abdullah olduğu düşünülürse, babam, 3. Abdullah'tır.” (BKE, 2008: 10).

II.1.1.3.2. Lohusalık

Yeni doğum yapmış olan kadına halk arasında lohusa, loğusa veya kırklı gibi adlar verilir. Lohusalık döneminde kadın olumsuzluklardan etkilenmemesi ve kötülöklere karşı korunabilmesi için birçok inanç ve uygulamaların olduğu bilinmektedir. Bu süreç, kadının doğumdan sonraki kırk gününü kapsar ve bu dönemde kadın dış etkiye karşı açık olduğundan bazı kaçınmalarda bulunması gerekir. Bu dönemde kadının her türlü hastalığa karşı açık olduğuda bilinmektedir (Artun, 2016: 180).

Kırklı annenin evin dışına çıkmaması, korunma gereksiniminden kaynaklı bir olaydır. İnanca göre evin eşiğinin altındaki ev iyesi, içeri girebilecek olan kötü ruhlardan ev halkını korumaktır. Türk kültüründe kırklı annenin korunması için uygulanan birçok uygulama vardır. Bunlar arasında kırklı annenin ve bebeğinin yalnız bırakılmaması, karanlıkta kalmamaları, yastığının altına demir veya sarımsak konulması, belli bir süre evden dışarı çıkmamaları gibi. örnekleri sayabiliriz (Kalafat, 2007: 10).

Memleketin Sahipleri adlı eserde yeni doğum yapan kadının ertesi gün -yani lohusalık döneminde- ekmek tahtasının başına oturduğu ve olumsuzluklardan etkilenmemesi için yapması gereken hususları yerine getirmediği için hastalandığını ve çocuğunu kaybettiği görülmektedir:

“... Sabahleyin bizimkiler de un bulamacı götürdüler. Sacı tahtayı kurmuşlar; evin önündeki çardakta ekmek yapıyorlarmış. Bizimki “Yarım günlük çocuğu çula sarmışlar, vızıldıyor” diyordu. “Loğusa gelini de şu kış kıyamette oturtmuşlar ekmek tahtasının başına...”

Ertesi gün çocuk öldü. Böğründen üşüyüp yatağa düşen gelin de, ölmedi ama hâlâ “belim belim” diye of çekerek soluğu tepesinden almakta.” (MS, 2008: 13).

II.1.1.2. Evlenme

Türk sosyal yaşantısı içerisinde birbirinden farklı birçok âdet, uygulama ve geleneği bünyesinde barındıran evlenme ile ilgili Sedat Veyis Örnek şu bilgileri vermektedir:

“Yaşamın ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür.” (Örnek, 1995: 185).

Gelişme çağını tamamlamış kız ve erkeğin yaşamlarının önemli bir dönüm noktası olan evlilik, aynı zamanda kız ve erkeğin sosyalleşme sürecinin ikinci aşamasını oluşturur. Evlenme töreni içerisinde düğün merasimlerinin ayrı bir yeri vardır. Düğün esnasında müzik eşliğinde çeşitli oyun ve eğlencelere yer verilir. Bu oyunlar ve eğlenceler her yaştan kişilere hitap etmektedir. Makal’ın eserlerinde ise daha çok köy düğünleri ve bu düğünlerin sahnelerine yer verilmiştir. Bunlar davullu zurnalı, halaylar çekildiği ve güreşlerin tutulduğu düğünlerdir:

“... Köy düğünleri güz mevsimine rastlar. Kazanlar kurulu, kuzular çevrilir...Sazlar çalınır, türküler söylenir... Oyunlar oynanır, güreşler tutulur... Düğün ve bayram günlerinde herkes sandığında saklı milli kıyafetini giyer. Davul zurna sesleri etrafa yayılır.” (KEÖ, 2009: 201).

“... Düğün sırasında köyün gençleri tüfekleri kuşanırlar, dağa oduna gidilirdi. Evlenen çiftin bir kışlık odunu imece ile temin edilirdi. Bu ara düğün kazanı için sürekl avı yapılırdı. Düğün güreşleri yapılırdı.” (BKE, 2008: 11).

“... Tam bir hafta sürer. En önemli günler Çarşamba, perşembedir. Eğer birden fazla düğün birlikte yapılıyorsa ve düğün sahipleri zenginseler, bazen çalgı

getirirler. Davulcu zurnacı ve utçu üç kişi olan çalgıcıların geldiği düğünler bir parça sesli geçer. Çalgıcılarında katılmasıyla köyde bilinen bir tek halayı yine bir makamda uzun hava söyleyerek çeker delikanlılar.” (HG, 2008: 18).

“... Çalgıcı gelmeyen düğünlerde, erkekler, düğün odasına gidip orada eğlenirler. Kadınlar da düğün evinde kendi kendilerine tef çalıp kaşık oyunu oynarlar. Düğünün ilk dört günü böylece geçer.” (HG, 2008: 18).

“... Çarşamba günü erkenden bütün köy erkekleri köyün kıyısındaki “Biniş Alanı” na toplanırlar. Orada “Nişan vurma yarışı” yaparlar... Testiyi vuran nişancı, düğün sahibinin (oğlan babası) yanına giderek, “düşmanınım ömrü bu kadar olsun! Der ve bir iki lira bahşiş alır. Testi vurulduktan sonra halk topluca Hacı Çavuş’un evinin yanına gider. Köyün en yüksek yapısı olan bu yapıda “Kelle yarışı yapılır.

“... Bazı ayrımlar bulunursa da geleneğe göre, genellikle düğün yapanlar, düğün dolayısıyla ya inek ya öküz keserler. Bu sığırın etiyle kazanlarda pilav pişer. Kelle yarışından sonra çevre köylerden gelen konuklarla yerli halk çağrılarak uygun bir yere kurulmuş olan sofralarda karınlarını doyururlar. Buna “et yeme” deniyor.” (HG, 2008: 18).

“... Sofralar hazırdır. Et yenir yenmez güreş alanına gidilir. Burada yerli ve çevreden gelen pehlivanlar, birbiriyle karşılaşır. Ortaya işin alışkını iki hakem çıkar. Önce küçük çocuklardan başlarlar. Yavaş yavaş yetenekli delikanlılar ve en sonunda baş güreşçiler yarışır. Bu güreşlerde pehlivanların baş almaları da var, ama asıl köylerin birbirine baş almaları düşünülür. Bir pehlivanın baş almasıyla güreş bittikten sonra, baş için ortaya kuzu, oğlak, teke, koç gibi ne konmuşsa verilir. Sıradan güreşçilere de biraz bozuk para dağıtılır.” (HG, 2008: 19).

“... Taş yarışı yapanların çevresinde, birbirinin eline vurup kaçarak “yağlama börekleme” oynuyordu çocuklar. Bunlar, yani kadınların hareketli yürümeleleri, delikanlıların taş atışması, çocukların börekleme oynaması, ancak düğünlerde, hem de zenginlerin düğünlerinde yapılan şeylerdir. İşte bu da bir düğünün başlangıcıydı.” (MS, 2008: 40).

“... Geçen nişanlılık döneminde, yeni kuracakları evin eşyalarını alabilmek için oğlan para biriktiriyor, kız da kendine göre çeyizini hazırlıyor. Bu hazırlıklar bittiğinde düğünü yapıyorlar. Yapıyorlar ya, nerede bizdeki gibi davul dövürüp zurna çaldırarak, halaylar çektirerek, etli kesip yemekler yedirerek ve kına

geceleleriyle, meydan gürüşleriyle bir hafta süren seymenli, yengeli düğünler!... Burada düğün başladığı gün bitiyor. Bu arada eğlence falan da yapılmıyor. Eşlerini, dostlarını çağırıyorlar, onlarında katılmasıyla zaten kısa süren töreni tamamlıyorlar.” (ÖH, 2018: 17).

“... Aradan aylar geçti; güzdü, kış geldi. Bir de baktık Niyazi Hoca'nın küçük oğlana düğün yapıyorlar... O hafta Pazar günü, Gani Çavuşla İzzet Ağa beni yoklamaya geldiler. Sonra da birlikte düğün odasına gittik. Düğün sahibinin hali vakti yerinde olursa, odaya gelip de “uğurlu olsun” diyenlere bulaşık suyu gibi de olsa birer fincan kahve içirmesi gelenektir.” (HG, 2008: 25).

“... Köyde düğün vardı. Alevi köylerinin geleneği yürüyor ve gece gündüz şarap sofraları kurulu duruyor.” (HG, 2008: 212).

Türk gelenek ve göreneklerinde evlilik öncesinde geline erkeğin ailesi tarafından birtakım eşyalar alınır. Bunlar genellikle kız tarafının beğenisi doğrultusunda alınan kıyafet, ev eşyası vb. türdendir. Bu eşyaların bir kısmı gelin için kullanılırken, bir kısmı da akrabalara hediye olarak dağıtılmak için kullanılır. Makal'ın eserinde de nişanlı kıza yapılan alışverişe dair sahnelere yer verilmiştir:

“... İlçeye gidişte, söz alınırken kız tarafının istediği ve listesi yapılan, pazen, basma, kaput, şal gibi gerecinin her çeşidinden beşer, onar metre alınır. Bir gerecin bir kısmı kızın gereksinimi için kullanılır. Bir kısmı da don gömlek dikilerek ya da dikilmeden kız tarafının akrabalarına “yolluk” olarak dağıtılır.” (HG, 2008: 17).

Bayrak asma, evlilik âdetleri içerisinde birçok yöre ve bölgede benzerlik göstermektedir. Bayrak asma düğünün başladığına bir işarettir ve gerdek tamamlandığında asılan bayrak indirilir. Birçok yörede gerdek gecesinin başarılı geçmesi sonucunda bayrak indirilirken silahlar sıkılmakta ve böylece etrafa duyurulmaktadır (Artun, 2016: 208). Makal'ın *Hayal ve Gerçek* adlı eserinde bayrak asma ile ilgili bilgiler bulunmaktadır:

“... Ertesi gün, Cuma namazından sonra bir horoz kurban keserek oğlan evinin damına bayrağı dikerler. Aynı zamanda sıcak yufka ekmeğini pekmez şerbetine batırarak “yağlama” yapıp ev ev dağıtıyorlar ki düğünümüze buyurun gelin demektir.” (HG, 2008: 18).

II.1.1.2.1. Evlilik Yaşı

Geleneksel toplumlarda kız ve erkeğin evlenme çağına geldiklerini gösteren birtakım ölçütler vardır. Bu ölçütlerin başında buluş çağına erme gelmektedir. Buluş çağı 10-14 yaşları arasını kapsamaktadır. Bu yaşta kız ve erkeklerde görülen biyolojik ve fizyolojik gelişmeler, onların sosyokültürel kişiliklerini geliştiren belirtilerdir (Baraz, 1998: 58).

Makal'ın eserlerinde küçük yaşta kız ve erkeklerin evlendirilmesi hadisesine örnekler görülmektedir. Evlenen kız ve erkeklerin daha çok 10-14 yaşlarında olduğu ve zorla evlendirildiği bilinmektedir. Bu evlilik sonucunda kızın ve erkeğin çöktüğü, hastalığa kapıldığı da göze çarpmaktadır:

“... Kızlar küçükten evleniyorlar. Bir adamın birkaç karısı olabiliyor. Parası olan istediği kızı ve istediği kadar kızı alıp kendine karı yapıyor.” (KEÖ, 2009: 193).

“... Evlenen kızın yaşı çok kere on beşten aşığıdır. Kızcağız dah Hanya'yı Konya'ya anlamaya vakit bulamadan everivermişlerdi. İki yıl içinde çöküp gider. Gelin olur olmaz, yakayı, hastalığın, pençesine kaptırır.” (BK, 2008: 76).

“... Oğlanın, ivmekten etekleri tutuşarak, daha çocuk yaşta evermiştir anası babası. O da bilmez kadının ve evlenmenin anlamını, zayıflar, sararıp solar. Böylece gelenek yerini bulmuş olur.” (BK, 2008: 77).

“... Yurttaşlık Yasası'nın evlilik konusundaki hükümlerinden köylümüzün ne haberi vardır ne de yasaya göre evlenen. Hareketsiz, sessiz köy yaşamının tek hareket kaynağı da evlenmeleridir. On üç, On dört yaşındaki çocukları evermek isteyenlerin iki kilo şekerini aldıktan sonra, muhtarın izin vermesiyle olup biten birleşmeler bir yana, karısını kovan, kocasından kaçanlarla karı ya da koca değiştirenlerin dolup taşıdığı yerde, bunların gürültü ve dedikodularından başka şeylere sıra bile gelmiyor. Olağan bir düzene bağlanamayan bu duruma bir çare bulamıyorlar. Çocukların, kişiliklerini bulmadan erkence evlenmeleri baş neden...” (HG, 2008: 13).

“... Öğretmen için on üç yaşındaki bir kıza dünür gittik. Kız ufak, ama on beş yerden dünür geliyorlar. Birisine verecekler. Zaten sevinç içindeler ama, “alıcıların” hangisi fiyatı yükseltir diye iki gün naz ettiler.” (HG, 2008: 14).

II.1.1.2.2. Kız İsteme

Türk örf ve âdetlerine göre evliliğe atılan ilk adım kız istemedir. Erman Artun kız isteme aşaması hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Bu adetin tüm yörelerde hala işlediğini ve oldukça saygın olduğu nu görmektedir. Kimi yörelerde kız isteme söz kesme adeti birlikte yerine getirilirken kimi yörelerde -bu kişilerin maddi güçlerine de bağlı olarak değişmekte- ayrı zamanlarda yerine getirilir. Kimi yerlerde de söz kesme nişan yerine geçmekte fakat bu daha çok şehir merkezlerinde gözlemlenmektedir. (Artun, 2016: 202).

Gelin adayının beğenilmesinden sonra, erkek tarafı aile büyükleriyle ve yakınlarıyla kız istemeye gider. Kız arama, bulmada kadınlar ön plana çıkarken, dünür gitmede ise erkeklerin rolü daha büyüktür. Kızı, eve dünürücü olarak gelenlerin en yaşlı ve itibarlı olan kişi *“Allah’ın emri, peygamberin kavliyle”* gibi kalıp ifadeler kullanılarak kız tarafından ister(Artun, 2016: 202).

Mahmut Makal’ın *Hayal ve Gerçek* adlı eserinde kız isteme sırasında *“Allah’ın emri peygamberin kavliyle”* şeklinde söylenen kalıp ifadelere rastlanmıştır. Kız isteme sırasında söylenen bu söz, Allah tarafından istenen peygamber tarafından da desteklenen bir durum olarak Makal’ın eserlerinde yer almıştır:

“... Hazretlerinin,, meri şerifleriyle Ali gızı Döndü’ yü Mehmet oğlu Şambas’a verdin mi? diye kız babasına üç kez sorar. Aynı sözleri çevirerek bir de oğlanın babasına sorar. Topluluk karşısında onlar da “aldım” ya da “verdim” derler. Dernek dağılır. Bu yandan başlayarak iki genç nişanlanmış olur.” (HG, 2008: 15).

“... Biz tandırın başında otururken üç yerden daha geldiler Artık “işimiz var” dedirterek onları içeri aldirtmadık. Usulen Allah’ın emrini, Peygamber’in kavlini saydıktan sonra, arkadaşın ahlakından, aklından “altın bileziğinden” söz ettik. Sonunda iş paraya döküldü. Biz altı yüzden yukarı çıkamadık. “Yukarı çıkarsanız sizin olsun; değilse oraya cevap vereceğiz” dediler. Gücümüzün yetmeyeceğini söyleyip geldik. Gerçekten ertesi günü bin iki yüz liraya pazarlık ederek Kasım’ın oğlunun on dört yaşındaki çocuğuna kızını nişanladılar.” (HG, 2008: 15).

II.1.1.2.3. Başlık Parası

Türk kültüründe bazı yöre ve bölgelerde varlığını sürdüren başlık isteme geleneğini Sedat Veyis Örnek şu şekilde tanımlamaktadır: “*Başlık, evlenecek erkeğin ya da ailesinin kız tarafına, çoğu kez kızın babasına verdiği nakit para ve eşyadır.*” (Örnek, 1995: 201).

Türk toplumunda evlenmenin önemli bir unsuru olan başlık, söz kesmeden sonra erkek veya ailesi tarafından kız tarafına verilen para veya eşya olarak bilinmektedir. Türk toplumunda oğlunu evlendirecek olan aile, kız tarafının istediği başlığı elde edebilmek için elindeki bütün imkânlardan yararlanır. Bazen evlerini, hayvanlarını ve malını mülkünü satmak zorunda kalırlar. Mahmut Makal, bu zorluklara *Bizim Köy* ve *Anımsı Acımsı* adlı yapıtlarında değinmiştir:

“... Evlenmek, oğlan evi için yıkımdır. Hayvan satar gibi kızları için bin liradan kapı açılır, üç aşağı beş yukarı pazarlık kesilir. Bu parayı vermeyenlere “kokmuş” derler ve hiçbir kız babası böylesinin yüzüne bakmaz. Bu sığata yakışır olmamak için de evlenecek oğlu olan aile, boğaza kadar borca batmayı da göze alarak, hovardalık edip istenen parayı vermekten kaçınmaz. Bunu yapamayanların erkekleri de bekar kalır.” (BK, 2008: 76).

“... Çınarlar, dört kardeş bir evde. Babaları öldü. Çift çabuk hak getire. Onun bunun kapısında çalışırlar. Bunların en yaşlı ikisi evlidir. Küçükleri, biri otuz iki, öteki yirmi sekiz yaşlarında ve bekârlar. Kuruş üstüne kuruş koyamadıkları için evlenemiyorlar. En büyüklerinin üç oğlu var; on dokuz, yirmi üç, yirmi altı yaşlarında. Her kapiya başvursalar da, bu ailenin evlenecek yaşa gelmiş, vakti çoktan geçmiş beş bekarı, bir türlü kendilerine bir eş bulamadılar. Duruma bakılırsa evlenecekleri de yok.” (BK, 2008: 77).

“... Anamın bol keseden taktığı altınlar gittiği gibi, babamın ödünç bularak verdiği dörtyüzelli liralık yarım başlık parası da yandı. O günkü duruma göre benim dört maaşımın karşılığıydı bu para. Ya bir de tamamını verseydi başlığın. O zaman sekiz maaş olurdu. Başlık borçlarını, o güdük maaştan ödedim aylara yayarak.” (AA, 2015: 33).

Yer Altında Bir Anadolu ve *Hayal ve Gerçek* adlı eserlerde başlık paralarının çok fazla olduğunu ve kız almanın daha da zorlaştığı aktarılmıştır:

“... Diyor ki bir arkadaş

“Kız başlıkları da otuz bine kadar fırladı, al alabilirsen. Orada bu işler nasıl?

Ben de buna şaşım. İnsanı kurtarmış ülkelerle insanı satan ülkelerin farkını anlatmaktan zor bir şey yok.” (YBA, 2008: 18).

“... Söz gelimi, güz günlerinin o eski davullu zurnalı bir hafta süren düğünleri görülüyor. Başlık paraları, öteki deyişle kız fiyatları yükselmiş, son aylara göre Demirciköy’de yirmi üç bine, Ağaçlı otuz bine çıkmıştır. Her şeyi et olarak kilo ile ölçen Hüseyin Çavuş, “Topcu’nun ağlu, kızı yirmi üç bine sattı” dediğinde patladı.” (HG, 2008: 147).

Geçimini sağlamakta zorluk çeken ailelerin bazı şartlar doğrultusunda kızlarını para karşılığında sattığı ve bu aldıkları para ile geçimlerini sağladıkları hususu, yazarın *Bizim Köy* ve *Kuru Sevda* eserlerinde yer almaktadır:

“... Geleli Badı Mıstık’a. Bu yıl harman kalkar kalkmaz unu tükendi yine. Evde ekmek yok. İki posta topladılar. Ama sekiz baş nüfusa ne dayanır. Sonunda, “dört yıl sonra düğün yapmak koşuluyla” on yaşındaki kız Ayşe’yi yüz liraya sattı. Belki bahara kadar yeter bu para.” (BK, 2008: 81).

“... Kimi cami isteyecek, kimi okul isteyecek, kimi köyler su isteyecek. .. Başlık parasın kaldırılmasını ve kızların bedava evlendirilmesini isteyeceklerden tutun da, işsiz olduklarından köylerinde fabrika yapılmasını isteyeceklerle bile karşı karşıya gelirsiniz.” (KS, 2009: 130).

Ötelerin Havası adlı eserde Avrupa’da Türk toplumundan farklı olarak kız tarafının, erkek tarafından herhangi bir mal, mülk veya başlık istemediği üzerinde durulmuştur:

“... Oğlan tarafının kız babasına başlık parası vermediği gibi, kız tarafı da oğlan tarafına, drahoma şeklinde bir para ödemiıyor.” (ÖH, 2018: 19).

II.1.1.2.4. Nişan

Kız isteme töreninden sonra nişan merasimi gelmektedir. Günümüzde de devam eden nişan geleneği, kimi yerlerde kız isteme ile birlikte yapılırsa da maddi güce sahip olan insanlar nişanı söz kesiminden ayrı bir tören olarak yaparlar. Nişan, iki gencin söz ile düğün arasındaki sürede birbirini daha iyi tanıması maksadıyla uygulanan bir törendir. Nişan merasimi, yöreden yöreye farklılık gösterir. Bu

farklılığa örnek olarak *Hayal ve Gerçek* adlı eserde geçen şerbet içme olayını alabiliriz:

“... Şerbet içmek köyde nişanın adıdır. Odaya konu komşu çağırarak, oğlan evinin hazırladığı bir güğüm pekmez şerbeti içilir. Köy bekçisi topluluğa ufacak kahve fincanı ile dağıtır şerbeti. Sonra imam, iki üç yıl sonra evlenecek çiftlere bir yarım nikah kıyar.” (HG, 2008: 15).

“... Nişan yapılırken, bizdeki şerbet içmeye benzer herhangi bir toplantı yapılmıyor. Ancak, birçoğu bunu gazetelerde ilân ederek eşine dostuna duyurmaya çalışıyor.” (ÖH, 2018: 17).

“... Dünür olunan kızın başlık fiyatını daha fazla artırana babası “Verdik” dedikten sonra “şerbet içmek” köyde nişanın adıdır.” (HG, 2008: 15).

Nişanlılık süresi ailelerin durumuna göre değişiklik göstermektedir. Kimi aileler nişan ile düğün arasını uzatırken, kimileri süreyi daha kısa tutmaktadır. Geleneksel kültürde nişanlı çiftlerin birbirlerini görmesi engellenirken günümüzde yakın akrabalar eşliğinde görüşmelere müsaade edilmektedir (Artun, 2016: 205).

“... Sosyetenin nişanlı çiftlerinin birlikte baloya, sinemaya gitmeleri, kimseden çekinmeden oturup kalkmaları ve hatta böyle bir fırsatta tanışıp evlenmelerinin karşıtı gibi, özellikle nişanlılık evresinde çekingenlik egemendir köyde.” (HG, 2008: 15).

“... Nişanlandıkları vakte kadar birbirini ancak ağzı sarılı olarak geriden gören nişanlılar, pek doğaldır ki yakından görüşüp tanışmayı isterler. Bunu da sokak ortasında yapamazlar. En uygun yol; oğlanın fırsat buldukça fıstık-şeker gibi biraz çerez alarak kızı bazı gece evlerinde, ana-babasının yanında yoklamasıdır. Bununla birlikte gündüzleri buluşmalar, konuşmalarda olur.” (HG, 2008: 15).

“... Bu işi her babayiğit başaramıyor. Gerdek gününe kadar nişanlısının yüzünü göremeyen ve sesini işitemeyenlerde çok. Önce kaynana ile arayı uyduracaksın. Çünkü kızın babası ve oğlan kardeşleri işin farkına varırsa dernekle kovalarlar. Ana, kızı çıkarır, ahır ya da samanlıkta baş başa konuşsunlar diye.” (HG, 2008: 15).

“... Kız oğlan küçük yaşta nişanlandıkları için, bir ya da iki yıl nişanlı dururlar. Zamanı daha fazla uzatmak istemeyen oğlan tarafı, üç beş komşuyu çağırarak bir akşam, kız evine izin istemeye giderler. “Söz alma” adı verilen bu

gidişte; önce kız evi biraz naz eder. “Kız küçük daha” ya da “derdimiz, ağrımız var. Sabredin...” gibi asıllı asılsız özürler ileri sürerler. Oğlan tarafı da “ölüm var, zulüm var; gözümüz görürken Allah’ın emrini yerine getirelim der, başlığı kaçtan konuşmuşlarsa, oğlan babası kalan borcunu öder. Borcun ödenmesiyle de naz biter ve ertesi gün arabayla ilçeye giderler.” (HG, 2008: 17).

Mahmut Makal *Ötelerin Havası* adlı yapıtında, Avrupa’daki nişan töreni ile Türk kültüründeki nişan törenleri arasındaki farklılıklardan bahsetmiştir. Türk kültüründe bulunan gelenek ve göreneklerin Avrupalılar tarafından farklı şekilde uygulandığı üzerinde durulmuştur:

“... Nişanlanmada, oğlanı evermek için kız evine dünür gitmiyorlar, böyle bir gelenek yok. Uzun zamandır birbirini tanıyan, nişanlanmaya ve sonra da yaşamını birleştirmeye karar veren kız ve oğlan, kararlarını sonradan ana-babalarına açıyorlar. Ana babaları bu karara karışmıyorlar. Kız istediğine varmakta, oğlan istediğini almakta tamamen serbest. Kızı kendi gönlüne bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya varır, diye bir endişe etmemiş ailelerde.” (ÖH, 2018: 17).

Mahmut Makal’ın *Bizim Köy ve Hayal ve Gerçek* adlı eserlerinde geçen nişan ile ilgili diğer örnekler bakacak olursak nişandan dönme (nişan bozma), biriyle nişanlıken bir başkasına kaçma veya kaçtığı kişiden tekrar nişanlısına dönme gibi olaylar karşımıza çıkmaktadır:

“... Efendim, “Deli Mehmet’i nişanlıyorlar,” Arkadaşları, “İlle kuyruğunu doğrult” diye tutturup helva şöleni istiyorlar, işin ardını bırakmıyorlar. “Şimdi olmaz, hele bir sırası gelsin de...” falan diye atlatmaya çalışıyorlarsa da, olmuyor.” (BK, 2008: 69).

“... Sözgelimi bu ay içinde Deli Mehmet’in kızı, Tombul Veli’nin oğluyla, Kara Hasan’ın kızı Kaşık Ramazan’ın oğluyla nişanlandılar. Göstüklü Hüsmen bin lira önerdiği için, Deli Mehmet, Veli’nin oğlundan caydı. Kızını Hüsmen’in oğluna nişanlayacaktı. O akşam kız, Kısa’nın oğluna kaçtı. Arkasından da bir sürü karışık hesap kaldığından, ertesi gün Dere Mahalleyi gürültü sardı ve iki, hatta üç tarafın dövüşün bazı gözü yaralananlar oldu.” (HG, 2008: 13).

“... Kara Hasan, kızını Ramazan’ın oğluna vermemeye kararlı. Nişanı bozacağını ağzından köpük saçarak söyledi. El altından yeni öneriler varmış.” (HG, 2008: 13).

“... Feyzi'nin kızı başkasına nişanlı olduğu halde, Karaman'ın oğluna kaçtı. Sabaha kadar görülmedik dövüş yaptılar. Bir iki gün sonra kız kocasını bırakarak gerisin geri eski nişanlısına kaçıp gitti. Hasırcıya nişanlanan Şevket'in kızı Hulusiye kaçtı. Bu kez çıkan dövüşte de kafası parçalananlar oldu.” (HG, 2008: 13).

II.1.1.2.5. Kına Gecesi

Evlilikle ilgili önemli törenlerden biri de kına gecesidir. Ülkemizde kına gecesi yaygın bir gelenek olup gerdekten bir gün önce genellikle kadınlar arasında kız evinde düzenlenir (Baraz, 1998: 59).

Mahmut Makal'ın eserinde kına gecesine sadece kadınların değil erkeklerin de katıldığı görülmektedir. Bu törenler, yöreden yöreye farklılık gösteren çeşitli oyunların oynandığı bir eğlence unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır:

“... İlkokul 1'de Yuva köyündeki düğünleri unutamam. Kına gecesi, babam en önde giderdi. Elinde bir lüks. Meydanlık bir yere varıldı mı, babamı yaka paça ortaya sürerlerdi. “Haydi Hoca, şu senin Köroğlu'nu bir oyna.” Nazlanmadan iki uzun kara saplı bıçağını kaptığı gibi fırlardı ortaya. Elindeki bıçaklar öylesine daireler çizerdi ki havada, nasıl olurdu da kendine bir şey olmazdı, diye biz çocuklar hayranlıkla seyrederdik. Ona özenirdik.” (BKE, 2008: 11).

II.1.1.2.6. Gelin Alma

Gelin alma günü oğlan evinde hazırlıklar tamamlanır. Kız evi, kızını yeni yuvasına uğurlayacağından hüzünlü, oğlan evi ise aileye yeni bir birey katılacağından mutludur. Kız evinde sessizlik hâkim olurken oğlan evinde eğlence baskındır. Gelin alma günü erkek tarafı davul zurna ile kız evine gelir. Erkek tarafı oyun oynayıp halay çekerken kız evi bu eğlenceye katılmaz. Gelin alayı gelince gelin hazırlanarak ailesiyle vedalaşır ve yeni yuvasına uğurlanır (Artun, 2016: 216).

Mahmut Makal'ın eserlerinde gelin alma ile ilgili çeşitli sahnelere yer verilmiştir. *Hayal ve Gerçek* adlı eserde sabahın erken saatlerinde türkü ve ilahiler eşliğinde gelin almaya gidildiği görülmektedir:

“... Ertesi gün gelin alma günüdür. Bu bölgenin çok köylerinde gelini sabah erkenden alıyorlar ve ilahiler söyleyerek götürüyorlar. Bizim köyde gelin öğleden sonra alınır ve türkü söyleyerek götürülür.” (HG, 2008: 19).

Gelin alma işlemleri çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Davul, zurna ve tef gibi çeşitli çalgı aletleri eşliğinde başta türkücüler, bayrak bekçileri ve bayrak çekenler olmak üzere bunların arkasında yer alan köy halkı ve “yenge” denilen kişiler eşliğinde gelin alma törenlerine yapılır:

“... Öğleyin camiden çıktıktan sonra, köy hocası doğruca mezarlığın kıyısına gider. Bayrak çekenler yan yana en ön sırayı tutarlar. İkinci sırada bir küme delikanlı ellerinde bıçaklarla bayrak bekçisidirler. Üçüncü sıra, türkücü delikanlılardır. Elleri birkaç tef bulunur ve yürüyüşe uydurarak ıve ıve maniler okurlar. Çalgı takımı varsa, bunlara katılır. Yoksa, köyün ramazan davulunun birisini çalar. Bunların arkasında ak çarşafı bürünmüş on beş- yirmi kadın gelmektedir. Bunlar “yenge” dirler. Gelini alıp oğlan evine kadar arkadan yürürler. En arkada da artık bütün köy halkı, çoluk çocuk yürümektedir.” (HG, 2008: 19).

Hayal ve Gerçek adlı eserde oğlanın babası gelin alayının başını çekmektedir. Baba, isteyen kişilere bahşişlerini vererek gelin alayının önünü açar:

“... Gelin arabası türkücülerle yengelerin arasında yürür. Topluluk sokaklardan geçerken, çocukların urgan gererek önlerini keserler. Güveyin babası hep öndedir. Bahşiş verip yolu açar. Doğru mezarlığa! Zaten hoca beklemektedir. Kibleye dönüp bir dua ederler. Oradan gelin yeni evine hareket eder.” (HG, 2008: 20).

Gelin eve geldiğinde oğlan annesi yeni aile bireyine çeşitli bağışlarda bulunur. Bu vaatler arasında genellikle mal, mülk veya hayvan vardır. Bunların bağışlanacağı vaat edilerek gelini indirmeye razı ederler. Gelin indirildikten sonra kafasından aşağı kavrulmuş buğday vb. gibi şeyler dökülerek gelinin eve gelmesinden memnun olduklarını göstermiş olurlar:

“... Güvey birse tek başına, daha fazla ise hep birlikte bir odada kapalıdır. Onlar orada iken, gelin eve gelir. Kaynatası ve kaynanası koyundan, inekten bir şey bağışlayarak arabadan indirirler gelini. Bu arada birisi dam başına çıkarak hazırladığı, içinde biraz da bozuk para bulunan kavrulmuş buğdayı, gelinin ve bütün topluluğun üzerine serper “Hoş geldin evimize” anlamına.” (HG, 2008:20).

II.1.1.2.7. Gerdek Gecesi

Evlenmenin son aşaması gerdek olarak bilinir. “Medeni ya da dinsel nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmelerine “gerdek” denir. Böylece gelinin ve

güveyin evliliğe bir yasa, din ve bağlı bulunduğu toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur.” (Örnek, 1995: 197).

Makal’ın eserlerinde, evlenmenin son evresi olan gerdek gecesi ile ilgili bilgiler sık sık karşımıza çıkmaktadır. Gerdek gecesinde birçok âdetin yerine getirildiği Makal’ın eserlerinde görülmektedir. Bunlar yöreden yöreye değişiklik göstermektedir. Ancak verilen örnekte gelin ve güveyin ileride dünyaya gelecek çocuklarının sağlıklı doğabilmesi için birçok inanışlar doğrultusunda o geceyi geçirdikleri görülmektedir:

“... Gökyüzü açık, ayazlı bir gece. Memişgilin evi köyün üst başında. Memiş, Rıza Çavuş’un odasında. Çocuğu oradan alıp eve getiriyorlar ve sırtını yumruklayarak içeri, gelinin yanına koyuyorlar. Güvey, gelinin yanına girdikten sonra, töre gereğince kapının deliğinden bir kadın dinlemeye başlıyor. Bu gözetlemenim iki nedeni vardır. Doğacak çocuğun sağır olmaması için yeni çiftin konuşmasını duymak; bir de eğer güvey bağlı falan olursa vakit geçirmeden ana-babasına haber etmek. Güya imam nikâhı kıyarken, düşmanın birisi iplik düğümlerse, güvey bağlanır ve iktidarsız hale gelirmiş. Düğümleyen adam ipliği ateşe atverirse, çocuğu çok büyük hocalara götürmeden çözdürmek mümkün değilmiş.” (HG, 2008: 21).

Avrupa’daki gerdek gecesi Türk kültüründen çok farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe görülen bazı uygulamalar Avrupa’da görülmemektedir. Makal’ın *Ötelerin Havası* adlı eserinde bu farklılığa yer verilmiştir:

“...Düğünün ilk gecesinde, doğacak çocuğun sağır olmaması için bir kadının konuşulanları kapıdan dinlemesi ya da bir başka kadının kapıda bekleyip iş bittikten sonra kanlı çarşafı alarak kız babasına muştulaması yok. Yine birisinin elde tüfek bekleyip işin bittiğinin duyurmak için tetiğe sarılması da yok.” (ÖH, 2018: 18).

II.1.1.2.8. Nikâh

Kadın ve erkeğin beraberliğini duyurmak, kutlamak ve kutsamak için yapılan törene nikâh denilmektedir. Yasalarımız, devlet tarafından görevlendirilen yetkili memurun huzurunda ve yasalara uygun olarak kıyılan nikâhı zorunlu kılmaktadır. Bazı aileler medeni nikâhı yeterli bulurken bazıları ise dinî nikâh da kıyarlar. Bunun yanı sıra sadece dinî nikâh kıyan çiftlere de rastlanmaktadır (Baraz, 1998: 60).

Makal'ın eserlerinde hiçbir çiftin resmi nikâh yaptırmadığı sadece imam nikâhı ile evliliklerini sürdürdüğü görülmektedir. Böylece o dönemlerde Türk toplumundaki bazı fertlerin yasalara uygun olmadan nikâh yaptırdığı bilinmektedir. Bu usulsüz evlilik biçimlerinin sağlıklı ve ileriye dönük bir evlilik olmadığı da görülmektedir. Bu tarz nikâhlar neticesinde çok eşli evliliklerin yaygınlaştığı eserlerde gözlemlenen bir durumdur:

“... Kaçanlar kaçıyor, dövüşenler nedenli nedensiz dövüşüyorlar. Birbirinin dirliğini bozmakta, karısının kızının yerini değiştirmeye sebep olmakta kusur etmiyorlar. Böylece yarım yamalak temeli atılan aileler, hafif bir yelle sallana derme çatma yapılara dönüyor. Ha yıkıldı, ha yıkılacak. Doğal olarak bu evlenmelerin hiçbirinde resmi nikâh yoktur.

İki karılı erkeklerin sayısı yirmi kadardır. Hepsi de nikahsızdır. Bu kadınlar hepsinden birçok çocuk doğuruyor; bu kez zorda kalarak bir tanesine nikâh yaptırıyorlar ve bütün öteki kadınlardan doğan çocukları da o kadının üstüne yazdırıyorlar.” (HG, 2008: 14).

“... Komşular birlikte imamı, muhtarı çağırarak, ayrı ayrı iki kere yemek yedireceksin. Ondan sonra “ikiniz de dünya ahiret bacımsınız” biçiminde söylediğin sözü topluluk önünde alıp tövbe edeceksin. Yeniden nikah kıyacağız ve kadınları getireceksin eve diyor. Öyle de yaptılar. Bazı yönlerden pratik sayılabilir bu yöntem zavallı kadınlar, mahkemeye gitselerdi, kim bilir kaç ay sürüneceklerdi? Hem mahkemede hak aramak için gereken resmi nikâh var mı?” (HG, 2008: 32).

II.1.1.2.9. Kuma

Evlenme kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir husus ise kuma ve kuma getirme âdetidir. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ve aynı evde yaşayan kadınların birbirine göre adı olarak açıklayabileceğimiz kuma ile ilgili örneklerle Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* adlı eserinde rastlanılmaktadır:

“... Aradan yıllar geçince oğlan, sevdiği bir kızı ya da kadını (kuma) getirir eve. Hoşuna gitmeyen eski karısına da yol verir, olmazsa fazla mal göz çıkarmaz, diye onu da yanında alıkoy. Zaten resmi nikâh diye bir şey bilmezler. Hepsi de imam nikahı ile evlenmişlerdir. Ama ikinci bir karı getirebilenler, ancak eli biraz para tutanlardır. Çokluk, boğaz derdini düşünmekten, daha başka isteklerini

gerçekleştirmeye olanak bulamaz ve “kısmetim buymuş” diye ilk karısının yanında kocar.” (BK, 2008:77).

II.1.1.3. Ölüm

Yaşamın son aşaması olan ölüm ile ilgili şu bilgileri verebiliriz: Ölüm, insan hayatının sona ermesi, toplumun inanç ve törelerinde önemli geçiş dönemlerinden birisi olarak değerlendirilir. Doğum ve evlenmede olduğu gibi ölüm hadisesi etrafında da birçok âdet, töre ve inanma bulunmaktadır (Kalafat, 2007: 322).

Geçiş dönemlerinden olan doğum ve evlenmede olduğu gibi ölüm sonrasında da birçok inanç, âdet, töre ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar ve inanmalar üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan birincisi ölenin öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak ve ahirette mutlu olmasını sağlamaktır. İkinci grup ölenin geri dönüşünü engellemek ve arkasında bıraktıklarına zarar vermemesini sağlamaya yöneliktir. Diğer grupta ise ölenin gerisinde bıraktığı eş dost ve çevresinin bozulan ruh durumlarını iyileştirmek ve toplumsal ilişkileri düzenlemek için uygulananlar bulunmaktadır (Örnek, 1995: 207).

II.1.1.3.1. Ölüm Sonrası

Türk toplumunda ölüm sonrasındaki bazı inanışlar şunlardır: Ölüyü fazla bekletmeden gömmek, yas törenine gelen misafirlere yemek vermek ve ölünün hayatta iken yaptığı borçları ödemek. Ölüm sonrasında ölüyü gömmek için hızlıca hazırlıklara başlanır. Bunlar yıkama, kefenleme, cenazenin taşınması ve cenaze namazı gibi uygulamalardır. Bu uygulamalar sırasında dinsel ve geleneksel kurallar göz önünde bulundurulur (Artun, 2016: 234).

Makal’ın incelenen eserlerinde insan hayatının geçiş dönemlerinden biri olan ölüm ile ilgili birçok uygulamanın olduğu görülmektedir. Bu uygulamalar arasında ölenin fazla bekletilmeden gömülmesi işlemi göze çarpmaktadır:

“(…) Köyün geleneğine göre, ölüyü fazla bekletmezler. Ölür ölmez hocayı getirirler. Hoca kefeni biçer ve hemen ölüyü yıklar. Bu arada ölüm haberini köyde duymayan kalmaz. Birkaç kişi kazmaları çekip mezarı kazar. Erkekler abdest alıp cenaze namazına hazırlanırlar. Ne kadar kadın, kız varsa köyde, hepsi ölü evinde birikirler. Artık ağıt, çığlık birbirine karışır. Ölünün yakınları onun özelliklerini sayıp ağıt yakarlar. Derken, ölüyü kaldırırılar ve cenaze namazı kılındıktan sonra mezara koyarlar.” (HG, 2008: 114).

Ölüm olayının duyurulmasından sonra olayı duyan komşular ölü evine toplanarak ölünün arkasında ağıt söylerler. Makal, eserlerinde bu ağıt söyleme geleneğine de yer vermiştir:

“... Okulun üst yanına dolanınca dar bir sokağa girdiler. Az ilerlediler ağıt çığıkları sesleri gelmeye başladı kulaklarına. Karşıda birbirine bitişik damların üstünde insanlar yığılmış, kaynaşıp duruyorlardı. Sanki hepsinin inim inim inlediğı sanılırdı yüksek çığılıktan. Köyde kim var kim yok oraya birikmiş anlaşılan. Hasan biliyordu köydeki komşuluk ve ölüm kalım anlarında birleşme durumlarını. “Köyün önemli bir kişisi ölmüş olmalı” dedi.” (MS, 2008: 151).

II.1.1.3.2. Ölü Yemeğı

Mahmut Makal’ın eserlerinde farklı adlarla kaşımıza çıkan “ölü yemeğıne” dair bilgilere ve sahnelere rastlanmaktadır. Bir kişinin ölümü üzerine dağıtılan ölü yemeğı aslında ölenin ruhu ya da canı için verilmektedir. Yemekle beraber cami imamı veya bölgenin ileri gelen kişisi tarafından mevlit okunur. Bu gelenek eserde defin işleminin sonrasında veya belirli günlerde yerine getirilir. Daha sonra misafir baş sağlığı dileyerek cenaze evinden ayrılırlar:

“... Cenazede bulunan köyün ileri gelenleri, mahalle ortasına gelir. Ölü evinin hazırladığı ve “balta yemeğı” denen yemek yenir. Sonra “başınız sağolsun” diyerek giderler. Evde biriken kadınlar da yemek yedikten sonra, dağılırlar.” (HG, 2008: 114).

“... Belki inanmazsınız ama gerçek: Mevlit yemeklerine ilgi azaldı köylerde. Yemek yedirip mevlit okutanlar kimi çağırırlarsa, evden minibüsle alıp sonra yine minibüsle eve bırakmayı şart koşuyor vatandaş. Bir geleneğı zorla sürdürmek isteyen çıkarsa bu şartı da yerine getirmek zorunda. Aksi halde yemeğini yemez, hayır duasını yapmaz, mevlidi dinlemezse vatandaş, mevlit olutacak olanın da dileğı, adağı yerini bulmaz.” (HG, 2008: 181).

“... Çocuğun ölümü ise, iki gün önce gelen bir dilenciye boş çevirdiklerine bağıyorlardı. Bir yanını yaparken, bir yanını yıkmış sayıyorlardı kendilerini. Meğersem, o parça bölük giysili dilenci, aslında Hızır Aleyhisselam’muş. Bunları sınamak, hâlâ akıllarının başına gelip gelmediğini öğrenmek için gelmiş. Çocuğun öldüğü günün akşamında “ölü yemeğı” için odaya toplandığımızda anlattı hoca.” (MS, 2008: 14).

“... Bilmem duydunuz mu, Kamberlerin İramazan izinli geldi askerden. Onun çüçüğü Güddü’de Dadasın’daydı. Biri gelince, adam salıp haber ettiler; Güddü’ de geldi Kamberin oğlu Mevlit okutacak bu akşam. “Bir daha böyle bir araya ya gelinir ya gelinmez, dünya ölümlü, gün akşamı” diyor.” (KS, 2009: 37).

“... Köyün hocası da girdi kapıdan. Ayağa kalktık. Alt köşe üst köşe yoktu zaten; ateşin iyi geldiği bir yere oturttuk hocamızı. Baktım, adlarına mevlit okunacak ateşin iyi geldiği bir yere oturttuk hocamızı. Baktım, adlarına mevlit okunacak çocuklar yok görünür de. Hoca gelince öğretmenin yokluğunu da duydum. “Osman Ağa, Ramazan, Güddü neredeler? Sonracığıma, köyün kaç hocası var? Yenisi nerde, öğretmen?” dedim.” (KS, 2009: 38).

“... Mevlit başladı ve Müvlüt Hoca incelterek, uzatarak, makamınca okuyor... Belli yerler geldikçe ayağa kalkıyorsunuz: Salli âlâ seyyidina Muhammed ve aleyha ya...” yakarısını okuyoruz. Mevlüt hoca yorulunca Necip Çavuş’un önüne alıyorlar sini altını; o devam ediyor. Kadınların gözleri yaşlı dumandan. “Annesi dürdanesi...üç melek geldi elinde üç şişe vs” dendiğinde her uyak onları duygulandırmaya, gözlerini yaşartmaya yetiyor.” (KS, 2009: 42).

II.1.1.3.3. Miras Pay Etme

Mahmut Makal’ın eserlerinde ölümle ilgili olarak karşımıza çıkan diğer bir unsur da mirastır. Türk toplumunda ölenin ardından geride kalan mirası, yakınları tarafından kendi aralarında pay edilir. Bu pay etme ölünün defin işleminden sonra gerçekleşmektedir. Yazarın eserlerinde bu süreç sırasında yaşanan bazı huzursuzluk ve tatsızlıklara yer verilmiştir:

“... Ana baba ölmeyince, çocukların mal pay etme hakkı doğallıkla. Sözüünü etmek istediğimiz miras bölme işi de babanın ölümüyle ortaya çıkan bir sorundur. Babanın evli oğlu, kızı varsa ivedi yanından hemen kendi aralarında pay ederler. Anlaşamazlarsa köy kurulu üyelerini getirerek çözümlerler.” (HG, 2008: 114).

“... Sorun, ölünün bırakıp gittiği dünyalığın bölüşülmesi sorunu... Eğer tarlası, bağı, bahçesi falan varsa, bir gün sonra da bölüşebilirler. Ama evindeki eşyalar! Ölü kalktıktan sonra evde bulunan ıvır zıvır pay edilmeden herkes evine gitse, ölü evinin içinde bulunanlar, işe yarayacak eşyaları çalıp saklamazlar mı? ona ne şüphe.” (HG, 2008: 113).

“... Onun da ölüsü kalkmadan, fesindeki gümüş tepeliği torunu Ayşe çalıp evlerine gitmiş. Bunun farkına varan Çopur Fatma'nın büyük kızı, gözünün yaşına, burnunun sümüşüne bakmadan ve ölüm acısını birden unutarak koşup arkasından yetişmiş. Dövüşürlerken zor ayırdılar. Anlaşılan ölü evinde birbirinin ne yaptığını kavuşturmuşlar o kalabalıkta...” (HG, 2008: 115).

“... Esasen kendimden korktum da, Hancı Mustafa'ya vasiyetimi bile yazdırdıydım. Ağgöcek'teki tarlayı Ümüş'e, Çürükyer'dekini Emine'ye, Bağırtlaklı Dere'de'kini de avrada bağışladığıydım. Ayşe iyileşirse Dereyer'deki bağ da onun olsun dediydim. Çok şükür iğneler beni kurtardı.” (KS, 2009: 12).

II.2. Bayramlar

Kültürümüzde millî ve dinî açıdan önemli bir yere sahip olan, ortak duygu ve sevinçlerini yansıtan bayramlar hakkında Erman Artun şu bilgileri vermektedir:

“Bayramlar, kökenlerini grup hayatından alan kolektif bir olgu olarak takvime bağlı günlerde topluluk tarafından paylaşılan, çok amaçlı ve çok işlevsel yapılara sahip kültürel aktivelelerdir. Bu özellikleri ile bayramlar, bir toplumun ulusal kimliğini oluşturmada ve pekiştirerek sürdürmede kullandığı güç kaynaklarının en önemlisidir. Bayramlar millî ve dinî duyguların, inanışların pekiştirilmesi, taze ve canlı tutulması gibi işlevsel yanlarının yanı sıra, topluluğun birlik ve beraberliğini sağlamada ve bunun bireylerin bilincinde yer etmesinde önemli bir rol oynamaktadır.” (Artun, 2016: 295).

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan dinî ve millî bayramlar birlik ve beraberliği kuvvetlendiren önemli değerlerdir. Millî bayramlar ortak bir tarihten kaynaklanırken dinî bayramlar da ortak inançtan kaynaklanmaktadır:

“(...) Ulus olarak birçok bayramlar yaşamaktayız. Bunların her biri geçmişimizin bir dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir. 23 Nisan'dan başlayarak 19 Mayıs'ı, 30 Ağustos'u, 29 Ekim'i önem ve anlam bakımından açıklamaya girişmek fazladır. Kurtuluş ve ilk kurtuluş günlerinin bu ve bunlar gibi daha birçok bayramlarından sonra, bugün değilse bile yarın tarihe geçecek bir hareketin bayramı 17 Nisan gelir. Ülkemizin kurtuluşunu, halkımızın ilkeğitimden geçmesinde gören aydınların gönline çoktan geçmiş olan bu bayram, Köy Enstitüleri hareketinde inanmış, bağlanmış olanlarca bu yıl da içten kutlanacaktır.” (AĞ, 2015: 120).

II.2.1. Dinî Bayramlar

Kültürümüzde dinî bayramlar öncesinde yeni elbiselerin alınması, bayrama özel tatlıların ve yemeklerin hazırlanması gibi birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Bu hazırlıklarla beraber arife günü yapılan mezar ziyaretleri de Makal'ın eserlerinde karşımıza çıkan hususlardır:

“... Arife günü ikindiye kadar çamaşırların yıkanması, kuruması, sonra da ehnezik, yırtık yerlerin onarımı bitmelidir. Çünkü o gün ikindiden başlayarak bayram bitene kadar kimse eline iğne alıp dikiş dikemez. Günahı bir yana, bayram yoklaması için eve gelen geçmişlerinin ayağına hopur hopur batar bayramda kullanılan iğne.” (MS, 2008: 27).

“... Ramazan ve kurban bayramlarına birkaç gün kala, gün görmüş komşu kadınlar, gelinlerine, kızlarına haylamaya başlarlar:

“... Arife ikindisi ve bayram sabahında, camiden çıktıktan sonra mezarlığı yoklayacakların temiz görünmeleri de var işin içinde. Bayram dolayısıyla mezarlığın toprağı cam gibi olurmuş. Toprak cam gibi olunca, yatan ölüler gelenleri seyrederlermiş. Kılık kıyafet bozuk olursa “lan geride bıraktıklarımız perişan” diye üzülürlermiş. Çamaşır temizliği, onarımı, vücut temizliği ve tıraş, yani bayramdan bayrama yapılmasına alışılan şeyler yapılarak onları üzmemenin çaresine bakıyorlar.” (MS, 2008: 27).

“... Mezarlıktan sonra evlere, odalara. Evlerde hazırlanması mümkün en iyi yemekler odaya çıkarılır; sofralar kurulur. Ramazan Bayramı olursa, yemek işi biter bitmez, biz küçükler hemen kalkar, elimizin ağzımızın bulaşığıyla, büyüklerin ellerine sarılıp öperiz. Geleneğimiz böyledir. Cinavların odasının gürültüsü kadar, disiplinin de ünü vardır. Odada el öpüldükten sonra, ev ev gezerek ninelerimizin ellerini öperiz. O gün sacın üstünde kavrulurken sıçrayıp kemere yükselen mısır taneleri gibi, hâlâ bayramlar gelince çocuk olur, sevincimden sıçrarım. Komşulara uğrayıp, birer avuç kavurga hakkımı ymeden, bayramın geldiğini bilemem.” (MS, 2008: 54).

“... Düğün ve bayram günlerinde herkes sandığından saklı milli kıyafetlerini giyer. Davul zurna sesleri etrafa yayılır. Kış geceleri de sıcak ocak başlarında ihtiyar gazilerin savaş hikayeleri dinlenir. Koca nineler en güzel Türk masallarını anlatır. Genç kızlar mani söyler Kore savaşlarındaki Türk askerlerin bütün canlılığıyla onların dilinde yaşar.” (KEÖ, 2009: 201).

“... Kurban etinin nasıl pay edileceğini de söyledikten sonra, hocanın dediklerine uyarak bayram namazını kılarız. Belki üç dört yaşından beri bayram namazlarını kaçırmadım. Babam kimin babasından geri ki, eloğlu çocuğunu elinden tutup caminin tahtalısına yerleştirirken, o oğlunu geri koysun.” (MS, 2008: 53).

“... Ramazan ve kurban bayramları arifelerinde, Ekecik Kalemi’ndeki köylerde bir telaş başlar; eşeğe, at arabasına binenler, sürer Çekişler köyüne... Orada Şeyh Ahmet Efendi’nin himmetiyle getirilip camiye konulmuş bir tek sakalışerif varmış. Bayramdan bayram, peygamberimizin kutsal sakalından bir teli görmek ve arife günü kutsal ikindi namazını Şeyh Efendi’nin arkasından kılmak şerefinden, çok şükür Allah kimseyi yoksun etmiyor. İlçemizden toz kaldırarak Çekişler’e koşan açık kamyonlarda üst üste yığılmış müritler, müminler vardır.” (HG, 2008: 40).

“... Haydiyin Uşak! Şurada Rabbimin kutsal bayramı geldi, daha evinizi devşirip tokaca sarılmadınız.” Ayların kirini ezip bayrama hazırlamak için, sırttan çıkanları tokacın altına yatırırılar. Çay kenarında, avlularda tezek dumanları yükselmeye, tokaç sesleri Yalım Kayası’nda yankı yapmaya başlar. Yağmur yakarısı vb gibi olağanüstü bir hazırlıkla Allah karşısına çıkılması gerekmezse, bu bayram arifeleri köyün iki büyük temizlik günüdür.” (MS, 2008: 27).

“... Arife günü ikindiye kadar çamaşırların yıkanması, kuruması, sonra da ehnezik, yırtık yerlerin onarımı bitmelidir. Çünkü o gün ikindiden başlayarak bayram bitene kadar kimse eline iğne alıp dikiş dikemez. Günahı bir yana, bayram yoklaması için eve gelen geçmişlerinin ayağına hopur hopur batır bayramda kullanılam iğne.” (MS, 2008: 27).

Türk kültüründe Kurban Bayramı günü el öpme işi kurban kesildikten sonra yapılır. *Memleketin Sahipleri* adlı yapıtta bu gelenekle ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bayram günü yerine getirilmesi gereken diğer hususlara da yer verilmektedir:

“... Kurban bayramında el öpme işi, kurban kesildikten sonra başlar. Ama kesilecek kurbanın edinilme yolunu da söyleyelim: Bayram olabileceğini söylese de, millet bildiğini okuyor: koca inek koca öküz. Bunun nedeni yedi ortak olup kurbanı ucuza mal etmek olduğu için, işin bir başka yanı daha varmış: “Keçi hiç insan götürebilir mi, öküzden ayrılma!” diyorlar. Salt bu düşünceyle omuzuma basarak, “Keçi keseceksen yine kes ama illa bir öküze de ortak ol” dedi babam. Sözüünü tuttuk bu yıl. Yedi kişi sığır kestik. Etini paylaştık.” (MS, 2008: 54).

Yine aynı eserde Kurban Bayramı'nda kurbanın nasıl kesileceği ve kurban kesenin nelere dikkat etmesi gerektiğiyle ilgili bilgilere de yer verilmiştir:

“... Sürekli sakal bırakacak olanların, bayram sabahı sakal duasına kalkarak resmen gençlikten yaşlılığa geçtiklerini bildirmeleri dışında; o gün eline bıçak alıp yedi kişinin vekili olarak kurbanı kesecek olan da sakalını tıraş ettirmez. Kurbanın hayrı kaçır yoksa.” (MS, 2008: 54).

II.2.2. Millî Bayramlar

Bir ülkede şenlik içinde kutlanan, ulusal içerikli bayramları millî bayramlar olarak nitelendirilebiliriz. Bunları 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Zafer Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik Bayramı, Cumhuriyet Bayramı olarak sınıflandırılabiliriz. Makal eserlerinde dinî bayramların yanında millî bayramlarla ilgili de bazı bilgiler aktarmıştır:

“... Üçüncü yıl 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda öğrencilerle çalışmaya başladık. Kâğıtlardan bayraklar yaptık. Şeker çuvallarını birleştirip, üzerine “20 asır sonra köyden geliyoruz” yazdık. Öğrencilerimin günlük giysileri iki ellerinde bayraklar, dövizler, söyledikleri marşlar ve öteki köylerden gelen öğrencilerle Silvan'a girişleri görülmeye değerdi.” (BKE, 2008: 177).

Yazarın eserlerinde diğer kutlama ve törenlerle ilgili hususlar aşağıda verilmiştir:

“... 1 Mayıs Bahar Bayramı tatiliydi. Gazi Köyünde Kültür Şenliği var, dediler. Dost ahbab toplandık gittik. Çevre köyler kadınlı erkekli toplanmışlar. Okulun bahçesinde bir sahne yapılmış bezlerle, Millet etrafını çevirmiş sahnenin. Sekiz-on yaşındaki çocuklara külâh, kaftan, zıbın, entariler giydirmişler, keçi kılından koca koca bıyıklar takmışlar, oynatıyorlarmış sahnede. Vali gelmiş, Milli Eğitim Müdürü gelmiş, ilçenin kaymakamı, ileri ve geri gelen memurları da toplanıp gelmişler. Kalabalık bin, iki bin falan var. Köy muhacir köyü olduğundan kadınların çoğu çarşafly.” (AA, 2015: 107).

“... Bu yıl yine “Kütüphanecilik Haftası”nı kutladık. Biz her şeyi kutlar ve her haftayı bir konuya ayırırız. Hava kirlenmesine, vereme, kitaba, Atatürk'e birer hafta ayırmışızdır ve bu haftalar içinde bu konuların yüzeysel de olsa sözü edilir.” (KEÖ, 2009: 131).

“... Kış günleri köylülerin hayatı cennet hayatıdır. Güzden düğünler bitmiş, ambarlar dolmuştur. Keyifle ocak başına oturan köylüler çeşitli eğlenceler düzenlerler. Analar çocuklarına kahramanlık hikâyeleri, Kore’de Türklerin yarattığı destanları anlatırlar.” (YBA, 2008: 24).

“... Köyde haftada en az bir gece de eğlence yapılırdı. Şarkılar, şiirler, ortaoyunları... Hem de öğrencilerin yazdığı şiirler ve yine onların köyden getirip yeni bir biçim verdikleri ortaoyunları.” (KEÖ, 2009: 52).

“... John ve Bill bu köye geledi bir yılı geçmiş. 4K Kulübü’nü kurmuşlar ve onun başarı gününü kutlamaya hazırlanıyorlar. Bizleri de çağırıyorlar kutlama törenlerine: Ortada, yapılan hiçbir şey olmasın varsın, deliye her gün bayram olduğunu biliyorlar.” (YBA, 2008: 110).

“... Atatürk’ün ölüm günü yaptığımız törende birçok şiirler okudu öğrenciler. İş zamanı olmakla birlikte birkaç köylü törende bulundu.” (HG, 2008: 112).

“... Evet ezanın yeni değiştiği, Türkçe yerine Arapça okumaya başladığı günü unutamıyorum bir türlü: Altı tane hafız minarenin üst şerefesine çıkmışlar, avazları çıktığı kadar bağırıp sala veriyorlardı. Yön değiştirip, bir ezan, bir sala, hep bir ağızdan söylerlerken bu büyük dönüm gününü kutlamak için Ulu Cami Alanı’na toplanan ilçeliler ve bu günün köyde yetersiz kutlanacağına akli yatıp da törenin iyisine buradan katılmak isteyen özel olarak gelmiş köylüler kurbanları sıralamış, bekliyorlardı. Hafızların sesleri heyecanın son kertesine geldiğinde kurbanlara bıçak atıldı. O vakit, hoparlörler de olsaydı törenin tadı başka olurdu.” (MS, 2008: 32).

“... Yine yeni geldiğim günlerde, ki yılbaşına yakındı, herkes Kristmasa hazırlanıyordu, yani İsa’nın doğum gününü kutlamağa. Bu eğlenme, dinlenme geleneği olarak hayatlarına yerleşmiş. Caddeleri evler, ışıklarla donatılmış süslenmişti. Mevsim başlarında yapılan ve stokların tükenmesine de yararı olan ucuzluk günleriydi. Millet hababam hediye alıyordu birbirine.” (ÖH, 2018: 56).

“... Yeni yılı kutladık bir Türk arkadaşın evinde. Konuştuklarımıza baktım da, yeni yılda üzüntüler içinde yaşayacağımızı düşündüm acı acı.” (ÖH, 2018: 89).

“... Cumhuriyetin elli altıncı yıldönümünü, Ankara’nın Ulus Alanındaki eski TBMM yapısındaki Yaşar Nabi Nayır’a, “Kültür Bakanlığı Büyük Ödülü’nün verilmiş töreniyle birlikte kutladık.” (AA, 2015: 178).

II.3. Eğlenceler

II.3.1. Çocuk Oyunları ve Eğlenceleri

Çocukların hoşça vakit geçirebilmesi, kendini geliştirebilmesi için bir eğlence aracı olarak görülen oyun Pertev Naili Boratav şu bilgileri vermektedir:

“Çocukların ve daha az ölçüde büyüklerin –günlük geçim didinmelerinden ayırabildikleri boş zamanlarında herhangi bir üretim çabasını ya da başka çeşitten bir hizmet zorunlu kılmadan, sadece eğlenme yolu ile dinlenmelerini sağlayan eylemlerdir bunlar: cirit, güneş, horoz döğüşü, saklambaç, bilye, topaç, aşık... gibi”. (Boratav, 1999: 232).

Geçmişten bugüne kadar bütün insanlar benzer şekillerde oyun oynamışlardır. Oyun, çocuk-genç, kadın-erkek, zengin-fakir vb. bütün fertler tarafından zevk almak, eğlenmek ve öğrenmek amacıyla gerçekleştirilen bir etkinliktir (Özdemir, 2006: 21).

Çocuk oyunları, geçmişten bugüne kadar hemen hemen her bölgede değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Mahmut Makal’ın eserlerinde eğlence araçlarından biri olan çocuk oyunları ile ilgili örnekler rastlanmıştır. Bu oyunlar arasında Anadolu’da yaygın olarak oynanan yansıtıcı çelik çomağı sayabiliriz:

“...Bir öğretmen gelmiş, gitmiş. Yıllar öğretmensiz geçmiş. Arkadaşı olarak çelik çomak oynadığım öğrencilerin şimdi öğretmeniyim.” (BKE, 2008: 48).

Çocukların küçük yaşlarda büyüklerinden esinlenerek aile hayatını canlandırdıkları, evcilik oyunu, *Hayal ve Gerçek* adlı eserde yer almaktadır:

“... Reis, Timisi, Makaryos, Abdullah Demir, Âdem Gez... Çocukların evcilik oynadığı gibi kalkınmışlık oynuyoruz sanki.” (HG, 2008: 163).

Halk bilimi unsurları arasında önemli bir yere sahip olan oyunlar, çeşitli eğlence, kutlama, şenlik ve uzun kış gecelerinde düzenlenen eğlencelerde de yerini almaktadır. Makal’ın eserlerindeki bu oyunlarla ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

“... Küçük çapta bir eğlenti düzenlenmiştir. Milli oyunlar oynandı, türküler söylendi.” (AĞ, 2015: 40).

“... Horanlar, şiirler, türküler yanında, cumartesi eğlencelerinde oynanıp pişirilmiş iki oyun vardır repertuarda... Geceleri, konak yerlerinde ara köylüleriyle programlı eğlenceler düzenlerler. Sahne oyunları, halay ve zeybek oynar, türkü ve şiir

okurlar; bunları onları öğretmeye çalışırlar. Onlardan da yerel oyun, halay ve türküleri öğrenirler.” (KEÖ, 2009: 39).

“... Haftada en az bir gece de eğlence yapılırdı. Şarkılar, şiirler, ortaoyunları... Hem de öğrencilerin yazdığı şiirler ve yine onların köyden getirip yeni bir biçim verdikleri ortaoyunları... Gogol’ün Müfettiş’ine varıncaya dek seçme eserler de bu arada oynanıyordu.” (KEÖ, 2009: 52).

“... Oyunlar, güreşler tertip edilirdi. Çuval içinde koşturmaca yarışı; ağzında kaşık, yumurtayı düşürmeden belirli bir mesafeyi alma yarışı; yoğurt yeme yarışı, her şey; çiçek tozan coskuydu.” (BKE, 2008: 12).

“... Köy Enstitülerinde en çok oynanan oyunlar, öğrencilerin tek başına ya da birlikte yazdıkları oyunlardır. Bunlardan bazıları iskelet bir metinle doğaçlama “tuluat” biçiminde oynanmıştır. Bir keresinde, Enstitümüze yakın iki köyün ilişkilerin konu alan bir iskelet oyunu tasarlayıp birkaç arkadaşıyla ana çizgilerinin görüşükten sonra, oynamak için açık havadaki eğlence yerinde topluluğun ortasına çıktığımızı anımsarım.” (KEÖ, 2009: 41).

“... Günlerdir eli böğründe düşünen delikanlılar, sevinçlerinden taş atma yarışı yapıyorlardı. Taş yarışı yapanların çevresinde, birbirinin elini vurup kaçarak “yağlama-börekeme” oynuyordu çocuklar.” (MS, 2008: 40).

Geleneksel Türk içerisinde yer alan ortaoyununa Köy Enstitüleri ve Ötesi adlı eserde değinilmiştir:

“... Öğrencilerin oynadığı köy ortaoyunlarından, bal bölüşme olayı üstüne kurulmuş İbiş’le Memiş, güldürü yanı ağır basan bir oyundur. Bunun yanında köy doktor, bir olgunun, bir gerçeğin hayal ve düşünce yardımıyla oyunlaştırılmıştır.” (KEÖ, 2009: 41).

Genellikle sahnelenmek üzere yazılan ve diyaloglardan oluşan tiyatro eseri olan piyes de Makal’ın yapıtlarında görülmektedir:

“... Çifteler’de Müdür Rauf İnan, öğrencilere bir konuşma yapmamı istedi. Öğrencileri tarlada, makine başında, halay çekerken, kendi yazdıkları piyesleri oynarken seyretmiş, hayran kalmıştım.” (KEÖ, 2009: 75).

Enstitülerde işe veya derse başlamadan önce oynanan bazı millî oyunlar ve futbol Mahmut Makal'ın eserlerindeki çocuk oyunları ile ilgili örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır:

“... Gençlerle spor kulübü kurduk. Köylüler, top oynamanın günah olduğunu söylüyorlar ve karşı çıkıyorlardı.” (BKE, 2008: 158).

“... Milletvekili köylülerle, öğrencilerle görüştü. Gece de kaldılar. Ertesi sabah Enstitü öğrencilerinin katıldığı milli oyunları beraber izledik. 17 bin öğrenci vardı, hepsi boz urbalydı ve her sabah işe, derse başlamadan halk türküleri söyler, milli oyunlar oynarlardı.” (DMT, 2008: 59).

II.3.2. Yetişkinlere Özgü Oyun ve Eğlenceler

Boş vakitleri değerlendirmek, hoşça vakit geçirebilmek ve eğlence ihtiyacını karşılayabilmek işlevine sahip olan oyunların sadece çocuklar tarafından değil büyükler tarafından da oynandığı bilinmektedir. Bu oyunlar insanların zevk ve tercihlerine göre farklılık göstermektedir.

Nesilden nesle aktarılarak oynanan bu oyunlar Makal'ın eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Kâğıt oyunlarından domino, tavla, iskambil ve kumar gibi oyunların örneklerine rastlanılmaktadır. Bu oyunları insanlar genellikle boş vakitlerinde dinlenme ve eğlenme amacıyla oynarlar:

“... Derse ve göreve geç gelmek, öğretmenliğe yakışmayacak laubali hareketlere girişmek, sarhoş olmak, kumar oynamak, öğrencileri dövmek, onlara hakaret etmek yasaktır.” (KEÖ, 2009: 53).

“... Ben köyüme öğretmen olup gittiğimde, kahve nedir, kahve de oyun kâğıdı, domino nedir bilmezdim. Günümüzde okey de girdi. Bu toplumsal hastalık, insanlarımızı yaradı.” (BKE, 2008: 50).

“... Havuzlu, bahçeli yeşil parklar yaptın. Köylülerin akşam tarladan dönünce yorgunluklarını unutsunlar diye, kumarın oyunun tuzak kurduğu dar ve sisli kahvelerden kurtulsun diye.” (BKE, 2008: 117).

“... Çukur'un kahvede millet kâğıt oyunları ile uğraşırken biz Çıyanlı köyüne doğru yürüdük.” (YBA, 2008: 109).

“... Öğretmen ve öğrenciler tatilde ama kardan bir yere gidememişler. Lokalde oyun oynayan öğretmen dostlarla konuştuğumuz bir süre sobanın başında.” (YBA, 2008: 47).

“... Kahvaltı faslı bitti mi, keyifler yerine geliyor. Artık sıra kumardadır. Yaşlılar bir yana, gençler bir yana ayrılır. Ellerinde “aşık” dedikleri bir çift koyun kemiği, bağdaş kurup halka çevirirler.” (HG, 2008: 116).

“... Baharın güneşli havaları başlar başlamaz kumarci kümeler dam başlarına, duvar köşelerine çıkararak işlerini yine sürdürüyorlar.” (HG, 2008: 117).

“... O öğretmenler ki tatil günlerini bile kasabada kahvesine koşup kâğıt oynamakla geçiriyorlar.” (AĞ, 2015: 86).

“... Bir kahveye girdik. Sigara dumanından göz gözü görmüyordu. Tavla şakırtısı, domino şakırtısı da öksürüğe karışıyordu.” (BKE, 2008: 162).

“... Yüksekliği iki metre bile olmayan, eğilerek girilen ve ağustosta bile, çeşmeyle arkadaşlık yapmış gibi hep ıslak duran bu ahırın duvar diplerinde birkaç taş vardır, gelenlerin oturması için. Domino ve iskambil oynarlar. Hep tık basa dolu olur.” (HG, 2008: 92).

“... Millet Hastanesinden çıkıp Sadık Çavuş’un, Battal Ağa’nın dükkanlarına git, aynı görünüm: Üç dört küme olarak köşelere çekilip, kimi aşık, kimi zar kimi de domino oynarlar. Bazıları helvasına, sigarasına falan İskambil oynamaktadır.” (HG, 2008: 117).

“... Yusuf’un karanlık kahvesi, Remzi’nin dükkânı bir şey söylemiyor onlara. Bir şey söylemese de bu yerler zorunlu olarak her fırsatta oraya gidiyorlar, domino oynuyorlar ister istemez.” (KS, 2009: 115).

“... 1951 baharında tanışmıştık Ankara’da bir ikindi üstü, Maltepe’de bir gazinonun bahçesinde tavla oynuyorlardı.” (AA, 2015: 163).

“... Kendisi Kızılıkaya’da bezircievinde çalışırken, bir kız kaçırılmış. Celal, Dudu’yu kaçırmış, bir ahıra saklanmışlar. Köy ihtiyar kurulu da kaçakların bulunduğu ahırdan haberi olunca gelip kapıyı çevirmişler. Bu oyunun adına “Gıyap Kararı” diyebiliriz.” (HG, 2008: 30).

“... Arkası kuvvetli olup da köyünden harçlığını canlıca getirenler serbetçe oturuyor, kâğıt oynuyorlar.” (KS, 2009: 11).

III. BÖLÜM
(HALK BİLGİSİ ÖRNEKLERİ)

III. HALK BİLGİSİ ÖRNEKLERİ

III.1. Halk Matematiği

Halkın günlük yaşantısı içinde çeşitli alanlarda sayıların, hesaplamaların genelinden oluşan ve ölçü birimlerini içinde barındıran halk matematiği “*Anadolu halkının günlük işlerinde, alışverişlerinde, her türlü değiştirme işlerinde vb. hesaplama gerektiren durumlarda kendi geliştirdikleri ölçü birimlerini kullanmalarına ‘halk matematiği denir.’*” (Artun, 2016: 279) şeklinde tarif edilebilir.

Mahmut Makal’ın eserlerinde halk matematiği ve ölçü birimleri ile ilgili kullanımlara yer verilmiştir. Eserlere baktığımız zaman halk matematiği, sembolik kullanım özelliği göstermektedir. Yazar eserlerinde daha çok ölçü birimi olarak kile, ölçek, kulaç, okka gibi ölçüleri kullanmıştır:

“... Keleş “*Valla, iki yüz gram gayfe aldım geldim. Fakat gelene gidene yetmez*” diye iki avuç arpayan, tek bir avuç burçak kavurmuş da katmış babam.” (HG, 2008: 26).

“... Bekçi, bağ bekçiliğinde yılına göre otuz-kırk kile zahire alıyor (bir kile: 30 kilo) ve çocuklarını kıtı kıtına geçindiriyor.” (HG, 2008: 70).

“... Bu hocaların yıllık ücretleri 300 kile zahiredir, cumalık vs den gayrı.” (HG, 2008: 79).

“... Bir ağacın kuyusunun ağzı açılmış, evinde ekmeği tükenmiş olan yoksul komşulara “*Harman veresiye kilesi on üç liradan*” arpa dağıtıyorlardı.

“... Küçükklü büyüklü kimse kalmadı sorup sual etmediği. Sonra iki ölçek (15 kilo) buğday bahşiş koyarak tellal çağırttı.” (HG, 2008: 84).

“... Yorganı kaptıran ve dibi görünen çuvaldan, gözlerinden yaş yerine kan akıtarak, bir ölçek un satıp da tahsildara yüz elli kuruş yatırabilen, yorganı ancak böylece kurtarabilen insanların önce düşüneceği, bu para işi olmaz da ne olur.” (HG, 2008: 98).

“... İki dudağının arasına on araba odun sığabilen bu yaratığın...hakkından gelmek için, Allah’ın aslanı Hazreti Ali olmalıymış. Estinönü’ndeki katıra benziyormuş; boyu yedi kulaç, ağzından kuyruğuna on beş kulaç gelirmiş.” (MS, 2008: 8).

“... Aşağı obalılar para esirgemiyorlar. Üçer kile buğday veriyorlar çocuk başına.” (KS, 2009: 54).

“... Çık Yalımın Kaya'ya ulu deyin uluyayım. Ayda iki kile arpa veriyorum hocaya. Tek ekmeğe kalsam yine bıraktırmaz.” (KS, 2009: 74).

“... Komşu köyden yıllığı yüz kile buğday ücretle getirilmiş olan sakalı bağrını örten hafızın namazlık derslerine de gidemez olmuş.” (KS, 2009: 160).

“... Köyde kilo ölçüsü kullanmıyorlar. Bizim eski Osmanlı Okkasına benzer ölçülerle yürütüyorlar tartı işini.” (ÖH, 2018: 15).

“... Sık sık da yatak değiştiriyoruz. Birinin tarlasında beş gün yatarsak bir ölçek çavdar alacaklı oluyoruz.” (AA, 2015: 18).

“... Çevremize bakındık, söyledikleri doğruydı. Kozan'ın Hacı neredeyse çıplak denecek durumdaydı. Oysa en çok o yutmuştur Ankara'nın inşaatlarının çimento tozunu... İsmail'in ise kırık ulaktan bir seplek hesabıydı üstündekiler. Ahmet'le bir şayak pantolon vardı.” (AA, 2015: 153).

“... Pazarda dokuz mecediyeye bir eşek bulur, cebindeki sayar yedi mecediyesi var. Eşeğe sahip olmak için Yusuf amcasından iki mecediye ödünç alır.” (AA, 2015: 188).

“... Yağmur yağıyor, köylünün benzi yine soluk. Ağzılarını bıçak açmıyor. Arpanın kilesi on iki liraya fırladı denilmektedir.” (AĞ, 2015: 132).

III.2. Halk Ekonomisi

Erman Artun *Türk Halkbilimi* kitabında halk ekonomisi kavramını şöyle tarif etmiştir:

“Halkın geçim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturduğu geleneksel yollardan edindiği ve dış kültürlerden esinlendiği ya da özümlediği üretim ve tüketim alışkanlıkları, davranışları ve bu süreçte kullandığı geleneksel yol, yöntem, araç ve gereçlerin tümünü derleyip değerlendirmeyi amaçlayan halkbiliminin alt dalına halk ekonomisi adı verilir.” (Artun, 2016: 280).

Halk ekonomisi halkın geçimini sağlamak için geleneksel yollardan edinilen kazançları konu almaktadır. Ayrıca toplum hayatının önemli bir alanıdır. Çünkü her insanın hayatında ekonomik faaliyetler ortaya çıkmakta ve bunların birleşimi ile halk

ekonomisi meydana gelmektedir. Makal'ın yapıtlarında da halk ekonomisi ile ilgili unsurlara rastlamak mümkündür. Yazarın eserlerinde üretilen tarımsal ve hayvansal gıdaları insanların pazarlarda satarak geçimlerini sağladıkları görülmektedir:

“... Eskiden az yere sebze dikiliyordu ve artını evde çürüyordu. Şimdi köylü ne ekerse, patates, soğan, fasulye... uzağa götürüp satabiliyor. Satılınca daha çok eiyor, para kazanıyor.” (HG, 2008: 171).

“... Az sonra kalkıp pazara gidecektim. Cumartesi günleri köye, iki saat kadar süren hafta pazarı kuruluyor. Yakın köylüler bir şeyler getirip satıyorlar. Birkaç haftadır alıp sattıkları pekmez.” (KS, 2009: 77).

Köy yaşamıyla yakından ilgilenen Makal'ın eserlerinde köylere gelen çerçi ve seyyar satıcıların bazı ürünleri sattıkları sahneler de yer almaktadır:

“... O küçük dünyalarında, atının iki heybesine inci boncuk, ayna, tarak, iğne, iplik, bez, basma bazen...doldurup köy köy gezen çerçiler, nasıl merakla karşılanırdı. Çerçiler, ayaklı başka bir dünyaydı köylüler için. Bir de seyyar kitapçılar... ki bunlar aynı zamanda küçük şişelerde çeşitli kokular satarlardı.” (AA, 2008: 3).

Türk toplumunun eski dönemlerinde sıklıkla görülen takas usulüne ise Makal'ın *Anımsı Acımsı* eserinde rastlamaktayız:

“... Sarıatlı köyünden Türkmen Fadime'nin oğlu çerçi Cuma gelirdi. Çerçi Cuma, eşeğine çerez yükleyip dağı taşı dolaşıyordu. O çevredeki üç dört köyün çobanlarıyla alışveriş yapıyordu. Aldığı sadece yün, sattığı da helva, şeker, leblebi...gibi şeylerdi. Koyunlarının ön bacaklarına yakın yerlerinden yün almak kolay oluyordu. Yolduğumuz yünlere karşı istediğimiz çerezden alıyorduk.” (AA, 2015: 16).

III.3. Halk Takvimi

Halkın resmi olan ve ülke genelinde kullanılan dışında halkın kendi deneyimlerine göre oluşturdukları ve “halk takvimi” adı verilen bir takvim daha vardır. Halk takvimi kavramı hakkında Erman Artun şu bilgileri vermektedir:

“Halkın, bir yıl içinde arka arkaya gelen günlerde, toplumsal, hukuksal, ekonomik, tarımsal, siyasal, kültürel, dinsel ve büyüsel oluşumları tespit etmek amacıyla kullandığı geleneksel bilgi ve uygulamaları ‘halk takvimi’ (halk gün bilgisi) olarak adlandırılır.” (Artun, 2016: 266).

Mahmut Makal'ın eserlerinde halk takvimi uygulamalarına örnek olarak kuşluk vakti, zemheri, gücük, şafak, harman sonu, hasat mevsimi ve koç katımı gibi kelimelere de rastlamak mümkündür:

“... Babam da adıyla sanıyla, okul numarasıyla gelen arkadaşını tanıdı. Kucaklaşmaları, harman sonu hasat mevsimiydi sanki.” (BKE, 2008: 10).

“... Bu yıl, bizim köyün camisini, hem hoca, hem de hatip olarak Molla Sıddık yönetiyor. Özellikle Cuma günleri kuşluk vakti başlıyor cennet-cehennem işlerini anlatmaya.” (HG, 2008: 37).

“... Kuşluk vakti, babaları gitti. Öğleye o mahallede dövüş olduğunu duyduk. Hepsi de analarını sıkıştırıyorlar.” (HG, 2008: 114).

“... Yarın kuşluk, kurbanların kanı toprağa akarken, ola ki yağmur da boşanmaya başlayacak, pilavı yemeye fırsat vermeden, yakarıcıları eve kaçıracaktı.” (MS, 2008: 42).

“... 1952'nin 25 Şubat'ında kuşluk vakti, Güneş tutulması da bizlere heyecanlı birkaç saat geçirtti.” (MS, 2008: 49).

“... Kuvvetli bir hayvan hazırlat. Bir heybe rakı şarap getirt şehirden. Bu gece akşamdan gitsin, yarın kuşluk olmadan da dönsünler.” (MS, 2008: 131).

“... Kuşluğa doğru çeşitli kemikler çıkmaya başladı toprağın altından. İçlerinde bir de bütün kafa kemiği vardı.” (KS, 2009: 8).

“... Alime Nine'nin doğum yaptığı kuşluğa doğru mahallede duyuldu.” (KS, 2009: 24).

“... Böylece, 1960 yılının güzel bir bahar günününün kuşluk vaktinde, yolsuz bırakılmış köylere doğru bir patikadan ine, kalka ilerleyen kaymakamın cipi Demirciobası'na geldi.” (KS, 2009: 131).

“... Önceden duyurulduğu için iyi bir hafızın geldiği, kuşluk vakti doldu cami.” (KS, 2009: 162).

“... Öğrenciler kuşluk vakti 250 gramlık birer süt içiyorlar.” (ÖH, 2018: 43).

“... Beni Otuz Mart 1950 günü kuşluk vakti emniyete oradan savcılığa, oradan mahkemeye ve oradan da deliğe götürdüler.” (AA, 2015: 42).

“... Arkasından da bir sürü karışık hesap kaldığından, ertesi gün Dere Mahalle’yi gürültü sardı ve iki, hatta üç tarafın dövüşünde başı gözü yaralananlar oldu.” (HG, 2008: 13).

“... Artık kış bastı. Erkek kısmının evde kalması ayıp sayılır. Şafak sökerken kalkıp hayvanlarının önüne iki tutam saman atan, koltuğuna birkaç yufka ekmeği aldığı gibi, ayağındaki nalın denen tahtaları buzların üstünde şakır şukur sürükleyerek, arkasından kovalanıyormuş gibi soluğu “millet” hastanesinde alıyor.” (HG, 2008: 116).

“... Tam beş saatlik cenkleşmeden sonra, şafağa karşı zaferi kazandım.” (MS, 2008: 52).

“... Sabahı da var bu işin. Daha doğrusu şafağı var. Adına “tak tuk” dediğimiz ve bu adı gerçekten hak etmiş, üstü kapalı bir nalını var evin.” (KS, 2009: 67).

“... Hepimiz köylerimizi, sabah şafağında tiz sesleriyle yeni bir günü müjdeleyen horozları, şipşirin ve günün bütün yorgunluğunu giderebilecek rahat döşenmiş ve aydınlanmış evleri ile tahayyül eder ve böyle olmasını isteriz.” (KS, 2009: 78).

“... 27 Mayıs Cuma sabahı, şafak sökmeden köyün güneyine birikmişti köylü.” (KS, 2009: 145).

“... Bahar gelir gelmez şafakla kalkar, fidan dikecek olanlarla tarlaya gider, fidanların dikilmesinde nasıl hareket edilecekse yol gösterir, onlara yardım eder.” (KS, 2009: 106).

“... Baharın çepelli günleriydi. Güneş bir çıkıyor, bir giriyordu buluta.” (MS, 2008: 21).

“... İkindi üzeri dişçi İsa’nın ilçeye döndüğü, yeniden eski yerinde sayın müşterilerini kabul etmeye başladığı söyleniyordu.” (MS, 2008: 33).

“... Götürüp okumaya başladım diyor. Ama ikindi üzeri bir cip gelip okulun önünde durunca durum değişti.” (MS, 2008: 89).

“... 1951 baharında tanışmıştık Ankara’da bir ikindi üstü, Maltepe’de bir gazinonun bahçesinde tavla oynuyorlardı.” (AA, 2015: 163).

“... İkinci olunca geldim köye, ilçede sınava giren yirmi yedi arkadaştan yedi kişi çağırılıyordu.” (AA, 2015: 22).

“... Şık Arif, Tellalçı Osman'ın kapısına gelip uyandırmak için hayladığında, ortalık gâvurla Müslüman'ı ayırt edileceği kadar aydınlanmıştı.” (KS, 2009: 7).

“... Zemheri bitti, “gücük” de bitti. Köyde ören olmaya yüz tutmuş bir okul var ama üç yıldır öğretmen yok.” (KS, 2009: 166).

“... Sürüde ikiyüz elli kuzu olduğuna göre, altı aylığımız yirmi beş liraya geliyor. Koçkatımı'ndan altı aylık süre dolunca toplayabilirsek, iyi para!” (AA, 2015: 18).

“... Koç katımından sonra güneşli ama soğuk bir gündü. Öğleyin İnnekaya'ya azık getirmesi gereken babam gelmedi.” (AA, 2015: 18).

“... Sende eteğindeki taşı dök, evlenmeye bak. Taa harman kalkınca geldin buraya.” (AA, 2015: 22).

Kuru Sevda adlı yapıtında rastladığımız bir diğer halk takvimi ögesi de halkın kendi yöntemleriyle bulduğu saat, gün ve ay hesabıdır:

“... Demek, efrence yirmi beş olduğuna göre ana baba hesabından on iki ediyor. Kara Bayram'la olan mahkeme, gelecek ayın üçünde olduğuna göre, sekiz gün var. Eski hesaptan, çıkacak ayın yirmisine mi geliyor?... Öyle olunca bugün günlerde ney, ısnayın (pazartesi). ısnayından ısnayına sekiz, gelecek güne mi gideceğim şeere? (KS, 2009: 62).

III.4. Halk Botaniği

Tarımla geçimini sağlayan toplumlar tarih boyunca yaşadıkları yerlerin iklim ve toprak yapısına bağlı olarak farklı bitkiler yetiştirmişlerdir. Hayatın birçok alanında bu bitkilerden çeşitli şekillerde faydalanılmıştır. Bu durum da halk botaniği adı verilen ve halk bilgisi kapsamında değerlendirilen bir alanı ortaya çıkarmıştır. Bu alan tarımsal faaliyetlerde bitkileri tanımlama, yetiştirme ve sınıflandırma gibi bilgileri kapsamaktadır.

Makal, eserlerinde halk botaniği kapsamında değerlendirilebilecek çeşitli bitkilere yer vermiştir. Bitki ve ağaç yetiştiriciliği ile ilgili bazı bilgilerin yanı sıra çiçeklerin eserlerde süs ve koku malzemesi olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. Eserlerde yer alan halk botaniği ile ilgili unsurlar aşağıda verilmiştir:

“... Bahçede 1 dekar meyve bahçesi, elma, armut, kayısı, vişne, erik diktim. Manisa Bağcılık Enstitüsü'nden getirttiğim Amerikan asmalarıyla 1 dekar bağ, 1 dekar sebze bahçesi yaptım.” (BKE, 2008: 26).

“... 1 dekar korunga ektik, hendek kirizma yaparak 7.436 adet kavak çeliğini 5 dekarlık alana, ileride ticari kavaklık olacak şekilde diktirdim.” (BKE, 2008: 27).

“... Öğretmen köylü işbirliğiyle, köyün batısındaki 520 dekarlık alan, çam ormanı yapılır.” (BKE, 2008: 56).

“... Bahar gelince tarım derslerinden faydalanarak, okul bahçesine kavak ve badem fidanları diktim.” (BKE, 2008: 92).

“... Çocukluğumdan beri çam ormanlarının altından çıkan bu kaynak suyunun köye getirilmesini düşlerdim.” (BKE, 2008: 93).

“... Okul bahçesinin çevresinde 600 kavak yetiştirdim; köylülere kavaklıklar yaptırдыm.” (BKE, 2008: 159).

“... Bu çalışmalarla on bin çam dikildi ve şimdi orman oldu. Sebzelerin, ekin ve yoncaların biçilmesi, taşınması sağlandı.” (BKE, 2008: 166).

“... Dokuz yüz elli sekizde başladı bu kavaklar dikilmeye, köye belediyenin gelmesiyle, ağaçların korunmaya başlanmasıyla. Ondan önce iki üç dikme dikiliyor, eşekler kemirip kırıyordu. Kimsenin de elinden bir şey gelmiyordu. Hele ben koruma reisi olunca ilan ettik ki, “Sulu yerlere kavak dikilecek, oralar yasak bölge olmuştur.” (HG, 2008: 170).

“... Gürlek Çayı'nın sağı, yani köyden yanı kavaklık olurken, iki tepeye doğru uzanan solundaki büyük boşluk da “villa”larla dolmaya başladı.” (HG, 2008: 170).

“... Dede'nin yurdu Uzunkaya bölgesinin her yanında da karaağaçlar, alıç, ahlat ağaçları ve bu ağaçlara sarılmış üzüm asmaları dolu.” (MS, 2008: 11).

“... Ne güzel kokuyor şu Çörtük” diyor koklarken.

“Evet” diyor Mevlüt, “Çörtük çok güzel kokar!”

Ordal!, “Çörtük bu mu?” dedi ve uzun baktı az geriden.” (MS, 2008: 146).

“... Alt yandan yorgun bir çay geçiyor. Karabudak' ın Karasu'yu. İki yanda söğüt ağaçları görünüyor. “Oraya gidelim” diyor Pulus. “Söğüt gölgesi bütün

gölgelerden serin olur. Köyümüz iyidir. Akarsuyu, söğüdü, gölgesi var.” (MS, 2008: 150).

“... Bu eğitmen, iki tane elma bahçesi de kendine kurmuş, fidanlarını bakımlı bir biçimde yetiştirmiştir. Kısa zamanda meyveye duran ağaçların elmaları, ikisi bir kucak dolduracak büyüklükte olur.” (KS, 2009: 106).

“... Elimdeki ucu nacaklı değnekle çiğdem kazıyıp ceplerimi doldurdum. Çoban armağanı çam sakızı değil çiğdemdir bu mevsimde. Her yandan fişkırان çiğdem çiçekleriyle tarlalar sarıya kesmiş.” (AA, 2008: 22).

III.5. Halk Zoolojisi

Hayvanlar, Türk halkının tarım toplumuna geçmeden önceki ekonomik faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır. Tarım yapılmaya başlandığında ise hayvanlardan yardımcı güç olarak yararlanılmıştır. Bu kapsamdaki birtakım bilgi ve uygulamalar halk zoolojisi adı verilen alanı oluşturmuştur.

Makal’ın eserlerinde halk zoolojisi ile ilgili unsurlara sık sık yer verilmiştir. İnsanlara çeşitli işlerinde yardımcı olan çeşitli hayvanların yanı sıra bazılarının davranışları ve işlevleri üzerinde de durulmuştur:

“... Anadolu yaylasının her yanında bir başka biçimdir yağmur dilenme yolu. Çok yerde koyun kuzu sürülerini alıp en yüksek tepeye çıkarlar. Allaha daha çok yaklaşıldığı sanılan bu yerlerde, kuzular meler, insanlar bağırır, böylece de dileğin duyurulduğu sanılır.” (KS, 2009: 89).

“... Ali Efendimiz, gâvurlardan kaçınca bir kavak ağacına çıkmış. Orada da bir keklik varmış: “Ali kavakta. Bıçkı Bıçkı!” diye ötmeye başlamış keklik.” (HG, 2008: 64).

“... Yorgunluktan dilleri bir karış sallanan öküzler, boyunduruktan çıkarıp saldıktan sonra, çarığımın toprağını çırpıp, pantolonumu yeniden bağlayana kadar, azık dağarcığındaki iki ekmekle iki soğanı zorla yiyene kadar dinleniyorlar.” (HG, 2008: 75).

“... Kusun otuz tavuğu var. Yumurta gereksinimini çözümlüyormuş, hafızların söylediğine göre. Yine hafız öğrencilerin söylediğine göre, konuk bir hafız geldiğinde birini kesip onu ağırlıyorlarmış.” (HG, 2008: 131).

“... Öküz ve manda tarihe karıştı. Onlarla çift sürmek diye bir şey yok artık. Böyle olunca o hayvanlarda yok.” (HG, 2008: 171).

“... Bu bozuntu anlarında, tarlalarda kalan mısır kazıklarıyla tefeklerle karnı doyup bayram eden eşekler rahattır; diyeceğim ama, rahat kalmış kalmış da, eşekleri mi kalmış? Üç günlük bozuntu kalabalığında kesmedik kuyruk, kulak koymazlar zavallılarda.” (MS, 2008: 31).

“... Köye de iyice yaklaşmışlardı. Yaklaşmışlardı da ne söz, birkaç tavuğun küllükten kaçmasından, iki zağarın cansız ürmelerinden sonra, köyün kıyısındaki okulun önünde buldular kendilerini.” (MS, 2008: 149).

“... Hepimiz, sabah şafağında tiz sesleriyle yeni bir günü müjdeleyen horozları, şipşirin ve köyün bütün yorgunluğunu giderebilecek rahat döşenmiş ve aydınlanmış evleri ile tahayyül eder ve böyle olmasını isteriz.” (KS, 2009: 78).

“... Elmaların sarkışın, arıların uçuşunu ve tavukların modern kümeslerde gıt gıtlayışını gördükçe, laftan başka bir şeyin öğretilmediği okulları ve inadım inat, diye ezbercilikte direnenleri düşünmemek elde değil.” (ÖH, 2018: 71).

“... Gittiğim gün, üç gün sürecek gösterinin ikinci günüydü. İskoçya halk danslarıyla da süslenen bu gösteri de, yetiştirilmiş, ıslah edilmiş, her çeşitten yüzlerce ineğin, boğanın, atın... dizi dizi meydana çekilip gösterişleri gerçekten ilginçti.” (ÖH, 2018: 81).

“...Bu biçim dış yardımıyla adam olunmayacağını, karşıl olarak adamlıktan çıkılacağını bizim ağırdaki koca eşek bile söyler, sorsalar.” (ÖH, 2018: 89).

“... Geleneğe uyarak, uçkurumun ucunu bir kuzunun boynuna bağlayıp uzandım sırt sırta yatan kuzuların arasına. Kurt gelir de sürününün bir yanından dalarsa, kuzular ürker ve bağlı olduğum kuzu da sürükleyerek uyandırır beni.” (AA, 2015: 18).

III.6. Halk Hekimliği

Halkın modern tıbbı başvurmadan kendi kendini tedavi yöntemlerini içeren halk hekimliğini Pertev Naili Boratav şu şekilde tarif etmektedir:

“Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanımlama ve sağaltma amacı ile

başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz.” (Boratav, 1999: 122).

Tanımdan da yola çıkarak günlük hayatımızın vazgeçilmezleri arasında olan halk hekimliği hakkında şunları söyleyebiliriz: Belli bir hastalığın önlenmesinden hastalık ortaya çıktığında yapılacak olan işlemlere kadar, bu işlemleri yaparken tıbbın ve bilimin gelişmediği, insanların kendi imkânları doğrultusunda hastalığı tanımlama, iyileştirme vb. yöntemlerin hepsine halk hekimliği denir.

Makal, eserlerinde çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan birçok halk hekimliği yönteminden bahsetmektedir. Genellikle çeşitli otlardan yapılan ilaçlar, bunların kullanımını ve bazı tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir:

“... İlaç olarak bir şişe geçti elime Sağlıkçı Celal’den. Üstünde, “Mitol” yazılı. Nezle ilacı sözde. Onu çekiyorum. Akşamları bir ıhlamur kaynatıp içiyorum, külüstür sobaya bir tezek doldurup, yatıyorum tozun dumanın içine. Ne varsa üzerime yığıyorum. Kafayı gözü sarıyorum. Bir türlü terlemiyorum. Nasıl terleyeyim ki, soba falan kaç para eder.” (BK, 2008: 128).

“... Gelenlere bu öyküyü anlatıyorum ve gerçekten doktora gidip görünmelerini söylüyorum. Kanmıyorlar. Başlarındaki kele, gözlerindeki trahamo, dişlerindeki sızıya, karınlarındaki ağrıya...karşı, gelip ovalanıyolar. “Bütün ağrılara karşı gripin!” “Bütün hastalıklara karşı İsmet” Ayrımı var mı? Rastlantı olarak ovaladıklarının bazısı da iyi oluverdi mi, tamam...” (HG, 2008: 48).

“... Anaları babaları, çocukları, sıcak tutsunlar, yatakta istirahat etsinler, öksürüğü kesici ilaç kullansınlar. Terletsinler. Göğüslerine sıcak havlular koysunlar. İyi gıdalarla, sütle beslesinler, iki tane broşür gönderiyoruz.” (BK, 2008: 14).

“... İsa’dan önceki koşullar, bildiğiniz koşullar: Yol ortasında paslı kerpetenle diş çektirmeler, jandarma dayakları, külle temre iyileştirmeye yeltenmeler, bir ekmek bulamaz duruma düşen, savaşta bacak yitirmiş gaziler, delikanlılar kör kuyuya sabun atarak siğil iyileştirmeye çalışmalar.” (KEÖ, 2009: 167).

Köy Enstitüleri ve Ötesi adlı yapıtta şifa niyetine hayvanların işediği kuyuların suyunun içildiğine değinilmiştir:

“... Hayvanların işediği kuyuların suyunu şifa niyetine içiyorlar. Sidikli ve de sidik kokan açık şarap rengindeki suları.” (KEÖ, 2009: 192).

Diş çekmek için başvurulan bazı yöntemler de yazarın eserlerinde kendisine yer bulmuştur. *Hayal ve Gerçek* adlı eserde diş sızlayanların dişini çekmek için birçok farklı yöntemi kullandığı görülmektedir:

“... Dişi sızlayan vay haline! Dişi, kerpetenle bağıra bağıra çekilir ya da dişine bir ip bağlamak bir kızgın demir yüzüne yaklaştırılır. Ateş yüzüne yaklaşınca, diş bağlı olan yerinden sıçrar, diş ipin ucunda kalır. Ama daha kötüsü vardır. Bazı “dişçiler” hastanın dişine kerpeteni takarak avluda onu böğürte böğürte dolaştırır. Ancak ondan sonra diş çekip çıkarır. Yani bir çeşit “uyuşturma” usulü kullanılır.” (HG, 2008: 6).

“... Bu dişçide insaf denen şeyden hiç eser yoktu. Telin ya da sağlam ipliğin bir ucunu dişin köküne, bir ucuna da örse bağlıyor, kızgın demiri de getirip adamın ağzına yaklaştırıyor. Dişi bağlı olan hasta, ateş ağzına gelince birden bire geri sıçrıyor, o vakit tel, diş söküp alıyor.” (HG,2008:55).

Bu türden tedavilerde kullanılan ilaçlara bazı yörelerde “kocakarı ilacı” adı da verilmektedir. Makal’ın *Hayal ve Gerçek* adlı eserinde de halk hekimliği uygulamaları için kocakarı ilaçları tabiri kullanılmaktadır:

“... Küçükten beri ne zaman başım ağrısın, karnım ağrısın, hemen bir tutam üzerlik otu getirerek ateşler anam. Burnumu bu otun dumanına tutarım. Böylece hastalığa karşı ilk koz oynanmış olur. Ondan sonra başka tütsüleri; daha sonra da kocakarı ilaçlarını kullanmak gelir: köpek pisliği, keçi kığı... özellikle deve kığını ezerek, ağrıyan yerime sarmışlar, bunlar diriltmezse, köpek eti falan yedirmişlerdi.” (HG, 2008: 58).

Makal’ın eserlerinde yer alan halk hekimliği ile ilgili diğer hususlar aşağıda verilmiştir:

“... Havva kadın kör jiletle bingıladağın derisini dilim dilim kaldırdı da “pis kan” akıttı mı, gerçekten çocuk uyur. Ağlayacak kadar canı kalmaz zaten. Sarı tavuk bokunu da çaputa bulaştırıp yaraya yapıştırdı mı tamam. Çocuğun sağlık barometresi sanki “Gak” dedikçe jiletin başındadır. Ama o kadar yaygın bir görenek ki sağlığı yerinde olan çocukların bingıldakları da her on beş günde bir kanatılır.” (MS, 2008: 15).

“... Hacı, parmağını küle bulduğu gibi Ayşe'nin boğazına soktu. Kül hem şifâ, hem parmağın kaymaması içinmiş. Küllü parmaklarıyla, boğazını iyice karıştırdı çocuğun. Eh, bunu da bu iş için çağırmişlar. Marifeti bundan ibaret... Zaten soğuk alıp boğazı şişenler, sesi kısılanlar, her sabah kapısını aşındırıyor. Onların “boğazını kaldırıyor” Boğazın içini karıştırıp oradaki kabarcıkları yırtarak, “bademcik ameliyatı yapıyor” desek yakışır.” (MS, 2008: 85).

III.7. Halk Meteorolojisi

Halkın uzun deneyimler sonucu hava durumuna dair edindiği bilgileri kapsayan bir alan olan halk meteorolojisi kavramı hakkında Erman Artun şu bilgileri vermektedir:

“Meteoroloji, atmosfer içinde oluşan tüm olayları ve bunlarla ilgili değişimleri konu edinen bir bilim dalıdır. Bu olaylar içinde basınç, bulutluluk, güneşlenme, sıcaklık ve rüzgarlar örneklendirilebilir. Bu bilime karşılık olarak halk meteorolojisi ise geleneksel yöntemlerle hava tahmini yapılmasıdır” (Artun, 2016: 258).

Erman Artun'un değerlendirmesinde de anlaşılıyor ki teknolojinin yetersiz olduğu dönemlerde hava durumu tahmini için geleneksel yöntemlere başvurulmuştur. Ancak teknolojinin gelişmesi ile halk meteorolojisi bilgileri unutulmaya yüz tutmuştur. Halk meteorolojisi ile ilgili bu tür terimler Mahmut Makal'ın eserlerinde de görülmektedir. Halk meteorolojisi kapsamında değerlendirilebilecek örnekler aşağıda verilmiştir:

“... Gökyüzü açık, ayazlı bir gece. Memişgilin evi köyün üst başında.” (HG, 2008: 21).

“... Sonunda bir at arabası bulunabildi. Şubatın bu amansız tipisinde sarılıp sarmalanarak ve her zorluğu göze alarak sürdüler ilçeye.” (MS, 2008: 25).

“... Hava isterse dondurucu ayaz olsun, fırtınalı olsun, bütün kadınlarda bir hazırlık, bir çaba. Yazın aba, kışın yaba almak gibi bir düşünceleri var.” (MS, 2008: 25).

“... Hemen her şey daha başlangıcında iken havalara güz rengi vurulmaz mı? Bakarsınız poyraz esmeye aksatmaz olur.” (MS, 2008: 29).

“... Muskaların yazılması uzun sürdü. Bu arada odaya girip çıkanlar havanın iyice karardığını, yağmur yeli esmeye başladığını söylüyorlar.” (MS, 2008: 42).

“... Bize yine, yağmurun kendi değil de yeli mi gelecekti? Herhalde öyle olacak. İşte! Şu esip duran yağmur yelidir. Arkasından da yağmurun gelip gelmeyeceği belirsiz.” (MS, 2008: 46).

“... Kış bu kez eski yıllardan daha erken geldi sanırım: Köylüyü daha gafil avladı da ondan diyorum. Dün gece yağın bir metre boyundaki kar, onun peşinden gelen insafsız tipi (Köyde süpürge adını alan ve adına uygun düşen tipi), bir maliye müfettişi gibi açıklarımızı meydana çıkardı.” (MS, 2008: 79).

“... Bahar akşamlarında şimşekler çakarken, yazın güneş ortalığı kavururken, kışın komşudan komşuya ses ulaşmazken öldü ölecek diye başucumda bekleyenleri bugün gibi anımsarım.” (AA, 2015: 13).

“... Gökyüzü bulanık. Yel diyor ben eseceğim, yağmur diyor ben yağacağım. Her ikisini de dışarda başbaşa bırakıp içeriye yemeğe giriyoruz.” (AA, 2015: 161).

“... Hava da ilk bugün bulutlandı aylardır. Daha dün öğlen bile arazide eğitim yaparken cayır cayır yandık güneşten de, “Şu pastırma yazının ettiklerine bakın!...” dedik durduk.” (AA, 2015: 162).

III.8. Halk Müziği

Geçmişten günümüze kadar halk müziği ezgileri çeşitli müzik aletleri eşliğinde çalınmaktadır. Türkler binlerce birçok çalgı aleti kullanmışlar ve bu aletler Türk kültüründe önemli bir yer tutmuştur. Mahmut Makal’ın eserlerinde bu aletlerden davul, zurna, mandolin, akordeon, keman, darbuka ve tef gibi çalgılara yer verilmiştir:

“... Resimci kemanını, Salim Bey pilli pikabıyla plak çantasını, “İmam Hatipli” darbukasını aldı.” (YBA, 2008: 126).

“... Bu coşkulara mandolin, akordeon sesleri karışır. Davulun sesi yankılanır yapılar arasında. Artık Anadolu’nun sıcacık bir köşesidir burası da.” (DMT, 2008: 125).

“... Çalgıcı gelmeyen düğünlerde, erkekler, düğün odasının gidip orada eğlenirler. Kadınlar da düğün evinde kendi kendilerine tef çalıp kaşı oyunu oynarlar. Düğünün ilk dört günü böylece geçer.” (HG, 2008: 18).

“... Gelin alıcılar önce damlardan bayrakları indirip ellerine alırlar. Bayrak çekenler ön sırayı tutar. İkinci sırada bir küme delikanlı ellerinde bıçaklarla bayrak bekçisidirler. Üçüncü sıra, türkücü delikanlılardır. Elleri birkaç tef bulunur ve yürüyüşe uydurarak ıve ıve maniler okurlar. Çalgı takımı varsa, bunlara katılırlar. Yoksa, köyün ramazan davulunun birisini çalar.” (HG, 2008: 19).

Vurmalı çalgıların en bilineni ve yaygın olanı davul, en eski çalgı aleti olma özelliğini taşır. Açık alanlarda kullanılan davul, oyun ve tören çalgısı özelliğini en eski çağlardan beri sürdürmektedir. Davulla beraber zurna da oyun ve tören çalgısı özelliğiyle varlığını devam ettirmektedir (Kaynar, 1996: 190-191). Makal’ın eserlerinde binlerce yıldır kullandığımız ve geleneksel çalgılarımızdan olan davul ile ilgili örnekleri görmekteyiz:

“... Günlerden bir gün, bir haber: “Yarın halk eğitimciler yine kasabamızı şereflendirecek. Ama bu sefer daha kalabalık olacaklarmış. Daha büyük adamlar da olacakmış içlerinde...” Kümbet köyüne kaymakamın cipini yollayarak davulcu, zurnacı getirildi akşamdan.” (YBA, 2008: 141).

“... Küçük, büyüm hemen herkesin elinde ses çıkaran bir nesne. Köy bekçileri davula sarılmıştır. Vur ha vur! Çocukların, gençlerin elinde teneke parçalarıyla birer değnek, döv babam döv.” (MS, 2008: 48).

“... Güneş her sabah beklenmedik bir ufuktan çavar idi. Bir davul tek tek vurur, bir akordeon, bir mandolin, bir keman müjdeler idi günün başladığını.” (DMT, 2008: 136).

“... Hani ne demişler, anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az. Anlasalar da anlamasalar da davula bir kere daha vurmak boynumuza borç oldu.” (KEÖ, 2009: 200).

Davul, Ramazan ayında sahur vakitlerini bildirmek, haber etmek amacıyla da kullanılmaktadır:

“... Eskiden beri sahurda köyün davulunu köy bekçisi çalar. Birisi davula vururken, birisi de düdüğe asılır. Pencerelerde hafif kızartılar görülmeye başlar; çıralar yanar.” (MS, 2008: 76).

Teknolojinin gelişmediği dönemlerde davulun yanında kullanılan diğer müzik aleti de zurnadır. Davul ve zurna eğlencelerde ayrılmaz bir ikilidir:

“... *Düğün ve bayram günlerinde herkes sandığında saklı milli kıyafetleri giyer. Davul zurna sesleri etrafa yayılır.*” (KEÖ, 2009: 201).

“... *Hangi köyde düğün, dernek olsa, Beleş çağırılacak. Kimi önünde gidecek, kimi ardında. Birazı da sağında solunda olunca, böyle olmalıymış. Düğün sahibi, yarı yolda davul zurnayla karşılar. Bunu gelenek yaptı on yılda.*” (KS, 2009: 138).

“... *Eğer birden fazla düğün birlikte yapılıyorsa ve düğün sahipleri zenginseler, bazan çalgı getirirler. Davulcu, zurnacı ve utçu olan çalgıcıların geldiği düğünler bir parça sesli geçer.*” (HG, 2008: 18).

III.9. Halk Mimarisi

Halk yaşamıyla ilgili her türlü unsuru araştıran, yorumlayan ve bu bilgileri daha iyi bir yaşamın elde edilmesi için kullanan bir bilim dalını ifade eden halk bilimi sözcüğü gibi halk mimarisi de halkın kendisi için oluşturduğu nesnel yaşam çevresi olarak kabul edilmektedir (Baran, 2006: 141).

Erman Artun ise *Türk Halkbilimi* adlı eserinde halk mimarisi için şu bilgileri aktarmıştır:

Geleneksel halk mimarisinin ayırıcı bir özelliği sofa merkezli bir biçimde inşa edilmiş olmasıdır. Sofa, geniş ailelerin birlikte yaşadıkları yapılarda bütün odaların açıldığı merkez bir oda olmasının yanı sıra katların geçişini sağlayan yardımcı bir alan olarak bilinmektedir. Geleneksel halk mimarisinde yapı malzemesi olarak kerpiç, taş ve ahşap gibi kolay elde edilebilecek malzemeler kullanılmaktadır (Artun, 2016: 93).

III.9.1. Konut Çeşitleri

Konutların inşa edilmesi tabiat şartlarından korunma gereğinden doğmuştur. Halk mimarisinde konut çeşitleri yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Köylerde inşa edilen konut türleri kullanım amaçlarına, halkın kültür özelliklerine, zamana ve mekâna göre farklılık göstermektedir.

Makal'ın eserlerinde halkın yaşadığı bölgenin kültür özelliklerine ve coğrafi koşullara bağlı olarak konut türlerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Eserlerde genellikle köy evleri hakkında bilgiler verilmektedir:

“... *İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerimiz son elli yılda insan akınına uğramış, dağları taşları plansız, biçimsiz evciklerle dolmuştur.*” (DMT, 2008: 114).

“... Yarıdan çoğu yıkık evleri ve eğri büğrü sokaklarıyla köy toz içindeydi.” (DMT, 2008: 118).

“... Köylerdeki ilkokulun beş dönümlük bir bahçesi, iki ineklik bir fenni bir ahır, kümesi, yeni usul bir arıcılığı ve öğretmenler için dikili iki odalı bir evi olmalı.” (DMT, 2008: 12).

“... Makilikler içinde bir Amerikan barakası okul. Şanslıyım. Yanında küçücük bir öğretmen lojmanı. Çalılar içinde serpiştirilmiş birkaç kiremitli, çoğunluğu kamyıla örtülmüş evler.” (BKE, 2008: 52).

“... Pavyonların yanı sıra Enstitü de aramızda adına “L binası” dediğimiz büyük iki katlı bir inşaata daha başladık. Alt katı dersliklerle idare bölümüne ayrıldı. Üst katının bir tarafı yatakhane, öbür tarafı da kütüphane oldu” (BKE, 2008: 82).

“... Tonguç zamanında köylü kendi okulunun yapımına yardım ediyor diye bu durumu kınayanlar, şimdi koca koca köyleri tek derslikli ve çatısı çökük okulları yaptırabiliyorlar.” (YBA, 2008: 132).

Yazar, *Deli Memedin Türküsü* adlı eserinde Türkiye’de artan gecekonduların Paris’te bulunmamasına dikkat çekmiştir. Oradaki yapıların daha çok apartman şeklinde modern yapılar olduğunu vurgulamıştır:

“... Ankara’yi, İstanbul’u ilk gördüğümde yirmi yaşındaydım. Artık on yıl önceki gibi düşünmüyordum ama gecekondu mahallerin hızla gelişmesinden ürkmüştüm.

Paris’te baktım, gecekondu ve de kentin genişlemesi diye bir durum yok. Kentin bitimindeki blok apartmanlara konukluğa gittiğimde, kente son eklentilerin bu bloklar olduğunu anlattılar.” (DMT, 2008: 113).

İlk insanların mağaralarda yaşamış olmasına rağmen tarım ve hayvancılıkla beraber yerleşim alanlarına geçilmiştir. Bu durumu Makal’ın *Memleketin Sahipleri* adlı eserinde görmekteyiz. Bu eserde, mağara yaşamından yavaş yavaş kurtulmaya çalışan topluluğun dönemin şartlarına uygun bir şekilde konutlar inşa ettiği göze çarpmaktadır:

“... Bizde mağara devrinden kurtuluş yavaş yavaş başladı. Pek sağlığa göre olmasa da yer üstüne evler yapılıyor. Ama köylü bu evlerin tepesinde küçük bir delik, kıyısında küçük bir delik bırakıp ortasına da yer tandır kazmaktan ileri gidemiyor...

Yer üstündeki bu kocaman yapıların duvarlarında, köşelerinde yani bakıverince göze batacak yerlerinde koca koca kemikler görürsünüz. Bu asılı kemikler eşek ya da köpek kafalarıdır. İçlerinin oyuklarında yine şaptan, sarımsaktan, küçük çıkınlar vardır. Nazar değmemesi için.” (MS, 2008: 63).

Yeraltında Bir Anadolu ve Bozkırdaki Kıvılcım Enstitülüler adlı eserlerde evlerin, köstebek yuvasını ve Nasreddin Hoca türbesini andıran bir yapıda inşa edildiği anlatılmaktadır:

“... Ferhatlı’dan Ilıcaya iniyorum. Köye girerken köstebek yuvasına benzeyen bir evin kapısını açıyorum.” (YBA, 2008: 100).

“... Ne var ki okul, Nasreddin Hoca’nın türbesini andırıyordu. Her tarafı açık kapı ve pencereleri açık, çatısı çökük, kiremitler kırık. Demirbaşları paramparçaydı.” (BKE, 2008: 121).

III.9.2. Konutlarda Bölümler ve Süslemeler

Konutların bölümleri ve döşenmesi, kişiden kişiye ve ihtiyaca göre değişiklik göstermektedir. Konutlar genellikle mutfak, oturma odası, yatak odası gibi bölümlere ayrılarak inşa edilmektedir:

“... Mutfağı da, yatağı da, oturması da içinde olan, toprak ve is kokulu tek oda... Toprak tabanlı, taş kemerli, ısı sıvalı bir yer.” (BK, 2008: 57).

“... Cebeci’de, giriş katında küçük bir dairede otuyordum. “İki oda bir hol” diye niteliyorduk oturduğumuz yeri. Dört tahta sandalye, bir portif masa, bir etajer ve iki yatak. Mutfakta da bir gaz ocağı, bir tencere ve dört tabak.” (AA, 2015: 78).

“... Bekledik ve alındık. Bir hollü ve dört odalı, geniş bir yapıydı girdiğimiz. Sağdan ikisini erler kullanıyordu. Soldan birincisinde kooperatif muhasibi, ikincisinde onbaşı vardı.” (KS, 2009: 134).

“... Miskal Kadın durup durup “Bu ev bana Nigar Kadının yadigârıdır” diyor. Yeraltında, üç bölmeli bir ev. Orta bölme insanlar için, kenarlarındaki iki bölme de hayvanlar için düşünülüp yapılmış.” (AA, 2015: 187).

Köyde hemen hemen her evde yemek pişirme ve ısınmada yararlanabilmek için ocak ve tandır kullanılmaktadır. Köylerde konut yapımında önemli bir yere sahip olan ocak ve tandır Makal’ın eserlerinde de kendine yer bulmuştur:

“... Ev yapılırken duvarın dibine ocak konur. Baca yapılır. Ocakta odun yakılır. Geceleri aydınlanır. Soğukta ısınır. Ekmeğimizi, yemeğimizi orada pişiririz.” (BKE, 2008: 51).

“... Orta yerde bir tandır var. Toprak taban sergisiz. Birkaç parça şilteyi toplayıp köşeye koymuşlar. Tandır da ateş de yok.” (YBA, 2008: 31).

“... Tek odanın ortasında fidan dikmek için kazılan çukurlara benzer bir çukur vardır. Buna tandır denir.” (BK, 2008: 58)

İnsanlar kendi zevklerine uygun olarak evlerinin süslenmesine ayrı bir önem vermektedir. Süslemeler genellikle kullanılan malzeme ve tekniğe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Mahmut Makal’ın eserlerinde de dönemin özelliklerine göre bazı süslemelere örnekler verilmiştir:

“... Tabura blok şeklinde 8 tane Subay lojmanı yaptırıldı. Bir takdirname ve bir saat verdiler. Ayrıca blokların üstüne mermer üzerine “Bu konutlar Teğmen Mustafa Akın tarafından yaptırılmıştır” cümlesini yazdırdılar.” (DMT, 2008: 48).

“... Otelin bitişiğindeki kahvenin duvarları da çerçeveli çıplak kadın resimleriyle fir dolayı süslenmiş. Türlü çeşitli yamalarla donatılmış giysilerin içinde büzülmüş insanlar bir yandan çay içiyorlar, bir yandan da duvarları süzüyorlar.” (YBA, 2008: 15).

“... Abdülkadir Bulut, öğretmen şairdir, sanatçı mizaçlıdır. Evinin duvarlarını mahalli el işleriyle süslemiştir. Bir köylü örmesi hasır işleme asmıştır duvara.” (AA, 2015: 110).

III.9.3. Konutlarda Eşya ve Eşya Kullanımı

Geleneksel Türk konutlarında bölgelerin iklimsel özelliklerine uygun eşyalar kullanılmıştır. Ayrıca konutlarda kullanılan eşyalar hayat tarzı ve dünya görüşleri dolayısıyla kişiden kişiye farklılık göstermektedir.

Makal’ın eserlerinde günlük hayatta dönemine uygun olan eşyaların kullanıldığı görülmektedir. Bunlar o dönemin yaşam tarzı ve yaşanan bölge ile ilgili bilgiler de vermektedir. Eserlerden bu eşyalarla ilgili tespit ettiğimiz örnekler aşağıda verilmiştir:

“... Bizim köyün saati bile böyle pratiktir.... Gerçi, Keleş Hoca’nın külüstür bir saati yok değil; ama ona başvurmak kimsenin aklından geçmez. Caminin kapısı

Batıyadır. Kapının eşğinde bir (bel işareti) vardır. Öğle namazına biriken halk, oraya bakar durur. Sonra güneş o “bel” e geldi mi, ezan okunur...” (BK, 2008: 61).

“... Sağa sola damlayan sular, ortadaki gölde birikiyor. Biraz kuru toprak kazıyıp kül tenekesiyle getirdim, bir köşeye döşedim. Yatağı katlayıp koydum buraya. Portalif koryalanın da ayaklarını büküp pencerenin önüne koydum. Bezini milleyerek duvara gerdim. Evin bir köşesine kurduğum bu çadırın altında iki büklüm oturdum.” (BK, 2008: 110).

“... Yeni okul yine eski “Mahalle Mektebi” kılığına sokulmuştur. Yere kilim, hasır, teneke, soba, yerine de, kitap ve defterlerin yerine dolaba, elham cizleri, ilmihal konmuştu.” (KEÖ, 2009: 93).

“... iki yıl içinde yazı tahtamız, sobamız yoktu. Yazı tahtası yerine bir siyah teneke, soba yerine de eğitmenin evinden getirdiği kırık soba ile idare ettik.” (KEÖ, 2009: 93).

“... Köyde yaşam: Genellikle yorgan, döşek dediğimiz yatak takımı yok. Keçe, çul vardı. Tabak kaşık bulunmaz. Aş tencerede pişer, orada yenir. Kalabalık olursa, düğün, mevlit gibi aş yufka üstüne dökülür ve öyle sunulur.” (BKE, 2008: 54).

“... Oturanların altlarındakiyse, yayılmış iki kucak çavdar sapının üstüne uzatılmış kamıştan örtme iki hasır. Hasır altındaki nemli toprak buz kesmekte, yalınkat kaput donların örttüğü, kaba etleri elbet sızlatmaktadır.” (YBA, 2008: 62).

“... Keleş hemen işe girişerek yan duvardaki örümcekli ve isli bir raftan, yine ocağa sürülüp abdest suyu ısıtılan isli bir ibrik indirdi.” (HG, 2008: 25).

“... Şapkadan gayri, köylünün giydiği elbise ve çamaşırlardan, yattığı yatak yorganda, bunlardan başka kilim çuval vs hepsinde yama yama üstüne. Tandır kürsüsünün üstünde örtülü olan kilim, ev kadınının gelin geldiği tarihle yaşıttır. Fakat aradan otuz- kırk yıl geçtiği halde, bir yenisi dokunmamıştır. Evin kuruluşundan beri nerede gerekli olursa oraya sürüklenmiştir aynı kilim.” (HG, 2008: 86).

“... Geçen bir yıl içinde bazı gelişmeler de olmuş, çocuklar yer yatağından kurtularak alth üstlü demir karyolalara alınmış. Duvarların iç sıvaları yapılmış. Ve salonun ortasında buğday yığını daha da büyümüş.” (HG, 2008: 131).

“... Televizyonun altında radyo, onun altında buzdolabı...Üst üste yerleştirilmiş.” (HG, 2008: 149).

“... Ayşe'nin çekidüzen verdiği odada her şey sessizliğe bürünmüştü. Bir köşede hiçbir zaman kullanılmamış gusülhane, onun içine sıkıştırılmış soba... Kapının arkasında isli gaz lambası elektriğe karşı yedek olarak bekliyor.” (HG, 2008: 185).

“... Oda şimdiden düzene girmişti. Komşularda ne kadar halı, seccade, yatak yastık varsa yığılmıştı Güllü... Odanın içine kat kat üstüne döşemiş, artanları duvara çakmıştı. Dört duvarın kıyısını firdolayı iki kat yastıkla donatmıştı.” (MS, 2008: 130).

“... Bu dolapları, çamaşır makineleri, havagazı ocakları yerleştirilmiş duruyordu salonuna. Oraya bitişik bir başka bölmeye geçtik. Orada da herhangi bir İngiliz evi, mutfağı, oturma odası ve yatak odasıyla kurulmuş hazırdu.” (ÖH, 2018: 47).

“... Gezdiğim bütün köylerde, genel telefonların dışında her beş evin birinde telefon vardı. İsteyen hemen alabilmektedir. Televizyon her evde var. Sık sık köy evlerine de dalyor, girdisinin çıktısını görüyordum. Hepsi de sağlığa uygundu, mutfağına modern elektrik ocağı girmişti. Oturma odası, yatak odası, banyosuyla, en azından üç dört gözdü her biri.” (ÖH, 2018: 83).

“... Kimi araç ve gereçler konutlarda standarttır. Yeni yapılan konutlara gömme giysi dolapları, gömme kap kaçak dolapları, paslanmaz çelikten lavabo, buzdolabı, fırınlı elektrik ocağı... konulması zorunludur.” (AĞ, 2015: 156).

III.9.4. Konutlarda Aydınlanma ve Isınma

Çağlar boyunca Türk toplumu karanlıktan kurtulmak, aydınlanmak ve ısınmak için birçok yönteme başvurmuşlardır. Türklerin aydınlanma ve ısınma için ilk olarak ateşi kullandığını bilmekteyiz. Ateşin yanında zamanla gaz lambası, mum, ampul vb. araçlar da kullanılmaya başlanmıştır.

Mahmut Makal'ın eserlerinde ilk aydınlanma aracı olarak bilinen ateş ile ilgili şu örneklerle rastlanmaktadır:

“... Ev yapılırken duvarın birine ocak konur. Baca yapılır. Ocakta odun yakılır. Geceleri aydınlanırız. Soğukta ısınırız.” (KEÖ, 2009: 51).

Türkiye'de elektriğin kullanılmaya başlanması Cumhuriyet sonrası döneme rastlar. Elektrik kullanılmaya başlamadan önce köylüler, petrol lambası, lüks lambası,

gaz lambası, fener gibi çeşitli aydınlanma araçlarını kullanmıştır. Bu aydınlanma araçları Makal'ın eserlerinde de yer almaktadır:

“... Koca kentlerimizde petrol lambası, geçmişin köhne bir aracı diye anımsanır. Ama köylerimizden çoğuna bu lamba uygarlığın bir verisi olarak, daha girmiş değildir.” (BK, 2008: 59).

“... Enstitü kaynağından yeni bir hayat fışkırdı. Bozkırlar şenlendi, susuz topraklar suya kavuştu. Karanlıklar elektrik ışığıyla aydınlatıldı.” (KEÖ, 2009: 11).

“... Okul bahçesinde, havuzun çevresinde bir akşam eğlencesi düzenlendi. Her yer türlü renkte ampüllerle aydınlatıldı.” (KEÖ, 2009: 155).

“... Köyüme ilk kez 1948 yılı yazında bataryalı radyo, lüks lambaları benimle girdi.” (KEÖ, 2009: 28).

“... İlk gaz lambasını köye götürdüm. Gaz yok. Bakkala gaz getirmesini söyledim. “Hocam, bir zaman bir teneke gaz getirdim. İki yılda bitti. Bıçkı yağlamak için, şişe şişe orman işçileri aldı” dedi.” (KEÖ, 2009: 50).

“... Ergani'de o yıl kurulan Dicle Köy Enstitüsü'nde bir gece yattık. Üç yatakhane, bir idare binasından ibaret okulda aydınlatma, lüks ve fenerle yapılıyordu.” (KEÖ, 2009: 67).

“... 1952' de Lara'da, yaz aylarında çocuklar için kamp açıyorduk. Kampın aydınlanmasını, gemici fenerleri ve lüks lambaları ile sağlıyorduk. Bunlar hem yetersiz, hem de tehlikeli olabiliyorlardı. Edison'un yıllar önce bulduğu elektrik nimeti, o tarihte daha Antalyamız'ın ilçelerine bile uğrayamamıştı.” (KEÖ, 2009: 70).

“... O zamanlar köylerde elektrik yok. Ben lüks lambasını yaktım, teknik elemanları çatıya çıkardım.” (KEÖ, 2009: 111).

“... İstanbul'da okuyan bir arkadaş, bir aralık köyü görmeye geldi... Köyün içini dışını geçip gördükten sonra, akşam; gaz çirasını elimize alarak ahıra gittik.” (HG, 2008: 65).

“... Kapının arkasında ağzı kırık bildik testi. Duvarda yirmi beş yıllık isli gaz lambası. Elektriğe karşın yedek olarak bekliyor.” (HG, 2008: 185).

“... Söz yerine her tarafa hava gazını, elektriği sıkarak insanı kurtarmayı gaye edinmişler ve bunu başarmışlar. Ufacık bir parayı deliğine açtın da düğmesini açtın

mı havagazı ocağı evi ısıtır. Ne külü ne pisliği var. Kömür yakanlarda var ya, ben çoğunluğunun havagazı yaktığını gördüm.” (ÖH, 2018: 27).

İnsanların yerleşik hayata geçmesiyle beraber soba Türk toplumunda da önemli bir ısınma aracı olmuştur. Soba ile ısınma Masal’ın eserlerinde de yer almaktadır:

“... Akşamları sobada ateş varsa, lambayı oradan ürettiğimiz alevle yaktık. Tezeğin tükendiği zamanlar, dışarıdan köz getirip, alev üreterek tutuşturduk lambanın fitilini.” (BK, 2008: 16).

“... Bizim köyde bir yıl içinde ondan fazla köye soba alındı. Tandırda yakacakları tezeği, kesmiği orada yakıyorlar. Çoluk çocuk başına üşüşüp ısınıyor.” (HG, 2008: 121).

“... Ama bütün sefalete, cehalete, ilkelliğe, bağnazlığa karşın, yenilik de yavaş yavaş köye girmektedir. M. Makal’ın bu yeniliği, köylülerin gaz lambası almasında, soba kullanmaya başlamasında, radyo edinmesinde görülür.” (HG, 2008: 9).

Eserlerde odun ve kömür haricinde karşımıza çıkan bir diğer yakacak maddesi tezekdir. Tezek, Makal’ın eserlerinde hem ısınma hem de aydınlanma aracı olarak kullanılmıştır:

“... Tezeği yakan köylüye, “Gübreyi yakmak deliliktir, tarlaya dök!” derler. A efendim, yakmaya tezek bulsak öpüp başımıza koyacağız. Hem köylü tezek yakmasın da ne yaksın, günahını mı? Odun, kömür yüzü görmüşlüğü var mıdır nice köylerin, bir sorsanız...” (BK, 2008: 11).

“... Çok zaman tezek, saman ve kesmik de tükeniverir kış ortasında. İşte o zaman köylünün hali dumandır.” (BK, 2008: 11).

“... Evlerde, kesmik ya da tezek yakılan taş çatması ocaktan başka ısınma aracı yok.” (YBA, 2008: 61).

“... Öyle ya, biz tezek bulamıyoruz, tir tir titriyoruz, onlar güzelim kömürün karşısına geçip keyif çatıyorlar.” (YBA, 2008: 66).

“... Köylü odun, kömür görmemiştir. Yaktığı tezekdir. Evler is duman içindedir. Bu evlerin “ev” denecek halleri yoktur.” (HG, 2008: 5).

“... Zınka zınc doluydu oda. Ocakta yanan tezeğin dumanı sigara dumanına karışarak gözlerden yaşlar getiriyordu.” (MS, 2008: 138).

III.10. Giyim ve Kuşam

Kültür etkileşimi, inanç sistemleri ve yaşadıkları coğrafi alanın etkisi ile insanların tabiat şartlarından korunma ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıkan giyim-kuşam hakkında Atilla Erden şu bilgileri aktarmaktadır:

Giyim kuşam, insanları koruma amaçlı olmasına karşın gelişim sürecinde geniş kültürel işlevler yüklenmiş, milletlerin hayatında maddi ve manevi kültür unsurlarını birleştiren değerlerdir. Ayrıca toplumsal değer yargılarının, ekolojik koşulların, törelerin, kültürel ve ekonomik koşulların biçimlendirdiği önemli bir kültürel öge ve aynı zamanda kültürün bir taşıyıcısı olarak bilinmektedir (Erdem, 1998: 6).

Bir milletin kültürünü ve estetik anlayışını ortaya koyan giyim-kuşam, yöreden yöreye, bölgeden bölgeye ve o bölgenin âdeti, geleneği-göreneğine göre değişiklik göstermektedir. Makal’ın eserlerinde yer alan giyim kuşam unsurları da döneminin kültürü, töresi, geleneği ve iklim şartları hakkında bilgiler vermektedir:

III.10.1. Kadın Giyimi

Giyim konusunda erkeklere göre daha hassas olan kadınlar her devirde ve her yerde kıyafete daha çok önem vermişlerdir. Geleneksel kesimde geçmişten bugüne kadar Türk kadınlarının giydiği kıyafetlerde bazı farklılıklar görülse de genel olarak ortak özelliklere sahiptirler. Özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınlar kıyafet olarak entari, şalvar, ferace, çarşaf, yazma, etek, içlik tercih etmiştir. Makal’ın eserlerinde bu unsurlara rastlanmış olup ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

“... Kızlar hep yalınayaktır, ama başlarında taşıyamayacakları kadar ağır fesler, yazmalar, püsküller, pullar, incik boncuklar doludur.” (BK, 2008: 64).

“... Vapurda bir kadın var, giyimi rahat, şu bildiğimiz etek, kazak, manto... İki de çarşafı var. Vapur yolculuğu boyunca tam beş saat hiç kıpırdamadan durdular çarşafın içinde.” (YBA, 2008: 16).

“... Köye gelen bir dikiş öğretmenin çatalla yemek yediğini gören kız öğrenciler, hemen ertesi gün çatal, bıçak edinip peçete hazırlayarak, öğretmenlerini

yemeğe çağırıyorlar. Yine bu kızlar, öğretmenlerinde örnek alarak, ona uymak için entari dikip giyiyorlar.” (HG, 2008: 119).

“... Halil Emmimin düğününü nidecem; o büyük kıtlıkta daha don giymemişim. Köyde 7-8 yaşına kadar kız-erkek entari giyer çocuklar.” (KS, 2009: 63).

“... Kız fiytları yükselince, sanırım evlenmeler de başlığın dışında sessiz ve masrafsız yanından oluyor. Gelin kızların başlarındaki fes yerini yalın yazmaya bıraktı. Fese dikilen altınlar da beşibirlik olup göğüslerine indi... (HG, 2008: 147).

“... Hele hele buzbağı şişesine benzer benzer bacaklar bulunacak mı bakalım gittiğimiz köyde?

Oflaya oflaya en önden giden Pulus, “Yok beyler, buralarda kadınlar şalvar giyinirler” diyor geri bakarak.” (MS, 2008: 152).

“... Paçalı pazen donlara, boynumu boğazımı kapatan yün başlıklara büründüm bir uçtan.” (YBA, 2008: 9).

“... Vali gelmiş, Milli Eğitim Müdürü gelmiş, ilçenin kaymakamı, ileri ve geri gelen memurları da toplanıp gelmişler. Kalabalık bin, iki bin falan var. Köy muhacir köyü olduğundan kadınların çoğu çarşafli.” (AA, 2015: 107).

“... Köy kadınlarının renkli don giymeye, ikizlerine sütyen takmaya başladıklarını, televizyonun da etkisiyle, kocalarını eve bağlamanın başka yolları olduğunu kavradıklarını ve bu nedenle iç giyimlerinin değiştirmeye başladıklarını... anlatıyordu.” (AA, 2015: 140).

“... Okulun bahçesine bir sahne yapılmış bezlerle, millet etrafını çevirmiş sahnenin. Sekiz- on yaşındaki çocuklara külah, kaftan, zıbnlı entariler giydirmişler, keçi kılından koca koca bıyıklar takmışlar, oynattıyormuş sahneden.” (AA, 2015: 107).

“... Elbise, beş on yılda ya dikilir, ya dikilmez. Dikileni de sıcaklarda bile işe yaramaz türdendir. Cekete pek alışılmamıştır. Yelekle pantolon giyilir. Bazı yaşlılar, eski bir asker ceketi uydurmuşlardır bir yandan, boyayıp geçirirler sırtlarına. Bu ceketin altındakiler, en aşağı on yaşında bir pantolonla, bir içlik ya da sadece don gömlek.” (BK, 2008: 11).

III.10.2. Erkek Giyimi

Mahmut Makal'ın eserlerinde dönemin kültürünü ve yaşam tarzını yansıtan erkek giyimi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Mahmut Makal'ın eserlerinde erkek giyimiyle ilgili tespit ettiğimiz türler çarık, tek kat yamalı don, golf pantolon, içlik, fes, palto gibi unsurlardır:

“... Çocuğun ayaklarında nalın vardır. Ayakkabı giyen çok azdır. Erkekler yazın çarık; kışın ise çoğu nalın, azı ayakkabı giyerler. Kadınlar yalınkat giydikleri halde soğuğa alışık.” (BK, 2008: 11).

“... Erkeklerin çoğunun bacağına tek kat yamalı bir dondan başka bir şey yoktur.” (BK, 2008: 54).

“... Köy Enstitüsü öğrencileri, paçası lastikle büzülen golf pantolon giymektedir.” (DMT, 2008: 30).

“... Ana giysi olan kaput donlar, içlikler eskimiş, bağır bacak açık.” (KEÖ, 2009: 169).

“... Fes yerine şapka giyinmemiz kabul edileceği sıralarda on iki, on üç yaşlarında vardık.” (BKE, 2008: 1).

“... Size daha önce giysilerimden söz etmedim. Sırtımda bir gömlek aşağımda anamın koyun yününden dokuyup diktiği şalvar. Ayaklarımda da çarık vardı.” (BKE, 2008: 48).

“... Ayağında bir lastik çizme, içinde naylon çorap varmış.” (YBA, 2008: 28).

“... İçliğiyle donu yırtıktı. Yalınkat paçalı don, pantolon görevini de yapıyordu. İçlik de ceket görevini... Her parçası bir çalıya takılmıştı. Bunların altında, gömlek ve sargı bezi yerini tutan pancar yaprakları vardı.” (HG, 2008: 69).

“... Söz paltodan açıldı. Zengin tanınan bir komşumuz, “Pantı dediğin de şeerlilere vergi” dedi. “Tırnak kadarının sırtında pantı var...” Koca Emin de, şeerli giyer baba!... Ocağı batasınca pantıyı biz düşümüzde de görmüyoruz. Düşümde bi pantı giysem, kötü horozu kurban kesmeyenin... dedi.” (HG, 2008: 81).

“... Adana'dan getirdiği üç yıllık yazlık ceketin yakası eskimiş. O da tutmuş, bir yanına telis parçası, öbür yanına da çorap eskisi yamatmış. Birisi şapkanın eskiyen siperine, çuldan sökerek yağdalı bir keten parçası yamatmış.” (HG, 2008: 87).

“... Kalabalığın içinden, kasketli, bol paçalı, çarıklı biri daha yürüdü onlara doğru. Onların yabancı oldukları besbelliydi.” (MS, 2008: 152).

“... Şeerlerde aldı yürüdü. Beyaz ayakkabı ve parlak elbise giyiyorlar. Bunlar kâfir icadı olup katiyen Müslümanların giymesi caiz değildir. Bunu böylece bilmiş olun.” (KS, 2009: 163).

“... Köye biraz daha yaklaşmak için Çukurağaç'a indirdim sürüyü. Dokuz on yaşlarındaydım. Bacağımda bir kaput don, üstümde bir kaput içlik vardı. Dış giysim yoktu. Hiçbir zaman olmamıştı.” (AA, 2015: 19).

III.11. Halk Mutfağı

III.11.1. Yiyecek Türleri

Bir toplumun yaşadığı bölgedeki ürün çeşitliliğiyle doğrudan ilgili olan mutfak kültürü hakkında Toygar şu bilgileri vermektedir:

“İnsanoğlu, ilk çağdan beri yaşamak ve çevresindekileri yaşatmak için sürekli ve besin kaynağı aramak zorunda kalmıştır. İnsan ilk dönemlerinde avcılık, toplayıcılık yapmışsa da belirli bir evrim sonucu hayvanları evcilleştirmeyi, yabani, bitkileri yetiştirmeyi başarmıştır. Ateşin bulunmasıyla üretim biçiminde büyük bir değişme olmuş, buna bağlı olarak yemek türleri ve biçimleri sürekli gelişmiştir. Daha sonraları yetiştirdiği yiyecekleri saklamayı, pişirerek daha lezzetli bir duruma getirmeyi öğrenmiştir. (Toygar, 2001: 11).

Bir toplumun yemek kültürü o toplumun yaşam biçimiyle doğrudan ilgilidir. Beslenme kültürünün değişmesi sebep olan en önemli unsur o toplumun yaşam biçiminin değişmesidir (Artun, 2016: 415).

İnsan yaşamını devam ettirebilmek için beslenmek zorundadır. Bilindiği üzere bu çerçevede Türk kültüründe yeme içme ile ilgili birtakım kurallar ortaya çıkmıştır. Türk mutfak kültürü oldukça zengindir. Bu zengin kültür, Mahmut Makal'ın eserlerinde kendisine yer bulmuştur.

Mahmut Makal'ın eserlerinde çorbalar, sebze, tahıl ve et yemekleri, hamur işleri gibi yiyecekler ön plana çıkmaktadır:

“... Gerçi bulgurun yanında, fasulye, patates, bağı olan bazılarında azıcık pekmez bulunabilir darlık sattırmazsa. Ama topu topu beş-on evde bulunur bu lüks

nimetler. *Çoğunluk ya kupkuru yavan ekmekle, ya da biraz soğanı, turşuyu katık ederek gününü gün eder.*” (BK, 2008: 17).

“... *Harman zamanı yemekler, hemen her gün ya kabak, ya pancardır.*” (BK, 2008: 35).

“... *Bizim her günkü beslenmemiz ise, bulgura ve çorbalığa dayanıyor. Akşam bulgur pilavı, sabah bulgur çorbası.*” (BK, 2008: 39).

“... *Hemen herkesin yediği, şimdi, sabah cacıklı pilav, öğleyin cacık dürüm, akşam cacıklı pilav. Ekmeği olmayan sadece cacık.*” (BK, 2008: 124).

“... *Davar gibi yağ verecek hayvanlar pek kıt olduğundan bulgur pilavını, o da kokusunu sindirecek kadar, ancak beş-on ev yağlı yiyebilir.*” (BK, 2008: 18).

“... *Nohut ve fasulyenin makarnanın dışında pek bir şey veremiyorlar.*” (YBA, 2008: 50).

“... *Çok üşüyenler ocak başında sıra bekleyip yer değiştiriyorlar, bu fırsattan yararlanarak da herkes cebinde getirdiği yufka ekmeğini tezek ateşinin üstüne sererek ısıttıyor.*” (YBA, 2008: 62).

“... *Köy pislik içindedir. Köylünün yediği tek şey yufka ekmektir.*” (HG, 2008: 5).

“... *Oğlan evinin damına bayrağı dikerler. Aynı zamanda sıcak yufka ekmeğini pekmez şerbetine batırarak “yağlama” yapıp ev ev dağıtırlar ki, düğünümüze buyurun demektir.*” (HG, 2008: 18).

“... *Mart 14, yani eski Mart 1 dedi mi, anamın o gün pişirdiği un bulamacını yemeye doyamam.*” (MS, 2008: 25).

“... *Kazanlarda sular fokur fokur kaynamakta olduğundan, tavukların temizlenip bulgura karışması etli pilav olarak sofralara dağıtılması pek uzun sürmedi.*” (MS, 2008: 44).

“... *Köylünü gereksinimi ne olacak sanki; un öğütmek, erişte, mantı kesip kurutmak az çok yağ almak, en önemlisi de biraz pekmez bulmak. Çünkü her sahurda onu şerbet ederek ekmeği onunla ıslatmak gerekir. Sahurda şerbet içmeden oruç tutanlar duyduklarını bile bilmezler.*” (MS, 2008: 76).

“... Köy imamı ile birlikte Cıbrı Ağa'nın çağrısına uyup öğle yemeğine gitti müfettiş. Ağanın hazırladığı yemeklerin kahrı çekilirdi doğrusu: Tavuk suyuna çorba, pilav, ayrıca tavuğun kızarmıştı.” (MS, 2008: 124).

“... Öğretmenler eşlerinin yaptıkları sıcak bazlamaları atıştırırken, kar yüzünden geciken erzak sandıklarını bekleyen, iki gün sonra karşı bayırdan görünen katırların sırtındaki erzak sandıklarında “Yaşamak bir mücadeledir” yazısını okuyan Enstitü öğrencilerini betimler.” (DMT, 2008: 102).

“... Önce soğanlı yumurta geldi. Her sofranın ortasına birer sahan konuldu. Soğandan yumurtadan başka şeyler de vardı. Saldırdık. Birer ikişer lokmada boşalttık sahanları. Ardından, yahnili pilav. Bulgur et, soğan, mercimek, nohut, su ve daha başka maddeler birbirine karışınca ateşle, lezzetli bir yemek olmuş. Buğusu üstünde... O da bitti. Pelte geldi. Ardından hoşaf geldi buz gibi, bir gün önce tandıra oturtulur zaten hoşaf testisi.” (KS, 2009: 41).

“... Üç kız mutfakta yemek yapıyorlardı. Patates, kıymalı börek ve bir lahanaya benziyor.” (ÖH, 2018: 47).

“... Bizlerse altta kalmış, Allah'ın listesinde bile olmayan döküntülerdik. Yöneticiler de onların bu inancını destekler; bizler kuru zeytinle kahvaltı ederken, gece yarısında onlara yap bal yedirirler, akşamları özel yemekler hazırlanırdı oruçlarda.” (AĞ, 2015: 70).

III.11.2. İçecek Türleri

Mahmut Makal'ın eserlerinde içecekler de yiyeceklere paralel olarak Türk sosyal yaşantısında çoğunlukla tüketilen türlerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda çay ve kahve tüketimi ile ilgili bilgilere Makal'ın eserlerinde yer verilmiştir:

“... Yaşamımız ne kadar durgun, düşünce ve yoksulluk içindeyse, gıdalarımız da o kadar basit ve sayılı. En iptidai yiyecek olan pirinç bizim için lükstür. Çay lükstür.” (KS, 2009: 31).

“... Yazı getirenlerin yazılarını gazetenin mutfağına ulaştır. Çaylarını kahvelerini de eksik etmezler.” (DMT, 2008:77).

“... Çaylar geldi. Çekine çekine, korka korka içiyordu Ahmet.” (MS, 2008: 141).

“... Çay ve kahve, köylülere göre lüksten başka bir şey değildir. Büyük bir gereksinim sayılmayacağından, kullanılsa da olur, kullanılmasa da.” (HG, 2008: 24).

“... Kaynayan suyun içine de bir tutam çay atıp oturdum. Tek dereceli bekar çayı yapacaktım. Ne tatlı olacaktı şimdi anamla karşı karşıya ve de dünya gözüyle birbirimizi görerekten çay içmek.” (AA, 2015: 31).

“... Hocalar oturduktan sonra oturdu ötekiler. Hal hatır sorulurken kahveler geldi.” (MS, 2008: 131).

“... Ne kahve içtiğimin, ne de kaçak tütün içtiğimin farkındayım.” (YBA, 2008: 137).

“... Konuşa konuşa, camiden çıkıp muhtarın odasına geldiler. Güllü Bekçi bir kahve yaptı içtiler.” (MS, 2008: 130).

Tören, düğün, eğlence yerleri veya özel günlerde insanlar tarafından tüketilen içecekler arasında içki de örnek gösterilebilir. Makal’ın eserlerinde bira, şarap, konyak ve rakı gibi içki türleriyle ilgili örnekler de yer almaktadır:

“... Bir şişe konyak içerim şimdi. Akşam köyüme telefon ederim.” (DMT, 2008: 116).

“... Yani ne var bunda? Şimdi sen de benimle karşılıklı oturdun, içki içiyorum. Ne oldu yani? (DMT, 2008: 117).

“... Köyde böyle düğün kahvelerine nohut karıştırmadan yapamıyorlar. Düğünde içki falan bulunmadığına göre, böyle bir fincan karma kahvenin bu gereksinimi de karşılayacağını söyleyerek işe şaka süsü vermek istiyorlar.” (HG, 2008: 26).

“... Bunların kahvelerinde hafif yemek falan yiyip iş bitince de çıkılıyor. Büyük lokantalarda içki içmek de mümkün ama, burada Pub denilen meyhaneler var.” (ÖH, 2018: 57).

“... Bunu başka türlü susturamazsınız, şu eski milletvekili maaşlarından cebinizin köşesinde para kalmışsa, buna bir şişe şarap alın” dedim. Şişe sarıldı geldi de lafi kesti.” (HG, 2008: 139).

“... Köyde düğün vardı. Alevi köylerinin geleneği yürüyor ve gece gündüz şarap sofraları kurulu duruyor.” (HG, 2008: 212).

“... Ne gibi hazırlığın var muhtar?

Valla daha hiçbir hazırlığım yok başefendi. Zatınız nasıl emir buyurursanız. “Kuvvetli bir hayvan hazırlat. Bir heybe rakı, şarap getirt şehirden.” (MS, 2008: 131).

“... Üstüne düştüğü zaman da, vatandaşlık haklarını kimseye çiğnetmeyeceği muhakkak. ..O akşam da, köyün küçük meyhanesinde bira içerek köylülerle konuştum.” (ÖH, 2018: 69).

“... Unkaparı’nda ya da Küçükmustafa Paşa’da bir köfteci dükkanına girip bir yudum şarap içmesi çok görülür, oradan dam’a götürülerek öldürülür.” (AA, 2015: 208).

III.12. Halk Taşıtları

Halk taşıtları, halkın gündelik hayatta bir yerden başka bir yere gitmek için kullandığı taşıma araçları olarak tarif edilebilir. Taşıma araçları zamana, mekâna göre sürekli değişim göstermektedir. Eski zamanlardaki halk taşıtları ile günümüzde kullanılan halk taşıtlarında farklılık görülmektedir.

Makal’ın eserlerinde insanların ulaşımında kolaylık sağlayan taşıtlar; at arabası, eşek, fayton, deve, öküz vb.’dir. Ancak eserlerde genellikle at arabası ön planda olduğu görülmektedir:

“... Köyün birinden ötekine. “At arabası gitmez, ya yaya gideceksiniz ya da eşeğe bineceksiniz” dediler. İki eşek çullayıp çıktık yollara arkadaşımınla.” (KEÖ, 2009: 163).

“... Hüsnü Onbaşı bir gün at arabasıyla dönerken düşer ve ölür.” (BKE, 2008: 10).

“... Sonunda bir at arabası bulunabildi. Şubat’ın bu amansız tipisinde sarılıp sarmalanarak ve her zorluğu göze alarak sürdüler ilçeye.” (HG, 2008: 98).

“... Yuvalı Köyü’ne başöğretmen olarak atanan Mustafa Koşar 15 Eylül’de bir at arabasına eşyalarını yükleyerek tuttu yeni atandığı Yuvalı yolunu.” (KS, 2009:118).

“... Caddeler, hele ana caddenin dışındaki yollar arabayla dolu. Araba deyince bizim aklımıza ilk gelen at arabası olur. Buralarda akla motorlu binek arabaları gelmeli.” (ÖH, 2018: 57).

Makal’ın eserlerinde fayton taşımacılığı da önemli yer tutmaktadır:

“... Antalya’ya çıktım. Sonra adını öğrendiğim Kalekapısı’nda geçen faytonları, arada bir geçen kamyonları, taksileri ilk görüyordum.” (BKE, 2008: 48).

“... İsimleri tarihe geçen icraatçı birkaç valinin bazı köylere uğradıkları, fakat köylü ile hasbihal etmeden, faytonları içinde köye bir göz atıp geçtikleri vakit idi.” (AA, 2015: 70).

Makal’ın eserlerinde yer alan diğer halk taşıtlarına ait örnekler aşağıda verilmiştir:

“... Önceleri çift sürmede ve yük taşımada öküzler ve atlar kullanılıyordu. Sonraki yıllarda bunların yerlerin traktör ve iki kamyon aldı.” (BKE, 2008: 76).

“... Kendi Köyümüz Akçay’dan annemin babası köy kâtibi Rasih dedem eşekle yola çıkar.” (BKE, 2008: 11)

“... Geçmişte üstü sacıla örtülü eskimiş bir evin saclarını aldım. Söktüm. Zamanın en güçlü taşıtı deve ile köyüme götürdüm.” (BKE, 2008: 51).

“... Beş konak merkezi ve köyelerine motorlu taşıt gitmez. Eşyaların katırda, kendim yaya olarak gittim.” (BKE, 2008: 95).

“... O yıllarda araba, kamyon yok köylerde. İki tekerlekli kağrı arabasıyla çekiliyor taş, kum çekiliyor.” (BKE, 2008: 112).

“... Nisan’ın sonunda, okulu tatil ettiğimiz ertesi günü muhtar, bizim ünlü üye Veli Çavuş ve ben birer eşeğe binerek, yapılacak bir işimiz için, bizim köyün bağlı bulunduğu Borucu Karakolu’na gidiyoruz.” (HG, 2008: 99).

“... Bir akşam tellalın sesi gelir: “Yarın hava avar bozulacak!” Ötesi onun söylemesine de, köylünün dinlemesine gerek yok. Daha tellalın sesi kesilirken kağrılar, eşekler yola düzölmüşlerdir. Hem de bir anda işi bitirmek, ne var ne yok eve taşıyıp kurtulmak amacıyla.” (MS, 2008: 30).

“... Arabaya koşuldu. Üstüne bindik; sürdük kapının önüne. Şimdi Ayşe’yi bindirdik mi dört nala gidecek atlar.” (MS, 2008: 86).

“... Aklıma geldi; eşeğe binip sizin eve geldim. Sen Nurgöz’deydin. Kağıtların arasında yepyeni bir kitap bulduk ananla.” (MS, 2008: 89).

“... Yemek bitmeden yolculuk derdine düşmüştü Fikri Bey. “Bana bir at bulamaz mısınız Cıbrı Ağa? Yavşan Obası’na gideceğim. Akşama kalmadan yetişeyim. Dün Çukurbük’ten iyi bir at buldular, çok rahat geldim buraya” dedi.” (MS, 2008: 125).

“... Altı saattir katır sırtındayız. Yolda benzer bir yer de yok ormanın içinde. Katırların ayakları kayı kayıveriyor inişine ettiği bir ayrı, çıkışına ettiği bir ayrı.” (KS, 2009: 44).

“... Üsseyin Ağa’nın iki eşeğinden birine bindim ve gecenin ayazında kavrula kavrula, ay ışığında geride kalan alışık olduğum yerlere baka baka Akpınar’a vardık.” (AA, 2015: 19).

III.13. İletişim Araçları

III.13.1. Radyo

1920’li yıllardan beri hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olan radyo, ilk elektronik kitle iletişim aracı olarak bilinmektedir. Radyo, insanın en doğal gereksinimi olan haberleşmenin yanı sıra eğlence, eğitim, kişilerin yalnızlığını gideren bir araç olma ve sosyal değişim işlevini de yüklenmiştir (Mutlu, 2008: 43).

Televizyonun icadıyla dinleyicisi azalan radyo yine de geniş bir halk kitlesine hizmet vermektedir. Mahmut Makal da eserlerinde radyo ile ilgili bilgilere sıklıkla yer vermiştir. Radyonun eserlerde daha çok haber alma ve türkü dinleme gibi işlevlerle kullanıldığı görülmektedir:

“... Genç öğretmen günün birinde çıkageldi; elinde bir radyo vardı. Makal, sonra şöyle diyor: “Haberleri söyleyen kutuyu dinlemek için toplananlar evi doldurdu, herkesi olamayacak kadar küçük olan evden bahçeye taşıdı. Toplanan kalabalığın önünde sihirli düğmeyi çevirdim, büyülenmiş gibi türküleri ve haberleri dinlediler.” (YBA, 2008: 2).

“... Radyosuz, telefonsuz, telgrafsız bir zamanda yere yatarak alırlarmış haberi. Biz de öyleyiz şimdi. Yer dinleyip dünya ile ilişki kurmaya çalışıyorum.” (YBA, 2008: 28).

“... Radyo'nun hava durumuyla ilgili bültenleri dinliyor ve Kayseri'den ötede karayolları yanında demiryollarının da yer yer kapalı olduğunu... izliyordum.” (YBA, 2008: 9).

“... Radyo ne işe yarar, hiç gördün mü dinledin mi?

Valla Hacı Yaşar getirmiştir bir tane. Eskiden Kemal Yaşar türkü söyletirdi. Şinci dili tükenmiş bahara söyleyecek.” (YBA, 2008: 33).

“... Konuşulanları saptamak için teyp getirmişler bir de... Götürüp de radyoda çalacaklarmış. Bütün millete dinleteceklermiş.” (YBA, 2008: 142).

“... Belki bunu sağlamak için olacak, o akşam radyoda teype alınan konuşmalardan parçalar verildi ve kasabaya gidişin ereklere, orada Kültür Ocağı'nın açılışı, çalışmaların hızla ilerlemekte olduğu, bu geziye katılanlardan birisi tarafından açıklandı.” (YBA, 2008: 143).

“... Arılar bizlerden çalışkan, bizlerden akıllı. Hem bu haritayı yapmaya çalıştıkları günlerde onlara sık sık radyodan müzik dinletmem gerekmişti. Müzikten çok hızlanıyorlar.” (KEÖ, 2009: 104).

“... Bizim çocuk da zamaneye bir mektup yazmış Ankara Radyosu'na. Halk türkülerinden birinin çalınmasını istemiş. Onu çalacaklar da çocukcağz dileğinin yerine getirildiğine sevinecek diye, her Pazar dinleyici isteklerini açmaktayız.” (KEÖ, 2009: 192).

“... Artık o günden sonra bizim köyde ve çevre köylerde radyonun geldiğini duymayan kalmadı. Kore Savaşı da tam o günlerde patladığından, milletin içine bir sıkıntı düştü. Haber bülteni zamanlarını kollayarak radyonun başına birikiyorlardı.” (HG, 2008: 105).

“... Şimdi, Kör Muhittin'in oğlu İhsan'ın radyonun başından ayrılmadığı, oyun havalarından falan kalkıp oynadığı haberi geliyor Alanyurt'tan.” (HG, 2008: 123).

“... Her sabah radyoda ipe sapa gelmez laflar edip duruyorlar. Kooperatif diyorlar, gübre diyorlar, çukur şöyle açılır, tohum şöyle saçılır diyorlar. Bana mı öğretiyorlar bunu? Kooperatif neyle kurulur? Parayla. Gübre neyle alınır? Parayla.” (HG, 2008: 201).

“... Dün radyo bir şey söyledi, Sarıkamış’tan. Kış iyi bindirmiş, ama orada bile öğrenciler birbirine girmiş. Ne olacak bu öğrenciler hali, neleri bölüşemiyorlar? diyordu Emin Usta.” (HG, 2008: 206).

“... Çadırın sahibi olan bir delikanlı, dizine serdiği deriyi bıraktı, size müzik dinletmek isterim, diyerek teybin düğmesine bastı. “Ayaş yollarından kervanın mı var” diye bir türkü başladı.” (HG, 2008: 169).

“... Haçça Nine saati gelince açıyor radyoyu. Radyoda, her zamanki çalgılar, her zamanki konuşmalar yok ama, yeni söylenenlerde imama bir şey söylemiyor. Radyo işte, içinde konuşan da hükümet... Eh, İsteddiğini söyler.” (KS, 2009: 145).

“... Ben içerdeyken, Savcıya koşut olarak Başbakan Yardımcısı Nihat Erim’de radyoda bir demeç vermişti ve bu demeci öğle haberlerinde radyodan dinleyen mahpuslar çıkarılacağı sonucuna varmışlardı.” (AA, 2015: 48).

“... Radyoyu açıyorsunuz, o bizim ünlü özerk TRT mikrofonu bağıyor: “Kombaçya’da müttefik kuvvetleri altmış dokuz komünist öldürdü! “ diye.” (AĞ, 2015: 105).

“... Kahvede radyo dinliyorduk. Sıra haberlere geldi. Konuşan bayan “Münakalat Vekaleti” diye bir söz etti. Dinleyenlerin yüzleri bana çevrildi ve bir kişi bunun ne olduğunu sordu.” (AĞ, 2015: 167).

Radyonun haber verme işlevinden sonra önemli diğer bir işlevi de eğitimidir. Radyo, Makal’ın eserlerinde haber alma ve müzik dinleme işlevinin yanında eğitsel işlevde de kullanılmaktadır:

“... Yazınımız çok verimli bir dönemi yaşıyor. Yazarlar durmadan üretiyorlar. Radyoda televizyonda kitap saatleri; yazarlarla söyleşiler hızlanarak sürüyor.” (DMT, 2008: 102).

“... Geçenlerde İbrahim Saffet Omay’ın bir öyküsünü okudular radyoda. Bu bölgede bir çaydan geçenleri anlattıyordu.” (KEÖ, 2009: 192).

“... Ey köylü vatandaşlar! Her gün radyonuzun başında “Motor kullanmak iyi olur... Toprağın verimini şöyle artılmalı...” diye konuşmalar dinliyorsunuz.” (HG, 2008: 103).

“... Haberleri ve yurttan sesleri dinleyen kalabalık dağılmadan radyoda İngilizce dersi başladığı için, ben defteri kalemi alıp ders dinlerken, dikkat ederlermiş.” (HG, 2008: 107).

III.13.2. Gazete

Ekonomik, siyasi, spor, kültürel, sağlık ve magazin gibi alanlarda içeriğe sahip olan gazeteleri yazılı kitle iletişim aracı olarak değerlendirmek mümkündür. Gazeteler daha çok haber verme işlevinin yanı sıra bilgi verme, reklam yapma ve boş vakti değerlendirme amacı da gütmektedir.

Mahmut Makal’ın eserlerinde haber alma kaynağı olarak kullanılan gazete, güncel haberlerin yanı sıra dünyadaki anlık gelişmeler hakkında da bilgi vermektedir:

“... Oyunun sonuna doğru, bucak müdüründen bir gazete gelir muhtara. Elden göndermiş, “Okusun da başının çaresine baksın” diye de haber yollamıştır. Gazete yeni çıkan Toprak yasasının haberini vermektedir.” (KEÖ, 2009: 45).

“... Ayda yılda atlı postacı gazete getiriyor ama bize yararı yok onun da. Odasının dolabına dizi dizi yerleştirir muhtar. Kimselere vermez.

“Hangi gazeteler bunlar Veli?”

İktidar gazeteleri

“Aman Veliciğim” dedi arkadaşım. Bu ne iyi nimet, memleketimizin en güzel haberleri ayağınıza kadar geliyor da ondan yararlanmıyorsunuz çok acı.

Ben karıştım.

“Köylü gazete okumaya bayılır Veli Bey” dedim.” (KEÖ, 2009: 164).

“... Yerel gazetelerdeki haberleri okurken ya da çevremdekilerle konuşurken sözü geçen köylerin adlarını hiç duymadığım adlardı. Bunca yıl bu adları duymadığıma göre, bunlar değiştirilmiş yeni köy adları olmalıydı.” (HG, 2008: 127).

“... Yerel gazeteler yazıyor: “Seçilen milletvekili allahısarmaladık” diyerek Ankara’ya gitmiş. “Yeni görev yerim olan Ankara’da hemşerilerimin işleri için uğraşmaya devam edeceğim. Bütün hemşerilerime sevgiler sunarım” demiş giderken verdiği demeçte.” (HG, 2008: 139).

“... Bir haber iliştiriyor gözüme, korkunç bir haber, 20 Ekim tarihli parçasında gazetenin. Alıp tutuyorum ona karşı.” (HG, 2008: 152).

“... Toplantıdan sonra ben gazete okurken omzumda o da süzmüş, sonra da “Okuyunca bu gazeteyi bana ver hoca” demişti. İki ilginç yazı vardı gazetede.” (MS, 2008: 110).

“... Hayat’la oyalananların dışında kalanlar da gazetelerin fal köşesine bakmadan edemiyorlar. Üst yanına bakmayı gereksiz buluyorlar. Gazetelerin en çok önem vererek hazırladıkları ve en çok okunan yerleri de zaten fal ve spor sayfaları.” (KS, 2009: 97).

“... Dersliğe gittim. Tam kızdı, tam taktı bana. Adıma gelen gazete ve dergileri vermedi. Haberleşmeden yoksun bıraktı. Sık sık odasına çağırıp: “Hadi git memleketine, ne duruyorsun?” diye öğretmenler ve öğrenciler yanında kaç kere söylendi durdu.” (Ağ, 2015: 75).

III.13.3. Telgraf

1900’lü yılların başında elektrikli haberleşme sektöründe kullanılmaya başlanan telgraf, iletişimi ulaşımdan bağımsız hâle getirmiş, yalnızca kara bağlantılarıyla değil deniz altından geçirilen kablolar sayesinde de haberleşmede önemli bir yer tutmuştur (İbrahim, 2019: 3).

Günümüzde varlığını neredeyse tamamen yitiren telgraf özellikle savaş dönemlerinde en önemli araçlardan biri olmuştur. Yüzyıllardır kullanılan ve haberleşmede önemli bir yeri olan telgraf, Makal’ın yapıtlarında da karşımıza çıkmaktadır. Makal’ın eserlerinde telgraf iki merkez arasındaki iletişim aracı olarak kullanılmıştır:

“... Programa alınmış köy okullarının yapım işlerini izlerken, yani Anadolu’yu karış karış dolaşırken uçuruma yuvarlanmalar mı, ilköğretim davasının önemini anlamamış yetersiz yetkilileri Ankara’ya telgraf çekerek anında değiştirmeler... Bunların hepsinin tatlı bir öykü havasında örmüş Cimi.” (DMT, 2008: 65).

“... TÖB-DER Genel Merkezi’nden şubelere çekilen telgraflarda “emperyalizm” sözcüğü geçtiği için postanelerde telgrafları almamaya başladılar.” (KEÖ, 2009: 16).

“... Taşralısının nasıl ısındığını bilmeyen saray adamlarına Van’daki yetkilinin karşılık telgrafı şöyleymiş: “Tezek boktur, kalorisi yoktur.” (YBA, 2008: 25).

“... Ama yanarım yanarım, Menderes’e yanarım. Adamı biz yedik çünkü. Fol yokken yumurta yokken bile dayanıyorduk telgrafta. Şöyle yücesin, böyle yücesin, senin cepheye şöyle geçtik, böyle geçtik. Yedik adamı velhasılı.” (YBA, 2008: 40).

“... Son yıllarda Ankara’dan dışardaki büyükelçiliklerimize yollanan bir telgrafta, Jean Paul partre, Asturias, Aragon, Garaudy ve Marause gibi dünyaca ünlü düşün ve sanat adam adamlarının “Türkiye’ye girmeleri arzulanmayan eşhas (kişiler) arasına sokuldukları” bildiriliyor, elçiliklere başvururlarsa kendilerine Türkiye’ye giriş vizesi verilmemesi isteniyordu.” (AA, 2015: 193).

“... Hikmet Bayur Eğitim Bakanı iken, Samsun Valisi kendisine bir telgraf çeker. Telgrafta Vali, Samsun’da çarşaf örtünenlerin çoğaldığını ve ne yapması gerektiğini sormaktadır. Bayur da telgrafi alıp Atatürk’e gider. Ne yapması gerektiğini sorar. Atatürk bunun doğal bir şey olmadığını belirtir.” (Ağ, 2015: 17).

“... Karşımdaki adam, kendisini, ülkenin bir numaralı halk eğitimcisi sayıyordu. Bunu, yabancılardan aldığı telgrafları göstererek kuvvetlendirmeye çalışıyordu.” (Ağ, 2015: 87).

“... Cumhurbaşkanı Gürsel’e, Başbakan Fahri Özdilek’e ve Meclis Başkanlığına şöyle bir tel çektim. Basında çıktı bu telgraf:

“Devrimiz füze devri olduğu halde, yirmi gündür pasaport alamadım. Bağlı bulunduğum Eğitim Bakanlığı beni ihtisas için İngiltere’ye göndermeye karar verdiği halde, İçişleri Bakanlığı pasaport vermemekte ısrar etmektedir.

Türkiye’nin ortasında bulunan Aksaray’ın Demirciköyü’nde doğdum. Memleketimin ekmeğiyle büyüdüm ve memleketim için, ulusumun eğitim davası için gece gündüz köylerde gezen, çalışan bir ilköğretim müfettişiyim. Bu durumdan şüphe ediyorlarsa, memlekette yürürlükte bulunan Anayasa ve öteki yasalarla teminat altına alınmış olan vatandaşlık haklarımı kullanmam istenmiyorsa, bu memlekette normal vatandaş olarak kabul edilmiyorum demektir. Öyleyse, çok sevdiğim memleketimde yaşamam şüphe ile karşılanıyor, bana doğru gözle bakılmıyor. Bu durum karşısında ya vatandaşlık haklarımın alınmasını ya da vatandaşlık haklarımın bir an önce tam olarak verilmesi ile pasaport almamın sağlanmasını derin saygılarımla dilerim.” (AA, 2015: 85).

“... İlhami Ertem, Milli Eğitim Bakanına şu telgrafi çektim:

Bütün bir yıl uydurma sorular ve uydurma tahkikatlarla uğraştırılıp sonunda maaşımın neredeyse tamamını ceza alarak kesme yoluna gidilmesi, ayrıca terfiimin önlenmesi ve altı ay kıdem indirme cezasının verilmesi, bunun da yetinilmeyerek yazdığım yazılardan dolayı bir sürü cezanın verilmesi, bütün varlığımla yirmi yılını verdiğim öğretmenlik mesleğinde artık yerimin kalmadığını gösterir.

Tüm teşkilatınızla benimle uğraşmaktan kurtulup biraz da eğitim işleriyle uğraşmamız için istifa ediyorum.” (AA, 2015: 133).

III.13.4. Mektup

En eski iletişim araçlarından biri olan mektup, insanların haberleşme, dertleşme ve fikir paylaşma ihtiyacından doğmuş bir türdür. Uzakta bulunan bir kimse ile iletişim kurma, ona haber verme veya bir şey sormak amacıyla yazılan bir tür olarak bilinmektedir.

Çoğunlukla birbirinden ayrı yerlerde bulunan kişiler ya da kurumlar arası haberleşmeyi sağlayan mektup, Mahmut Makal’ın eserlerinde de sık sık kullanılmıştır. Makal’ın eserlerinin ait olduğu dönemlerde mektup yazma geleneğinin canlı olduğu görülmektedir:

“... Konya’da bir tane derin hoca var dediler. Ondan ders alıp biraz daha büyüyecektim. Bu kış kıyamette Kayseri’den oraya geçtim, o da sizlere ömür göçmüş. Orada harçlığım tükendi, pederle de aramız açık. Üç senedir ne mektubunu aldım, ne de para gönderdi.” (BK, 2008: 100).

“... Babası nasıl ettiyse, o da öyle eder. Düşsün iki öküzün ardına da sürsün çifti, işine baksın. Ya da, “Askerlikte kendini kurtaracak kadar, ıcık da mektubunu yazacak kadar öğrendi mi, gayrisi haram bize diyorlar.” (BK, 2008: 108).

“... Her gün sorup soruşturarak, ilçeye giden bir köylü bulacaksın. Bir mektup yazacaksın, ilçede adres verdiğin yere. O da unutmazsa getirecek. Unuttuğu ya da söylenen adresi bulamadığı da çok olur.” (BK, 2008: 115).

“... Bir keresinde, bir fotoğrafçı arkadaştan on lira ödünç almıştım. Ay tamam olmadan bir mektup geldi. “İstanbul’a malzeme almaya gidiyorum, acele gönder” diye.” (BK, 2008: 116).

“... Süt dokunmasından kaynaklanan ishalleri de, bir yumurta kırıp, buzağıya içirmekle önledik. Buzağılardaki ishali yumurta içirterek kesmem, kars

veterinerlerince çok ilginç ve yararlı bulunmuş ki, bana, Okul Müdürlüğü eliyle bir teşekkür mektubu yazma gereğini bile duymuşlar.” (BKE, 2008: 17).

“... Edebiyatçılarımızın çoğu anlamsız öykü ve şiire daldı yıllardır. Son günlerde bunların yine anlamlı yazmaya yöneldiklerini işitiyoruz. Dostlarına yazdıkları mektuplarda öyle söylüyorlar.” (KEÖ, 2009: 185).

“... Bizim köy adına gelip, bakkalda bir hayli bekledikten sonra ellerine geçip getirdikleri bizim ilin gazetesi var bir de. Birkaç tane de asker mektubu. Dükkânda toz yükünü tuttuktan sonra, köy yoluna çıkan bu mektuplar, ekimde yazılmış. Kimi çorap, eldiven; kimi para istiyor. Babalarının eline verdik Mart 25’te...” (BK, 2008: 118).

“... Okula ilgi artıyordu. Teşekkürler gelirken, gözdağı verenler daha çoktu. Genellikle dışarıdan geliyordu. Yüzlerce imzasız mektup aldım. Bu yüreksizler imza atmaktan, açığa çıkmaktan korkarlardı.” (BKE, 2008: 134).

“... Akşam yemeğinden sonra Çitakların Kemal geldi mektup yazdırmaya. Mektubunu yazdık, konuşuyorduk. Bir çocuk geldi ağlayarak. “Ali emmim ölüyor...” dedi. Koştuk, Kör Ali’nin evine.” (MS, 2008: 51).

Makal’ın eserlerinde sevgili, baba veya arkadaşına ortak düşünceleri paylaşmak, bir bilgiyi aktarmak veya haber almak amacıyla yazılan mektup örneklerine de yer verilmektedir:

“... Sevgilim:

“Bu âlem bitmeden” şarkısını terennüm eden dudakların, kalbimi inandırmadı
Halbuki hâlâ o güzel anlarımızı yaşıyorum. Bir hayal gibi etrafımda dolanıyorsun.
Bugaz’ın sahillerindeki çakıl taşlarla oynuyoruz... Vapur şimdi kalkacak... Bütün
sevgin kalbime kilitlendi. Ah, o kilidin şifresini çözüp her şeyi sana anlatabilsem, o
sesi duyabilsen ah! Ne mümkün sevgilim, aramızda karşı dağlar, beni inletir: yâr
yâr!. Hani nerede? Şairin dediğine bak

Kara gözlüm efkârlanma gül gayrı

İbibikler öter ötmez ordayım

Mektubunda diyorsun ki, gel gayrı,

Sütler kaymak tutar tutmaz ordayım.

Sen mektubunla da söylemiyorsun bunu. İşte böyle dertli dertli beni bekletiyorsun. Ne tahammüllü insanmışım yarabbi, iyi ki tuz gibi çatlamiyorum. Sensiz her şey, her yer öyle sıkıcı ki, nereye gitsem gönlüm avunmuyor. Bazen “Belki beni mektuplarıyla teselli eder” diyorum. Sonra gittikçe kendim de inanmıyorum buna, başlıyorum mektubunu beklemeye... Tanrı kimseyi intizarda bırakmasın. Ne kötü. Düşmanıma dahi reva görmem. Fakat benim bir tanem nedense bana reva görür...

Canım senden ayrılmak istemiyor. Nedense mütemadiyen yazmak istiyorum; zira sen buna muktedersin, ben istemesem de kalemim durmuyor, hep sevgilim diye sana hitap ediyor. En derin sevgiyle seni kucaklar, o Burgaz’ın bizi sarhoş eden, yaklaştıran yağmuruyla ıslanmış ve harelenmiş dudaklarından binlerce öper, öper, tam sıhhat, bol neşe ve iyi günler dilerim; benim canım sevgilim...” (AĞ, 2015: 66).

“... Babama, gelip beni alması için mektup yazdım ve beklemeye başladım. Kendi başıma kaçamayacağımı anlamıştım.” (BKE, 2008: 163).

“... Gözyaşımla yazdığım bu mektubu, doğrudan doğruya sana göndermek istedim önce. Demir parmaklıklar arasındaki suretin karşımdaydı. Seni ülkünden, özgürlüğünden, çok sevdiğin köyünden ayıran demir parmaklıklar korkuttu beni Öztaş. Hazırladığım mektubu posta kutusuna atamadım. Telgraf direkleri bir bir devrildi birden. Dünya, korkunç bir kaosa yuvarlandı içimde. Bir kirli el, beyaz kâğıtlar üzerinde gezinmeye başladı. Onun için atamadım. Sana burda, ülkücü arkadaşların dizip hazırlattığı bir gazeteden seslenmeyi daha uygun buldum.

“Kara haber tez ulaşır” derler. Ahmet Uysal, Bandırma’dan yazdığı mektubunda, Öztaş Öğretmen’in durumu pek umut verici değil. Bir oyun hazırlanıyormuş çevresinde. Gericiler, dillerine dolamışlar bir yol. Kolay kolay peşini bırakmayacağı benziyorlar diyordu. Pek umursamadım önce. “Öztaş Öğretmen köyünde sevilen biridir. Bunca yıl gönül ve emek verdiği köyü, elbette öğretmene sahip çıkar” dedim. Öyle ya, 23 yıllık öğretmenlik yaşamında aynı köyde kaldın. Çok kötü koşullar içinde bulduğun Bostancı’yı, çevrende parmakla gösterilen örnek bir yer durumuna getirdin. En olmayacak güç işlerin bile üstesinden geldin. Havuzlu, bahçeli yeşil parklar yaptın. Köylülerin akşam tarladan dönünce, yorgunluklarını unutsunlar diye, kumarın, oyunun tuzak kurduğu dar ve isli kahvelerden kurtulsun diye... Sen Köy Enstitülerinde yetişmiş gerçek bir köylüsün. Bilirsin böyle kirli işleri.

Buna “Bizans Oyunu” diyorlar. Kardeşi kardeşe düşman etmek, hünerleri bunların, yani, seni demir parmaklıklar arasına gönderenlerin. Köy Enstitülerini de böyle yıkmadılar mı? Köylü mü istemişti bunu? Bir zamanlar senin okuluna, okulunu kuranlara oynanan oyun şimdi sana oynanıyor Öztaş dostum. Seninle halkının arasını açmak istiyorlar. Akıllarınca Türk öğretmenini etkisiz hle sokacaklar, boşlukta bırakacaklar; halkı kandırmaya devam edecekler...

Sen bilirsin bunları; az gelişmiş ülkelerde oynanan oyunları bilirsin. Kötümser olacağını sanmıyorum şerefli Tür adaleti her şeyi aydınlatacak, yine köyüne, öğrencilerine, ülkülerine döneceksin. Belki değil, mutlaka bir başka Türk köyünde destanlık çabaların içinde göreceğim seni Öztaş Öğretmen!...” (BKE, 2008: 117).

Yazarın eserlerinde edebi ve sanat değeri taşıyan mektup örneklerine de rastlanmaktadır. Bunların bazıları ünlü kişilerin, özellikle de yazarların görüş ve düşüncelerini aktardıkları mektuplardır:

“... Yazmaya beni isteklendiren Yaşar Nabi'dir. Benim bir mektubumu Varlık'ın iç kapağında yanıtlarken şöyle diyordu: “Biz sanatı ve fikri köylere götürme sevdasındayız. Onlar da köylerini bize tanıtırlar...” Bu mektuptan bir yıl sonra Enstitü'yü bitirdim ve Aksaray'ın Nugöz köyüne öğretmen oldum.” (DMT, 2008: 1).

“... 1950 başında Bizim Köy adlı kitabın çıktığı zaman bana yazdığı mektup hayatımda aldığım en değerli armağandır. Diyordu ki: “Gerçeği olduğu gibi görerek buna dayanan işler yapılırsa çetin zannedilen problemleri çözmek kolaylaşır. Yazılarında birçok insanlar için yüzyıllar boyunca meçhul kalmış ve bu sebepten çözülmez bir düğüm sanılan problemleri açık açık, arka arkaya dizişin, köylerin kalkınması hesabına iş yapmak isteyenlere ne büyük kolaylıklar hazırlamaktadır. Bu yazılarda, ayrıca bizim pek alışık olmadığımız bir üslup ve eda şekli vardır ki köy dilinin milli edebiyatımıza mal olması için böyle yazılara muhtacız. Onun için bu bakımdan da hizmetin büyüktür.” (KEÖ, 2009: 116).

“... Şimdi yıllarca önce yazılmış bir mektubu, Nadir Nadi'nin, “Kardeşim Mamıdefendi” diye başlayan mektubunu anlıyorum; mektubun sonunda, şöyle sesleniyordu Makal 'a: “Bu ışık sensin Mamıdefendi. Bu rejim, ezici gayretler sonunda Köy Enstitüleri sistemini kurmuş, araya araya seni bulmuş, gene Bizim Köy'ün alınteri pahasına seni eğitmiş, yoğurmuş ve tarihimizde ilk defa olarak seni o, çikanın bir daha dönmediği köye göndermiştir. Sen orada aklın, bilginin, vatan

sevgisinin bekçiliği vazifesini göreceksin. Onu şeyhin kerametine değil, fakat toprağın gerçeğine inandıracaksın. Öteki dünyanın nimetlerine bağlanarak geleneğinden kurtarıp ona bu dünyanın imkanlarını aramak aşkını vereceksin. Bu uğurda her müşkülü göze almak, hiçbir engelin önünde gerilememek vazifesi sana düşüyor. Ömrün boyunca Bizim Köy’de oturacaksın. Bu yurda senin gibi daha en aşağı kırk bin Mamıdefendi lazım olduğunu unutma.” (KS, 2009: 4).

Deli Memedin Türküsü adlı eserde Tonguç, Tunceli köylerini gezdikten sonra Bedri Rahmi’ye bir mektup yazar:

“... Belgeleri düzenlemem gerekir. Müdür olursam, onları düzenleyip yenileriyle birlikte veririm! Demiştir. Milletvekilleri Bakan Tevfik İleri görüşüp atamayı yaptırıyorlar. Tevfik İleri, milletvekillerine sözünü ettiği belgeleri yollaması için Alagon’a mektup yazıyor.” (DMT, 2008: 83).

Resmi dairelerin, kurum veya kuruluşların bir istek ya da talep üzerine birbirlerine yazdıkları mektup türleri ile ilgili örnekler de Makal’ın eserlerinde önemli bir yere sahiptir:

“... Türkiye’ye dönüşüm yaklaşmıştı, Avrupa Konseyi’ndeki Mesleki ve Teknik Öğretim Bölüm Başkanı’ndan Fransızca bir resmi mektup aldım, kısaca yurduna güle güle git, çalışmalarından çok memnun olduk, diyordu. Türk Delegasyonu Başkanı Necla Arat Hanım da Türkçe şunları yazmış, mektuba eklemişti: Hakkınızda söylenen güzel sözlere çok sevindik.” (BKE, 2008: 35).

“... Köy öğretmenlerine yazdığı mektuplardan birinde, muhtar ve validen tutun, devleti yönetenlerin yeni usullere alışması gerektiğini belirtiyor. Bir yerde şöyle yakınıyor.” Kendilerine devletin önemli işleri verilmiş olan kat görüşlü ve anlayışsız insanlarımızın bu derece kültürsüz oluşlarına çok üzüldüm, içim parçalandı.” Mektupları içeren bu kitap, o zaman yazdığı ayrılık mektubuyla bitmektedir.” (KEÖ, 2009: 11).

“... Bektaş Ağa, çevrede beğenilen bir öğretmen için Niğde Valisinin bu günlerde Ankara’ya yazdığı şu mektubu ilçe gazetesinde okumuştur:

“Milli Eğitim Bakanlığına-Ankara;

Hüseyin Gökalp aşırı bir solcu olduğu, devamlı aşırı sol faaliyetlerde bulunduğu, TÖB-DER’in güçlü elemanlarından olduğu... CHP ile işbirliği halinde

bulunduğu, milliyetçi öğretmenlere karşı büyük bir cephe aldığı, böylece bölgede huzursuzluk yarattığı ve görevini kötüye kullandığı üzüntü ile müşahade edilmektedir. Hüseyin Gökalp'in bu faaliyetlerinin önlenmesi ve ıslahı mümkün değildir. Görevinden alınarak il dışına tayininin yapılması zaruret haline gelmiştir.

Durumu gereği için bilgilerinize arz ederim... Vali Zekeriya Çelikkilekli.” (KEÖ, 2009: 14).

“... Hasip Ahmet Aytuna'nın bir mektubu yayımlandı. Bu mektup, 28.12.1938'de yani Hasan Ali Yücel'in eğitim bakanlığına atandığı gün ona yazılmış. Yeni bakana temennilerini sıralamış Aytuna. 21 madde halinde yazılan mektubun 19. Maddesi, üç yıldır uygulanan köylere eğitimci yetiştirilmesi işiyle ilgili. Bu mektubun, daha doğrusu bu mektuptaki 19. Maddenin yanıtını, 18 yıl sonra 19.12.1956'da yazdığı mektubunda vermiştir Hasan Ali Yücel:

“Mesele şudur: Köye köyden olmayanı yollayarak köylüyü eğitim ve öğretime kavuşturamadık. O halde köyden olanı, köy hayat şartları içinde yetiştirip vermekten başka çare yoktur. Bu pratik ilke, tamamiyle bizindir taklit değildir. Türkçe buluştur. Benzersizdir. Çünkü, millet sevgisi gibi bir kaynaktan ilhamını almıştır. Pratikdir. Pedagoji kitapları yazmaz. Klasik pedagoglar bilmez. Bilmezler, çünkü bir eğitim kuramı değil, milli bir kalkınmanın temel ilkesidir ve onun gerçekleşmesi, hayata geçmesi atılımıdır. Köy Enstitüleri, her zamanki cinsten bir okul açma girişimi olsaydı üstüne bu kadar kuvvetli bir dikkat ve ilgi çeker miydi? Daha birkaç ay önce Ankara'da açılan öğretmen okulunu kim duymuştu? Böyle oluşun sebebi, Enstitülerin sosyal ve geniş ölçüde milli bir hareketin durağı oluşlarıdır. Siyasi dalgalar geçtikten sonra tekrar doğruya dönecektir. Buna kesin olarak inanıyorum...” (KEÖ, 2009: 121).

Mahmut Makal'in *Anımsı Acımsı* adlı eserinde ise hizmet, ticaret ve iş hayatı ile ilgili olarak yazılan mektup türleriyle ilgili örneklere rastlanmaktadır.

“... Sayın Veli Böt Böt, Şair, Ankara. Belediyemizce düzenlenen geleneksel kültür festivali 17-19 Eylül 1993 tarihlerinde yapılacaktır. “Ferda Dağlı'nun Şiirinde İlkeler ve İmgeler” adlı panel 18 Eylül Cumartesi günü saat 14.00'da yapılacaktır. Sizi de aramızda görmekten ve panele konuşmacı olarak katılmanızdan kıvanç duyacağız. İmza günü için kitaplarınızdan yeteri kadar getirmenizi bekler, saygılar

sunarım. Not: Siz ve eşiniz için otelde iki kişilik rezervasyon yaptırılmıştır. Ayrıca, yol giderlerinizde belediyemizce karşılanacaktır.” (AA, 2015: 200).

“... Adana'nın bir dağ köyünde doğup büyümüş Hasan Kızıltepe'nin bir mektubundan birkaç satır alırsam, durumu anlamanıza yardım eder: “Siz buradan gittikten sonra özel olarak ıslahatçı bir müfettiş tayin ettiler. Bizi siz tam solcu yapmışsınız da yenisi tam sağcı yapacakmış. Siz buradayken ben mühim bir kişi değildim. Fakat beni yeni müfettiş beni baş solcu olarak vasıflandırdı. Sık ilgilendi ve tehlikeli kişi olduk. Ali Tunç da benimle birlikte solcu olarak vasıflandırıldı. Ortada acaip görülen, bizim bölgedeki öğretmenlerin solcu oluşu. Bölgenin solcularla doldurulmuşu, Müfettiş Beyi de şaşırttı. Özel olarak buranın, okuyan, bilen ve bildiğinden şaşmayan öğretmen bölgesi haline gelmiş olması dikkati çekmektedir. Yakında festival var, sonuçta sizi haberdar ederiz...” (AA, 2015: 106).

“... Suut Kemal'in çıkardığı “Sanat ve Edebiyat” gazetesi başta olmak üzere, birçok halkevi dergisini ödünç olarak köye götürüp okuyordum. Bu arada Remzi Kitabevine bir mektup yazarak ödemeli yollarlarsa, listedeki on kadar kitabı adresime postalamalarını diledim.” (AA, 2015: 30).

Günümüzde yok olmaya yüz tutmuş olan mektupların sonunda “Büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinde öpmek”, “Başarılar dilemek” gibi klişe sözlerin kullanıldığı bilinmektedir. Bu klişe sözlerle ilgili örneklere Makal'ın eserlerinde de yer verilmiştir:

“... Çocuğum, yazmak hevesindesin, güzel bir heves. Mısraların arasında yele yele dolanırız. Bulgur bulgur olur toprak gibi gerçek şiiri yansıtan mısralar var. Ama kabul etmek gerekir ki, henüz bütün güzelliğine erememişsin. Ağabeylerin arasında Varlık'ta adının görülebilmesi için çok çalışman gerekiyor. Bilmelisin ki, bu yol çok sarp ve dikenli bir yol. Güçlüklerini önceden hesaba katarak bu yola çıkman gerekiyor. Başarılı olman için elimden ne gelirse yapacağım. Gözlerinden öperim.” (AA, 2015: 180).

“... Kardeşim Mahmut Makal,

Varlık'ta çıkan yazılarını okuyorum. Bizim Köy adlı kitabını da okudum. Köyün iç Yüzünü olduğu gibi aksettiren bu yazılar köy davasını ela alacak olanlar için bir ayna vazifesi görecek, onları yanlış yollara sapmaktan kurtaracaktır. Bu bakımdan çalışmaların memlekete için çok hayırlı olacaktır. Gerçeği olduğu gibi

görerek buna dayanan işler yapılırsa çetin zannedilen problemleri çözmek kolaylaşır. Yazılarında birçok insanlar için yüzyıllar boyunca meçhul kalmış ve bu sebepten çözülmez bir düğüm sanılan problemleri açık açık, arka arkaya dizinin köylerin kalkınması hesabına iş yapmak isteyenlere ne büyük kolaylıklar hazırlamaktadır. Bu yazılarda, ayrıca bizim henüz alışık olmadığımız bir üslup ve ede şekli vardır ki köy dilinin milli edebiyatımıza mal olması için böyle yazılara pek muhtacız; onun için bu bakımdan da hizmet büyüktür.

Benim gibi düşünen bazı arkadaşlar Bizim Köy'ü okuduktan sonra hep beraber seni takdirle andılar. Çam sakızı çoban armağanı kabilinden bir sandık yaparak onu posta ile adresine göndermeyi uygun buldular. Bu arkadaşlar eğitim yolu ile köyün canlandırılmasına hizmet etmiş eğitmenlerdir. Senin yetişmesi, iş hayatına atıldıktan sonra giriştiğin yazıcılıkta başarı göstermeni candan istedikleri ve bunda memlekete hesabına büyük bir hayır gördükleri için seninle yakından ilgilenmektedirler. Bu ilgiyi iyi niyetle kabul edeceğini sandıkları için her şeyden çok sağlığını istemektedirler. Bu sebepten yapmaları mümkün herhangi bir yarımı esirgemeyeceklerdir. Her şeyin başı sağlık olduğuna senin de inanacağını düşünerek kendine iyi bakmanı istiyoruz. İşinde büyük başarılarla kavuşması candan diler, gözlerinden öperiz. Yiğit Arkadaş.” (AA, 2015: 56).

“... Yüksek bir Türk köylüsüne:

Derunu dilden, canu gönülden pek sevgili İsmail Ağa, göndermiş olduğunuz tarihsiz mektubu alınca, derecesiz memnun oldum. Kurbanı olduğum ulu Mevla sizleri de memnun etsin. Nasılsınız, iyi misiniz; iyi olmanızı da Mevla'dan dilerim. Benden de bir miktar sual edecek olursanız, hamt olsun canım sağdır. Senin her vakit dediğin gibi, ölmediğimi onmadığıma sayarak katlanıp gidiyorum. Her ne kadar canımın sıkıldığı şeyler oluyorsa da gayri aldırmiyorum. Tavşan derisine katlanır, ne olacak.

Bir aydır gözlerim yolda kaldı. Hani bana söz vermiştin: Dudu Ninemi getirecektin de doktorlara götürecektik. Dizlerinin sızısına bir çare arayacaktık. Gayri gelmeyeceğine aklım yattı. Çünkü mektubunda, “Geçende Kozanağa, Hıdıb'ın bağlarından bir canavar ölüsü bulmuş” diyorsun. “Yahnili'nin damında derisini yüzdük. Millet başına biriktiyse de, dişlerinden birini de ben ele geçirdim. Sen, benim de, Dudu Nineyin de evladımız sayılırsın. Canavar dişini bacağının arasındaki utyerinin kallarına bağladık. Ya yeğenim, Allah kimseye dert verip derman aratmasın.

Allaha şükürler olsun, ettiğimiz hayır yerini bulmuş da merhem yaraya karşı geldi. Canavarın dişleri nasıl kapış kapış gitti görseydin...

Bu kez de bu kadar. Sonra yine yazarım. Siz de beni havadissiz koymayın. Beş vakit namazda hayırlı dualarınızı bekler; daima sıhhat ve afiyette olmanızı ulu Tanrıdan niyaz eylerim. Büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperim. Dede Emmi'ye, Kırpık İdris'e, Düden Ağa'ya ve bana selam yok mu, diyen komşuların cümlesine salam ederim. Bizim Cinavların odasındaki okuyan efendiye ve dinleyen cemaate ayrı ayrı selam ettikten sonra odalarının cemaatiyle birlikte Kel Hacı'ya ve Topal Mehmet'e de ayrıca selam eder, hatırlarını sual ederim. Baki selam, cümmeniz Huda'ya emanet olasınız. Dediğim gibi Dudu Ninemi ihmal etmiyesin.” (KS, 2009: 52).

IV. BÖLÜM
(HALK İNANÇLARI)

IV. HALK İNANÇLARI

Bir düşünceyi içten, gönülden kabul etme, doğru sayma ve inanma olarak açıklayabileceğimiz inanç hakkında Eyuboğlu, *Anadolu İnançları* adlı yapıtında şu bilgileri vermektedir:

“İnanç, bir kimsenin günlük yaşamını, davranışlarını etkileyen, başkalarından öğrenme yoluyla kazanılan düşünce varlığıdır. Onun edinilmesinde kişinin deneme yoluna sapması, geçerliğini kendi yaşamasından geçen bir olayla tanınması gerekli değildir. İnanç, denenmeden, us kurallarına, mantık ilkelerine uygulamadan benimsenen, genel geçerliğini yalnızca başkalarından aktarılan olaylara, söylentilere borçlu olan bir düşünce ürünüdür.” (Eyuboğlu, 1987: 37).

Ahmet Gökbel de *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler* adlı eserinde inanç hakkında şunları söyler: Bir fikre veya bir düşünceye olan bağlılık ve içten kabul etmek olup insanların özünde olan inanç, toplumun manevi sığınağı olarak bilinmektedir. Bu sığınak insanların, bütün kötü istek, arzu ve düşüncelerden arındığı ve insan ruhunun temel ihtiyaçlarını karşılayan, gerçek manevi koruyucusu görevini üstlenmektedir (Gökbel, 1998: 1).

IV.1. Hayvanlarla İlgili İnançlar

Bilindiği üzere Anadolu'nun birçok yerinde hayvanlarla ilgili çeşitli inanışlar vardır. Bu inanmalar, Anadolu'daki hayvan çeşitliliğiyle bağlantılı olarak oldukça zengindir. Bunlar olumlu ve olumsuz inanışlar olarak kategorize edilebilirler. Makal'in eserlerinde örneğine çok fazla rastlanmasa da bugün Anadolu'da yaşamayan veya sayısı azalan bazı hayvanlarla ilgili inanışların varlığı görülmektedir:

“... Bir kere karınca bulunmayan evi iyi saymazlar. “Bereketi olmaz karıncasız evin” der anam. Sonra sayar: “Şuna ossurgan derler” Hani yollarda yaz günü hayvan pisliklerine biriken ve ufacak yuvarlak yapanlar... İşte onların uçmayan ve evde yaşayıp daha fazla büyüyen türü...Bizim evin kovuklarında, duvarında, kemerinde bin tanesi bir paraya onların!... Arada bir dengeyi yitirenler yere düşer ve eğer kapı açıksa içeriyi gözetlemekte olan tavuklar senin “Kışşş!...Kıran giresiceler” demeni dinlemeden saldırırlar. Açık göz bir tanesi gagasını vurduğu gibi dışarı götürür düşeni. Evdekiler buna da razı olmazlar ya: “Evin bereketini tüketecekler”

diye çocuklar değneği alır, tavukların ağızındaki “ossurgan”ı kurtarmaya çalışırlar.” (HG, 2008: 60).

“... Böceklerin insanvari ruha malik olduklarına inanır Mahmut Makal’ın köydeşleri. Bite dokunmaz, Allah’ın yarattığı bilir onu. Karıncaya, evine bereket getirir sayarak dokunmaz. Evlerin her köşesinde böcekler vardır. Onlara da kesinlikle dokunmaz. Allah’ın zaarasını Allah’ın evine taşıyan yaratık bilir onları. Onları öldürenin evinden bereketin gittiğine inanmıştır. Örümceğe de el sürülmez. Hazreti Ali’yi o kurtarmış düşmanın elinden, öyle sayarlar.” (HG, 2008: 7).

“... Şuna Çarık böcüsü derler. Evde en çok onlar; köşe bucakta, tam anlamıyla avuç avuç bulunan bu ufacık böceklerin kilosunu beş kuruşa alsalar sözgelişi bizim köyde evlerde, ahırlardan, samanlıktan binlerce liralık “Çarık böcüsü” çıkar sanırım. “Bereket” kaygısıyla ev sahipleri satmaya razı olamazlar ya, o başka.” (HG, 2008: 60).

“... Gelecek yaz günlerini piresiz geçirmenin hayali ile, o sabah bulamacın başına keyifle çökülür. “Mart bulamacı” da koca bir tencere kaynadıktan sonra yedi eve birer tas verilir. Evde o yıl, yani gelecek mart başına kadar zarar ziyan olmaması, koyunun sığırın burnunun kanamaması; ev halkının sağlık ve selameti için dağıtılır bu.” (MS, 2008: 26).

IV.2. Olağanüstü Varlıklarla İlgili İnançlar

Halk geleneğinde ne oldukları belli olmayan, olağanüstü güçlere sahip oldukları bilinen, insan hayatını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen esrarlı yaratıkların varlığına inanılır. Olağanüstü şartlar içinde onları gördüklerini ileri sürenler bile vardır. Olağanüstü nitelik taşıyan bu varlıklar aslında görünmezlerdir. Ancak bazı şartlarda kendilerini çeşitli kılıklarda gösterirler. Bu varlıkları bütün çeşitleriyle adlandırmak için genellikle “cin” kelimesi kullanılır (Boratav, 1999: 99)

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere cinler genel olarak çeşitli kılıklarda kendilerini gösterir. Mahmut Makal’ın eserlerinde olağanüstü nitelik taşıyan bu varlıklarla ilgili inanışlar geniş yer tutmaktadır:

“... En korkulu olanlar Osmancık, Evlerönü, Göktaş, Örenardı, Etinönü, Uzunkaya, Çakalyeri gibi yerlerdir. Buralarda öteden beri cinlere şeytanlara sık sık rastlandığından, gezerken cinlere çarpılanların çokluğundan, halk artık oraların tekin yer olmadığı düşüncesinde birleşmiştir. Bu yerler büyükten küçüğe denenmiş

anlamına “sınangılı yerler” olarak bilinir ve anılır... Yeraltındaki bazı ahırların ve evlerinde sınangılı olanları vardır. Oralarda da cinler horon teperken çok görülmüş.” (MS, 2008: 7).

“... Deller Tepesinin altında uzayıp giden mağaralar cin ve şeytanların köyü sayılıyor. Oraya yolu düşenler, güpegündüz irkildikleri gibi, geceleri oradan geçmekte kimsenin haddi değildir...Üç yıl sonra Mırıoğlu azıyor tipi basınca. Daralarak buradaki mağarlardan birisine davar sürüsünü tıkıyor. Geceyi orada geçiriyor. Gece yarısı ellerinde meşalelerle cinler sökün ediyorlar. Oynuyorlar, oynuyorlar.” (MS, 2008: 7).

“... İçinden su içirin geçer” demiş. “Çünkü bir kadının, özellikle, ilk çocuğunu doğuracağı zaman, ruhu öte dünyaya çağırılır. Günahlarını şeytan, sevaplarını da melaike olarak ruhla birlikte götürürler. Tartıda, sevap fazla gelirse, ruh çabucak döner, doğum kolay olur. Ruh gelmeden beden doğurmaz.” (MS, 2008: 13).

“... Cinleri anma nedeni, bizim buralarda, cinlerin insanları yönettiğine inanılmasındandır. İnsanları istedikleri yere götürebilme ve istedikleri işkenceyi ya d iyiliği yapabilme yeteneğinin en çok cinlerde olduğuna inanılır. Cinler Allah’ın sevgilisi olmalıdır ki, insanlar onların sırrına eremiyorlar, onlardan korkuyorlar ve onların yanında silik kalıyorlar. Cinler, insanların sırrına ermek ne söz, aklından geçenleri de biliyorlar.” (MS, 2008: 56).

“... Cinderlere göre, cinlerin en çok kızdıkları, insanların gece işerken, “Destur! Cinler! Çoluğunuzu çocuğunuzu alın gidin!” dememeleri ve yine destur deyip besmele çekmeden, su, özellikle sıcak su dökmeleridir. Çünkü haber etmeden su döküldüğünde cinlerin çocukları altında kalıyor, perişan oluyor ya da ölüyorlarmış.” (MS, 2008: 59).

“... Üstüne gitmeye çekindiği en önemli sorun, köylülerin ballandıra ballandıra anlattıkları, cin, peri, şeytan söylenceleri idi. Yatırlar ermişler köylülerin yaşamında halen çok etkin görünüyordu. Onlar üzerinde akıl almaz öyküler uyduruyorlardı. Çoğu hastalığın nedeni cin çarpmasıydı. O nedenle okunup üflenmesi gerekiyordu o insanların.” (AA, 2015: 6).

IV.3. Yatır, Türbe ve Ziyaret Yerleriyle İlgili İnançlar

Halk inançları arasında önemli bir yeri olan yatır, türbe ve ziyaret yerleriyle ilgili olarak Erman Artun şu bilgileri vermektedir:

İnsanoğlu her zaman geçmişle gelecek arasında bir bağ kurma çabası içerisinde olmuştur. Anadolu insanı kendilerine yurt kuran ve seçkin kişileri sonsuza değin yaşatmak, hem de kendi hayatlarını onlarla paylaşmak için bazı önemli mekânları kutsal saymışlardır. Bu mekânlar yatır ve ziyaret yerleri olarak bilinmektedir. Yatır ve ziyaret yerleri toplum içerisinde kutsal olarak görülmekte ve buralarda çareler aranmaktadır. Bu yerler daha çok tepe bölgelerde yer almaktadır. Bunların tepelerde olmaları, oralarda yatan kişilere duyulan saygıyla ve bu kişilerin yücelikleri konusundaki inanişla açıklanabilir (Artun, 2016: 369-370).

Halk inançları arasında önemli bir yere sahip olan yatır ziyaretleri genellikle kismet açma, çocuk sahibi olma, Tanrıdan dertlerine deva dileme amacıyla yapılır.

Mahmut Makal'ın eserlerinde yatır ve türbe ziyaretleri ile ilgili inanişlar oldukça önemli bir yer tutmuştur. Dertlere derman arama, çocuk sahibi olma ve dilek dileme gibi amaçlarla ziyaret gerçekleştirilir:

“... İlçemiz içinde ve yöresinde çok ünlü yatırlar, dedeler var. Kısır kadınların, onmaz hastalıkların, huysuz uyumayan çocukların döneke yerleri dedelerin bulunduğu yerler. Oralara yüz sürerek dertlerine çare arıyorlar.” (MS, 2008: 10).

“... Suyu dertlere şifa'dan “Kaysılı Pınar”ın başındaki Uzunkaya'da dedenim biri de. Buradaki dede henüz yaşıyor. Derdinden kurtulamayanlar, köy halkını çağırılıp Kaysılı Pınar'ın başına götürürler. Aslında dedeye adak olarak kestikleri kurbanın etiyle pişirdikleri pilava dedeyi de çağırırlar ve yemek bitince yapılan yakarıya, dededen umdukları şifa için de bir yeni yakarı eklerle.” (MS, 2008: 11).

“... Dedenin yurdu Uzunkaya bölgesinin her yanında karaağaç, alıç ahlut ağaçları ve bu ağaçlara sarılmış üzüm asmaları dolu. Bu ağaçların, asmaların sahibi dededir. Kimse oradan bir çöp alıp evine getirmez. Yanılıp da bir dal getiren olsa, dede o gün aileye hesapsız zararlar açar.” (MS, 2008: 11).

“... Bizim köylülerin üzüldükleri bir şey varsa, o da Salime, Mamasun, Nenezi gibi köylerde her gün yüzlerce dertlinin başvurdukları tekkelerden bir de bizim köyde olmayışdır. Bu yüzden, her ne kadar Ahmet Dedeye, Uzunkaya'daki dedeye kurban

adayıp kesiyorlarsa da, yine Mamasun'daki tekkeye gitmeden dertlerinin geçebileceğine, dualarının kabul olunacağına inanmıyorlar.” (MS, 2008: 61).

“... Bu yöredeki tekkelere uzaktan gelenler olduğu gibi, buralardan da uzaktaki tekkelere gidiyorlar. Çünkü, her derdin geçip, her dileğin kabul edileceği tekke ayrı ayrıdır. Her yer yatırlarla dolu olduktan sonra, Allah'ın kullarına dert ve dileklerini anlatacak yatırı bulmak için yol tepmekten mi çekinecekler?” (MS, 2008: 61).

“... Dininizin en ulu evliyası İlık Pınar'ın başındaki tepede yatıyor. Hiç haberiniz yok, boyuna uyuyorsunuz. Sana haber ediyorum ve seni Müslümanların başkanı yapıyorum. Gidin oradaki evliyayı çıkarın da üstüne bir tekke yaptırın. Sizin köylüler dinlerinin adamı ya, öteki köylüler azdı. Tekkeye gelsinler de usuksunlar.” (KS, 2009: 7).

“... Açlık Pınarı” dört köyün ortasına düşen bir kara tepenin eteğindedir. Kimler bu pınarın başına koşup derdine derman aramaz ki...Çocuğa kavuşamayan kim varsa, koşar “Açlık Pınarı”nın yalağına yüz sürüp suyundan içmeye. Karşılıksız sevgilere, kök salmış hastalıklara, dölsüzlüğe derman olması yanında, bu pınarın asıl önemi aç kalanların başvurma yeri olmasıdır.” (KS, 2009: 89).

IV.4. Nazar

Geçmişten günümüze varlığını sürdüren canlı ya da cansız bir varlığın başına kaza veya belâ gelmesine neden olduğuna inanılan bakış olarak bilinen nazarı, Erman Artun şu şekilde açıklamaktadır: “Nazar, halk arasında göz değme, göze gelme, nazara gelme, nazara uğrama olarak tanımlanır. Nazar halk inanışlarında çok yaygındır. Nazardan korunmak için çeşitli işlemler yapılır. Bunların başında nazarlık gelir.” (Artun, 2016: 362).

Nazar ile ilgili bir başka bilgiyi *Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri* adlı yapıtta yer almaktadır. Bu esere göre halk arasında ekin, bağ ve bahçenin verimsizleşmesi, insanların veya hayvanların aniden hastalanması gibi olaylarda nazar değmesi etkindir. Bu durumlarda nazara karşı korunmak için halk arasında yaygın olan bazı yöntemlere başvurulur (Şahhüseyinoğlu, 2015: 53).

Makal'ın eserlerinde nazara karşı korunma yöntemleriyle ilgili bazı örneklere rastlanmaktadır. Bu örneklerden biri, hayvan kemiklerinin konutların çeşitli yerlerine asılması suretiyle nazar değmesini önlemektir:

“... Bizde mağara devrinden kurtuluş yavaş yavaş başladı. Pek sağlığa göre olmasa da yer üstüne evler yapılıyor. Ama köylü bu evlerin tepesinde küçük bir delik, kıyısında küçük bir delik bırakıp ortasına da bir tandır kazmaktan ileri gidemiyor...Yer üstündeki bu kocaman yapıların duvarlarında, köşelerinde, yani bakıverince göze batacak yerlerinde koca koca kemikler görürsünüz. Bu asılı kemikler eşek ya da köpek kafalarıdır. İçlerinin oyuklarında yine şaptan, sarımsaktan, küçük çıkınlar vardır nazar değmemesi için.” (MS, 2008: 63).

Nazar değmesi sonucunda hastalanan veya zayıflayan bir çocuk ya da yetişkin bir ocaklıya okutulur. Çocuğu veya yetişkini nazara karşı korumanın yollarından biri de tütsü veya kurşun dökmedir. Nazara karşı çok sık kullanılan üzerlik yakma da tütsü içerisinde değerlendirilebilir (Artun, 2016: 363).

Memleketin Sahipleri adlı yapıtta nazardan korunmanın bir diğer yöntemi olan kurşun dökme ile ilgili örneklere rastlanmıştır:

“... Behice kalkmış hasta hasta... Kel Anış'e yardım ediyor, titriyor. Adife'nin kurşun dökceği kabı hazır edip önüne koymuşlar... Öyle ya, şimdi kurşun dökülünce göz değenin resmi belirecek; bu kadar insan “Lanet kör şeytan kör gözüne, pis gözüne” diyecek, İşte o vakit değen nazarın büyüü bozulacak, etkisi bir paralık olacak.” (MS, 2008: 83).

“... Tavadaki kurşunu getirip sahandaki suyun içine döktüler. Kurşun orada dondu. Biraz sonra çıkardık ki... anamgil hayretlerini saklamadılar. “Bir kadın resmi kolları bacakları ince, kafası büyük, çocuğa göz değen kadının şekli. Bu da Kılık'ın kızından başkası değil.” Adife kadının başarısı da kurşunu eritip Kılık'ın kızını bulmakla büyüü bozması; kurşunla birlikte çocuğa değen nazarı eritebilmesidir.” (MS, 2008: 83).

IV.5. Muska, Üfletme

Türk toplumunda bazı hastalıklardan, kötülüklerden ve nazardan korunabilmek için genellikle vücudun herhangi bir yerinde taşınan muska ile ilgili olarak Rıfat Araz şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

“Yörede nazar karşı alınan tedbirlerden birisi de nüshe/nüsha/muska ve hamail yazdırıp, kişinin bunları üzerinde taşıma inancıdır. Muskanın üçgen şeklinde hazırlanıp bir iplikle boyuna asılmasına veya omuzda taşınmasına mukabil, hamail, kola bağlanır. Bunların taşınması ile kişiöğluna kimsenin

herhangi bir zararının dokunamayacağına inanıldığı gibi, ayrıca bunu taşıyana silâhın işlemeyeceği, kılıcın batmayacağı, görünmez kaza ve belânın uğramayacağı inançları da mevcuttur.” (Araz, 1995: 173).

İncelediğimiz yapıtlarda çeşitli kötülükler ve hastalıklardan korunmak için muska yazdırıldığını ve bunun taşındığını görmekteyiz:

“... Muska bile kitabın dediklerine bağlı olarak yazılıyor. Biz sanırız ki, hoca alır eline kalemi bir şeyler yazar, ondan sonra verir. Değil böyle: Hastası olan hocaya haber verince, hoca hastalanan kimsenin yıldızına bakıyor, bulguyu da hemen koyuyor: “Sağ böğründen yel girmiş” ya da “Şeytana uymuş, beynini zedelemiş, başı ondan ağrıyor” diyerek hastanın iyileşmesi hangi dualarla olacaksa, onları üç örnek olarak yazıyor. Birisini kapının eşiğine göm, birisini ez suyunu iç, üçüncüyü de külahın içine dikip başında gezdir.” (HG, 2008: 35).

“... Dişlerim ilk ağrıdığımda ve şimdiye kadar hiç çektiğime göre, bir çiviyle bir topak tuzu hocaya okutarak, çiviye bir direğe çakmam, tuzu da yanında yakılan muska ile birlikte çaputa sarıp şapkamın içine dikmek gerekmiş. Böyle yapmakla geçip geçmeyeceğine gelince, “Dua duadır, gerisi Allah’ın takdirine bağlı, canı isterse geçirir, istemezse geçirmez...” miş.” (HG, 2008: 53).

“... Kafa göz sarılı bir konuk geldi. Çarığını dolağını çıkardı, testiyi tapetklak edip iyice bir de su içtikten sonra aramıza oturdu. Şereflikoçhisar’ın Karağandere köyündenmiş. Kardeşi, nişanlısını almak istemediği için Ulukışla köyündeki ünlü bir hocadan “gönül birleştirme muskası” alıp geliyormuş.” (HG, 2008: 78).

“... Doğurmayan kadına muska, damdan düşerek bacağı kırılan çocuğa muska, çocuğun kel başından tüy bitmesi için muska...Dişini sızısını kesmek için de bir topak tuz ve yine muska... Muskacı muşta; üfürükçü üfürük!... Bu işlerin her gün binlercesi yapılıyor ve sürüp gidiyor.” (HG, 2008: 79).

“... Allah çocuk vermekte gecikince, onlar da yakalarına küsüp “acaba ne ettik, ne günah işledik?” diye köşeye oturup düşünmediler. İş gücü bırakıp çocuk aramaya çıktılar. Danışmadıkları akıllı, muska yazdırmadıkları hoca, gidip ovalamadıkları ocak kalmadı. Göğsünün yazılmasından ve mahrem yerinin ovalanmasından öyle iyi sonuç aldılar ki, hemen o günlerde kadın çocuğa kalmış.” (MS, 2008: 14).

“... Günlerden bir gün gelin yatağa düştü. Dalından kopmuş bir yaprak gibi, başladı kurumaya. Yeme yok, içme yok. Hiçbir şey yarar sağlamıyor artık. Evdekileri ateş aldı. Ver elini Hort Hoca; aç kitabı Deli İmam. Eşeğin sırtından palan çözülmüyor. Evdekilerden birisi hocadan gelirken, öteki başka hocaya gidiyor. Başka başka delikanlılarca, ayrı ayrı hocalara yazdırılmış olan yirmi iki tane muska, evin çeşitli yerlerinde gömülüdür.” (MS, 2008: 19).

“... İkişerde sekiz muskayı hemen yazacaklardı. Seyfi Hoca, “Bildiğiniz gibi, şimdi ikişer muska yazacağız. Bunların birisi yağmur yağsın diye. İkincisi de, dolu yağmasın, yağarsa bile bizim köyün sınırı dışına yağsın diye. Yazdığımız muskaları birbirine karıştırmayalım. Yağmur için olanları ak çaputa, dolu için olanları kara çaputa sarın.” (MS, 2008: 41).

“... Çocukların saçlarında asılı göz boncuğu; omuzlarında dikili çeşitli maddelerden yapılan muska, kuşaklarındaki küçük zilin kıyılarında sallanan boncuk dizileri; boğazından aşağıya sarkan kesesin içindeki hamaylı; alınlarına yüzlerine sürülerek çocukları damgalayan is... Yine önlem olarak ceplerine yerleştirilen topak topak şaplar, sarmısaklar az önlem olmasa gerek.” (MS, 2008: 63).

Ayet, hadis veya duaların yazılı olduğu muskaları uygun görmeyenler, bunun yerine okutup üfletmeyi, yani korunma ve şifa amacıyla Kur’an’dan ayetlerin, isim ve sıfatların ya da bir duanın okunup üflenebileceğini ileri sürerler (Ercüment, 2018: 85).

Korunma ve şifa amacıyla alınan tedbirlerden birisi olan okutup üfletmeye Makal’ın eserlerinde de rastlanmaktadır:

“... Üstünüze iyilik, bir oğlum var benim, köleniz 18 yaşında. Dört beş yıldır. Yatalak. İnce hastalıkmış. Köydekilerin çoğu öyle. Anası da yata yata gitti. Kim sağlam ki?... Ona bal bulacam işte. Öteyün yeni bir hoca geldi de, okudu, üfledi. “Kuranikerim” takada dururken üstündeki tozu on kaşık bala katın, yedirin dedi.” (KS, 2009: 46).

“... Üfürükçülük, tütsüye inançlar, yıldızlara inanmak kadar eskidir. Bu inanç binlerce yıl önce doğmuştur. Çaresizliğinden insan binlerce sene önce onlardan yardım beklemiştir. Binlerce sene sonra yine inanıyor işte Anadolu. Cinlere, perilere inanç da öyle doğmuştur yine binlerce sene önce. Ve Anadolu’da cinci hocalar onları şimdi de kovar durur, duasıyla, muskalarıyla.” (HG, 2008: 8).

“... Tüfeğin atılması gecikince biz de merak ettik. Tam o sırada, ne görelim? Memiş'i yataktan çıkarmışlar, Molla Mustafa'ya okutup üfletmeye götürüyorlar. Hem de götürdüler... Çocuğun, kollarından tutarak kendisini hocaya götüren anasıyla babasına kızdığı yüzünden belli. Dişlerinin vuruşu bile “ben ne bağıyım, ne bir şey; ben yalnız üşüdüm, bırakın beni kendi halime diyor...” Üstelik sert havada, hocanın evine gidip gelene kadar daha da üşüttüler. Molla belki bu durumu sezmiştir ama, sezse de, sezmesede görevini yapmış: Kara Kaplı'yı bir süre karıştırdıktan sonra, “Allah'ın yardımıyla sabaha kadar çözülür inşallah...” demiş ve bereket versin ana-babanın üzüntüsü hafiflemiş.” (HG, 2008: 22).

IV.6. Fal

Yüzyıllardır geleceği merak eden insanlar, bazı alet ve vasıtalarla ya da yöntemlerle tahminlerde bulunmaya çalışmış ve gelecekleri ilgili yorum yapmışlardır. Erman Artun, bu yöntemlerden biri olan fal bakma hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Günümüzde fal, insanın gelecekte olabilecek olaylar hakkında bilgi sahibi olmak ve öğrendiği sandığı kaderini istediği yönde değiştirmek, kötülöklere karşı tedbir almak, böylece merak, teselli ve ümit duygularına cevap vermek amacıyla veya sadece oyalanıp vakit geçirmek maksadıyla çeşitli yollara başvurusu ile bunun sonucunda elde ettiği netice ve anlamlarını içine alacak şekilde kullanılmaktadır.” (Artun, 2016: 372).

İnsan yüzyıllardır gerek kendisiyle gerek çevresiyle ilgili bilinmezlikleri anlayıp gelecekle ilgili yorum yapmaya, geleceğin kendisine neler getireceğini öğrenmeye ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç çerçevesinde gelişen fal bakma, Mahmut Makal'ın eserlerinde de yer alan uygulamalardan birisidir:

“... Yahya Hoca'yı odasında yalnız buldum bir gün. Derdimi açtım: Sonumun ne olacağını bilmek istiyorum. Hemen indirdi kitabı. Anamın, babamın adlarını sorup bir yere yazdı. Bu adların harflerini karıştırdı, çıkardı, topladı falan. Sonra, tam yarım saat elindeki kitabı karıştırarak benim yıldızı bulup okudu: Başımından iki nikâh geçecekmiş...Burada kendimden çok birinci karımı düşünmeye başladım. Ölümüm için üç devre varmış: Üç, on sekiz, yirmi iki yaşları... Bu üç devreyi atlatabilsem yaşım altmışa kadar varacakmış.” (HG, 2008: 36).

“... Kültürden, gelişmeden uzak kalan köylüler kabuğu içine büzülerek, her şeyi kendilerince dede usulü ile açıklamaya çalışırlar. Her şeyin kadere bağlı

olduğuna inanarak, onların ne kadar yaşayacağına, fakir veya zengin mi olacağına dair, kitap açtırırlar, binlerce yıl önceki gibi yıldızına baktırırlar.” (HG, 2008: 7).

IV.7. Kurban

Kalafat *Eski Türk İnançlarının İzleri* adlı yapıtta kurban ile ilgili şu bilgileri vermektedir: *“Türkler, ata ruhlarını, muhtelif fonksiyonları yüklenen iyeleri, Tengri’yi memnun etmek, onun rızasını kazanmak, yardımını sağlamak, istediklerini ona kabul ettirmek için kurban keserler ve saçı yaparlardır.”* (Kalafat, 1999: 117).

Kurban ile ilgili inanışlar insanlık tarihinin her döneminde var olmuştur. *Anımsı Acımsı* adlı yapıtta da bir dileğın yerine gelmesiyle beraber Tanrı’yı memnun etmek ve onun rızasını kazanmak için kurban kesildiği görölmektedir. Bu eserde koçla beraber öküzün de kurban edildiği de görölmektedir:

“... Küçük Kemal arabadan düşer ve bayılır, bazı yaralar alır. Baba Sadık “Oğlum iyileşirse beş koç kurbanım var” der. On gün sonra Kemal’in durumu düzelir. Komşular adağın yerine getirilmesini isterler. Koçlar kesilir. Baba Sadık’ın bu şöleni Kemal’in halasının kocası, yan, eniştesi olan Hacı Ağa, kesip şişirdiği koçu yüzmeye başlayınca, ileri doğru ittiği bıçak, birden kayıp seyirci Kemal’in gözüne uğrar. Küçük Kemal’in bu kez de gözü yaralıdır. “İyileşirse yedi koç ve bir öküz kesip yediririm” diye ikinci adağın adar Baba Sadık. Tedavi sırasında yaralanan göz küçülür, kaybolur, ama komşular “kurtuldu ya!” diyerek adak şölenini isterler. Köylü bu yedi koç ve bir öküzü de afiyetle yer.” (AA, 2015: 188).

IV.8. Yağmur Duası

Yağmur yağdırmak için düzenlenen törenler ve buna bağlı âdetler çok eski bir tarihe dayanmaktadır. Yapılan bu törenlerde belli ve kesin bir zaman yoktur. Kökeninde kutsallık yatan yağmur duasının amacı, yağmurun yağmasını sağlayarak kıtlığı ve kuraklığı önlemektir (Artun, 2016: 378).

Hayal ve Gerçek, Memleketin Sahipleri adlı yapıtlarda, kuraklığın ve kıtlığın olmaması için bölge insanların topluca açık bir alana çıkararak Cenab-ı Allah’tan bolluk ve bereket için çeşitli törenler düzenledikleri ve dua ettikleri görölmektedir:

“... Köylülerin yağmur duasına çıktığı günlerde, beşinci sınıf öğrencilerine, okulumuzun alt yanından geçen ırmağı göstererek, ancak teknik araçlar kullanarak bu sudan yararlanırsak tarlalarımızı sulayabileceğimizi, yağmur yakarısının yararsız

olduğunu anlattım. Okuma kitabındaki “Gözü” adlı yazıyı okuyup açıklayarak, “Hacılarla, hocalarla, el açarak, diz çökerek, dağ başına yağmur yakarısına çıkmakla iş bitmez” dedim.” (HG, 2008: 111).

“... Evde ekmek tükendi, tarlada ekin yok. Borç boyu aştı. Her şeyi gökyüzünden bekliyoruz. Ama, günler geçtikçe bulutların başka yerlere göç etmesiyle bu selvi gibi umutlarımız da yığılıp yere indi; elimiz böğrümüzde kaldı. İki kere yağmur duasına çıkıldığı halde, yardım gelmedi gökten.” (HG, 2008: 76).

“... Anadolu yaylasının her yanında bir başka biçimdir yağmur dilenme yolu. Çok yerde koyun kuzu sürülerini alıp en yüksek tepeye çıkarlar. Allaha daha çok yaklaşıldığı sanılan bu yerlerde, kuzular meler, insanlar bağırır, böylece de dileğin duyurulduğu sanılır. Bazı yerlerde kırk tana koskoca taşı okuyup bir ağaç kütüğüne bağlayarak suya bırakırlar. Hiçbir şey yemeyip içmeyip de bir gün, bir gece aç durmakla dileklerini duyuran yerlerde var.” (KS, 2009: 89).

“... Siz yağmur yok diyorsunuz, köylü aç diyorsunuz üstüne de bana ille de eğitimden söz et diyorsunuz. Açlık açlık, yağmursuzluk da yağmursuzluk; belki yağmur duasına çıktı sizin köylüler, kabul; ama Eğitim konularından söz etmek kimin işine yarayacak.” (AĞ, 2015: 183).

SONUÇ

Köyde doğup büyüdüğü için köy kültürüne aşina olan Mahmut Makal, kişilik itibarıyla okuma ve yazmaya karşı oldukça ilgilidir. Makal'ın Köy Enstitülerinde aldığı eğitim edebî kişiliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Yazara göre Anadolu, insanların geçim sıkıntısı çektiği, toprakların bakımsız, eğitim ve sağlık hizmetlerinin ise yetersiz olduğu bir coğrafyadır. Anadolu'nun bu geri kalmışlığı ancak Köy Enstitülerinin uyguladığı eğitim ile köyün kalkınması sağlanarak düzeltilebilir.

Köy Enstitülerinde öğrenim gören yazar, eserlerinde köylerde öğretmenlik yapmasıyla elde ettiği gözlemleri ve deneyimleri kaleme alır. Eserlerinde halk dilini ve halka ait kültürel öğeleri kullanmaktan hiçbir zaman kaçınmayan Mahmut Makal, okuyucuyu âdeta köy ve köylünün yaşamıyla bütünleştirmektedir.

Köy ve köylünün sorunlarını ele alan Mahmut Makal'ın eserlerinde halk bilimi unsurlarının kullanılması oldukça doğaldır. Bu doğrultuda kaleme aldığı yapıtlarda halk biliminin hemen her alanıyla ilgili örneklerle rastlamak mümkündür.

Yazarın eserlerinde kalıplaşmış sözlerden deyimler, atasözleri, dualar, beddualar ve yeminler sıklıkla yer almıştır. Bunlar dışında küfür, argo, selamlaşma ve vedalaşma sözleri, sesleniş ve hitaplar da roman kahramanlarının konuşma dilinde rastlanılan unsurlardır.

Edebiyata şiirle başlayan Mahmut Makal, yapıtlarında anonim halk nazmı ürünlerinden türkü, mâni, ninni gibi türlerden bazı örneklerle de yer vermiştir. Böylelikle köy ve köylünün hayatını onların şiir zevkinden alınan örneklerle işlemiştir. Bunlar içerisinde en sık kullanılan ise gündelik hayattaki kullanımına uygun olarak türkü ve türkü dörtlükleridir.

Yazarın eserlerinde anonim halk edebiyatının mensur türlerinden de örnekler bulunmaktadır. Özellikle masal ile ilgili unsurlara yapıtlarda sıklıkla rastlanmaktadır. *Deli Memedin Türküsü* adlı eserde ise *Çoban Evliya* ve *Hazreti Pir efsanesini* ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca yeri geldiğinde güldürü niteliği ön planda olan *Nasreddin Hoca* fıkralarına da göndermeler yapılmıştır.

Makal eserlerinde geçiş dönemleri olarak bilinen doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili birçok âdet, gelenek ve göreneği de başarıyla işlemiştir. Bunlardan ad koyma, göbek kesme ve lohusalık doğum dönemi ile ilgiliyken kız isteme, başlık parası,

nişan, kına gecesi, nikâh, geline alma ve kuma evlilik dönemi uygulamaları arasında yer verilenlerdir. Ölüm olayı ile ilgili olarak ise ölü yemeği ve miras paylaşımı gibi birtakım uygulamalar eserlerde işlenmiştir.

Makal'ın eserlerinde yer verdiği diğer bir önemli halk bilimi unsuru da oyunlardır. Eserlerde evcilik, çelik çomak gibi çocuk oyunlarının yanında yetişkinlerin düzenlediği bazı sahne oyunları ve köy kahvehanelerinde oynanan tavla ve iskambile de rastlanmaktadır.

Yazarın yapıtlarında halk mimarisi ile ilgili örneklere de rastlamak mümkündür. Bu doğrultuda gecekondular, köy evleri ile bu evlerin mutfak, oturma ve yatak odası gibi bölümleri roman mekânları olarak kullanılmıştır. Bu tür konutlarda ısınma aracı olarak soba, odun kömür ve tezek kullanılırken aydınlanma için gaz lambası, mum vb. araçların kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Türk kültüründe geçmişten günümüze kadar önemli biri yer tutan giyim ve süslenmeye de Makal'ın eserlerinde yer verilmiştir. Eserlerde kadın ve erkek giyimi olarak dönemin şartlarına uygun kıyafetler kullanılmıştır. Kadın giyiminde yazma, çarşaf, entari, şalvar vb. kıyafetlere yer verilirken erkek giyiminde çarık, fes, şapka, şalvar, kaput don gibi kıyafetler ön plandadır.

Halk arasında haberleşmeyi sağlayan iletişim araçları Makal'ın eserlerinde yer verilen unsurlardan birisidir. Dönemin şartlarına uygun olarak kullanılan en yaygın iletişim aracının mektup olduğu görülmektedir. Eserlerde mektupla beraber özellikle devlet yazışmalarında önemli bir yer tutan telgraf örnekleri de ön plana çıkmaktadır. Haber alma ve eğlence amacıyla kullanılan gazete ve radyo gibi iletişim araçları da yazarın eserlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Makal, eserlerinde Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendiren dinî ve millî bayramlara da yer vermiştir. Eserlerde bayram öncesi yapılan hazırlıklar ve bayramlarla ilgili bazı inanışlar göze çarpan en önemli unsurlardan birisidir. Bununla beraber geçmişten günümüze devam eden bayram geleneklerine de yer verilmiştir. Bu gelenekler arasında el öpme, akrabaları ziyaret etme ve eğlence düzenleme gibi unsurlar yer almaktadır. Millî bayramlarla ilgili olarak 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile ilgili örnekler verilmiştir.

Makal'ın eserlerinde yer verilen diğer bir halk bilimi unsuru da halk bilgisi örnekleridir. Bunlardan birisi halk taşımacılığı olup halkın gündelik hayatta taşıma

aracı olarak kullandığı eşek, fayton, deve, öküz, at arabası, gibi taşıtlar eserlere başarılı bir şekilde yansıtılmıştır. Halkın bitki ve hayvan bilgisi, meteoroloji ile ilgili merakı, zamanı belirtmek için kullandığı bazı ifadeler, ölçü aletleri Makal'ın eserlerinde göze çarpan diğer halk bilgisi örnekleri arasındadır.

İnanışlarla ilgili olarak insanların çeşitli amaçlarla ziyaret ettiği yatır ve türbelerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Bunun yanı sıra Makal eserlerinde, halk arasında yaygın olan muska, fal, kurban, nazar ve yağmur duası ile ilgili inanışları da eserlerinde konuya uygun olarak işlemiştir.

Sonuç olarak Türk edebiyatında önemli bir yer edinmiş olan Mahmut Makal, edebiyat tarihimiz ve günümüz açısından üzerinde durulması gereken bir yazar olup halk bilimi unsurlarını eserlerinde başarılı bir şekilde kullanmıştır. Makal'ın eserlerinde hemen hemen bütün halk bilimi unsurlarını görmek mümkündür. Ancak eserlerinde daha çok anlatımı güçlendirmek ve zenginleştirmek için deyimleri ve atasözlerini kullanmıştır. Eserlerinde yer verdiği halk bilimi unsurlarının yazılı edebiyata aktarılmasında kültürün sürekliliği bağlamında önemli bir görevi yerine getirmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aça, M., Gökalp, H., Kocakaplan, İ. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* (1 b.). İstanbul: Kriter Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri Sözlüğü 1*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Araz, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Artun, E. (2012). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nazmı Edebiyat Tarihi/Metinler* (1 b.). Adana: Karahan Kitabevi Yayınları.
- Artun, E. (2012). *Türk Halk Edebiyatına Giriş* (7 b.). Adana: Karahan Kitabevi Yayınları.
- Artun, E. (2016). *Türk Halkbilimi* (14 b.). Adana: Karahan Kitabevi Yayınları.
- Baraz, N. (1998). *Halkbilimine Genel Bakış*. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi .
- Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* (2 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Develioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Elçin, Ş. (2001). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara : Akçağ Yayınları.
- Enginün, İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Erdem, A. (1998). *Anadolu Giysileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı*. İstanbul: Geçit Kitabevi Yayınları.
- Gökbel, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kalafat, Y. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Ölüm*. Ankara: Berikan Yayınları.

- Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadou'da Eski Türk İnançlarının İzleri* (3 b.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kalafat, Y. (2007). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları* (1 b., Cilt 1). Ankara: Berikan Yayınları.
- Kalafat, Y. (2008). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları* (Cilt VII). Ankara: Berikan Yayınları.
- Kalafat, Y. (2008). *Türk Kültürlü Halklarda Türk Halk İnançları-Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi Sultan* (1 b.). Ankara: Berikan Yayınları.
- Kalafat, Y., Güngör, B. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Türk-Tatar Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaynar, Ü. (1996). *Türk Halk Kültürü ve Halk Müziği* (1 b.). İstanbul: Ege Yayınları.
- Korkmaz, R. (2012). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı* (7 b.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Makal, M. (1959). *17 Nisan*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Makal, M. (1964). *İplik Pazarı*. Ankara: İmece Dergisi Yayınları.
- Makal, M. (1965). *Halktan Ayrı Düşenler* (2 b.). İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi Yayınları.
- Makal, M. (1965). *Köpeksiz Köy*. İstanbul: İnkılâp ve Kitabevi Yayınları.
- Makal, M. (1970). *Kalkınma Masalı*. Ankara: Bizimköy Yayınları.
- Makal, M. (1981). *Memleketin Sahipleri-Köye Gidenler*. İstanbul: Yazko Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Bizim Köy*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Bozkırdaki Kıvılcım Enstitüleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Deli Memedin Türküsü*. İstanbul : Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Hayal ve Gerçek 25 Yıl Sonra Bizim Köy*. İstanbul : Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Memleketin Sahipleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Yeraltında Bir Anadolu*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2009). *Köy Enstitüleri ve Ötesi*. İstanbul: Literatür Yayınları.

- Makal, M. (2009). *Kuru Sevda*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2015). *Ağlatı*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2015). *Anımsı Acımsı*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2016). *Ötelerin Havası*. İstanbul : Literatür Yayınları.
- Mutlu, M. (2008). *Kitle İletişimde Yaklaşımlar*. İstanbul: Avcıol Yayınları .
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (10 b.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, N. (2006). *Türk Çocuk Oyunları* (1 b., Cilt 1). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2015). *Masal Araştırmaları* (6 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahhüseyinoğlu, H. N. (2015). *Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Toygar, K. (2001). *Türk Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yardımcı, M. (1993). *Halkbilim ve Edebiyat Yazıları*. Malatya: Açıksoz Yayınları.
- Yıldırım, D. (2016). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tezler

- Erbaş, G. (2019). *Mahmut Makal'ın Hayatı, Sanatı ve Edebi Eserleri*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İbrahim, M. A. (2019). *Osmanlı Döneminde Modern Teknolojinin Hukuki Temelleri: Telgraf Örneği*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kocatürk, M. (2019). *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Halk Bilim Unsurları*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tepealtı, B. (2018). *Osman Çeviksoy'un Eserlerinde Halk Bilim Unsurlarının Tespiti*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Makaleler, Bildiriler ve Ansiklopedi Maddeleri

Baran, M. (2006). “Halk Mimarisinin Halk Bilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği”. *Milli Folklor*, (72), 141-156.

Çankaya, E. (2013). “Köy Edebiyatında ve Türk Edebiyatında Köye 'İçerden' Bakış Doğuşu Etkileri, Sonuçları”. *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013*, 473-488.

Ercüment, A. (2018). “Kitabi İslam ve Halk İslamı Dikotomisi Bağlamında Medrese ve Halk İnançları”. *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 76-92.

Elektronik Kaynaklar

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&guid=TDK.GTS.5C8159A0 (e.t. 07.12.2020)

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/koca_eski_bayram.pdf (e.t. 12.02.2021)

